

SISEKAITSEAKADEEMIA
Estonian Academy of Security Sciences

7

2024 (2)

TURVALISUSKOMPASS

TURVALISUSE JA JULGEOLEKU TEADUSAJAKIRI

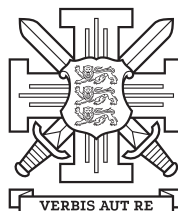
Hiina „suur plaan“ ja selle mõju Eesti sisejulgeolekule
♦ **Märt Läänemets** ♦ Kaitseliidu vabatahtlike juhtide teadlikkus radikaliseerumisest ning sellest tulenevate ohtude minimeerimisest Lääne maakaitseringkonna näitel ♦ **Marko Mei, Anne Valk, Riina Kroonberg** ♦ Kahlamispükstega kalastamine – kuidas edasi? ♦ **Johanna Nõukas** ♦ Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena ning kultuuritöötajate valmisolek kerksuskeskuse funktsiooniks ♦ **Aule-Merlin Vihlver** ♦ Politseija piirivalvekolledži lõpetajate töökohta valikut mõjutavad tegurid ♦ **Silver Pälasing, Eda Sieberk** ♦ Siseturvalisuse valdkonna õpetamisprotsessi määratus ja määramatus ♦ **Eda Sieberk** ♦ Kehalise võimekuse seosed teenistuspüstolist laskmise tulemusega Sisekaitseakadeemia politseiteenistuse eriala õppuritel ♦ **Epp Jalakas, Hannes Haav** ♦ Stressi mõju politseiametnike otsuste vastuvõtmisele ja selle seos kehalise võimekuse, südamelöögi sageduse ja liikumiskiiruste eristamisega ♦ **Raimo Kiveste** ♦ Reaalne töömaailm klassiruumiks – vanglaametniku väljaõppe arendus ♦ **Silvia Luige, Maret Miljan** ♦ Ülevaade doktoritööst: koolitajate roll visiõppe disainimisel ja rakendamisel päästeorganisatsioonides ♦ **Stella Polikarpus** ♦ Puitmaterjali ja tuleohutuse tulevikutrendid ehituses: ülevaade puidu ja tuleohutuse teaduskonverentsist 2024 ♦ **Reet Kasepalu, Regina Kaasik**

TURVALISUS**KOMPASS**

TURVALISUSE JA JULGEOLEKU TEADUSAJAKIRI

7

2024 (2)

Turvalisuskompass on Sisekaitseakadeemia eestikeelne eelretsenseeritav teadusajakiri.

TOIMETUSKOLLEEGIUMI LIIKMED:

Peatoimetaja **Jaanika Puusalu**, Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi teaduskeskus, teadur

Tegevtoimetaja **Triin Rätsepp**, Sisekaitseakadeemia, teadustöö koordinaator

Andreas Anvelt, Päästeamet, peadirektori asetäitja

Kristi Hallas, Politsei- ja Piirivalveamet, peadirektori asetäitja arenduse alal

Kadi Luht-Kallas, Siseministeerium, pääste- ja ohutuspoliitika nõunik

Martin Perling, Kaitsepolitseiamet, peadirektori asetäitja

Indrek Saar, Sisekaitseakadeemia, finantskolledž, maksunduse ja tolli õppetool, professor

Veiko Spolitis, Riia Stradinshi Ülikooli lektor, politoloog

Uku Särekanno, Euroopa Liidu Piiri- ja Rannikuvalve Agentuuri (Frontex) peadirektori asetäitja infohalduse ja protsesside alal

Annika Talmar, CEPOLI kontaktametnik Brüsselis

Indrek Tibar, Riigiprokuratuur, nõunik

Kirjastaja: **Lauri Vanamölder**

Keeletoimetaja: **Eva Kinkar**

Makett ja kujundus: **Jan Garshnek**

Trükk: **Trükikoda Auratrükk**

Ajakirjas ilmunud artiklid, fotod ja illustratsioonid on autoriõigusega kaitstud teosed. Toimetusel on õigus artikleid toimetada ja kärpida.

ISSN 2806-1306 (trükis)

ISSN 2806-1314 (pdf)

E-versiooni leiab Digiriulist siit:

Väljaandja: Sisekaitseakadeemia

Kase 61, 12012 Tallinn

www.sisekaitse.ee/kirjastus

SISUKORD

- 5** Eessõna
- 9** Hiina „suur plaan“ ja selle mõju Eesti sisejulgeolekule • **Märt Läänemets**
- 33** Kaitseliidu vabatahtlike juhtide teadlikkus radikaliseerumisest ning sellest tulenevate ohtude minimeerimisest Lääne maakaitseringkonna näitel • **Marko Mei, Anne Valk, Riina Kroonberg**
- 59** Kahlamispuhkstega kalastamine – kuidas edasi? • **Johanna Nõukas**
- 79** Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena ning kultuuritöötajate valmisolek kerksuskeskuse funktsiooniks • **Aule-Merlin Vihlver**
- 107** Politsei- ja piirivalvekolledži lõpetajate töökoha valikut mõjutavad tegurid • **Silver Pälsing, Eda Sieberk**
- 133** Siseturvalisuse valdkonna õpetamisprotsessi määratus ja määramatus • **Eda Sieberk**
- 147** Kehalise võimekuse seosed teenistuspüstolist laskmise tulemusega Sisekaitseakadeemia politseiteenistuse eriala õppuritel • **Epp Jalakas, Hannes Haav**
- 171** Stressi mõju politseiametnike otsuste vastuvõtmisele ja selle seos kehalise võimekuse, südamelöögi sageduse ja liikumiskiiruste eristamisega • **Raimo Kiveste**
- 183** Reaalne töömaailm klassiruumiks – vanglaametniku väljaõppe arendus • **Silvia Luige, Maret Miljan**
- 197** Ülevaade doktoritööst: koolitajate roll visiõppe disainimisel ja rakendamisel päästeorganisatsioonides • **Stella Polikarpus**
- 207** Puitmaterjali ja tuleohutuse tulevikutrendid ehituses: ülevaade puidu ja tuleohutuse teaduskonverentsist 2024 • **Reet Kasepalu, Regina Kaasik**
- 219** Sisekaitseakadeemias hiljuti ilmunud publikatsioonid

EESSÕNA

Turvalisuskompassi seitsmes, 2024. aasta sügistalvine number, ilmub nii rahvusvahelisel kui ka kohalikul tasandil riikliku julgeoleku ja ühiskondliku turvalisuse küsimustes väljakutseid pakkunud aasta lõpus. Eessõna kirjutamise ajal jätkub Venemaa suuremahuline sissetung Ukrainasse, kuid mõlemad osapooled sõltuvad järjest enam oma liitlaste toetusest: Venemaa on suurendanud koosööd Põhja-Koreaga, ametiaega lõpetav USA president Biden plaanib suurt relvastussaadetist Ukrainasse. Ka ei ole lahenenud vastasseis Iisraeli ning Hamasi vahel ja sõjategevusega kaasnenud humanitaarkriis Gaza sektoris. Samal ajal on aga lõppenud nn valimiste aasta, kus üle 70 riigi maailmas on valinud juhid uueks ametiajaks ning ka Euroopa Parlamendi koosseis on uus. Eestis on samal ajal kestmas poliitiline ning ühiskondlik diskussioon riigikaitse ulatuse ja vajalike ressurside, aga ka meelsuse väljendamise ning valimisõiguse üle.

Sellisel keerulisel julgeoleku- ja turvalisusmaastikul on ohtude mõistmine ning valmisolek nende realiseerumiseks riikliku suveräänsuse püsimise ning ühiskondliku toimepidevuse aluseks. Oluline ei ole aga vaid valmisolek ohuhinnangute, kriisiplaanide, taristu ja varustuse kujul. Julgeoleku ja turvalisuse tagamisel on ennekõike määravaks kompetentsed ning motiveeritud inimesed, kes on julgeoleku või turvalisuse tagamise keerulise ülesande enda peale võtnud. Sel korral Turvalisuskompassis sisalduvad artiklid võibki tinglikult kahte teemavaldkonda jagada. Üks valim artikleid keskendub ohtudele ning nende ennetus- ja maandamise võimalustele. Teema hõlmab nii globaalseid ohte, mis tekivad suurriikide positsiooni- ja ressursivõitlusest, kui ka ohtu üksikisiku elule, mille põhjuseks on puudulik või ebasobiv varustus. Teine valim artikleid keskendub siseturvalisuse valdkonna väljaõppe, sh füüsilise väljaõppe eripäradele ning ka võimalustele uute tehnoloogiliste lahendustega õpikogemust täiendada. Seitsmes ajakirjanumber koosneb seitsmest teadusartiklist ning neljast ülevaateartiklist.

Esimeses teadusartiklis „**Hiina „suur plaan“ ja selle mõju Eesti sisejulgeolekule**“ selgitab Märt Läänemets kuidas Hiina Kommunistlik Partei viib välis-, majandus- ja kaitsepoliitika kaudu ellu oma eesmärgi Hiina Rahvavabariik sajandi keskpaigaks maailma juhtivaks jõuks kinnistada. Analüüsides läänemaailma reaktsioone Hiina tegevusele, toob Läänemets välja Hiinast lähtuvad julgeolekuohud Eestile ning tähelepanelikkuse- ja valmisolekuvajaduse.

Artiklis „**Kaitseliidu vabatahtlike juhtide teadlikkus radikaliseerumisest ning sellest tulenevate ohtude minimeerimisest Lääne maakaitseringkonna näitel**“ selgitavad Marko Mei, Anne Valk ja Riina Kroonberg välja, et riigikaitseorganisatsiooni juhid on teadlikud radikaliseerumise ohtudest. Samas ei ole aga organisatsioon nimetatud ohu ennetamisele ja vajadusel reageerimisele piisaval määral tähelepanu pööranud: meetmeid radikaliseerumisega seonduvate ohtude maandamiseks tuleb oluliselt täiustada, et valmisolekut tõsta.

Johanna Nõukas toob kolmandas teadusartiklis „**Kahlamispükstega kalastamine – kuidas edasi?**“ välja, et populaarsust koguv kalastamishobi võib kasutatava varustuse tõttu endas ka ohte peita. Nõukase analüüs toob välja sobivaimad täiendavad vahendid kahlamispükstega kalastamisel ning parimad meetodid ennetustööks, k.a hobikalistusega tegelevate ettevõtete võimaliku rolli.

Artiklis „**Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena ning kultuuritöötajate valmisolek kerksuskeskuse funktsiooniks**“ uurib Aule-Merlin Viilver riikliku kriisivalmiduse suurendamise valguses võimalusi kasutada rahvamajasid kerksuskeskustena, samuti töötajate hoiakuid võimalikku rahvamajade kasutusviisi muutusesse. Uuringu tulemused näitavad, et rahvamajade kerksuskeskustena kasutamisel on potentsiaali, sest tegemist on kogukonnale tuttava kogunemiskohaga ning kultuuritöötajatel on kriisid kõrge valmisolek panustada elanikkonnakaitseks.

Viiendas teadusartiklis „**Politsei- ja piirivalvekolledži lõpetajate töökoha valikut mõjutavad tegurid**“ vaatlevad Silver Pälsing ja Eda Sieberk ühe generatsiooni – Z-generatsiooni – töökoha valiku eelistusi. Politsei- ja piirivalvekolledžis tehtud uuring näitas, et Z-generatsiooni ootusteks on tööle asudes kiirete tulemuste saavutamine, paindlikkus ning tehnoloogiaga võimestatud töökeskkond. Lisaks selgitati välja, et palgaootus, isiklik kogemus, aga ka negatiivsed hoiakud teatud piirkondade suhtes – näiteks Ida-Virumaa – on töökoha valikul määravateks teguriteks.

Eda Sieberk analüüsib kuendas artiklis „**Siseturvalisuse valdkonna õpetamisprotsessi määratus ja määramatus**“, mis on ajendatud TÜ iga-aastasest hariduskonverentsist, siseturvalisuse valdkonna õpetamisprotsessi keerukat väljakutset, kuidas valmistada õppureid ette ühiskondlikeks, tehnoloogilisteks või tööturu muutusteks, mida õpetamise momendil ennustada ei ole võimalik. Autor toob välja, et määramatus aitab vähendada ülekantavate oskuste õpetamine, nagu näiteks refleksioonivõime ja otsustuskindlus, interdistsiplinaarne õpe ning teooria ja praktika seotus õppes.

Seitsmendas artiklis „**Kehalise võimekuse seosed teenistuspüstolist laskmise tulemusga Sisekaitseakadeemia politseiteenistuse eriala õppuritel**“, mille autoriteks Epp Jalakas ja Hannes Haav, uuritakse Sisekaitseakadeemia politsei- ja piirivalvekolledži

õppurite sisseastumiskatsete ning õppetöö käigus sooritatud kehaliste võimete testide ja teenistuspüstolist laskmise tulemusi. Uuringu eesmärk oli välja selgitada seosed, mis aitaks politseiteenistuse eriala õppesse valida sobivamaid kandidaate, ning autorid sedastavad, et leitud seoste põhjal võiks kaaluda õppurite selektsioonikriteeriumide ülevaatamist.

Ajakirja esimeses ülevaateartiklis „**Stressi mõju politseiametnike otsuste vastuvõtmisele ja selle seos kehalise võimekuse, südamelöögi sageduse ja liikumiskiiruste eristamisega**“ annab Raimo Kiveste toimunud uuringuid koondades ülevaate sellest, kuidas politseiametnike südamelöögisagedus mõjutab stressirohketes olukordades nende võimet eristada liikumiskiirust. Artiklis esitatud aspektid on vajalikud politseiametnike väljaõppe täiendamiseks ning stressirohkete olukordadega toimetuleku parendamiseks.

Teises ülevaateartiklis „**Reaalne töömaailm klassiruumiks – vanglaametniku väljaõppe arendus**“ tutvustavad Silvia Luige ja Maret Miljan vanglaametniku väljaõppe kaasajastamiseks sisse viidud muutusi, mis tagavad tööandja vajadustele ning töötaja ootustele vastava väljaõppe. Vanglaametnikule välja töötatud töökohapõhine väljaõppe mudel, mida toetab auditoorne ning veebipõhine õpe, võib autorite hinnangul olla suunaseadjaks rakendushariduse õppevormide uuendamisel.

Kolmandas artiklis „**Ülevaade doktoritööst: koolitajate roll visiõppe disainimisel ja rakendamisel päästeorganisatsioonides**“ annab Stella Polikarpus ülevaate visiõppe teemalistest uuringutest Sisekaitseakadeemias, mille fookuses on olnud visiõppe kasutamine olukorrateadlikkuse ja otsustamise arendamisel. Ülevaade toob välja, et koolitajate koostöö ning organisatsiooni tugi on visiõppe rakendamisel määrava tähtsusega, aga ka seda, et visiõppealaseid uuringuid tuleb jätkata.

Ajakirja viimases ülevaateartiklis „**Puitmaterjali ja tuleohutuse tulevikutrendid ehituses: ülevaade puidu ja tuleohutuse teaduskonverentsist 2024**“ teevad Reet Kasepalu ja Regina Kaasik ülevaate 2024. aasta mais Slovakkias toimunud konverentsi teemadest: puidust objektide tuleohutus; tulekahju modelleerimine, testimine, sertifitseerimine; suitsueemaldus ja põlemisgaaside süttimine, toksilisus ja tolm. Samuti tutvustab ülevaade päästekolledžis valminud põlemiskeemia uuringut ning tulevikusuundumusi.

Turvalisuskompassi seitsmes number on väga laia teemakäsitlusega ning loodame, et uut teadmist ja mõtteinnet leiab nii globaalsete ohtude kui ka innovaatiliste õppemeetodite rakendamise teemal.

HIINA „SUUR PLAAN“ JA SELLE MÕJU EESTI SISEJULGEOLEKULE

MÄRT LÄÄNEMETS

Võtmesõnad: Hiina Rahvavabariik, Hiina Kommunistlik Partei, Xi Jinpingi mõte, Hiina globaalne ambitsioon, Eesti välis- ja sisejulgeolek

DOI: <https://doi.org/10.15158/r71s-ww41>

Ülevaade. Hiina Rahvavabariiki (HRV) valitsev Hiina Kommunistlik Partei (HKP) on saajandi keskpaigaks seadnud eesmärgiks riigi tõusu maailma juhtivaks majanduslikuks, poliitiliseks ja sõjaliseks suurvõimuks. Selle teenistusse on rakendatud riigi välis-, majandus- ja kaitsepoliitika. Majandusliku sõltuvuse kasvuga Hiinast kaupade tootmise ja tarneahelate kaudu on kasvanud viimase poliitiline surve teistele riikidele. HRV kui autoritaarse riigi mõjuvõimu kasv on muutunud julgeolekuohuks lääne demokraatiatele ja väljakutseks reeglitepõhisele maailmakorrale. Artiklis vaadeldakse HKP peamise kampaanialoosungi „Xi Jinpingi mõte Hiina eripäradega sotsialismist uuel ajastul“ sisu ja väljundeid Hiina poliitiliste strateegiate kujul ning lääne reaktsioone neile. Arutletakse Eesti Hiina-poliitika ning meie valmisoleku ja võimekuse üle reageerida Hiinast lähtuvatele julgeolekuohtudele.

MÄRT LÄÄNEMETS

Keywords: People's Republic of China, Chinese Communist Party, Xi Jinping's Thought, China's Global Ambition, Estonia's Foreign and Internal Security

Overview. The Chinese Communist Party (CCP), the governing body of the People's Republic of China (PRC), has set a goal of raising the country to be the world's leading economic, political and military superpower by mid-century. The country's foreign, economic and defence policies have been put into service of this goal. With growing economic dependence on China through manufacturing and supply chains, the political pressure it exerts on other countries has increased. As an authoritarian regime, China's growing influence has become a security threat to Western democracies and a challenge to the rules-based world order. The article examines the content and outputs of the CCP's main campaign slogan – „Xi Jinping Thought on Socialism with Chinese Characteristics for a New Era“ – and China's political strategies as well as Western reactions to them. Estonia's China policy and its readiness to respond to security threats originating from China are also discussed.

SISSEJUHATUS

Hiina Rahvavabariigi kasvav osakaal ja mõjuvõim maailma majanduses ja poliitikas on saanud 21. sajandil lääne liberaalse maailmasüsteemi ja teise maailmasõja järgse reeglitepõhise maailmakorra suurimaks väljakutseks. Hiina-lääne vastasseisu on juba mõnda aega võrreldud omaaegse külma sõja olukorraga (vt näiteks Läänemets, 2005; Brands & Gattis, 2021). Xi Jinpingi aegne¹ HRV juhtkond on selgelt sõnastanud oma ambitsiooni saada sajandi keskpaigaks, HRV sajandaks aastapäevaks,² suurvõimuks ja maailma juhtriigiks ning kehtestada rahvusvahelises poliitikas oma mängureeglid. Lääs alles otsib teid, kuidas Hiina tõusule ja mõjuvõimu kasvule adekvaatselt reageerida, sest lootused majanduse ja kaasamise kaudu Hiina poliitilise süsteemi muutmisele ning riigi kaasamisele maailmapoliitikasse võrdsetel ja ühetaolistel alustel vastutustundliku panustajana (*responsible stakeholder*) on läbi kukkunud. Hiina on jäänud autoritaarseks parteiriigiks ja püüab sellisena kehtestada uut, enda huvidest lähtuvat maailmakorda.

See puudutab otseselt ka Eestit kui lääne maailmasüsteemi osa ning nõuab meilt oma poliitika, eriti kaitse- ja välispoliitika, aga ka välismajandus- ja kaubanduspoliitika kujundamisel Hiina ohuteguriga arvestamist. Eesti poliitikavaatlejate ja rahvusvaheliste suhete uurijate töödes hakkas Hiina kui potentsiaalne julgeolekuhoht kajastuma alles suhteliselt hiljuti, viimasel kümnendivahetusel. Üheks „esimeseks pääsukeseks“ oli Holger Mölderil veel üsna ettevaatlikult sõnastanud seisukoht:

Hiina Rahvavabariigi näol on tegemist tugevat poliitilist kontrolli harrastava autoritaarse riigiga, kes oskuslikult kasutab poliitilist survet ja mõjutustegevust oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks. Sestap ei tasu julgeolekumõõdet meie suhtumises Hiinasse täielikult alahinnata. (Mölder, 2020)

¹ Xi Jinping tuli võimule 2012. aastal, mil ta HKP XVIII kongressil partei peasekretäriks nimetati. Järgmisel aastal kinnitas riigi nominaalne parlament, HRV suur rahvakongress, Xi rutiinselt ka riigipeaks, andes talle HRV esimehe tiitli. Lisaks on Xil ka HKP peasekretäri ametiga tavapäraselt kaasnev HKP kaitse keskkomisjoni esimehe ametikoht. 2022. aastal alustas Xi Jinping oma kolmandat ametiaega kõigis neis ametites, olles koondanud enda kätte väga suure võimu parteis ja riigis.

² HRV kuulutati välja 1. oktoobril 1949. aastal. HKP teine sajandi eesmärk, mis koos esimese eesmärgiga (saavutada „mõõdukalt jõukas ühiskond“ HKP 100. aastapäevaks 2021. aastal) sõnastati HKP XVIII kongressil 2012. aastal, näeb ette, et 2049. aastaks, kommunistliku Hiina Rahvavabariigi väljakuulutamise aastapäevaks, peab Hiinast saama „tugev, demokraatlik, tsiviliseeritud, harmooniline ja kaasaegne sotsialistlik riik“ (vt China Daily, 2021). Sellele on lisandunud ka sõjaline eesmärk, st sajandi keskpaigaks peab Hiina olema „tugev riik tugeva maailmaklassi armeega“, mis näeb ette armee kiirendatud korras moderniseerimise. Selle eesmärgi esmaseks tähtjaks on juba 2027 ehk Hiina Rahvavabastusarmee loomise 100. aastapäev (vt Erikson, 2021).

Läänes hakkas juba 2000. aastate algul, mil peavoolu käsitlused olid Hiina ja tema arengu suhtes veel valdavalt optimistlikud ning nägid Aasia kasvavas majandushiiglas pigem võimalust kui ohtu, kuhu intensiivselt investeeriti, esile kerkima dilemma Hiina kahest võimalikust arengumudelist ja kummagi mõjust läänele: kas Hiinast saab konstruktiivne partner või kujutab ta endast kasvavat ohtu (vt nt Carpenter & Dorn, 2000; Terrill, 2006). Hiina päritolu Kanada politoloog Liu Junning, kes on uurinud liberalismi ideede arengut ja käekäiku Hiinas, võttis toona probleemi kokku nii:

Küsimus, kas Hiinast saab konstruktiivne partner või tõusev ohuallikas, sõltub suuresti liberalismi saatusest Hiinas: liberaalsest Hiinast saab konstruktiivne partner; natsionalistlikust ja autoritaarsest Hiinast saab aga tõusev ohuallikas. (Liu, 2000)

Tänaseks on selge, et tegelikkuseks on saanud teine arengumudel ja Hiinast on saanud ohuallikas, nagu tõdeb üks praeguse aja juhtivaid USA julgeolekueksperte H. R. McMaster:

Hiinast on saanud oht, sest selle juhid propageerivad suletud, autoritaarset mudelit kui alternatiivi demokraatlikule valitsemisele ja vabaturumajandusele. Hiina kommunistlik partei mitte ainult ei tugevda sisemist süsteemi, mis lämmatab inimeste vabadust ja laiendab oma autoritaarset kontrolli, vaid ta ka ekspordib seda mudelit ning juhib uute reeglite ja uue rahvusvahelise korra väljatöötamist, mis muudaks maailma vähem vabaks ja vähem turvaliseks. (McMaster, 2020)

Talle sekundeerib Hiina tänapäeva poliitika uurija, bestselleriks kujunenud raamatu „The Final Struggle“ (Easton, 2022) autor Ian Easton:

Meie aja ülim strateegiline väljakutse on nüüd selge. Ameerika Ühendriikide ning meie liitlaste ja sõprade jaoks kujutab Hiina Rahvavabariik ohtu nagu ei miski muu. Mitte kunagi varem ei ole totalitaarne ühe partei diktatuur omanud maailmaareenil nii suurt võimu ja avaldanud nii suurt mõju. Osaliselt tänu soodsatele kaubanduskokkulepetele läänega ja osaliselt kolossaalsetele riiklikele spionaažikampaaniatele on Hiina majandusliku ja teadusliku tugevuse poolest endise Nõukogude Liidu kaugelt ületanud. (Easton, 2022, p. xv)

Hiina võimsuse ja võimekuse kasv on muutnud ta üha enesekindlamaks ja agressiivsemaks jõuks, kes ei varjagi enam oma eesmärki hakata mängima maailmapoliitikas esimest viiulit ja orkestreerida seda endale kasulikus suunas. Hiina rakendab selle eesmärgi teenistusse üha jõulisemalt kõiki vahendeid alates nn pehme jõu strateegia-test ehk kultuuri ja hariduse alasest koostööst kuni otsese sõjalise ähvarduseni välja (eeskätt Taiwani suunal ja Lõuna-Hiina merel). Nende vahele jäävad olulisemate valdkondadena majandus ja väliskaubandus, tehnoloogiavõrkude ja transporditaristute arendamine ja kontroll nende üle ning diplomaatia. Viimase alla käib Hiina aasta-aastalt üha jõulisemaks ja ennast kehtestavamaks muutuv tegevus rahvusvahelistes organisatsioonides, eriti ÜRO-s ning selle allasutustes.

Euroopa ja Eesti julgeolekut puudutab viimasel ajal eriti Hiina partnerlus ja koostöö Venemaaga. Hiina ei ole hukka mõistnud Venemaa agressiooni Ukraina vastu ning jätkab ja laiendab Venemaaga kaubavahetust ja majanduskoostööd, samuti poliitilist ja sõjalist koostööd. Hiina rahuretoorika on jäänud üldsõnaliselt ega tõsta Venemaa vastutust käimasoleva sõja algatajana ning isegi ei nimeta Venemaa agressiooni sõjaks, vaid, viimase retoorikaga kooskõlas „Ukraina kriisiks“. Ei Hiina 2023. aasta veebruaris välja käidud nn kümnepunktiline rahuplaan (China’s Ministry of Foreign Affairs, 2023) ega Hiina ja Brasiilia 2024. aasta mais avaldatud kuuepunktiline ühisavaldus Ukraina kriisi poliitilisest lahendusest (Planalto, 2024) ei nõua Vene vägede väljaviimist ja Ukraina territoriaalse terviklikkuse taastamist, vaid jäävad sama üldiseks, kutsudes üles dialoogile ja läbirääkimistele ning sätestades Venemaa ja Ukraina võrdsed huvid. Sellisena vastavad need rohkem Venemaa huvidele, kuna viimast ei käsitleta agressorina ega Ukrainat agressiooni ohvrina. Hiina eesmärk on ka Ukraina sõja kontekstis tugevdada enda positsioone ja prestiiži rahvusvahelistes suhetes ja varjatult koos Venemaaga nõrgestada läänit kaugema eesmärgiga võtta üle juhtroll maailmas. (Vt lähemat analüüsi: Läänemets, 2023.)

Artiklis vaadeldakse kolmes alapeatükis Hiina nn suure plaani ideoloogiat ning strateegiaid ja taktikaid, mida HKP selle teostamiseks rakendab. Esimeses alapeatükis, „Xi Jinpingi mõte“, analüüsitakse HKP viimasel kümnendil partei peasekretäri ja riigipea isiku kultusega seotud ideoloogia põhijoont, selle kujunemise ajaloolist konteksti ning tähendust Hiinale ja maailmale kui Hiina traditsioonilise autoritarismi tänapäevast väljendust.

Teises alapeatükis, „Suurriigi diplomaatia“, antakse ülevaade HKP katusstrateegiast, mida selle ideoloogia teostamiseks rakendatakse, ja vaadeldakse selle poliitilisi väljundeid.

Kolmandas alapeatükis, „Hiina ja Eesti julgeolekukeskkond“, käsitletakse peamiselt Eesti viimaste aastate julgeolekudokumentide (Eesti julgeolekupoliitika alused 2023; KAPO aastaraamat 2023/2024; Välisluureameti raport „Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas“ 2024) ning mõne varasema analüüsi ja raporti valguses Hiinast lähtuvaid ohte Eesti sise- ja välisjulgeolekule ja antakse soovitusi vastumeetmeteks.

1. XI JINPINGI MÕTE

Hiina impeeriumi enam kui 2000-aastase ajaloo vältel on võimu kehtestamise ja hoidmise üheks kandvaks ideeks olnud tugev keskvalitsus ja võimekas valitseja – üks ja ainuke liider. Seda põhimõtet väljendab näiteks Hiinas iidsest ajast peale tuntud vana-sõna: „Taevas ei ole kaht päikest, maa peal ei ole kaht valitsejat.“³ Tänapäeva poliitilises mõttes tähendab see äärmuslikku autoritaarset riigivõimu ja valitsust. Hiinas on seda rakendatud läbi aegade kui ainuvõimalikku valitsemisviisi, mis tagab tõhusa kontrolli suure riigi üle, selle koospüsümise, riigi tugevusperioodidel ka laienemise vallutuste ja kolonialismi teel. Hiina on läbi ajaloo olnud rahumeelne ja rakendanud passiivseid kaitsestrateegiaid ning konfutsianistlikku „pehmet“ inimkeskset mudelit neil perioodidel, mil riik on olnud nõrk, ning viinud ellu ekspansiivset agressiivset vallutuspoliitikat perioodidel, kui ta on olnud tugev. (Vt lähemalt Wang Yuan-kang, 2010; vt ka Läänemets, 2022a, lk 16.) Valitseja on poliitilises retoorikas ja ühiskondlikus teadvuses olnud alati poolsakraalne isik, olgu see siis otse taeva tahtel valitsev keiser-taevapoeg keiserlikus Hiinas, „rahva tahtel“ valitsev autokraatlik president ja generalissimo Hiina Vabariigis või Kommunistliku partei ajaloolist missiooni ellu viiv esimees praeguses Hiina Rahvavabariigis. Väliseid muutusi läbi teinud Hiina riigis on selline poliitiline mõtlemine jäänud põhimõtetes samaks. (Vt lähemat analüüsi: Läänemets, 2022a, lk 15–21.)

1949. aastal vahetas vabariikliku autokraatia Hiinas järjekordse revolutsiooni tulemusel välja kommunistlik autokraatia Mao Zedongi (1893–1976) juhtimisel ning uus-konfutsianismil põhineva rahvusriigi retoorika marksistlik-kommunistlik ideoloogia oma sõnavaraga. Riigi, mille nimeks sai nüüd Hiina Rahvavabariik, olemus põhimõtteliselt ei muutunud. Võimu teostamise viis muutus veelgi autoritaarsemaks, omandades totalitarismi tunnuseid. Hiina riigi olemus ei ole muutunud ka 1980-ndatel alanud majandusreformide ajastul, mil Hiina valitsejad üritavad luua sünteesi läänest üle võetud marksismiga lõimitud põlise autoritaarse poliitilise süsteemi ja kapitalistliku majanduse vahel. Poliitilises plaanis on viimane toetanud esimest ega ole toonud kaasa poliitilise süsteemi muutumist.

³ 天無二日，土無二王 *tiān wú èr rì, tǔ wú èr wáng*.

Eriti viimase tosina aasta jooksul, HKP nn viienda põlvkonna juhtkonna⁴ võimuletuleku järel eesotsas esimees⁵ Xi Jinpingiga, on autoritaarsed tendentsid Hiinas märgatavalt tugevnenud ja väljunud riigi sisepoliitikast rahvusvahelisse poliitikasse. Üha sagedamini ja üheselt mõistetavamalt leiame HRV rahvusvahelise survepoliitika õigustamist otseste ja kaudsete viidetege Hiina rahvale „igiomastele“ iidsetele väärtustele ja poliitilisele praktikale, mida esitatakse marksismi edasiarendusena Hiina eripäradega. (Vt nt Läänemets, 2013.)

Hiina autokraatia omapäraks on alati olnud ka see, et iga juht loob oma ideoloogilise doktriini, kinnistamaks enda võimutäiust ning andmaks sellele legitiimsust ja välist mõjuvõimu. Nii nagu igal keisril olid omad valitsemisdeviisid, mis iseloomustasid vastavat valitsusperioodi, on HRV igal esimehel-peasekretäril oma „doktriin“, mis on põlistatud partei põhikirja või riigi põhiseadusesse. „Mao Zedongi mõte“,⁶ „Deng Xiao-

⁴ Hiina Kommunistliku Partei 1990. aastatel peamiselt Deng Xiaopingi mõjul kujundatud ideoloogia on põlistatud partei ja riigi juhtide nn kollektiivse juhtimise (中國共產黨領導集體 *zhōng guó gōng chǎn dǎng lǐng dǎo jí tǐ*) teooria. Seda nimetatakse ka juhtide vahetuvate „põlvkondade“ teooriaks. Selle järgi juhib kollektiiv, iga viie aasta järel parteikongressidel ümbervalitav HKP poliitbüroo alaline komitee, eesotsas „keskjuhiga“ (領導核心 *lǐng dǎo hé xīn*), kes on reeglina üheaegselt HKP peasekretär, riigipea (esimees ehk president, vt joonealune viide 5) ja HKP kaitse keskkomisjoni esimees. Esimest põlvkonda kehasas Mao Zedong (1893–1976, juht 1943–1976); teist põlvkonda Deng Xiaoping (1904–1997, sisuline juht 1978–1997), ainuke, kes ei olnud ametlikult ei parteijuhi ega riigipea positsioonil; kolmandat Jiang Zemin (1926–2022, juht aastatel 1989–2002); neljanda põlvkonna esindaja oli Hu Jintao (s 1942, juht 2002–2012), ainuke, kelle kohta tema ametiajal ei kasutanud „keskjuhi“ tiitlit; ja viienda põlvkonna „keskjuht“ (alates 2012) on HKP ja HRV praegune liider Xi Jinping (s 1953). Sellises süsteemis on nähtud kaudset keiserliku süsteemi koopiat, kus „keskjuht“, mitteametliku tiitliga „kõrgeim juht“ (最高領導人 *zuì gāo lǐng dǎo rén*) on taevapojust keisri analoog. Xi Jinpingi valitsemisajal on süsteemi viidud sisse täiendus, mille järgi „keskjuht“ ei pea pärast teist ametiaega ehk kokku kümneaastast valitsemisperioodi tagasi astuma, vaid võib jääda oma kohale piiramatuks ajaks, mida ta ka teostas 2022. aastal, mil HKP XX kongress kinnitas ta kolmandaks ametiajaks partei peasekretäriks ja järgmise aasta märtsis HRV rahvakongress ka riigipeaks (HRV esimeheks).

⁵ 'Esimees' (主席 *zhǔ xǐ*) on HRV riigipea tiitel. See on arhailine sõna, algselt klanni- või suguvõsajahi tähenduses, otsetõlkes pigem 'peremees'. 1980-ndatel hakati HRV riigipea tiitli vastena rahvusvahelises suhtluses ametlikult kasutama sõna 'president', mis on läänes üldiselt aktsepteeritud, samas kui hiina keeles jäi kehtima endine nimetus. Kuna hiina keeles on sõna 'president' vasteks teiste riikide valitud riigipeade tähenduses hoopis teine termin – 總統 *zǒng tǒng*, sõnasõnalt 'üleüldine' –, siis on HRV riigipead presidendiks nimetada tegelikult eksitav. See on HRV välispoliitika kujundajate teadlik hämamine, et anda oma autokraadist juhile rahvusvahelisel areenil teiste riikide demokraatlikult valitud riigipeadega sarnane kuvand.

⁶ 毛澤東思想 *Máo Zédōng sī xiǎng* (lühikokkuvõte Hiina vaates vt: China Keywords, 2021; vt ka Lovell, 2019).

pingi teooria,⁷ Jiang Zemini „kolm esindatust,⁸ Hu Jintao „harmooniline ühiskond“⁹ tähistavad HKP poliitika eelmisi arengujärke. Xi Jinpingi võimule tulles sõnastati uus juhtmõte, mis sai nimeks „Xi Jinpingi mõte Hiina eripäradega sotsialismist uuel ajastul.“¹⁰

Xi Jinping hakkas oma valitsemisplatvormi kujundama kohe pärast parteijuhiks saamist 2012. aasta oktoobris toimunud HKP XVIII kongressil. Esimese kõne, kus ta oma platvormi põhiseisukohti tutvustas, siis veel seda nimetust kasutamata, oli 2013. aasta jaanuaris toimunud HKP uue keskkomitee pleenumil, pealkirjastatuna „Hiina omapäradega sotsialismi säilitamise ja arendamise mõningaid küsimusi.“ (Xi, 2019) Viis aastat hiljem, partei XIX kongressil tuli ta välja juba täiemahulise programmiga. Samas viidi see sisse HKP põhikirja ja järgmisel aastal ka HRV konstitutsiooni. Xi Jinpingi platvormi juhtmõte on varasemast veelgi tugevamalt koonduda marksismi ümber selle hiinapärase teostuses, mida ta toonitas Karl Marxi 200. sünniaastapäevale pühendatud suurel koosolekul Pekingis 4. mail 2018:

Xi Jinpingi mõte „Hiina eripäradega sotsialismist uuel ajastul“ on tänapäeva Hiina marksism, 21. sajandi marksism, Hiina kultuuri ja Hiina ajastu vaimu olemus, uus hüpe edasi Hiina marksismi kohaldamisel Hiina moderniseerimisega. (Qiushi, 2018)

Toon välja kaks iseloomulikku lõiku sellest kõnest, mis eriti tõstavad esile marksismi ja HKP rolli Hiina suuruse ja ülemvõimu taassünnis:

Tänapäeval viivad Hiina kommunistid kokku marksismi tõekspidamised Hiina uue ajastu praktilise reaalsusega. Hiina kommunistid juhivad rahvast meie suures võitluses, meie suure projekti arendamisel, meie suure eesmärgi edendamisel ja meie suure unistuse elluviimisel; nad viivad edasi partei ja riigi ettevõtmisi, et tõsta esile kõikehõlmavaid ja murrangulisi ajaloolisi saavutusi ning tuua kaasa sügavaid ja põhjanevaid ajaloolisi muudatusi. Hiina rahvas on saanud jõukaks ja liigub nüüd võimsalt edasi, et saada ka tugevaks. See protsess annab kindla tõendi, et ainult Hiina eripäradega sotsialismi hoides ja arendades jõuame Hiina rahva taassündi. [---]

⁷ 鄧小平理論 *Dèng Xiǎopíng lǐ lùn*. Deng Xiaopingi teooria seisneb lühidalt neljas põhimõttes: 1. sotsialistlik arengutee; 2. rahvademokraatlik diktatuur; 3. kommunistliku partei juhtroll; 4. Mao Zedongi mõte ja marksism-leninism. Vt lähemat analüüsi: Moak & Lee, 2015, eriti peatükk „Deng Xiaoping Theory: Socialism with Chinese Characteristics“, pp. 91–115.

⁸ 三個代表 *sān ge dài biǎo* (Jiang Zemin sõnastas need 2000. aastal ja lühidalt kätkevad need sotsialistliku majanduse ehk tootmisjõudude ülesehitamist, arenenud sotsialistliku kultuuri ülesehitamist ja Hiina rahva huvide eest seismist; kõiki kolme esindab HKP. Hiina vaadet vt Jiang, 2002; kriitilist analüüsi vt Fewsmith, 2003).

⁹ 和諧社會 *hé xié shè huì* (vt lähemalt: Mohanti, 2012).

¹⁰ 習近平新時代中國特色社會主義思想 *Xí Jinping xīn shí dài zhōng guó tè sè shè huì zhǔ yì sī xiǎng*.

Meie töö aluseks peab olema Hiina, see peab olema suunatud moderniseerimisele, maailmale ja tulevikule, tugevdama marksismi kui meie juhtivat ideoloogiat, arendama sotsialismi eesrindlikku kultuuri ja tõstma sotsialismi vaimu. Ühiskonna arengus edendame Hiina suurepärase traditsioonilise kultuuri loomingulist evolutsiooni ja arengut. (Qiushi, 2018)

Olulisim teetähis Xi Jinpingi mõtte põlistamisel oli 2021. aasta HKP keskkomitee resolutsioonina vastu võetud mahukas tekst „HKP keskkomitee resolutsioon partei tähtsamatest saavutustest ja ajaloolisest kogemusest viimase sajandi jooksul.“ (Qiushi, 2021) Tekst annab ülistavas toonis ajaloolise ülevaate HKP tegevusest ja saavutustest rõhuasetusega Hiina omapäradega sotsialismi ülesehitamise suurtele edusammudele „uuel ajastul“, st Xi Jinpingi valitsemisajal. Ka see on endistest, keiserliku Hiina aegadest üle võetud tava, et iga uus valitseja avas oma „uue ajastu“ ja andis sellele nime.

Resolutsiooni paljude punktide seas on oluline esile tõsta tekstis sisalduvat seisukohta, et partei juhtimisel on Hiina saavutamas globaalset haaret:

Kui tee on õiglane, valitseb taeva all¹¹ üldine hüve. Partei on mõelnud inimkonna tulevikule globaalse visiooniga ning on õigesti mõistnud ja käsitletud Hiina suhteid muu maailmaga inimarengu üldise suundumuse, globaalsete muutuste taustal toimuva suure plaani ning kogu Hiina ajaloo jooksul. See peab avatust ülemaks isolatsioonist, taotleb nullsummamängude asemel vastastikust kasu ning seisab õiguse ja õigluse eest. See on võimaldanud parteil seista ajaloo õigel poolel, inimkonna progressi poolel. (Qiushi, 2021)

Ja siinse artikli teema seisukohalt eriti oluline punkt:

Hiinast saab ülemaailmne liider riikliku tugevuse ja rahvusvahelise mõju poolest. (Qiushi, 2021)

Steve Tsang ja Olivia Cheung on analüüsinud Xi Jinpingi kõnesid 2012. kuni 2021. aastani ja toovad välja kuus valdkonda, mida „Xi Jinpingi mõte“ hõlmab. Need on: HKP vääramatu ülemvõim; HKP ja riigiaparaadi suhted (viimane on esimese teenistuses ja viib ellu partei poliitikat); avaliku arvamuse suunamine (parteile vajalik suunas, mis peab tagama rahva jäägitu toetuse parteile); majanduslik areng, mis on Hiina maailma suurvõimuks saamise garantii; parteikeskne rahvuslus (Hiina saab suureks ainult HKP juhtimisel, Hiina idee on partei idee); välispoliitika. (Tsang & Cheung, 2022, p. 227 ff.) Välispoliitikas on Xi peaeesmärk panna maailm tunnistama, et Hiina on saanud taas suureks. Ka Hiina välispoliitika ülim eesmärk on tagada HKP võimumonopol.

¹¹ “Taeva all“ 天下 *tīān xià* on taas iidne mõiste, millega tähistati kogu maailma, mis ideaalis pidi olema Hiina keisri ehk taevapoja valitsemise all. Tänapäeva ülekantuna on see ilmselgelt Hiina globaalsete ambitsioonide väljendus.

Xi Jinpingi Hiina eesmärk on muuta maailm autoritaarsete riikide jaoks turvaliseks – selleks on vaja ennetada ja ära hoida „värvilisi revolutsioone“, mis võivad Hiinasse levida – ja kindlustada endale globaalne juhtroll. (Tsang & Cheung, 2022, p. 234)

Selleks et tagada Hiina juhtroll maailmas, tuleb reformida praegu kehtiv maailmakord ja selle institutsioonid. Xi Jinpingi mõtte valguses ei nähta Hiinat revisionistliku jõuna, nagu lääne analüütikud seda teevad, vaid reformijana, mis muudab maailma Hiinale soovitud suunas. Tavapäraseks retoorikaks on „riikliku suveräänsuse austamine“ ja „mittevahelesegamine teiste riikide siseasjadesse“, isegi kui tegemist on jämeda inimõiguste rikkumisega. (Tsang & Cheung, 2022)

Autorid leiavad, et Xi Jinpingi eesmärk ei ole rohkem ega vähem kui „nõuda Hiinale globaalset juhtpositsiooni maailma areenil.“ (Tsang & Cheung, 2022, p. 237)

Selle teema kokkuvõtteks toon enda juba varem esitatud järeltuse:

Jätkates oma eelkäijate suunda Hiina omapäradega sotsialismi ülesehitamisel, mis sai juhtloosungiks juba Hiina majandusreformide „peaarhitekti“ Deng Xiaopingi ajal, on Xi valitsemisajal peamiselt muutunud selle eesmärgi teostamise viisid. Seda ei võeta enam mingi tulevikuehitamise, vaid juba käesoleva reaalsusena. Kui Dengi ajal oli kilbil Hiina sügavast traditsioonist üle võetud strategeem – „Hoida varju ja oodata oma aega“ –, siis Xi ajastul on see kõrvale heidetud, sest – Hiina aeg ongi käes ja enam pole midagi oodata. (Läänemets, 2022b)

Selle eesmärgi saavutamiseks on HKP toetus süsteemis töötatud välja mitmeid strateegiaid, mida sihikindlalt ja ülalt juhtides ülemaailmselt ellu viiakse.

2. SUURRIIGI DIPLOMAATIA

“Suuriigi diplomaatia“ (大國外交 *dà guó wài jiāo*) on Hiina Rahvavabariigi välispoliitika doktriin, mida töötab välja, kureerib ja viib ellu HKP keskkomitee välissuhete keskkomisjon, mille esimees on peasekretär Xi Jinping ise ning täidesaatev juht ja hetkel ka välisminister Wang Yi. Selle peamiste taktikaliste valdkondade ja tööriistadena võib välja tuua järgmised.

- Suhtlemine jõupositsioonilt

Igal tasemel välissuhtluses tuleb toonitada Hiina huvisid, vajadusel ründavalt (nn huntsõdalaste diplomaatia) või hoiatavalt, st kui Hiina nõudmisi ei täideta, toob see kaasa teatavad sanktsioonid või muud Hiina-poolsed vastumeetmed. Hea näide on

siin Hiina-poolne majandussuhete katkestamine Leeduga, kui viimane avas 2022. aastal Vilniuses Taiwani esinduse ja lubas selle nimetuses kasutada sõna Taiwan. (Vt Andrijauskas, 2022) Eestis oli sellise käitumise näiteks HRV suursaadiku ähvardus 2023. aasta sügisel Eestist lahkuda, kui Eesti valitsus tihendab suhteid Taiwaniga – reaktioonina valitsuse otsusele lubada Eestisse rajada Taipei esindus. (Vt Einmann, 2023)

- Ühe Hiina poliitika

See tähendab HRV nõuet diplomaatiliste suhete puhul iga riigiga, et see ei tunnustaks Taiwani (Hiina Vabariigi) suveräänsust ega sõlmiks viimasega ametlikke suhteid. See on saanud vaikumisi HRV-ga suhtlemise nurgakiviks, mida tegelikult ei nõua ükski rahvusvaheline leping ega õigusnorm, vaid mis lähtub iga konkreetse riigi valitsuse poliitilisest otsusest. (Vt lähemalt Läänemets, 2022a, lk 24–29)

- Kohalolek üle maailma diplomaatiliste esinduste kaudu

Hiinal on suurim hulk diplomaatilisi esindusi maailmas, kokku 274 esindust 176 riigis ja 8 rahvusvahelise organisatsiooni juures. (Vt Neelam & Sato, 2024)

- Strateegilised partnerlused

Hiina eelistab riikidevahelistes suhetes üks ühele partnerlussuhteid ning tal on välja kujundatud nn strateegiliste partnerluste võrgustik eri tasemel kahepoolsete lepingutega. 2023. aasta seisuga oli Hiinal strateegilise partnerluse leping 113 riigi ja viie regionaalse organisatsiooniga 15 kategoorias. Kõige tugevamad lepingud on tal Venemaa ja Pakistaniga, vastavalt „Uue ajastu kõikehõlmav koordineerimise strateegiline partnerlus“ ja „lgakülgne strateegiline koostööpartnerlus“; Baltimaadel ja Põhjamaadel (v.a Soome) Hiinaga seda tüüpi lepinguid ei ole. (Vt Bhole, 2023)

- Rahvusvaheliste organisatsioonide ärakasutamine ja ülevõtmine

Hiina käitumise stiil ja meetodid rahvusvahelistes organisatsioonides ja rahvusvahelises suhtluses üldisemalt näitavad, et riigi huvid on eeskätt kantud selle autoritaarsest olemusest ja domineerimisambitsioonidest. Analüütikud leiavad, et rahvusvahelised kokkulepped ei ole Hiinale juhiseks, millega oma poliitikat kujundades arvestada võrdväärse koostööpartnerina ja demokraatlike protseduuride kaudu konsensuslikke lahendusi leida, vaid vahenditeks, mida oskuslikult kasutada enda riiklike huvide ja eesmärkide läbisurumiseks. S. Olson ja C. Prestowitz töid juba eelmise kümnendi algul koostatud ulatuslikus raportis (Olson & Prestowitz, 2011) välja Hiina riikliku poliitika osaks olevad suundumused ja trendid, mida riik rakendab, et enda mõjuvõimu rahvusvahelistes suhetes suurendada. Nad tõstavad esile kaht põhitoode, mis makrotasandil peegeldavad Hiina mõju rahvusvahelistele organisatsioonidele ja riikidevaheliste suhete süsteemile pikemas ajavaates.

Esiteks tuleb mõista, et Hiina peamine eesmärk on stabiilsus. Hiina juhid vajavad Hiina jätkusuutlikuks majanduskasvuks soodsat rahvusvahelist keskkonda, mille loomiseks nad ise aktiivselt panustavad. Hiina majanduskasvu numbrid võivad olla pealtnäha suured, aga Hiina suurst ja üldist suhteliselt madalat taset arvestades¹² (umbes 700 miljonit inimest ehk pool HRV elanikest elab jätkuvalt arengumaa tasemel ja osaleb suhteliselt vähesel määral majanduskasvu loovas tootmises ja tarbimises) on see kasv vaid veidi rohkem kui miinimum, mis on vajalik arenguks ja poliitilise võimu hoidmiseks.¹³ (Olson & Prestowitz, 2011, p. 13)

Teiseks, rahvusvahelised organisatsioonid ei loo valitsevat maailma majandusstrateegiate korda, vaid peegeldavad seda. See tähendab, et Hiina huvides oma mõju suurendada on valitsevat maailmakorda muuta ja valmistada rahvusvahelisi organisatsioone ette uutes tingimustes enda diktaadile alluma. (Olson & Prestowitz, 2011, p. 14)

Kokkuvõtteks tõdevad autorid järgmist:

Hiina on näidanud oma üha kasvavat enesekindlust ja ennetavat võimekust nendes organisatsioonides, millega mõnel juhul kaasneb ka suurem institutsionaalne võim. Hiina on kõikjal muutunud üha tõhusamaks, et kasutada ära rahvusvahelisi organisatsioone enda riiklike huvide esiletõstmiseks ja võtta neist kõik, mis tal vaja. (Olson & Prestowitz, 2011, p. 4)

Ning:

Hiinal on praegu koht laua taga olemas ja see on suurenemas. Ta kasutab oma kasvavat mõju selleks, et nii palju, kui suudab, teha ümber mängureegleid. (Olson & Prestowitz, 2011, p. 7)

Möödunud enam kui kümne aastaga on Hiina jalajälg ja mõjukus rahvusvahelistes organisatsioonides jõudsalt kasvanud, nagu viidatud aruanne prognoosis, ning 2021. aasta algul võtab Heritage Foundationi uurija Brett D. Schaefer olukorra kokku sõnadega:

Lühidalt, Hiina on oskuslikult rakendanud diplomaatilist ja majanduslikku survet selleks, et tõsta esile enda huvisid, lõigata võimalikult suurt kasu ja kulutada võimalikult vähe praeguse süsteemi raames. Tagasi vaadates saame ainult järeldada, et 21. sajandi esimese ja

¹² Näiteks Numbeo elukvaliteedi indeksi alusel oli HRV 83 uuritud maa seas alles 59. kohal (Numbeo, 2024). Forbesi 2021. aasta uuringu kohaselt elab kaks kolmandikku hiinlastest, eriti maapiirkondades, ka praegu suhtelises vaesuses ega osale kuigivõrd riigi majanduskasvus (Stevenson-Yang, 2021). SKP poolest inimese kohta on Hiina maailma riikide seas 2023. aasta statistika alusel 12 614,1 USD-ga 68. kohal (Wold Bank, 2023).

¹³ COVID-19 pandeemia ajal 2020–2022 on HRV majanduskasv aeglustunud ja väliskaubanduse mahud langenud, mis on viinud Hiina majanduse mitme näitaja poolest (tootmise vähenemine, jaemüügi langus, inflatsioon, tööpuudus, kinnisvarakriis jm) kriisi ja mõjutab oluliselt nii riigi sisemist arenguvõimekust kui ka maailma majandust. Vt Bloomberg, 2022; The World Bank, 2022.

teise kümnendi jooksul on Hiina mõjutanud rahvusvahelist süsteemi rohkem, kui see on mõjutanud Hiinat. (Schaefer, 2021, p. 3)

Ida-Euroopa mõttekoja Varssavi Instituudi programmi China Monitor 2020. aasta sügiseel koostatud mõttepaber (Paszak, 2020) hoiatab ühemõtteliselt:

Sedavõrd, kui Hiina majanduslik ja sõjaline võimsus kasvab, võib oodata tema edasisi katseid laiendada veelgi oma kontrolli ulatust rahvusvaheliste organisatsioonide nagu ÜRO, Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) ja Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF) süsteemis.

Kõike seda arvestades on just Hiina RV kohalolekut ja aktiivset tegevust rahvusvahelistes organisatsioonide põhjust pidada üheks peamiseks hoovaks, millega too suurendab oma mõju maailmas, omandades efektiivse osalusega kontrolli nende üle ja manipuleerides teisi, eeskätt temast majanduslikus sõltuvuses olevaid liikmesmaid, ning surudes viimaste toetusega läbi endale kasulikke otsuseid ja lükates tagasi neid, mis talle ei sobi. Lääneriikide võimekus ja tahe Hiina tegevust jälgida, analüüsida ja prognoosida ning kavandada ja ellu viia vastusamme on rahvusvahelise julgeoleku olukorra ja liberaalse maailmakorra püsimise seisukohalt võtmeküsimus.

- Globaalne luure ja infomõjutustegevus

Hiina on katnud kogu maailma oma luurevõrgustikuga, mida koordineerib riikliku julgeoleku ministeerium, peale selle kolm sõjaväeluure agentuuri ja Hiina avaliku julgeoleku ministeeriumi välisluure osakond (Joske, 2022, p. 3). Eesti analüütik Leslie Leino leiab:

Hiina mõjutustegevus on Hiina Kommunistliku Partei poolt koordineeritud kõikehõlmavate vahenditega teostatav tegevus oma mõjuvõimu saavutamiseks. Läbi oma narratiivi levitamise soovib see varjatud sidemeid ja läbimõeldud strateegiat rakendades õõnestada harraid lääne ühiskondi, milles näeb Hiina Kommunistlik Partei oma režiimi jätkusuutlikkusele kõige suuremat ohtu. (Leino, 2022)

Hiina luure omapäraks on selle tohutu ulatus ja võimekus värvata agente igal tasandil jõudmaks sihtkohariigi kõige kõrgematesse võimukoridoridesse ja mõjutamiseks olulisi poliitika- ja äritegelasi. Eestis on seni avalikuks tulnud ning kinni peetud ja süüdi mõistetud kaks Hiina sõjaväeluure värvatud eestlast. (Hiina mõjutustegevusest Eestis vt Jüris, 2020.)

- Ühisrinne

Ühisrinne on juba 1920. aastatel HKP loodud ühiskondlik liikumine, mis hõlmab ja koordineerib Hiina ühiskonna lihtliikmete (kohustuslikku) koostööd kommunistliku parteiga. Algselt siseriikliku jälgimissüsteemina mõeldud süsteem, mille kaudu informatsioon iga inimese kohta jõuab parteiorganiteni, on tänapäevaks kasvanud rahvus-

vaheliseks võrgustikuks. Igal välismaale suundunud hiinlasel on kohustus jälgida nii oma kaasmaalasi – ja teha nende kohta ettekandeid – kui ka sihtriigi kodanikke.

Seda mõjutustegevust koordineerib HKP rahvusvaheliste suhete osakond ja viib läbi HKP Ühisrindede töösakond. Välismaal on Ühisrindede üks olulisi tegevussuundi ja eesmärke ka sihtriigi kodanike, eriti mõjuisikute värbamine Hiina huvide teenistusse. (Leino, 2022)

Ühisrindede tegevuse võtab tabavalt kokku Austraalia analüütik Alex Joske:

Ühisrindede töö on peen ja mitte vähem tõhus kui relvastatud võitlus. Selle eesmärk on laiendada partei kontrolli väljapoole oma liikmeid, sõbralike kontaktide võrgustiku loomine Hiinas ja üha enam inimeste seas üle maailma, kes suudavad oma tegevuse Pekingi soovidega vastavusse viia. See keskendub mõjupositsioonidel olevatele isikutele või neile, kes väidavad, et esindavad ühiskonna peamisi segmente – rahvuskogukondade liidreid, ärimagnaate, usutegelasi jne. (Joske, 2022, p. 31)

3. HIINA JA EESTI JULGEOLEKUKESKKOND

Eesti julgeolekuasutuste raportites on nn Hiina faktorile viimastel aastatel kasvavalt tähelepanu pööratud. Eesti praegu kehtiv julgeoleku raamdokument „Eesti julgeolekupoliitika alused 2023“ sätestab:

Hiina Rahvavabariigi mõju ja kaalukus rahvusvahelisel areenil on kasvanud. Peamine Hiina Rahvavabariigist lähtuv väljakutse Eesti julgeolekule tuleneb eesmärgist kujundada ümber rahvusvahelise tegevuse normid ning soovist mõjutada otsuseid ja saavutada kontroll strateegiliste valdkondade üle. Selleks kasutab Hiina asümmeetrilisi vahendeid. (Riigikogu, 2023, lk 4)

Nii Välisluureameti kui ka Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes on Hiina teema kajastust leidnud alates 2016. aastast. Seni viimases, 2024. aasta raportis „Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas“ (Välisluureamet, 2024) hõlmab Hiinale pühendatud osa tervelt 12 lehekülge (lk 68–80) ehk u 13% raporti mahust. Hiinast lähtuvad julgeolekuohud jagunevad kolme valdkonda, igaüks mitme alateemaga. Alljärgnevalt esitan neist kokkuvõtte.

Esimene valdkond: Hiina ja Venemaa suhted Ukraina sõja teisel aastal

- Hiina–Venemaa suhete dünaamika Ukraina sõja ajal on näidanud, et Hiina lähtub eelkõige strateegilistest ja Venemaa taktikalistest huvidest.
- Hiina ja Venemaa meedia- ja ideoloogiline koostöö suurendavad tõenäoliselt veelgi kooskõla kahe riigi välispoliitikas.

- Hiina ja Venemaa riigipeade 2023. aasta märtsis tehtud ühisavalduses lubatakse süvendada koostööd teineteise välisriikides viibivate kodanike, asutuste ja projektide julgeoleku tagamisel, mis juba teemapüstitusena kätkeb endas riske.

Teine valdkond: ideoloogia kasv Hiina välispoliitikas

- Hiina välispoliitika ideologiseerimine võib hägustada Hiina arusaama maailmast.
- Hiina on viimase aasta jooksul selgelt intensiivistanud Euroopa-suunalist mõjutustegevust.
- “Vööndi ja tee” initsiatiiv on Hiina globaalses strateegias endiselt kesksel kohal.

Kolmas valdkond: Hiina tehnoloogia leviku uus tase

- Hiina tehnoloogiast lähtuvad ohud liiguvad lidar-süsteemiga magamistuppa ja garaaži.
- Hiina ülemaailmne AI valitsemise initsiatiiv on järjekordne näide läänevastase Hiina ökosüsteemi ülesehitamisest.
- Hiina tehnoloogia levik kriitilisse taristusse ehk energiavõrkudesse ohustab Eesti julgeolekut.

Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus 2023–2024 (Kaitsepolitsei amet, 2024) keskendutakse vastuluure peatükis alajaotuses „Hiina huvid“ (lk 21) Hiina luure- ja mõjutustegevusele kuues valdkonnas, mida alljärgnevalt refereerin.

- Hiina luure on Venemaaga võrreldes laiapõhjalisem ja intensiivsem ning eesmärkide saavutamiseks kasutatakse Hiina firmasid ja kogukondi eri riikides. Nii riiklikes tehnoloogiasiirde kui ka militaar-tsiivilkoostöö programmides kasutatakse kogukonda, teadlasi, tehnoloogiafirmasid või välisriikidesse loodud Hiina kaubanduskodasid. Hiina kodanikud ja ettevõtted on seaduse kohaselt kohustatud tegema koostööd riigistruktuuridega.
- Hiina suursaatkond Tallinnas on Hiina üks peamine instrument pehme jõu rakendamisel, ametliku narratiivi levitamisel ja Hiina kuvandi parandamisel. Möödunud aastal, mil koroonapandeemia järel oli võimalik tegutseda piiranguteta, tegeles saatkond seniste kontaktide taastamise ja uute kontaktide loomisega.
- Kapo nimetab murekohana Hiina üha kasvavat majanduslikku ja sõjalist toetust Venemaale. Hiina saatkond Tallinnas ei ole Ukraina teemal avalikult sõna võtnud, kuid hoiab suhteid Vene saatkonnaga, säilitades aktiivset suhtlust ka Venemaa agressioonisõja perioodil.
- Kapo märgib, et saatkond suhtub väga valuliselt alternatiivsetesse vaadetes (nt Taiwani esinduse avamisega seonduv) ja püüab neid vaateid korrigeerida. Eesti avalikule sektorile, kohalikele omavalitsustele ja teadusringkondadele suunatud algatus China Watch ei osutunud kuigi edukaks ja praeguseks on saatkond selle lõpetanud, kuid ka Eestis oli neid, kes lasid end sellest mõjutada.

- Kapo toob välja Hiina tundlikkuse teiste riikide mis tahes ametlike kontaktide suhtes Taiwaniga, millele reageerimiseks kasutatakse nii luure- kui ka mõjutustegevust poliitilisel ja kogukondlikul tasandil igal pool maailmas. Kui Eestis Taipei esindus peaks avatama, nähakse selle võimaliku tagajärjena ette Hiina luure- ja mõjutegevuse kasvu Eestis.
- Hiina luure sihtmärgiks võivad olla ka isikud, kel puudub varasem kokkupuude Hiinaga, kuid kellel on ekspertteadmised. Hoiatatakse, et eraviisilised liiga head pakkumised Hiinast ei pruugi olla reaalsed ning neist tasub teavitada Kapot.

Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi 2024. aasta raportis „Sisejulgeoleku väliskeskonna trendid ja prognoos“ (Savimaa *et al.*, 2024) on Hiinale kui olulisimale välisjulgeoleku ohule Venemaa järel pühendatud terve alapeatükk (Savimaa *et al.*, 2024, lk 18–26). Raporti kokkuvõttes tõdetakse: „Teine rahvusvaheline oht on Hiina mõjutustegevuse kasv globaalse toimijana, oma maailmakäsitluse jätkuv pealesurumine majandusliku sõltuvuse ja ideoloogilise survestamise teel. Hiina faktor on Eestile oluline ka Venemaa strateegilise partneri ja *de facto* toetajana Ukraina sõja kontekstis.“ (Savimaa *et al.*, 2024, lk 6) Analüüsis leitakse üldistavalt:

Globaalses plaanis on Hiinast lähtuv hübriidoht (sh pehme jõud, infosõda, majanduslik mõjutamine, sõltuvuse tekitamine tehnoloogiatest, investeeringutest ja tarneahelatest ning andmeluure) oluline julgeolekurisk. Arvesse tuleb võtta survet seniste poliitiliste jõujoonte muutumiseks Hiina globaalsete ambitsioonide tõttu. Hiina-USA vastasseis on peamine globaalne julgeolekufaktor, mis jääb meie julgeoleku väliskeskonda kujundama pikaks ajaks. Hiina globaalsed ambitsioonid toovad kaasa nii Venemaa toetamise kui ka tegevuse globaalse lõuna suunal. (Savimaa *et al.*, 2024, lk 20)

Eestit silmas pidades tõstetakse peamiste ohuteguritena esile võimalikku sõltuvust Hiina tarbekaupadest ja Hiinast lähtuvatest tarneahelatest; Hiina tehnoloogiate liigset domineerimist kommunikatsioonitaristutes ja avaliku sektori tundlikel aladel, mille kaudu võib Hiinal tekkida täiendav luurevõimekus; otsest diplomaatiliselt ja poliitiliselt survet Hiinale kasulike otsuste tegemiseks riiklikul tasandil, sh mõjuisikute ja arvamussliidrite mõjutamist; Hiina otsest luuretegevust ja küberspionaaži; Hiinast lähtuvaid küberrünnakuid; avaliku arvamuse mõjutamist nn pehme jõu vahenditega, loomaks Hiinast positiivset kuvandit; Hiina koostööd ja partnerlust Venemaaga, suurendades viimase sõjalist võimekust. (Savimaa *et al.*, 2024, lk 23)

Raportis tõdetakse, et nii poliitiline, tehnoloogiline kui ka pehme jõu surve Hiinast võib lähiaastatel pigem kasvada ning Eesti peaks olema valmis riiklikul tasandil neile reageerima ja neid ennetama. Märkimisväärseks julgeolekuohuks peetakse Eesti senist suhteliselt passiivset ja äraootavat välispoliitikat Hiina suunal ja selgelt sõnastatud Hiina strateegia dokumendi puudumist. (Savimaa *et al.*, 2024, lk 25)

KOKKUVÕTE

Teise maailmasõja järel kujunenud reeglitepõhine maailmakord ja julgeolekuarhitektuur lääne, eriti USA domineerimisel, mis elas üle vastasseisu ja külma sõja Nõukogude Liidu juhitud kommunistliku blokiga ning tuli välja võitjana, on 21. sajandi kolmandaks aastakümneks jõudnud taas kriisi ja seisab tõsiste väljakutsete ees. Putini Venemaa on asunud otsese sõjalise rünnaku teele lääne vastu ja oma endise (Tsaa-ri-Venemaa ja Nõukogude Liidu) suuruse taastamiseks, valides esimeseks ohvriks oma põlisvalduseks peetava Ukraina. See sõda on konsolideerinud lääne ning agressorit üritatakse peatada ja tagasi lüüa.

Samal ajal on globaalseks ohuks lääne liberaal-demokraatlikule süsteemile tõusnud majanduslikuks suurvõimuks juba saanud ja sõjaliseks suurvõimuks saamise poole teel olev kommunistlik Hiina Rahvavabariik. Majanduslikku kasumit ja uusi turge jah-tivad lääneriigid on investeringute ja kaubavahetuse kaudu Hiina võimsuse ülesehi-tamise ise kolossaalselt panustanud, uskudes naiivselt kommunistliku riigi integree-rumisse meie maailmakorda ning muutumisse vastutustundlikuks panustajaks. Hiina on oma luure- ja mõjutustegevuse ning propagandakampaaniatega seda kuvandit jõuliselt üles ehitanud, „lollitanud“ läänemaailma ära, kui kasutada Alex Joske taba-vat väljendit (Joske, 2022). Hiina, vastupidi, on aga majanduslikult tugevaks saanuna asunud avaliku vastasseisu teele läänega, nõudes revanši ja oma positsiooni taasta-mist maailma juhtriigina, rakendades selleks erinevaid strateegiaid tarneahelatest ja majanduslikust mõjutamisest otsese sõjaliste ähvardusteni.

Hiina käitumine, sh riigi koostöö ja partnerlus lääne vastu sõjas oleva Venemaaga, on lõpuks avanud lääneriikide silmad ning valitsused on hakanud otsima teid ja vahen-deid, et kommunistliku suurriigi mõjuvõimu vähendada. Esialgu on need pigem arg-likud ja kosmeetilised, sest sõltuvus Hiina turust, tarneahelatest, investeringutest tootmisse ja transporditaristustesse on muutnud lääneriigid haavatavaks (nagu vara-sem sõltuvus Venemaa energiakandjate impordist). Poliitilistest vahenditest, mida alles päris viimasel ajal ettevaatlikult on hakatud otsima, ei pruugi enam piisata.

Hiina kui globaalne ohutegur on seega tänase päeva tõsiasi, millele tuleb näkku vaadata ja jõulisemalt vastu seista. USA, keda Hiina mõju kasv (eriti Vaikse ookeani ruumis) kõige rohkem puudutab, on enda majandusliku lahtisidumisega Hiinast juba alustanud ning tugevdab sõjalist kohalolekut Vaikse ookeani ruumis, kaasates nii seal-seid liitlasi (Jaapan, Lõuna-Korea, Taiwan, Filipiinid, Austraalia, Uus-Meremaa) kui ka Euroopa partnereid (Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksamaa). Ka NATO viimaste aastate strateegilistes dokumentides alates 2019. aastast on Hiina teema püsivalt esin-datud (Vt NATO, 2023). Euroopal seisavad n-õ ärkamine ja tõhusamad sammud Hiina

mõjutustegevuse pidurdamiseks suuresti alles ees, kuigi Euroopa Parlamendi 2024. aasta jaanuaris vastu võetud resolutsioon „Hiina mõjust Euroopa Liidu elutähtsale taristule tulenev julgeoleku- ja kaitsealane mõju“ (Euroopa Parlament, 2024) avab Hiinast lähtuvaid ohtusid üsna detailselt.

Ka Eestisse on Hiina kui ohutegur kohale jõudnud ning seda on siin riiklikul tasemel teadvustama ja jälgima hakatud. Väikeriigina ei ole meil omaette kuigi palju jõudu ja vahendeid Hiinat mõjutada, kuid omaenda julgeolekut silmas pidades on meil kasulik nii enda kui ka oma liitlaste huvides eelkõige vältida Hiinast majanduslikku ja tehnoloogilisse sõltuvusse sattumist, sest see on tee, mis viib edasi poliitilisse sõltuvusse. Me peame ohjama Hiina luuretegevust ja pehme jõu mõjutusi ning suurendama valmisolekut Hiinast lähtuvaid küberrünnakuid tagasi lüüa. Senisest aktiivsema ratsionaalse ja realistliku välispoliitikaga Hiina suunal ja oma tegevusega rahvusvahelistes organisatsioonides saame ilustamata ning väärast soovmõtlemisest ja hirmudest (à la „Hiinat ei ole kasulik ärritada“ või „me ei peaks esimesena „lajatama““ jms, mida vaatlejate hinnangutes on varem sageli ette tulnud) vabana rohkem panustada liberaal-demokraatliku maailmakorra kaitseesse pealetungiva autoritaarsuse vastu, mida tänapäeval esindab eelkõige kommunistlik Hiina Rahvavabariik. See, nagu ka meie demokraatliku riigikorra hoidmine ja kaitsmine, on oluline tegur meie julgeoleku ja iseolemise tagamisel vaba riigina, mida ei tohiks alahinnata.

MÄRT LÄÄNEMETS

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi teaduskeskuse teadur

E-post: mart.laanemets@sisekaitse.ee

Märt Läänemets omandas doktorikraadi (PhD) ajaloos Tartu Ülikoolis 2009. aastal. Ta on töötanud samas teaduri ja õppejõuna, olnud mitmete uurimisprojektide juht ning uute õppekavade arendaja. Läänemetsa uurimisvaldkonnad on Hiina kultuur ja ajalugu ning Hiina tänapäeva poliitika ja mõjutustegevus. Ta on avaldanud üle 50 teaduspublikatsiooni ning hulgaliselt publitsistikat ja tõlkeid ning olnud mitmekümne erialaraamatu toimetaja.

KASUTATUD ALLIKAD

- Andrijauskas, K., 2022. An Analysis of China's Economic Coercion Against Lithuania. *Council on Foreign Relations*, 12th of May 2022. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/Andrijauskas_An%20Analysis%20of%20China%E2%80%99s%20Economic%20Coercion%20Against%20Lithuania_0.pdf [Kasutatud 11.11.2024].
- Bhole, O., 2023. China's Partnerships with the World. *Organisation for the Research on China and Asia (ORCA)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://orcasia.org/article/347/chinas-partnerships-with-the-world> [Kasutatud 24.08.2024].
- Brands, H. & Gaddis, J. L., 2021. The New Cold War. America, China, and the Echoes of History. *Foreign Relations*, November/December, 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-10-19/new-cold-war> [Kasutatud 24.08.2024].
- Carpenter, T. G. & Dorn J. A., 2000. *China's future: constructive partner or emerging threat?* Washington D.C.: Cato.
- China Daily, 2021. The Two Centenary Goals. *China Daily*, 30th of June 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://language.chinadaily.com.cn/a/202106/30/WS60bd-d024a310efa1bd65eddc.html> [Kasutatud 11.11.2024].
- China Keywords, 2021. Mao Zedong Thought. *Getting Know China through Keywords*, updated 20th of July 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.china.org.cn/english/china_key_words/2021-07/20/content_77639055.html [Kasutatud 24.08.2024].
- China's Ministry of Foreign Affairs, 2023. *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202405/t20240530_11331711.html [Kasutatud 24.08.2024].
- Easton, I., 2022. *The Final Struggle: Inside China's Global Strategy*. Manchester: Eastbridge Books.
- Einmann, A., 2023. Hiina suursaadik ähvardas Taipei esinduse avamise korral Eestist lahkuda. *Postimees*, 7. 11. 2023. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/7892056/hiina-suursaadik-ahvardas-taipei-esinduse-avamise-korral-ees-tist-lahkuda> [Kasutatud 11.11.2024].
- Ericson, A. S., 2023. PRC Pursuit of Xi's 2027 „Centennial Military Building Goal“ (建军一百年奋斗目标) Sources and Analysis. *Andrew S. Ericson China Analysis from Original Sources*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.andrewerickson.com/2021/12/prc-pursuit-of-2027-centennial-military-building-goal-sources-analysis/> [Kasutatud 11.11.2024].

- Euroopa Parlament, 2024. *Euroopa Parlamendi 17. jaanuari 2024. aasta resolutsioon Hiina mõjust Euroopa Liidu elutähtsale taristule tuleneva julgeoleku- ja kaitsealase mõju kohta*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0028_ET.html [Kasutatud 11.11.2024].
- Fewsmith, J., 2003. Studying the Three Represents. *China Leadership Monitor*, No. 8. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.hoover.org/sites/default/files/uploads/documents/clm8_jf.pdf [Kasutatud 24.08.2024].
- Jiang Zemin, 2002. *On the „Three Represents„*. Beijing: Foreign Language Press.
- Joske, A., 2022. *Spies and Lies. How China's Greatest Covert Operation Fooled the World*. Berkeley, CA: Hardie Grant Books.
- Jüris, F., 2020. Hiina mõjutustegevusest Eestis. *Eesti Välispoliitika Instituut*, 17.09.2020. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://efpi.icds.ee/et/luhidalt-hiina-mojutustegevus-ees-tis/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Kaitsepolitseiamet, 2024. *Aastaraamat 2023–2024*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202023-2024.pdf [Kasutatud 24.08.2024].
- Leino, L., 2022. Ühe minuti loeng: mis on Hiina Ühisrinne? *ERR. Novaator*, 11.10.2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://novaator.err.ee/1608746227/uhe-minuti-loeng-mis-on-hiina-uhisrinne> [Kasutatud 24.08.2024].
- Liu, J., 2000. The intellectual turn: the emergence of liberalism in contemporary China. Carpenter, Rmt: T. Galen & J. A. Dorn, toim-d. *China's future: constructive partner or emerging threat?* Washington D.C.: Cato, 2000, pp. 49–60.
- Lovell, J., 2019. *Maoism. A Global History*. New York: Random House.
- Läänemets, M., 2005. „Külm sõda“ Ida-Aasias. *Diplomaatia*, 21.05.2005. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://diplomaatia.ee/kulm-soda-ida-aasias/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Läänemets, M., 2013. „Suur ühtsus“ ja „väike hüvang“ ehk Hiina uus vana poliitiline utoopia. *Tuna*, 2, 2013, lk 2–6. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/LaanemetsM2rt-Suur_yhtsus_TUNA2013_2.pdf [Kasutatud 24.08.2024].
- Läänemets, M., 2022a. Hiina strateegilised narratiivid. *Turvalisuskompass*, 3(2), lk 7–39.
- Läänemets, M., 2022b. Maailma mõjukaim mees lubab Hiina suurt taassündi. *Postimees*, 22.10.2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/7630992/ak-fookus-maailma-mojukaim-mees-lubab-hiina-suurt-taassundi> [Kasutatud 24.08.2024].

- Läänemets, M., 2023. Russo-Ukrainian War and China's Global Interests. *Security Spectrum: Journal of advanced security research*, 22, pp. 177–189.
- McMaster, H. R., 2020. How China sees the world and how we should see China. *The Atlantic*, May 2020. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/05/mcmaster-china-strategy/609088/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Moak, K. & Lee, M. W. N., 2015. *China's Economic Rise and Its Global Impact*, pp. 91–115.
- Mohanti, M., 2012. 'Harmonious Society': Hu Jintao's Vision and Chinese Party Congress. *Economic and Political Weekly*, 47(15), pp. 12–16. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.jstor.org/stable/41720457> [Kasutatud 24.08.2024].
- Mölder, H., 2020. Hiina muutuv maailmas – pole tähtis, mis värvi on kass, peaasi, et ta hiiri püüab. *Postimees*, 22.10.2020. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://leht.postimees.ee/7091524/holger-molder-hiina-muutuv-maailmas-pole-tahtis-mis-varvi-on-kass-peaasi-et-ta-hiiri-puub> [Kasutatud 24.08.2024].
- NATO, 2023. NATO's China and Indo-Pacific Conundrum. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2023/11/22/natos-china-and-indo-pacific-conundrum/index.html> [Kasutatud 11.11.2024].
- Neelam, R. & Sato, J., 2024. *Lowy Institute Global Diplomacy Index. 2024 Key Findings Report*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/downloads/GDI_Key_Findings.pdf [Kasutatud 24.08.2024].
- Numbeo, 2024. *Quality of Life Index by Country 2024 Mid-Year*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp [Kasutatud 24.08.2024].
- Olson, S. & Prestowitz, C., 2011. The Evolving Role of China in International Institutions. *The U.S.-China Economic and Security Review Commission* (prepared by The Economic Strategy Institute), January 2011. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/TheEvolvingRoleofChinainInternationalInstitutions.pdf> [Kasutatud 24.08.2024].
- Paszak, P., 2020. China's Growing Influence in International Organizations. *China Monitor* (Warsaw Institute), 14th of October 2020. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://warsawinstitute.org/chinas-growing-influence-international-organizations/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Planalto, 2024. Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal->

- for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine [Kasutatud 11.11.2024].
- Qiushi, 2018. Xi Jinping's Speech at the Ceremony Commemorating the Bicentenary of the Birth of Marx. *Qiushi, Website of the CPC Central Committee Bimonthly*, 7th of September 2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://chinarising.puntopress.com/2018/09/19/xi-jinpings-speech-at-the-ceremony-commemorating-the-bicentenary-of-the-birth-of-marx-china-rising-radio-sinoland-180920/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Qiushi, 2021. Resolution of the CPC Central Committee on the Major Achievements and Historical Experience of the Party over the Past Century. *Qiushi, Website of the CPC Central Committee Bimonthly*, 16th of November 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: http://en.qstheory.cn/2021-11/16/c_682072.htm [Kasutatud 24.08.2024].
- Riigikogu, 2023. *Eesti julgeolekupoliitika alused 2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigiteataja.ee/aktiis/3280/2202/3001/julgeolekupoliitika_2023.pdf [Kasutatud 24.08.2024].
- Savimaa, R., Puusalu, J., Loik, R., Ringvee, R., Läänemets, M., Tammel, K., Kont, K.-R. ja Saar, J. 2024. *Sisejulgeoleku väliskeskkonna trendid ja prognoos. Raport*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/3510> [Kasutatud 24.08.2024].
- Schaefer, B., 2021. China's Goals in International Organization. *The Heritage Foundation, Lecture*, No. 1323, 28th of April 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.heritage.org/sites/default/files/2021-04/HL1323.pdf> [Kasutatud 24.08.2024].
- Stevenson-Yang, A., 2021. How China's GDP Growth Fails To Measure Its Standard Of Living: The Tragedy Of The Current Recentralization. *Forbes*, 8th of September 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.forbes.com/sites/annestevenson-yang/2021/09/08/how-chinas-gdp-growth-fails-to-measure-its-standard-of-living-the-tragedy-of-the-current-recentralization/> [Kasutatud 24.08.2024].
- Terrill, R., 2006. *Uus Hiina impeerium*. Tartu: Ilmamaa.
- Tsang, S. & Cheung, O., 2022. Has Xi Jinping made China's political system more resilient and enduring? *Third World Quarterly*, 43(1), pp. 225–243. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/01436597.2021.2000857?needAccess=true> [Kasutatud 24.08.2024].
- Välisluureamet, 2024. *Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://raport.valisluureamet.ee/2024/et/> [Kasutatud 24.08.2024].

- World Bank, 2023. *GDP Per Capita. All Countries and Economies*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> [Kasutatud 24.08.2024].
- Wang Y.-K., 2010. *Harmony and War: Confucian Culture and Chinese Power Politics*. New York: Columbia University Press.
- Xi, Jinping, 2019. 习近平：關於堅持和發展中國特色社會主義的幾個問題. *Hiina Kommunistliku Partei Uudiste võrgulehekülg* (中国共 党新 网). [Võrgumaterjal] Leitav: <http://cpc.people.com.cn/BIG5/n1/2019/0331/c64094-31005184.html> [Kasutatud 11.11.2024].

KAITSELIIDU VABATAHTLIKE JUHTIDE TEADLIKKUS RADIKALISEERUMISEST NING SELLEST TULENEVATE OHTUDE MINIMEERIMISEST LÄÄNE MAAKAITSERINGKONNA NÄITEL

MARKO MEI, ANNE VALK, RIINA KROONBERG

Võtmesõnad: Kaitseliit, radikaliseerumine, radikalismi ilmingud, radikaliseerumise ennetamine

DOI: <https://doi.org/10.15158/ca33-rq09>

Ülevaade. Artikkel käsitleb riigikaitseorganisatsiooni juhtide teadlikkust radikaliseerumise ohtudest ja nende ennetamise võimalustest, toetudes Kaitseliidu Lääne maakaitseringkonna vabatahtlike juhtide seas tehtud uurimusele¹. Tulemustest selgus, et juhid on küll teadlikud radikaliseerumise ohtudest, kuid organisatsioonis puuduvad süsteemsed lähenemised ja teadmised nende ohtudega tegelemiseks. Seetõttu on oluline täiustada koolitusprogramme ning arendada paindlikke sekkumistrateegiaid, mis hõlmavad nii ennetavaid kui reageerivaid lähenemisi tugevdamiseks Kaitseliidu mainet ja positsiooni julgeoleku tagajana.

¹ Artikkel põhineb Marko Mei 2024. aastal Sisekaitseakadeemias kaitsstud magistritööl „Kaitseliidu vabatahtlike juhtide teadlikkus radikaliseerumisest ning radikaliseerumisest tulenevate ohtude minimaliseerimine Lääne maakaitseringkonna näitel“ (juhendajad Anne Valk ja Nevil Reinfeldt).

THE AWARENESS OF VOLUNTEER LEADERS IN THE DEFENCE LEAGUE OF RADICALISATION AND MINIMISING THE ASSOCIATED RISKS USING THE EXAMPLE OF THE WESTERN DEFENCE DISTRICT

MARKO MEI, ANNE VALK, RIINA KROONBERG

Keywords: The Defense League, radicalisation, manifestations of radicalism, prevention of radicalisation

Overview. The article addresses the awareness of the risks of radicalisation and the possibilities for its prevention among leaders within a national defence organisation, as recorded in a study conducted among volunteer leaders in the Western Defence District of the Estonian Defence League. The study was conducted in 2024 by Marko Mei, a master's student at the Estonian Academy of Security Sciences. The findings of the study indicate that, although leaders are aware of the risks of radicalisation, the organisation lacks the systematic approaches and knowledge necessary to address these threats effectively. Therefore, enhancing training programs and developing flexible intervention strategies that encompass both preventive and reactive measures are essential steps toward strengthening the reputation and role of the Estonian Defence League as a security provider.

SISSEJUHATUS

Riik on pannud kaitsevõime tagamise ülesande Eesti Kaitsevæele ja reservväelastele ning vabatahtlikest liikmetest koosnevale Kaitseleiidule, kes lisaks sõjalisele kaitsele osaleb ka mittedõjaliste ohtude tõrjumisel (Kaitseministeerium, 2023, lk 11). Kuna Eesti julgeolek hõlmab endas muuhulgas sisemist stabiilsust, mida võivad ohustada äärmuslikud vaated ja radikaliseerumine, siis on vajalik, et riigikaitse seisukohalt olulistesse organisatsioonidesse kuuluvad inimesed oleksid käitumise, väärtuste ja suhtumise poolest teistele eeskujuks, järgiksid kehtestatud reegleid ning lähtuksid organisatsioonidele seatud eesmärkidest. Võimalik radikaliseerumine riigikaitseorganisatsioonis kahjustab organisatsiooni mainet ja usaldusväärsust, suurendab sotsiaalset ja poliitilist ebastabiilsust ning õõnestab seaduslikkust ja distsipliini. Radikaliseerunud liikmed võivad kasutada oma relvastust ja väljaõpet vägivaldsete eesmärkide saavutamiseks, olles ohuks nii sisejulgeolekule kui ka riigi rahvusvahelisele mainele. Lisaks võivad nad olla haavatavad äärmuslike rühmituste värbamisele.

Radikaliseerumine on protsess, mille käigus omandatakse äärmuslikud vaated, mida hakatakse igapäevaelus järgima ning propageerima, minnes vastuollu ühiskondlike normide ja seadustega (Borum, 2011, p. 9; Sisekaitseakadeemia *et al.*, 2019, lk 5), sealjuures võib äärmuslike vaadete omajate lõppeesmärk olla teatud juhtudel ka kehtiva riigikorra muutmine (Kaitsepolitseiamet, [s.a.]). Kuigi teadlased ja valitsused ei ole radikaliseerumise defineerimisel üksmeelele jõudnud, viitab nende ühisosa üksikisikutele või rühmadele, kes kasutavad äärmuslikke uskumusi ja ideoloogiaid sageli vägivalda, sh terrorismi või ebademokraatlike vahendite õigustamiseks (Borum, 2011, pp. 12–13). Teisalt mõeldakse, et radikaliseerumine ei pruugi alati viia terrorismini ning vastupidi, terroristid ei pruugi omada alati selgeid ideoloogiaid (Borum, 2011, p. 8).

Radikaliseerumise oht ja selle tõkestamise ning ennetamise vajadus on välja toodud nii Eesti julgeolekupoliitika alusdokumendis (Kaitseministeerium, 2023, lk 4–5) kui siseturvalisuse arengukavas 2020–2030 (Siseministeerium, 2020, lk 28–30). Aktuaalsust lisab teemale ka 2022. aastal alanud täiemahuline sõda Ukrainas, mille tõttu peab Eesti riik tõhustama oma ettevalmistust kriisideks. Riigikaitseorganisatsioonidel on selles suur roll, mistõttu on tähtis, et nende organisatsioonide liikmed oleksid võimalikest radikaliseerumise ohtudest teadlikud. Radikaalsete vaadetega inimeste kuulumine riigikaitseorganisatsioonidesse võib mõjutada organisatsioonide võimet täita oma ülesandeid nii siseriiklike kui sõjaliste kriiside lahendamisel, sest radikaliseerunud liikmed võivad keelduda koostööst või tegutseda vastuolus organisatsiooni eesmärkidega. Seetõttu peaks riik suhtuma tähelepanelikult äärmusluse võimalikku

levikusse ja rakendama tõhusaid meetmeid selle ohjeldamiseks. Eestis ei ole varem tehtud uuringuid, mis käsitleksid radikaliseerumist riigikaitseorganisatsioonides või hindaksid nende liikmete sellekohast teadlikkust. Samas on analoogne uurimus sõjaväelise taustaga isikute seas tehtud näiteks USA-s (Haugstvedt & Koehler, 2023, pp. 522–528).

Artiklis analüüsitakse Eesti ühe ringkonna vabatahtlike Kaitseliidu juhtide teadlikkust radikaliseerumise probleemist ning hinnatakse sellest tulenevaid riske organisatsioonile ja riigi julgeolekule laiemalt. Uuringu tulemused aitavad kujundada tõhusamaid ennetusmeetmeid ja suurendada Kaitseliidu reageerimisvõimekust sise- ja välisohtudele.

Eelnevast tulenevalt otsitakse vastust küsimusele: milline on Kaitseliidu Lääne maakaitseringkonna vabatahtlike juhtide teadlikkus radikaliseerumisest ja selle tuvastamisest? Sealjuures uuritakse, mille järgi juhid radikaliseerumist ära tunnevad, millised on nende kokkupuuted radikaliseerunud inimestega ja millist võimalikku ohtu nad näevad radikaliseerunud isikute poolt riigikaitseorganisatsioonile.

1. RADIKALISEERUMISE OLEMUS JA AJENDID

Algupäraselt tähendab radikaalne olemine oma juurte juurde naasmist (Balzacq & Settoul, 2022, p. 3), samas kui tänapäeval seostatakse seda sageli äärmuslike ja antidemokraatlike vaadete (Schmid, 2013, p. 7) ning võõrandumisega (Deckard & Jacobson, 2015, p. 430). Radikaliseerumist peetakse keeruliseks protsessiks, mida võib jagada kognitiivseks ja vägivaldseks. Esimene kujutab endast valitsevate normidega vastuolus olevate ideede omaksvõttu ning vastandumist kehtivale korrale, samas kui teine hõlmab juba kognitiivse protsessi käigus omandatud uskumuste reaalsel rakedamist. (Balzacq & Settoul, 2022, p. 4)

Radikaalsusele kaldumist kirjeldab laiemalt fundamentalismiteooria, mida iseloomustab kinnihoidmine kindlatest ainutõdedest, aktiivne vaenlase kuvand ja eelarvamuslikkus teisitimõtlejate suhtes (Lehtsaar, 2009, lk 21–22). Ideoloogia on selle protsessi lahutamatu osa, mida kombineeritakse poliitilise ja sotsiaalse keskkonnaga ning psühholoogilise vajadusega identiteedi järele (Koopmans, 2015, pp. 34–36).

Radikaliseerumise protsessi võib jagada faasideks. Esmalt on **käivitusfaas**, kus indiviidile avaldatakse mõju sotsiaalsete, poliitiliste ja keskkondlike tegurite kaudu. Sellele järgneb **muutumisfaas**, mille käigus omandatakse uusi teadmisi, hakatakse kriitiliselt

hindama oma elu ja maailmavaadet ning kaheldakse enda identiteedi õigsuses. Viimaseks on **tulemusfaas**, kus kujunevad välja kindlad uued veendumused ja identiteet, mis võivad viia ka osalemiseni vägivaldas. On leitud, et kuigi radikaliseerunud inimesi võib olla palju, ei pruugi kõik isikud tulemusfaasi jõuda. (Wilner & Dubouloz, 2010, p. 22) Radikaliseerumine on seega dünaamiline ja mitmetahuline nähtus, mis toimub individuaalsete tõukejõudude (isiklikud kogemused, pettumused ja sisemine motivatsioon) ning tõmbejõudude (nt kokkupuude ideoloogiate ja värbajatega) ristumisel selleks soodsas keskkonnas (Dzhekova *et al.*, 2017, p. 10).

Levinud on ka radikaliseerumiseni jõudmine läbi eri tasandite. **Individuaalsel ehk mikrotasandil** on rõhuasetus isiklikel tunnetel ja läbielamistel ning liikumapanevaks jõuks on tähenduse otsimine ning isiklik ebakindlus. **Ümbritseva keskkonna ja grupi tasand** (mesotasand) pakub juba vajalikku identiteeti ja toetust ning siin on motivatoriks kuuluvustunne. **Ühiskondlikul ehk makrotasandil** mõjutavad radikaliseerumist laiemad ühiskondlikud tegurid, nagu näiteks kiirenev globaliseerumine, mida tunnetatakse kultuurilise ohuna oma ideoloogiale ja kogukonnale, aga liikumapanevaks jõuks võivad olla ka vägivalda kasutamise üleskutsed ametivõimu esindajatelt. (Doosje *et al.*, 2016, pp. 81–82) Tunnetuslikult võib eeldada, et deradikaliseerimine on tõhusam üksikisiku tasandil, kuna grupi identiteeti on raskem lõhkuda ning makrotasand vajab juba asjakohaste institutsioonide professionaalset sekkumist.

Radikaliseerumine hõlmab seega erinevaid mehhanisme, mis on seotud suhetega (muutused inimeste ja gruppide vahelises suhtlemises), kognitiivsete protsessidega (jagatud tajude ja tähenduste muutumine) ning keskkonnaga (sotsiaalsete tingimuste ja ümbritseva keskkonna muutused). Samas on need mehhanismid omavahel tihedalt põimunud ning näiteks keskkond ja kognitiivsed protsessid võivad mõjutada suhete kujunemist, kiirendades ja käivitades sellega radikaliseerumisprotsessi. (Alimi *et al.*, 2015, pp. 7–11)

Radikaliseerumist võib liigitada ideoloogiate põhjal, mida ühendab lihtsustatud ajalookäsitlus, oma põhimõtete kaitsmise vajadus, sümbolika ning vastase hirmutamise (Maasing & Kaljula, 2017, lk 10). **Parempoolseid** narratiive iseloomustab näiteks oht põlismaalaste iseseisvusele Euroopa Liidu või NATO poolt, valge rassi nõrgenemine ja moslemite ülemvõim Euroopas ning migrantide eelistamine põlismaalastele (Sterkenburg, 2019, pp. 10–11). **Vasakäärmuslaste** tegevus on aga suunatud demokraatliku põhikorra vastu, sooviga asendada see näiteks kommunistliku süsteemi või anarhistliku ühiskonnaga. Kapitalismi nähakse kui ekspuuteerimise ja allasurumise allikat ning oma eesmärkide saavutamiseks ollakse valmis kasutama vägivalda. (Bundesamt für Verfassungsschutz, 2023) Lisaks mainitutele on levinumad vasakpoolsed ideoloogiad ka marksism, trotskism ja maoism (Adriani *et al.*, 2023, p. 6). Erinevalt

kahest esimesest tõlgendavad ja rakendavad **religiooselt motiveeritud äärmuslased** radikaalselt mingeid usulisi veendumusi, vastandudes sellega valitsevatele sotsiaaletele, kultuurilistele või religioosetele normidele (Omar, 2005, pp. 77–79). Siia kuuluvad islamiäärmuslased, aga ka näiteks Jehoova tunnistajad, kristlikud abordivastased liikumised USA-s (Maasing & Kaljula, 2017, lk 18–19) ja radikaalne keskkonna või loomade õiguste kaitsmine (Adriani *et al.*, 2023, p. 6). Veel võib välja tuua **natsionalistid/separatistid** ehk rahvuslased, kelle nõudmised ulatuvad kultuuriliste ja poliitiliste õiguste suurendamisest territoriaalse iseseisvuseni. Näidetena saab tuua liri Vabariikliku Armee (IRA) ja Kosovo Vabastusarmee (KLA), kelle puhul on ühisosaks autonoomia või iseseisvuse soov. (Pokalova, 2010, pp. 429–430) Ning **ühe probleemi põhise äärmusluse** all mõistetakse vägivaldseid tegevusi gruppide poolt, kes keskenduvad konkreetsele probleemile või eesmärgile (Monaghan, 2000, p. 255), nagu näiteks protestiliikumine Black Lives Matter (BLM), mille puhul esialgne vägivaldane rassismivastane liikumine arenes massilisteks tänavarahutusteks (Akbar, 2018, pp. 421–426), aga ka COVID-19 pandeemia piirangute vastane liikumine ja äärmuslikke narratiive sisaldava desinformatsiooni levitamine (Davies *et al.*, 2023, pp. 2329–2343). Kuigi radikalismi seostatakse maailmas laiemalt islami radikalismiga, mis propageerib vägivalda, õigustades eelpool nimetatud aluspõhimõtete juurde naasmist, traditsioonide taastamist ja religiooni tähtsust (Kachan, 2018, p. 106), võib näiteks paremäärmuslaste toime pandud poliitilisi vägivaldantsidente pidada sama ohtlikeks (Kundnani, 2012, p. 2). Kokkuvõttes nähtub eelnevast, et äärmusluse esinemisvormid on tihedalt seotud konkreetsete sotsiaalsete, kultuuriliste või poliitiliste teguritega.

2. RADIKALISEERUMISE OHUD RIIGIKAITSEORGANISATSIOONILE JA DERADIKALISEERIMISE VÕIMALUSED

Sõjaväekultuur erineb tsiviilelust märkimisväärselt ning sõjaväelased seisavad tihti silmitsi väljakutsetega, nagu sagedased kolimised ja lahusolekud, mis põhjustavad isolatsiooni ja mõjutavad nende perede sotsiaalseid suhteid (Hall, 2011, pp. 5, 8–13). USA-s tehtud uuring näitas, et sõjaväeline kogemus ei põhjusta alati radikaliseerumist, kuid sõjaväelised oskused võivad olla atraktiivsed ekstremistlikele rühmitustele, kes võivad neid ära kasutada (Adriani *et al.*, 2023, p. 6; Haugstvedt & Koehler, 2023, p. 526). Eraldi on uuritud näiteks veteranide potentsiaalset haavatavust ekstremistlikesse gruppidesse värbamise suhtes ning leitud, et varasem sõjaväeline väljaõpe ja kogemused võivad muuta nad vastuvõtlikumaks sõjalise ja vägivaldse retoorika suhtes

(Jensen *et al.*, 2022, pp. 22–28, 41; Helmus *et al.*, 2023, pp. 12, 15). Varasema USA-s korraldatud uuringu andmetel omas vähemalt 31% paremääruslike terroristlike rühmituste liikmetest sõjaväelist tausta ning sõjaväelise kogemusega liikmed moodustasid 80% nende organisatsioonide võtmeisikutest, olles sageli asutajad või juhid (Simi & Bubolz, 2013, p. 660). Ka 2021. aastal aset leidnud rünnakus Kapitooriumile omas süüdistatud isikutest 12% sõjaväelist tausta (Milton & Mines, 2021, p. 8). Laiemalt on Ameerika Ühendriikide Senati Relvajõudude Komitee (2022, p. 25) väljendanud muret rassistlike ideoloogiate leviku pärast sõjaväes, mis võib ohustada sõjaväe efektiivsust ja ühtsust. Saksamaa relvajõududes (*Bundeswehr*) on dokumenteeritud juhtumeid, kus liikmed väljendavad ekstremistlikke hoiakuid ja levitavad paremääruslikke süboleid ja seisukohti (Bundestag, 2018, S. 20–33). Saksamaal paljastati ühtlasi paremääruslik võrgustik Nordkreutz, kuhu kuulus aktiivseid ja endisi politseinikke ning sõdureid, kes arutasid grupivestlustes kodusõja ettevalmistuse üle (Koehler, 2019, p. 14; Flade, 2021, pp. 1–4).

Radikalseerumise riskitegurite mõju mõistmine sõjaväelaste puhul aitab ennetada võimalikke radikalseerumisprotsesse. Siin mängivad rolli nii individuaalsed kui psühholoogilised tegurid, näiteks posttraumaatiline stressihäire (PTSH), mis võib suurendada vastuvõtlikkust ekstremistlikele ideedele. (Jensen *et al.*, 2022, p. 24; Adriani *et al.*, 2023, p. 6) Riskiteguriteks võib pidada ühtlasi sotsiaalset isolatsiooni ja perekondlike probleeme ning identiteediotsinguid üleminekuperioodil tsiviilellu (Adriani *et al.*, 2023, pp. 6–8). Märkimisväärset turvariski EL-ile ja selle liikmesriikidele kujutavad endast 2022. aastal alanud Ukraina sõjaga liitunud parempoolsed välisvõitlejad, kes naasevad sealte uute oskuste ja lahingukogemusega, mis võib olla abiks võimalike tulevaste terrorirünnakute planeerimisel. Nende käsutuses on relvi ja laskemoona, nad on arendanud võrgustikke ning tunnetavad oma kogukondliku staatuse kasvu. (Murauskaite, 2020, pp. 13, 20–21; Kaunert *et al.*, 2023, p. 265)

Radikalseerumise tuvastamine võib olla keeruline protsessi mitmemõõtmelisuse tõttu, niisiis ei ole sellega seonduv alati selgelt märgatav (Parker *et al.*, 2021, p. 636). Radikalseerunud isikute tuvastamisel on oluline panna tähele muutusi nende kognitiivsetes hoiakutes ja käitumises, mis võivad olla märk sellest, et vaadeldavad isikud või grupid liiguvad radikaalsete vaadete suunas (Dzhekova *et al.*, 2017, p. 13). Radikalseerumisele viitavad näiteks juhtumid, kus isik isoleerib ennast oma perekonnast või väljendab avalikult vägivalda toetavaid hoiakuid konkreetsete sihtmärkide vastu, tarbib või jagab veebis ideoloogilist sisu, on seotud ekstremistlike või kuritegelike rühmitustega (Dzhekova *et al.*, 2017, pp. 14–15) ning reisib riskiriikidesse või konfliktipiirkondadesse (nt Süüria või Iraak). Ohumärgiks on ka osalemine koolitustel, mis

hõlmavad relvakasutust, ning relvade, lõhkeainete ja nendega seotud materjalide soetamine. (Dzhekova *et al.*, 2017, p. 16)

Radikaliseerumist sõjaväes aitab ennetada erinevate lähenemisviiside kombineerimine. Võimalik on teha isikule enne teenistusse astumist taustakontroll ning teda aktiivteenistuse ajal pidevalt jälgida. Välja tuleks töötada ka vastavad haridusliku sisuga materjalid ja koolitada personali. Saksamaa sõjaväes on radikaliseerumise tuvastamiseks ja hindamiseks loodud näiteks eraldi sõjaväeluure üksus. Oluline on tuvastada ja sekkuda juhtumitesse, kus sõjaväelaste või veteranide hulgas on tähelestatud radikaliseerumise ilminguid, ning pakkuda asjakohast nõustamist ning deradikaliseerumise programme. (Koehler, 2019, pp. 20–22) Analüüsida tuleks ekstremismi allikaid, põhjuseid ning levikumehhanisme, sealhulgas isikute sotsiaalmeediat ja isiklike võrgustikke. Tähtis on ennetada täiendavate liikmete kaasamist ekstremistlike vaadetega isikute poolt, suurendades teadlikkust ning pakkudes vajadusel vaimse tuge. (Posard *et al.*, 2021, pp. 4–14)

Võimalik on kasutada ennetamise raamistikku, mis koosneb kolmest faasist: varajased, keskfaasi ja hilised sekkumised. Varajane sekkumine on mõeldud radikaliseerumise algfaasis olevatele või enam haavatavatele isikutele. Siin on soovitatav kujundada meedia tarbimise oskust, suunata sotsiaalmeedia ja internetiotsingute kasutamist, tõsta kogukonna teadlikkust briefingute ja koolitustega. Keskfaasi sekkumised on mõeldud radikaliseerunud ja potentsiaalselt vägivaldsetele isikutele. Peamiselt suunatakse isikuid sekkumisprogrammidesse ja õiguskaitsekoolitusele. Kuna keskfaasis olevad isikud on juba radikaliseerunud, on kriitiline nad varakult tuvastada ja sekkuda enne, kui nad jõuavad sooritada vägivaldakte. Hilisfaasi sekkumised on aga seotud isikutega, kes on teo juba sooritanud ning kelle puhul tuleb vähendada selle kordamise tõenäosust. Siin keskendutakse peamiselt vanglateseksele vaimsele tegevusele ja tugiteenustele. (Helmus *et al.*, 2021, pp. 4–13)

Radikaliseerumise ilmingutega tegelemiseks on võtmetähtsusega koolitused. Koolitustel, kus osaleb rühm ja juhtkond, saab näiteks pidada oma juhtkonnaga koos rühmaarutelusid ning tõstatada sihitud radikaliseerumisega seotud teemasid (Radicalisation Awareness Network, 2021, p. 3).

Kokkuvõttes viitab sõjaväelaste ja veteranide võimalik kaasatus äärmuslikesse liikumistesse vajadusele nende rühmade eripärasid ja haavatavusi põhjalikumalt mõista. Seetõttu tuleb radikaliseerumise käsitlemisel arvestada laiemat ühiskondlikku konteksti, sealhulgas majanduslikke, hariduslikke ja sotsiaalseid tingimusi, mis võivad aidata kaasa äärmuslike vaadete kujunemisele.

3. METOODIKA

Uuringus kasutati fenomenograafilist uurimisstrateegiat, mis keskendus uuritavate kogetule (Barnard *et al.*, 1999, p. 213) ja aitas tuvastada nende kogemustel ja arusaamadadel põhinevad kirjelduskategooriad (Marton, 1981, p. 178; Larsson & Holmström, 2007 p. 56). Andmekogumise meetodiks oli poolstruktureeritud intervjuu, mis võimaldas uuritavatel oma mõtteid ja kogemusi vabalt väljendada ning pakkus intervjuerijale paindlikkust küsimuste võimalikuks kohandamiseks intervjuu ajal (Barnard *et al.*, 1999, pp. 221–223; Ashworth & Lucas, 2000, pp. 302–303). Poolstruktureeritud intervjuul kasutati fookusgrupi meetodit. Fookusgrupid moodustati malevapõhiselt, toetamaks üksteist tundvate inimeste omavahelise grupisese sünergia teket (Kitzinger, 1995, pp. 299–300).

Valimiks oli eesmärgistatud valim (Mason, 2002, pp. 121–123), kuhu kuulusid Kaitseliidu Lääne maakaitseringkonna ehk Pärnumaa, Läänemaa ja Saaremaa malevate vabatahtlikud juhid, kes positsioonist tulenevalt suhtlevad vabatahtlike kaitseliitlastega oma üksuses ning omavad teadmist üksustes valitsevatest arusaamadest ja hoiakutest. Intervjueritavad jagati kolme fookusgruppi. Intervjuudes osalesid eelpool nimetatud kolme maleva malevkondate juhid (9 juhti 11-st), lisaks osales vabatahtlike juhte malevkondate koosseisus olevate rühmade ja kompanii tasandilt. Kolm fookusgruppiintervjuud kestsid keskmiselt 2,5 tundi. Tulenevalt sellest, et Saaremaa ja Lääne malevate liikmete arv on väiksem, osales nende malevate fookusgruppides kuus inimest ning Pärnumaa maleva fookusgrupis üheksa inimest.

Tabel 1. Fookusgrupis osalenud vabatahtlike juhtide loetelu (autorite koostatud)

NIMETUS	MALEV	STAAŽ KAITSELIIDUS	KUUPÄEV
PN1	Pärnumaa malev	15 aastat	13.02.2024
PN2	Pärnumaa malev	25 aastat	13.02.2024
PN3	Pärnumaa malev	15 aastat	13.02.2024
PN4	Pärnumaa malev	12 aastat	13.02.2024
PN5	Pärnumaa malev	10 aastat	13.02.2024
PN6	Pärnumaa malev	12 aastat	13.02.2024
PN7	Pärnumaa malev	10 aastat	13.02.2024
PN8	Pärnumaa malev	16 aastat	13.02.2024
PN9	Pärnumaa malev	2 aastat	13.02.2024
LN1	Lääne malev	29 aastat	14.02.2024
LN2	Lääne malev	12 aastat	14.02.2024
LN3	Lääne malev	20 aastat	14.02.2024

NIMETUS	MALEV	STAAŽ KAITSELIIDUS	KUUPÄEV
LN4	Lääne malev	25 aastat	14.02.2024
LN5	Lääne malev	22 aastat	14.02.2024
LN6	Lääne malev	12 aastat	14.02.2024
SM1	Saaremaa malev	17 aastat	15.02.2024
SM2	Saaremaa malev	18 aastat	15.02.2024
SM3	Saaremaa malev	15 aastat	15.02.2024
SM4	Saaremaa malev	11 aastat	15.02.2024
SM5	Saaremaa malev	15 aastat	15.02.2024
SM6	Saaremaa malev	12 aastat	15.02.2024

Andmeanalüüsi meetodina kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, mille käigus intervjuude tekstid transkribeeriti ja kodeeriti (Hood, 2005, pp. 211–212).

4. KAITSELIIDU LÄÄNE MAAKAITSERINGKONNA VABATAHTLIKE JUHTIDE TEADLIKKUS RADIKALISEERUMISEST

Uuringu tulemusena moodustus neli kategooriat koos nende alla kuuluvate koodide ja alamkoodidega, millest artikli mahupiirangute tõttu antakse kokkuvõtlik ülevaade.

Kategooria 1: varasemad teadmised radikaliseerumisest

Radikaliseerumise mõiste määratlus ja seosed (kood 1.1). Vabatahtlikud juhid mõistsid radikaliseerumise kui nähtuse keerukust ja avaldumisvorme. Esmalt leiti, et radikaliseerumine on seotud **agressiivsusega** (alamkood 1.1.1), millega seonduvad võimalikud vägivaldsed vaated või jutu sisu: „/.../ enda maailmavaade ja võib-olla ka selle natukene pealesurumine võiks olla üks tunnus ja tõenäoliselt ka siis natukene selline vägivaldne jutu sisu või vägivaldsed vaated“ (PN5, 2024). Samas tunnistati, et radikaliseerumine ei pruugi kõigil juhtudel seonduda vägivaldsusega. Nimetati ka **ideoloogilisi ja usulisi** (alamkood 1.1.2) aspekte ning leiti, et soov edendada teatud ideoloogiat või veendumusi võib olla vastuolus ühiskonnas aktsepteeritud normidega.

Lisaks eelnevale toodi välja, et **poliitika ja poliitilised vaated** (alamkood 1.1.3) võivad mängida olulist rolli radikalismi kujunemisel ja avaldumisel, kuid neid ei tohi segamini ajada poliitiliste erimeelsustega. Läbivalt leiti, et radikaliseerumine hõlmab endas **vasandumist** (alamkood 1.1.4) ehk selget vajadust olla millegi vastu, milleks võivad olla

nt olemasolevad struktuurid ja normid. Samuti loodi seos **äärmuslusega** (alamkood 1.1.5): „Pigem on ta niisugune minu arust äärmuslik lähenemine asjadele, et ei ole kompromissivalmidust.“ (PN3, 2024) Peamiselt mainiti äärmuslike ideede omaksvõttu ning valmidust astuda vastu valitsevatele poliitilistele, sotsiaalsetele või usulistele seisukohtadele. Kajastamist leidsid veel **üksikisiku ja grupi radikaliseerumise** (alamkood 1.1.6) teemad: „/.../ ühed on need üksikhunnid ja teised on ikkagi need, kes vajavad seltskonda.“ (PN2, 2024) Üldiselt leiti, et radikaliseerumise protsessis mängib rolli grupidünaamika, kuna vastastikune toetus suurendab motivatsiooni ja pakub platvormi radikaalsete ideede levitamiseks.

Juhtide radikaliseerumisalased teadmised võtab kokku kood **informatsiooni allikad** (kood 1.2). Peamiste allikatena nimetati **meediat** (alamkood 1.2.1), **interneti** (alamkood 1.2.2), **suhtlusringkonnast saadud informatsiooni** (alamkood 1.2.3) ning **ametialaseid ja akadeemilisi koolitusi väljaspool Kaitsealiitu** (alamkood 1.2.4). Kõige enam mainiti meediat, ennekõike uudiste ja televisiooni tähtsust: „/.../ saated, näiteks on nagu „Välismääraja“, „Välisilm“ Eesti saadetest“ (PN6, 2024). Rohkelt mainiti ka interneti osakaalu, meediaplatforme ning sotsiaalmeediat: „kõige lihtsam allikas on jätkuvalt internet“ (PN9, 2024); „/.../ näiteks Bellingcat ja siukseid asju ma loen“ (SM4, 2024); „/.../ sotsiaalmeedias, nagu Twitteris on näha teatud seisukohavõtte inimestelt, ja ka näiteks Facebookis“ (PN6, 2024). Nimetati veel interneti taskuhäälanguid ja suhtlusringkonnast kogutud informatsiooni, mille mõju peeti küll pisut väiksemaks meedia ja internetiga võrreldes. Samuti leiti, et radikaliseerumisalaseid teadmisi on andnud ametialased ja akadeemilised koolitused väljaspool Kaitsealiitu: „/.../ erinevad kursused nii Kaitseväe Akadeemias kui Sisekaitseakadeemias või PPA läbi viidud mingisugused töögrupid või nõupidamised“ (SM3, 2024); „/.../ suurema töö sellel teemal võtsin ette ülikooli ajal kui ma meediat ja kommunikatsiooni õppisin“ (SM6, 2024).

Vastupidiselt eelnevale mainiti, et **Kaitsealiidu koolitused ja arutelud** (kood 1.3) ei ole olnud piisavad, arvestades radikaliseerumise teema tähtsust tänases julgeolekuolukorras. Läbivalt rõhutati organisatsiooni apoliitilisust, mistõttu ei ole radikaliseerumise teema saanud laiemat käsitlust: „/.../ üldiselt Kaitsealiit nagu oma apoliitilisusega üritab säilitada ja hoida seda joont.“ (PN6, 2024) Mõned juhtumid siiski toodi esile, mis radikaliseerumisega seonduvad. Näiteks nimetati 1993. aasta Pullapää kriisi, kui Läänemaa Vabatahtlike Jäägrikompanii polnud nõus Kaitseväele alluma, ning 2007. aasta nn pronksiöö Tallinnas. Samas selgus, et üldise koolitusprogrammi osana neid juhtumeid käsitletud ei ole ning üldse on radikaliseerumise teemat vaid kaudselt või teiste koolituste raames põgusalt käsitletud.

Kategooria 2: radikaliseerumise tuvastamine ning radikaliseerumise põhjused

Antud kategoorias paluti juhtidel kirjeldada radikaliseerunud inimest. Kood **radikaliseerunud inimeste kirjeldused** (kood 2.1) sisaldab juhtide arusaamasid selle kohta, kuidas nad radikaliseerunud inimesi ära tunnevad. Esmalt nimetati radikaliseerunud isikute kindlat veendumust oma tõekspidamiste ainuõigsusest ning oma seisukohatade agressiivset pealesurumist: „/.../ et ainult tema õigus ja tema tõekspidamised on õiged“ (PN9, 2024); „/.../ ta raiub sulle pähe, et maakera ongi lapik“ (LN3, 2024).

Leiti ka, et välisel vaatlusel ei pruugi olla võimalik radikaliseerunud inimest eristada: „Häda on selles, ma arvan, et ega ta liiga palju nagu radikaliseerumata inimesest ei erine välisel vaatlusel.“ (LN6, 2024) Küll aga mainiti, et radikaliseerunud isikul võib olla siiski eri vormides avalduv eneseväljendusvajadus: „/.../ paratamatult tekib mingi vajadus selle eneseväljenduse järgi ka /.../“ (LN6, 2024). Samas mainiti, et mõnda aega võib olla tegemist täiesti silmatorkamatu isikuga: „/.../ tegemist oli hästi siukse vaiksa, omaette hoidva poisiga, /.../ kui ta sõprade või kaasvõtjatega vestluses oma arvamusi hakkas avaldama, siis mul hakkas ikka natuke hirmus“ (PN2, 2024); „/.../ vaadake Andres Breiviki elulugu Netflixist, et vaikne tüüp, kõigi sõber, ja järsku korraldab mingi totaalse jama“ (PN9, 2024). Juhid jõudsid järeldusele, et radikaliseerunud isikute äratundmine nõuab detailset tähelepanelikkust ning süvaanalüüsi, arvestades nende käitumise latentset iseloomu. Toodi välja, et sellistel inimestel võivad olla ka muus mõttes äärmuslikud põhimõtted, viidates näiteks taimetoitlusele või looduskaitselisele: „taimetoitlane, siis tal koer on ka taimetoitlane“ (LN4, 2024); „õnneks nad ei tule noaga metsa, selgelt nuga selga lööma, aga jah, kettidega on nad end puu külge pannud üleskutsete peale“ (LN3, 2024). Need näited peegeldavad asjaolu, et uuritavate meelest võivad radikaalsed inimesed demonstreerida oma vaateid ka viisil, mis ei kahjusta teisi inimesi füüsiliselt, kuid võib tekitada muid kahjusid ja ebameeldivusi. Üldiselt nähti radikaalseid inimesi aga siiski vägivaldsete kalduvustega isikutena, kelle tegevus võib lõppresultaadina viia teatud juhtudel ka terroristlike tegudeni: „/.../ klassikaline radikaalsus on minu peas pommivöö, 40-tonnine reka inimeste sekka“ (SM3, 2024).

Väliste tundemärkidena (kood 2.2) nimetasid juhid füüsilisi ja käitumuslikke tunnuseid. Toodi välja **äärmuslike vaadete väljendamist sotsiaalmeedias** (alamkood 2.2.1), kus inimene jagab äärmuslikke postitusi, kommenteerib ja märgib neid meeldivaks: „/.../ kui sa vaatad näiteks sotsiaalmeedia kontole ja näed, et seal on mingi äärmuslikud postitused, siis on selge“ (LN5, 2024); „/.../ tihti on inimesed seal sotsmeedias palju äärmuslikumad kui isiklikes vestlustes“ (LN2, 2024). Samuti nimetati **visuaalseid muutusi ja sümbolite kasutamist** (alamkood 2.2.2). Islamiradikaalide puhul mainiti näiteks tundemärkidena pikaajalisest palvetamisest tulnud hematoomi otsa ees ning

habet: „Sinikas otsa ees, habe rusikapikkune.“ (PN1, 2024) Sümbolite puhul märgiti nende vastuolulisust: „Joonistab haakriste ja siis joonistab lilled.“ (LN4, 2024) Ka mainiti tätoveeringuid ja Georgi lindi eksponeerimist kui võimalikke viiteid radikaalsusele.

Radikaliseerumise indikaatoritena nähti ka **muutusi tavapärase käitumises** (alamkood 2.2.3): „/.../ kui sa tead inimest ja ta ühel hetkel hakkab kuidagi teistmoodi imeulikult käituma, et noh, samamoodi jälle üks põhjus /.../ natukene siis uurida või süveneda.“ (LN2, 2024) Siinkohal nimetati ka võimalikku eraldumist senistest sõpradest ja tuttavatest. Välja toodi veel mingite sotsiaalsete või poliitiliste teemadega seonduvat **pettumuse ja vastandumise avalikku väljendamist** (alamkood 2.2.4), sealhulgas teatud riietuse kandmist (nt Odini sõdalase jope) ning enda mingite rühmitustega identifitseerimist ja nende radikaalsete tegevustega kaasaminekut: „Vaatan Facebookis tema lehel, järsku seal osaleb mingi Iraani mässuliste liikumistel tänavatel /.../ mulle tundub, et sellised tundemärgid võivad viidata /.../ kui hakkaks mingi eraldatus tekima.“ (PN1, 2024)

Sotsiaalsühholoogiliste teguritena (kood 2.3), mis võivad inimesi radikaliseerumiseni viia, toodi enim välja **pettumust ja kibestumust** (alamkood 2.3.1) milleski, näiteks ühiskondlikes süsteemides, poliitikas, majanduslikus olukorras või suhetes: „Kindlasti mingi pettumine ühiskonnas või kogukonnas on ja et noh, /.../ või mingi valitsuse otsuse tõttu kannatamine.“ (SM1, 2024) Ühe võimaliku tegurina nimetati **sotsiaalset isolatsiooni ja kuuluvusvajadust** (alamkood 2.3.2), mistõttu võidakse eelistada mingeid grupe, kes seda leevendavad. Leiti, et äärmuslikes gruppides võib grupisisese surve tõttu radikaliseerumine toimuda kiiremini kui eraldi.

Lisaks eelnevale töid juhiti välja **ideoloogiliste ja poliitiliste** (kood 2.4) tegurite mõju radikaliseerumisele, mainides siinkohal **usulisi veendumusi** (alamkood 2.4.1), mille realiseerumisele nähakse takistusi (PN1, 2024), ning **poliitikas pettumist** (alamkood 2.4.2), mis võib samuti tekitada vastupanusoovi. Muuhulgas leiti, et erakonnad mängivad suurt rolli ühiskondliku lõhestumise tekkimisel ja radikaalsete seisukohtade kujunemisel. Samas ei peetud neid erimeelsusi otseselt äärmusluseks, kuid mööndi, et selline vastandumine võib viia äärmusliku käitumiseni.

Eraldi käsitleti **hariduslikke ja informatsioonilisi** (kood 2.5) tegureid, mille puhul toodi välja **kriitilise mõtlemise oskuse** (alamkood 2.5.1) arendamise vajadust ning arvati, et koolitus peaks andma piisava analüüsioskuse eristamiseks tõde vales. Leiti ka, et radikaliseerumist võib mõjutada **haridustase** (alamkood 2.5.2): „Radikaliseerunud inimesed ei ole võib-olla nii haritud. Neil ei ole juurdepääsu haridusele ja see elu, mida nad täna elavad, nad ei ole ka sellega rahul.“ (PN2, 2024) Samuti nimetati **informatsioonilisi aspekte** (alamkood 2.5.3), mis mängivad rolli maailmavaate kujunemisel, ning

rõhutati ühekülgselt ja väärmaailmapildi tekkimise ohtu piiratud info tõttu. Leiti, et taolist kajakambri efekti süvendavad digitaalsed algoritmid internetis, kuna näidates pidevalt üles huvi mingi teema vastu, hakkab süsteem analoogset infot järjest enam inimesele kuvama: „/.../ mida rohkem sa ise klikid analoogseid asju, seda rohkem hakkab internet ka sulle ette söötma.“ (PN9, 2024) Eraldi mainiti inimeste käitumise suunajana **sotsiaalmeediat** (alamkood 2.5.4), kus toimetavad vastavad kogukonnad ja grupid, kellega liitumine võib soodustada radikaliseerumist. Näiteks mainiti vandenõuteoreetikuid, kes paljuski väljendavad ennast just sotsiaalmeedias.

Kategooria 3: kokkupuuted radikaliseerunud inimestega

See kategooria jagunes kaheks koodiks: **kokkupuuted väljaspool Kaitseliitu** (kood 3.1) ja **kokkupuuted Kaitseliidus** (kood 3.2). Uuringus osalenutel oli olnud kokkupuuteid **venemeelsetega** (alamkood 3.1.1), seda eriti 2007. a pronksiööga seoses. Samuti **COVID-19 eitajatega** (alamkood 3.1.2). Viimasel juhul toodi välja, et tegemist pole veel otseselt radikalismiga, aga taolised arusaamad võivad soodsa pinnase korral selleni viia: „Enne radikaalsust on ikka kõva hulk lollust, vaata, ja see on nagu see, mida me peame eristama.“ (PN4, 2024) Kokkupuudete osas Kaitseliidu sees mainiti valdavalt juhtumeid, mis olid leidnud aset kaua aega tagasi. Näiteks toodi välja juhtumeid, kus endiste Kaitseliidu liikmete tegevus või väljendusviis oli **vastuolus Kaitseliidu üldiste põhimõtetega** (alamkood 3.2.1): „Ma malevkonna põhjal võin öelda, et me oleme ühel mehel palunud lahkuda. Kuna ta Facebooki postitused olid väga niuksed, natsumeelseks läksid ära. Ja ta keeldus neid maha võtmast, /.../ siis me ütlesime, palun, siis hakka astuma.“ (LN2, 2024) Sarnaseid näiteid toodi nii Läänemaa kui Pärnumaa malevatest ja mõõndi ka, et üldiselt on organisatsioonil piiratud võimalused liikmete käitumist kontrollida ja mõjutada: „/.../ tema väljendusviisid, tema postitused Instagramis ja erinevad taustapildid ja sellised viitavad, et võib-olla ei ole tema koht siin Kaitseliidus, aga noh me kõik teame Kaitseliidu võimalusi liikmeid eemaldada, mis ei ole suured. Ehk siis aeg-ajalt me peame tolereerima selliseid inimesi.“ (PN2, 2024) Mainiti ka, et mõnikord on olnud liikmete äärmuslike vaadete taga hoopis isiklikud probleemid, mis panid inimesed ebasobivalt käituma, ning laiemalt ei olnud tegemist radikaliseerumisega. Saaremaa maleva esindajad tõid välja, et kuigi esineb muret **poliitiliselt motiveeritud** (alamkood 3.2.2) äärmuslike vaadete või riigi valitsemisele vastandumisega seoses, ei ole siiski organisatsiooni siseselt radikaliseerumist tajutud: „Seda radikaliseerumist ma küll ei adu sellisel kombel, nagu me siin oleme rääkinud, /.../ ma ei näe ohtu Kaitseliidu seest, et keegi hakkab, saab relva, nüüd läheb, eks ju.“ (SM2, 2024)

Kategooria 4: radikaliseerumisest tulenevad ohud

Antud kategooria alla kuuluvad **ohud organisatsioonile** (kood 4.1), **riski tajumise tase** (kood 4.2) ning **võimalikud vastureaktsioonid ja tegevused** (kood 4.3). Juhid mainisid nii sisemisi kui väliseid ohte, kuid kõige enam leidis kajastamist organisatsiooni võimalik **mainekahju** (alamkood 4.1.1) nii liikmete teadliku tegevuse kui teadmatuse ja hoolimatuse tulemusena: „Ja tähendab see samane mainekahju /.../, kuna me ikkagi päeva lõpuks anname relvi välja inimestele. Ütleme, inimene on normaalne, saab relva kätte, läheb viis aastat mööda, radikaliseerub seal ja siis otsustab selle relvaga mingisugust suurt pahandust teha.“ (PN7, 2024) Leiti, et mainekahju võib mõjutada näiteks organisatsiooni edaspidist värbamisedukust. Ohuks peeti ka võimalikku **radikaliseerumist üksusesiseselt** (alamkood 4.1.2). Siinkohal mõtiskleti tagajärgede üle, kui radikaliseerunud inimene imbib organisatsiooni ning hakkab seal oma ideid ellu viima. Mõõndi, et Kaitseliidu kui sõjaliselt juhitud organisatsiooni puhul esineb hierarhilise juhtimisstiili risk, mis võib toetada grupisisest radikaliseerumist: „Kui ülem on radikaliseerunud, siis võib seal allpool olla väga palju radikaliseerunud inimesi.“ (LN5, 2024) Ohuna nähti ka võimalikke **juhtimisprobleeme** (alamkood 4.1.3), mis võib päädida liikmete allumatusega, kuna juhti ei peeta autoriteediks. Et sellist ohtu vältida, peeti väga tähtsaks, et probleemiga selle ilmnedes kohe tegeletakse: „Ideed kipuvad levima hakkama, kui jätta sinna soodne pinnas. Ega Läti punased kütid ei sündinud ka selliseks, vaid nad muutusid selliseks. See on kõige suurem oht, et ideed võivad levima hakata, kui seda õigel hetkel tähele ei panda.“ (LN1, 2024)

Riski tajumise tase (kood 4.2) näitas, et uuritavad ei pea organisatsioonisisest radikaliseerumise riski väga suureks: „Ma ütlen ausalt, minu arvamus on: väga-väga väike, et need teemad on siin läbi käinud, et kui mingid ilmingud tulevad, siis üksus ja kaasliikmed kindlasti märkavad muutuseid ja see info kindlasti ka liigub edasi ülespoole /.../“ (PN5, 2024). Toodi välja, et Kaitseliidu sisekontrolli mehhanism toetab potentsiaalsete ohtude tuvastust ning ennetust. Samas oldi nõus, et üksikuid radikaliseerumise juhtumeid välistada ei saa ja kuna Kaitseliidu liikmete puhul on tegemist relvakandjatega, siis radikaliseerumise riski alahinnata ei tohiks: „/.../ samas kui me kõrvutame Kaitseliitu teiste vabatahtlike organisatsioonidega, siis ma arvan, et sellest lähtuvalt organisatsioonina on meie risk päris kõrge, sest tõenäosus, et rahvatantsutrennist tulevad sul radikaliseerumise mõtted, on oluliselt väiksem kui Kaitseliidu laskeharjutusel /.../“ (PN1, 2024). Leiti ka, et relvi valdav organisatsioon võib ühtlasi ligi meelitada radikaalsuse poole kalduvaid isikuid. Samuti leiti, et tegeleda tuleks ka passiivsete liikmetega, kellega üksus on kontakti kaotanud, sest neile on samuti väljastatud varustus ja relvastus: „/.../ ja siis tulebki välja, ta pole aastaid kohal käinud, aga ta kogu varustus on kodus. /.../ Ta on täiesti passiivne liige, aga täielikult relvastatud.“ (PN9, 2024)

Lisaks mainiti, et kuna Lääne maakaitseringkonnas on väikesed malevad, siis toimib seal hästi Kaitseliidus kehtiv soovitajate süsteem. Seda põhjusel, et väikeses kohas üksteist tuntakse. Suuremates linnades võib olla oht, et organisatsiooniga liitub potentsiaalselt radikalismile kalduv isik. Ühtlasi võib muutlik väliskeskkond, nt Ukraina sõda, tekitada suurema huvi organisatsiooniga liitumiseks ning sel juhul ei pruugita suuta teha kõigile tavapärasest sisseelamisprotsessi ning taustakontrolli.

Seda, kuidas käituda potentsiaalsetes radikaliseerumisega seotud olukordades, kajastab kood **võimalikud vastureaktsioonid ja tegevused** (kood 4.3). Siinkohal peeti vajalikuks kombineerida nii ennetavaid kui reageerivaid strateegiaid. Oluliseks peeti mõlemat liiki strateegiate puhul **vestlemist** (alamkood 4.3.1). Isiklike vestluste vajalikkust äärmuslike vaadetega inimeste tuvastamisel peeti oluliseks juba värbamisel. Samuti peeti vajalikuks isiku sotsiaalmeedia kontrollimist: „Mina just oma rühma siin komplekteerisin ja ma ütlen ausalt, ma käisin kõigi nagu sotsmeedia läbi ja vaatasin, mis mehega tegu on nagu ka väljaspool.“ (LN5, 2024) Sellised tegevused aitavad saada aimu tulevaste liikmete väärtustest ja vaadetest, ennetamaks riske, mis võivad kaasneda ebasobivate inimeste liikmeks saamisel. Rõhutati ka **mitmetasandilist suhtlust** (alamkood 4.3.2), kus kaasatakse nii Kaitseliidu lihtliikmed, ülemad kui kolmandad osapooled, tuvastamaks võimalike radikaalsete vaadete olemasolu: „Altpoolt vaadates, siis tegelikult rühma tasemelt lähedki malevkonna juhtkonna juurde, et siis kõrgema üksuse juurde /.../ pluss vestleks lähimate võitluskaaslastega, et kuidas neile mulje on jäänud, tunnetus.“ (PN9, 2024) Radikalismi ennetamise kontekstis nimetati ka organisatsioonisisest **kogukondlikku struktuuri ja sõpruskondi** (alamkood 4.3.3), mis aitab äärmuslike vaadetega inimesi tuvastada. Kui organisatsiooni liikmed üksteist tunnevad ja ka võimalikke ohutegureid teavad, on see üks ohtude ennetust ja nendele reageerimist toetav meede. **Ennetustööd** (alamkood 4.3.4) ning nii ülemate kui üksuse liikmete teadlikkust radikaliseerumisele viitavatest teguritest peeti laiemalt oluliseks, samuti Kaitseliidu väärtuste teadlikku kommunikeerimist liikmete seas: „Teeb kõigile selgeks, mis on meie väärtused, et meil radikaliseerumisele on nulltolerants.“ (LN5, 2024) Tuli ka välja, et võimalusel püütakse isiklikult radikaalseid inimesi **vältida** (alamkood 4.3.5): „/.../ Mina väldin neid. Mina väldin neid, kui ma tajun ohumärke.“ (PN2, 2024)

5. ARUTELU

Uuritavad defineerisid radikaliseerumist kui äärmuslike ideede omaksvõttu, millel võib olla eri vorme ja mis võib päädida nii agressiivse käitumise ja terrorismiga kui mittevägivaldsete väljendusviisidega. Selline lähenemine kajastub ka teoreetilises kirjanduses (Balzacq & Settoul, 2022, p. 4), sealhulgas toovad Wilner ja Dubouloz (2010, p. 22) radikaliseerumise faasidel põhinevas lähenemises välja, et esialgne vastandumine võib ühel hetkel viia reaalsete tegudeni. Vabatahtlike juhtide meelest võivad teatud kultuuriruumid, ideoloogiad ja usulised veendumused radikaliseerumist soodustada. Analoogselt kirjanduses mainitud stereotüüpsele lähenemisele, mille kohaselt seondub inimestele mõistega radikaalsus valdavalt islamiradikalism (Kachan, 2018, p. 106), töid ka uuritavad kultuuri ja ideoloogia kontekstis välja just seda. Samas üldiste radikaliseerumisega seonduvate näidete hulgas figureerisid nii parem kui vasakäärmuslust iseloomustavad (natsismi pooldajad *versus* venemeelsed), aga ka ühe probleemi põhjust äärmuslust väljendavad näited (COVID-19 pandeemiast tulenevad meeleavaldused, äärmuslikud looduskaitsjad).

Radikaliseerunud vaadete kujunemise mõjutajatena nimetati esmalt poliitilisi veendumusi ning eristati sealjuures poliitilisi erimeelsusi ja äärmuslikku radikaliseerumist. Tunnetati, et teatud inimesed ühiskonnas soovivad vastanduda olemasolevatele normidele ja struktuuridele, mis lisaks ideoloogilistele ja poliitilistele veendumustele võib hõlmata endas laiemat sotsiaalset ning kultuurilist konteksti. Näiteks rõhutati grupi rolli radikaliseerumise arengus ning radikaliseerunud isikute vajadust mõttekaaslaste hulgas oma veendumusi levitada. Alimi ja kaasautorid (2015, pp. 7–11) leiavad samuti, et radikaliseerumisega seotud mehhanismid võivad olla omavahel tihedalt seotud ning vastavalt olukorrale radikaliseerumisprotsessi kas kiirendada või käivitada.

Radikaliseerumisalaseid teadmisi on juhid omandanud peamiselt meediast, internetist, oma suhtlusringkonnast ning koolitustel väljaspool Kaitseliitu. Osa juhte nimetas töölaseid kogemusi ja rahvusvaheliste uuringutega tutvumist, mis on olnud küll olulised individuaalsete teadmiste omandamiseks, aga ei ole toetanud teadlikkuse tõstmist Kaitseliidu organisatsioonis. Uuringust selgus, et Kaitseliidu liikmete radikaliseerumisalased teadmised on üldised ning neil on olnud minimaalne kokkupuude radikaliseerunud isikutega. Ilmnes, et organisatsioon ei ole radikaliseerumisalaseid koolitusi korraldanud ja teemat laiemalt käsitletud. Ühe põhjusena võib siin näha soovi olla selgelt apoliitiline organisatsioon, mida juhid ka rõhutasid, teisalt ei ole Eestis olnud selliseid tugeva mõjuga intsidente nagu USA-s ja Saksamaal, kus sõjaväelise taustaga isikud osalesid paremäärmuslikes intsidentides (Simi & Bubolz, 2013, p. 660; Koehler, 2019, p. 14; Flade, 2021, pp. 1–4; Milton & Mines, 2021, p. 8). Kuid

selline eemaldumine radikaliseerumise teemast võib piirata organisatsiooni suutlikkust radikaliseerumisega seonduvaid ohte tajuda ja vastavaid pikemaajalisi tegevusstrateegiaid luua. Kuigi toodi välja mõningaid näited minevikust, nagu 1993. aasta Pullapää kriis ja 2007. aasta pronksiöö sündmused, mis on leidnud organisatsioonid kaudset kajastust ka radikaliseerumise kontekstis, valitseb üldiselt arvamus, et sellega otseselt tegeleda vaja ei ole. Samas ilmneb varasemast uuringust, et nt veteranid on potentsiaalselt haavatavad ekstreemistlikesse gruppidesse värbamise suhtes, sest nende varasem sõjaväeline väljaõpe ja kogemused muudavad nad sõjalise ja vägi-valdse retoorika suhtes vastuvõtlikumaks (Helmus *et al.*, 2023, pp. 12, 15) ning sõjaväelaste puhul võib saada määravaks posttraumaatiline stressihäire (PTSH), mis võib suurendada vastuvõtlikkust ekstreemistlikele ideedele (Adriani *et al.*, 2023, p. 6; Jensen *et al.*, 2022, p. 24). Tahtmatult võib sõjaväeline kultuur, koolitus ja väljaõpe seega radikaliseerumist soodustada.

Juhtide meelest iseloomustab radikaliseerunud inimesi eelkõige veendumus oma arvamuste ja uskumuste ainuõigsusest, mis paraku viib sallimatuseni teistsuguste vaadete suhtes, nagu märgib ka fundamentalismiteooria (Lehtsaar, 2009, lk 21–22). Samuti mainiti agressiivsust oma seisukohtade levitamisel. Välja toodi ühtlasi fakt, et tegelikult võib olla keeruline radikaliseerunud inimest ära tunda, sest ta ei pruugi teisest selgelt erineda. Radikalismi latentset iseloomu rõhutatakse ka teaduskirjanduses (Parker *et al.*, 2021, p. 636). Küll aga võib radikaliseerunud inimesel sageli olla vajadus oma mõtteid ja veendumusi erinevatel platvormidel avalikustada, mis on üks moodus neid kindlaks teha. Varajasteks signaalideks võimaliku radikaliseerumise kohta võivad juhtide arvates olla isiku postitused, kommentaarid ja „meeldimised“ sotsiaalmeedias. Ka mainiti käitumisega seotud muutusi, nagu näiteks sõpradest eemaldumine ja eraldatus või vastandumine teatud poliitilistele ja sotsiaalsetele teemadele, samuti mõningate sümbolite kasutamine. Konkreetseid käitumismustreid radikaliseerumise indikaatoritena toovad välja ka Dzhekova ja kaasautorid (2017, pp. 13–16).

Uuritavad leidsid, et radikaliseerumist võivad mõjutada väga erinevad aspektid alates poliitilistest kuni hariduslikeni ning tähtsaks peeti kriitilise mõtlemise oskuse kujundamist, mis on üks ennetav meede radikaliseerumise vastu võitlemisel. Radikaliseerumist võib juhtide sõnul kiirendada nn kajakambri efekt sotsiaalmeedias ja ühekülgne inforuum, mis kitsendab inimeste maailmavaadet ja süvendab juba olemasolevaid äärmuslikke vaateid. Uuringust võib järeldada, et juhid suudavad tuvastada kõrvalkaldeid, mis võivad osutada radikaliseerumise ilminguteks, kuid teoreetiliste teadmiste puudumine radikalismile viitavatest tunnustest pärsib siiski ilmingute seostamist ja analüüsivõimekust.

Juhid nimetasid ka erinevaid lähenemisi radikalismi ilmingutega toimetulekuks, nt vältimine ja blokeerimine sotsiaalmeedias, mis aitab säilitada vaimset heaolu ning ennetada võimalikke konflikte. Samas ei aita inimeste vältimine radikalismiprobleemi lahendada ja näitab tegelikult oskuste ja teadmiste puudumist selliste olukordade käsitlemiseks. Siiski võib öelda, et nimetatud juhtumite puhul, kus liikmete tegevus on olnud Kaitseliidu põhimõtetega vastuolus, on suudetud lahendused leida. See ei pruugi aga olla samamoodi võimalike tuleviku sündmuste puhul, kuna lisaks koolituste puudumisele toodi välja ka piiranguid liikmete käitumise kontrollimiseks ja mõjutamiseks, mis viitab vajadusele jätkuvalt tugevdada nii ennetavaid meetmeid kui sekkumisstrateegiaid radikaliseerumise vastu võitlemisel.

Üldplaanis teadvustavad vabatahtlikud juhid radikaliseerumisest tulenevaid ohte. Esmajärjekorras toodi välja mainekahjuga seotud oht, mis võib tuleneda liikmete ebasobivast käitumisest või radikaliseerunud liikmete tegevusest, arvestades sealhulgas organisatsiooni relvastatud iseloomu ning asjaolu, et eksimusi on võimalik ära kasutada organisatsioonivastases infosõjas. Vestlusest käis läbi mitmeid stsenaariume selle kohta, kuidas radikaliseerunud liikmed organisatsioonile kahju võivad tekitada, sealjuures mainiti ka, et organisatsioon võib olla platvormiks selliste ideede levikul. Näiteks võib hierarhiline juhtimisstiil toetada grupisest radikaliseerumist, mistõttu tuleks koolitusi korraldada ka juhtkonna seas, sh vaadata üle senine juhtimispraktika, vältimaks võimalikke negatiivseid mõjusid organisatsiooni ühtekuuluvustundele. Kuigi Eestis peetakse terrorismiohtu jätkuvalt madalaks, ei ole see olematu. Kuna terrorismi ohutase Euroopas on tõusnud, on ilmselt ka Eesti terrorismi ja eelkõige islamistliku äärmuslusega kaasneva ohu kasvufaasi alguses. (Kaitsepolitsei ameti koduleht, [s.a.]; Kaitsepolitsei aastaraamat 2023–2024, lk 36; 43). Mööda ei saa vaadata ka asjaolust, et Ukraina sõjaga on liitunud parempoolsed välisvõitlejad, kes võivad tulevikus EL-ile ja selle liikmesriikidele turvariski kujutada, kuna naasevad sõjast uute oskuste ja reaalse lahingukogemusega (Murauskaite, 2020, pp. 13, 20–21; Kaurert *et al.*, 2023, p. 265). USA-s tehtud uuringust selgus näiteks, et terroristlike rühmituste liikmetest oli sõjaväeline kogemus 31%-l (Simi & Bubolz, 2013, p. 660). Üheks ohuks võib saada ka allumatus ja juhtimisprobleemid, mis tulenevad individuaalsest radikaliseerumisest. Seega on oluline, et organisatsioonil oleks võimekus esile kerkivate teemadega kiirelt ja tõhusalt tegeleda. Kuigi osa juhte eelistas pigem leebet lähenemist, tõid teised välja, et radikaalsete seisukohtadega inimeste aktsepteerimine võib olla pigem radikalismi soodustavaks teguriks, mida sõjaväeline organisatsioon peaks vältima. Inimesed tajuvad asju erinevalt ja see võib samuti olla üheks riskikohaks, mille vastu võib aidata teemaga süstemaatiline tegelemine ja koolitused. On tõenäoline, et radikaliseerumise riski peetakse madalaks ka seetõttu, et osa Kaitseliidu juhte ei suuda radikaliseerunud isikuid tuvastada ning sellega kaasnevaid ohtusid märgata. Ka

võimalike probleemide vältimiseks seoses passiivsete liikmetega, kellega pole ammu kontakti, kuid kes endiselt omavad Kaitseliidu varustust ja relvi, oleks vaja järelkontrolli tõhustada ning organisatsiooni sisekontrolli süsteemi tõhustada.

KOKKUVÕTE

Artiklis käsitleti radikaliseerumise eri vorme ja selle võimalikke tagajärgi, mis võivad ulatuda agressiivsest käitumisest terrorismini, kuid hõlmavad samas ka mittevägivaldseid väljendusviise. Teoreetilised raamistikud, mis eristavad radikaliseerumise etappe ja viise, näitavad, et radikaliseerumine võib areneda järk-järgult, liikudes omaksvõtust ja vastandumisest reaalsete tegudeni, ning selle kujunemisel võib olla palju erinevaid omavahel seotud mõjutegureid, sealhulgas kultuurilisi, usulisi, sotsiaalmajanduslikke ja poliitilisi aspekte.

Uuringus osalenud vabatahtlikud juhid leidsid, et teatud kultuuriruumid, ideoloogiad ja usulised veendumused võivad radikaliseerumist soodustada. Radikaliseerumist nähti kui äärmuslike ideede omaksvõttu, üldplaanis osati tuua näiteid äärmuslikust käitumisest, kuid sealjuures ei ilmnenu, et uuritavatel oleks süsteemsem ülevaade erinevatest ideoloogiatest ja nendega seotud sekkumisvõimalustest. Juhtide radikaliseerumisel teadmised pärinesid peamiselt meediast, internetist ja koolitustelt väljaspool Kaitseliitu. Selgus, et tervikuna on Kaitseliidu liikmete teadmised radikaliseerumisest pigem üldised ning kokkupuuteid radikaliseerunud isikutega on olnud vähe. Organisatsioon ei ole radikaliseerumise teemal koolitusi korraldanud, mis võib olla tingitud soovist olla apoliitiline. See võib aga takistada organisatsiooni suutlikkust ohte tuvastada ning vastavaid strateegiaid välja töötada. Kaitseliidu liikmed küll kirjeldavad radikaliseerumise ohtusid, kuid organisatsioonis puudub terviklik lähenemine selle teemaga tegelemiseks.

Eelnevast tulenevalt teeme **esiteks** ettepaneku luua ühtne koolitusprogramm, mis keskenduks radikaliseerumise märkide tuvastamisele ja ennetamisele (sh sotsiaalmeedias) ning sobivate sekkumisstrateegiatega väljatöötamisele. Soovitame töötada välja erinevaid stsenaariume radikaliseerumise ohtudega tegelemiseks, mis pakuksid nii toetavaid (isiklikud vestlused ning mitmetasandiline suhtlus organisatsioonisiselt) kui rangemaid meetmeid (taustakontroll, sisekontrolli protseduuride ühtlustamine ja karmistamine, Kaitsepolitsei ameti teavitamine) ehk oleksid suunatud nii ennetusele kui vahetule reageerimisele. **Teiseks** soovitame korraldada regulaarseid teadlikkuse tõstmise kampaaniaid nii organisatsioonisiselt kui ka laiemas avalikus

keskkonnas, tõstmaks üldist teadlikkust radikalismi ohtudest. **Kolmandaks** on vaja investeerida tööriistadesse, mis aitaksid jälgida ja analüüsida sotsiaalmeedia sisu, tuvastamaks ja ennetamaks radikaliseerumise ilminguid ning väärinfot. **Neljandaks** julgustame toetama kogukondlikku lähenemist ja suurendama koostööd teiste julgeoleku- ja haridusasutustega, et koondada tõhusaimad meetodid, tegelemaks radikaliseerumise ohtudega. Tähtis on ka organisatsiooni sees Kaitseliidu põhiväärtusi selgelt kommunikeerida ja tugevat identiteeditunnetust ning ühtsust kindlustada.

Tehtud ettepanekud aitavad Kaitseliidu liikmetel paremini ära tunda ja ennetada radikaliseerumisega seotud ohte, tagamaks organisatsiooni jätkuvat tugevust ning head mainet nii rahu- kui kriisiajal.

MARKO MEI

E-post: marko.mei@gmail.com

Marko Mei on kaitseliitlane. Ta on 2014. aastal lõpetanud Tallinna Ülikooli riigiteaduste eriala bakalaureuseõppe ning 2024. aastal Sisekaitseakadeemia magistriõppe.

ANNE VALK

Sisekaitseakadeemia, õigus- ja sotsiaalteaduste keskuse juhataja-vanemlektor

E-post: anne.valk@sisekaitse.ee

Anne Valk on lõpetanud Tallinna Ülikooli koolieelse pedagoogika ja psühholoogia eriala ning omandanud ärijuhtimise magistrikraadi Tallinna Tehnikaülikoolis. Hetkel on pooleli doktoriõpingud EBS-i juhtimisteaduste doktorantuuris. On töötanud Sisekaitseakadeemias eri ametikohtadel alates 2000. aastast ja lisaks administratiivtööle õpetab juhtimist ning teadustöö aineid.

RIINA KROONBERG

Sisekaitseakadeemia, õigus- ja sotsiaalteaduste keskuse vanemlektor

E-post: riina.kroonberg@sisekaitse.ee

Riina Kroonberg on lõpetanud 2008. a Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ja omandanud magistrikraadi õigusteaduses. Ta töötab Sisekaitseakadeemia õigus- ja sotsiaalteaduste keskuses vanemlektorina ning õpetab kõigile akadeemia kolledžitele õigusteadust.

KASUTATUD ALLIKAD

- Adriani, F., Horjus, J., Patassini, I. & Zanotti, M., 2023. *Radicalisation in the Armed Forces Time for a European Approach?*, Brussels: Finabel – European Army Interoperability Centre.
- Akbar, A. A., 2018. Toward a Radical Imagination of Law. *New York University Law Review*, 93(3), pp. 405–479.
- Alimi, E. Y., Demetriou, C. & Bosi, L., 2015. *The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Ameerika Ühendriikide Senati Relvajõudude Komitee, 2022. *Extremism in the Armed Forces*. Washington: The U.S. Government Publishing Office.
- Ashworth, P. & Lucas, U., 2000. Achieving Empathy and Engagement: A practical approach to the design, conduct and reporting of phenomenographic research. *Studies in Higher Education*, 25(3), pp. 295–308.
- Balzacq, T. & Settoul, E., 2022. *Radicalization in Theory and Practice: Understanding Religious Violence in Western Europe*. Michigan: University of Michigan Press.
- Barnard, A., McCosker, H. & Gerber, R., 1999. Phenomenography: A Qualitative Research Approach for Exploring Understanding in Health Care. *Qualitative Health Research*, 9(2), pp. 212–226.
- Borum, R., 2011. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), pp. 7–36.
- Bundesamt für Verfassungsschutz, 2023. *Left-wing extremism*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.verfassungsschutz.de/EN/topics/left-wing-extremism/left-wing-extremism_node.html#doc725674bodyText1 [Kasutatud 21.08 2024].
- Bundestag, 2018. *Rechtsextreme Vorfälle in der Bundeswehr im Jahr 2017*. Berlin: Deutscher Bundestag.
- Davies, G., Wu, E. & Frank, R., 2023. A Witch’s Brew of Grievances: The Potential Effects of COVID-19 on Radicalization to Violent Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(11), pp. 2327–2350.
- Deckard, N. D. & Jacobson, D., 2015. *The prosperous hardliner: Affluence, fundamentalism, and radicalization in Western European Muslim communities*. Louvain-la-Neuve: UCLouvain.
- Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., Wolf, de A., Mann, L. & Feddes, A. R., 2016. Terrorism, Radicalization and De-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, pp. 79–84.

- Dzhekova, R., Mancheva, M., Stoyanova, N. & Anagnostou, D., 2017. *Monitoring Radicalisation: A Framework for Risk Indicators*. Sofia: Center for the Study of Democracy.
- Feddes, A. R., Nickolson, L., van Bergen, N. R. J., Mann, L. & Doosje, B. 2023. Extremist Thinking and Doing: A Systematic Literature Study of Empirical Findings on Factors Associated with (De)Radicalisation Processes. *International Journal of Developmental Science*, 17(1–3), pp. 7–18.
- Flade, F., 2021. The Insider Threat: Far-Right Extremism in the German Military and Police. *The CTC Sentinel*, 14(5), pp. 1–10.
- Hall, L. K., 2011. The Importance of Understanding Military Culture. *Social Work in Health Care*, 50(1), pp. 4–18.
- Haugstvedt, H. & Koehler, D., 2023. Armed and Explosive? An Explorative Statistical Analysis of Extremist Radicalization Cases with Military Background. *Terrorism and Political Violence*, 35(3), pp. 518–532.
- Helmus, T. C., Brown, R. A. & Ramchand, R., 2023. *Prevalence of Veteran Support for Extremist Groups and Extremist Beliefs*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Helmus, T. C., Byrne, H. J. & Mallory, K., 2021. *Countering Violent Extremism in the U.S. Military*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Hood, J. C., 2005. Teaching Against the Text: The Case of Qualitative Methods. *Teaching Sociology*, 34(3), pp. 207–223.
- Jensen, M. A., Yates, E. & Kane, S., 2022. *Radicalization in the Ranks: An Assessment of the Scope and Nature of Criminal Extremism in the United States Military*. Maryland: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START).
- Kachan, K., 2018. Evolution of Islamic radicalism during the 19th to 21st centuries. *Journal for the Study of Religions & Ideologies*, 17(49), pp. 105–119.
- Kaitseministeerium, 2023. *Eesti julgeolekupoliitika alused*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kaitseministeerium.ee/et/eesmargid-tegevused/julgeolekupoliitika> [Kasutatud 21.08.2024].
- Kaitsepolitseiamet, 2024. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2023–2024*. Tallinn: Kaitsepolitseiamet.
- Kaitsepolitseiameti kodulehekül, [s.a.]. *Terrorism: olukord Eestis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kapo.ee/et/content/olukord-eestis-1/> [Kasutatud 18.08.2024].
- Kaitsepolitseiameti kodulehekül, [s.a.]. *Äärmuslusest üldisemalt*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kapo.ee/et/content/%C3%A4%C3%A4rmuslusest-%C3%BCldisemalt/> [Kasutatud 18.08.2024].

- Kaunert, C., MacKenzie, A. & Leonard, S., 2023. Far-right foreignfighters and Ukraine: A blind spot for the European Union? *New Journal of European Criminal Law*, 14(2), pp. 247–266.
- Kitzinger, J., 1995. Introducing Focus Groups. *British Medical Journal*, 311, pp. 299–302.
- Koehler, D., 2019. *A Threat from Within? Exploring the Link Between the Extreme Right and the Military*. Hague: The International Centre for Counter-Terrorism.
- Koopmans, R., 2015. Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups: A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(1), pp. 33–57.
- Kundnani, A., 2012. *Blind Spot? Security Narratives and Far-Right Violence in Europe*. Hague: The International Centre for Counter-Terrorism.
- Larsson, J. & Holmström, I., 2007. Phenomenographic or phenomenological analysis: does it matter? Examples from a study on anaesthesiologists' work. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 2(1), pp. 55–64.
- Lehtsaar, T., 2009. *Usulisest fundamentalismist religioonipsühholoogi pilguga*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts.
- Maasing, H. & Kaljula, D., 2017. *Rakendusuuring: Radikaliseerumise olukord Eestis*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Marton, F., 1981. Phenomenography — Describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10(2), pp. 177–200.
- Mason, J., 2002. *Qualitative Researching*. 2nd ed. London: Sage Publications Ltd.
- Milton, D. & Mines, A., 2021. „This is War“: *Examining Military Experience Among the Capitol Hill Siege Participants*. Washington: Program on Extremism.
- Monaghan, R., 2000. Single-Issue Terrorism: A Neglected Phenomenon? *Studies in Conflict & Terrorism*, 23(4), pp. 255–265.
- Murauskaite, E., 2020. *Foreign Fighters in Ukraine: Assessing Potential Risks*. Vilnius: Vilnius Institute for Policy Analysis.
- Omar, I. A. R., 2005. Overcoming Religiously Motivated Violence. *Cross Currents*, 55(1), pp. 77–82.
- Parker, D., Lindekilde, L. & Gøtzsche-Astrup, O., 2021. Recognising and Responding to Radicalisation at the 'Frontline': Assessing the Capability of School Teachers to Recognise and Respond to Radicalisation. *British Educational Research Journal*, 47(4), pp. 634–653.

- Pokalova, E., 2010. Framing Separatism as Terrorism: Lessons from Kosovo. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(5), pp. 429–447.
- Posard, M. N., Payne, L. A. & Miller, L. L., 2021. *Reducing the Risk of Extremist Activity in the U.S. Military*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Radicalisation Awareness Network, 2021. *Conclusion paper: Preventing and countering radicalisation of police, military and prison staff*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-05/ran_pol_paper_preventing_countering_radicalisation_of_police_23-24032022.pdf [Kasutatud 18.08.2024].
- Schmid, A. P., 2013. *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. Hague: The International Centre for Counter-Terrorism.
- Simi, P. & Bubolz, B. F., 2013. Military Experience, Identity Discrepancies, and Far Right Terrorism: An Exploratory Analysis. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(8), pp. 654–671.
- Sisekaitseakadeemia, PPA & Siseministeerium, 2019. *Radikaliseerumise varajane märkamine ja võrgustikutöö: käsiraamat kohalikele omavalitsustele*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Siseministeerium, 2020. *Siseturvalisuse arengukava 2020–2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministeerium.ee/stak2030> [Kasutatud 21.08.2024].
- Sterkenburg, N., 2019. *Praktiline sissejuhatus paremäärmuslusse*. Brüssel: Radicalisation Awareness Network Centre of Excellence.
- Wilner, A. S. & Dubouloz, C.-J., 2010. Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization. *Global Change, Peace & Security*, 22(1), pp. 33–51.

KAHLAMISPÜKSTEGA KALASTAMINE – KUIDAS EDASI?

JOHANNA NÕUKAS

Võtmesõnad: kahlamispuksid, ujuvahendid, veeohutus, harrastuskalastus, veeõnnetused

DOI: <https://doi.org/10.15158/7snq-ts56>

Ülevaade. Varasem kirjandus viitab, et kalastamine on järjest levinum hobi. Üks viis kalastamiseks on kanda kummist kahlamispuksse. Kahlamispuksstega kalastades tuleb kindlasti aga arvestada võimalike ohtudega, sealjuures uppumisega. Artiklis¹ uuritakse kahlamispuksstega seonduvaid ohte, toetudes kirjandusele ja analüüsid intervjuude ning katsete tulemusi, pakutakse välja võimalikud ennetusmeetmed ohtude ärahoidmiseks ja edasiseks ennetustegevuseks. Uuringu põhilise tulemusena leiti, et kõige perspektiivikam ja kuluefektiivsem viis õnnetuste ennetamiseks on kalastamisel ujuvesti kasutada. Selleks et info ohtudest ja nende ärahoidmise meetmetest riskirühmani jõuaks, on erinevaid võimalusi, näiteks vastava infoplakati jagamine kalastustarvete poodides või video levitamine sotsiaalmeedias. Teavitused eri kanalite teel võivad oluliselt panustada kahlamispuksstega seotud õnnetuste ja uppumissurmade vähendamisse.

¹ Artikkel põhineb Johanna Nõukase 2024. aastal Sisekaitseakadeemias kaitstud lõputööül „Kahlamispuksstega madalas vees kalastamisel kaasnevad ohud ja võimalikud ennetusmeetmed“ (juhendajad Häli Allas ja Silvia Tänav).

WADING WITH CHEST WADERS – DANGEROUS OR NOT?

JOHANNA NÕUKAS

Keywords: waders, personal flotation devices, water safety, recreational fishing, water-related accidents

Overview. The existing literature suggests that while fishing is becoming an increasingly common hobby, it is subject to various dangers that can lead to drowning. One approach to fishing is to wear chest waders. However, it has been found that fishing with these can be fatal.

The article draws on the existing literature and analyses the results of interviews and experiments conducted in 14.06.23–09.02.2024 to examine the risks associated with fishing with chest waders. On the basis of this discussion, the article suggests possible preventive measures and actions to help avoid these risks.

The study's principal conclusion is that the most cost-effective way and best prospect for preventing accidents is to use a buoyancy aid (sport-vest). The article also concludes that there are various ways to ensure that information about the risks and prevention measures reaches the at-risk group, such as distributing a poster to fishing tackle shops or a video on social media. Communication through different channels can make a significant contribution to reducing accidents and drowning deaths involving chest waders.

This article is based on a bachelor's thesis.

SISSEJUHATUS

Kalal käimine on järjest levinum vaba aja veetmise võimalus, mistõttu on oluline teadvustada ka sellega kaasnevaid riske, sealhulgas uppumisohtu. Viimase kümne aasta jooksul on kalastades uppunud 84 inimest (Päästeamet, 2024b). Veeohutusalane ennetus on riiklikult oluline valdkond, see aitab ära hoida õnnetusi, suurendada inimeste teadlikkust neid ümbritsevatest ohtudest ja seeläbi kaitsta nende elu ja tervist.

Elanikkonna veeohutusalase teadlikkuse tõstmisega tegeleb ka Päästeamet, kes on päästevõrgustiku strateegias aastani 2025 ühe eesmärgina püstitanud veeõnnetustes hukkunute arvu vähenemise (Päästeamet, 2021, lk 16). Komponente, mida veeohutusalane teadlikkus endas hõlmab, on mitmeid, nende hulgas ka teadlikkus võimalikest ohtudest kalastamisel.

Kalastamisviise on erinevaid ning üks võimalustest, kuidas kaldavees kalastades kuuks jääda, on kanda kahlamispukske. Kalastajate seas on teada, et kahlamispukskega kalastamine võib endas ohtu kujutada, kuid infot reaalse ohu kohta on siiski vähe. Ka uuringud (nt Petrass *et al.*, 2017, p. 134) on järeldanud, et kahlamispukske kandvatele kaluritele suunatud teavet veeohutuse kohta on vähe ning selle valdkonna paremaks mõistmiseks on vaja täiendavaid uuringuid. Kahlamispukske tootja frogg toggs® esindaja sõnul on mitmeid dokumenteeritud juhtumeid, kus kahlamispukske täitumine veega põhjustas jalgade pinnale tõusmise, samal ajal kui ülakeha vajus vee alla. Sellised olukorrad võivad kujutada endast tõsist ohtu, eriti kiirevoolulistes vetes, kus tuleb lisaks arvestada teiste ohuteguritega (Parker, 2023). Päästeameti statistika kohaselt on alates aastast 2012 hukkunud 10 kahlamispukske kandjat (Päästeamet, 2024a). Toimunud õnnetuste koguarv ei ole küll väga suur, kuid siinkohal ei ole teada, kui palju on kahlamispukskega aset leidnud selliseid ohtuolukordi, mis lõppesid küll õnnelikult, kuid oleksid halvemal juhul võinud lõppeda uppumisega.

Eeltoodud infost võib järeldada, et kahlamispukskega kalastamisel on oht elule olemas ning kuigi hetkel ei ole hukkunute arv statistiliselt väga suur, siis ei ole teada, kui palju inimesi on olnud ohtuolukordades, mis halvemal juhul oleksid võinud lõppeda uppumisega. Seetõttu on oluline teadlikkust tõsta ja valmisolekut parandada juba praegu, et ennetada võimalikku uppumissurmade arvu suurenemist. Päästeamet on kasutanud eri vahendeid info levitamiseks, kuid hetkel olemasolev materjal ei täida kogu teadmiste lünka ning pole selge, mis lahendused kalastajate ohutumaks kalastamiseks kõige efektiivsemad on. Niisiis on artikli uurimisprobleem järgmine: kui palju on kahlamispukskega kalastajad sattunud ohtuolukordadesse, mis võinuks lõppeda saatuslikult, ning millised on võimalused kahlamispukskega seotud uppumissurmasid ennetada?

Artikkel on jagatud neljaks osaks. Sissejuhatuse järel antakse ülevaade kahlamis-pükstega kalastamise ohtudest, toetudes teoreetilistele materjalidele, seejärel selgitatakse uuringu metoodikat, esitatakse uuringu peamised tulemused ning tehakse kokkuvõtte.

1. KAHLAMISPÜKSTEGA KALASTAMINE

Kalastamine on olnud levinud tegevus kogu inimkonna ajaloo kestel. Algselt oli kalapüük peamiselt ellujäämiseks vajalik toidu saamise viis, kuid tänapäeval on see lisaks populaarne vaba aja veetmise võimalus. Sealjuures on oluline arvestada kalastamisega kaasneva võivate ohtudega, nagu ilm, lained ja paadi ümberminek, mis võivad omakorda põhjustada uppumist (Conway, 2002, p. 503). Kutseline kalapüük on eri uuringute põhjal ohtlik tegevusala, kuid praeguseks on ebaselge, millist ohtu kujutab harrastuskalapüük (sh kahlamis-pükstega kalastamine).

Kahlamis-pükse kasutavad harrastus- ja kutselised kalurid üle kogu maailma ning need on olulise tähtsusega välivarustus nii merel kui siseveekogudel. Kahlamis-pükste kandmise peamine põhjus on soov püsida madalas vees kõndides kuivana ja külmas vees olles soojana ning kaitsta end sisselõigete, vees levivate saasteainete ning ka putukahammustuste või muu eest. (Smith, 2009, p. 376) Kahlamis-püksid on tavaliselt valmistatud **veekindlast kangast**, peamiselt kummist (PVC), nailonist, neopreenist või hingavast membraankangast (Gore-Tex või muu sarnane) ning nende liigid (vt joonis 1) erinevad selle poolest, kui kõrgele püksid ulatuvad (Smith, 2009, p. 376; Petrass *et al.*, 2017, p. 132):

- 1) kahlamissaapad (ingl *hip-boot waders*), mis ulatuvad reieni ja on kinnitatud kalastaja vöö külge;
- 2) vöökõrgused kahlamis-püksid (ingl *waist-high waders*), mis ulatuvad kalastaja puusani või veidi üle selle;
- 3) rinnani ulatuvad kahlamis-püksid (ingl *chest waders*), millel on üldiselt kinnituseks õlarihmad.

Joonis 1. Kolm kahlamispuksite liiki vasakul (Petraass *et al.*, 2017, p. 133) ja kummi-
materjalist kõige levinumad kahlamispuksid paremal (autori koostatud, 2024)

Smith (2009, p. 376) on lisaks välja toonud, et mõnedel kahlamispuksitel on saapaosa kohe küljes (vt joonis 1), kuid mõnedel on otsas veekindlast kangast sokid ning saapad tuleb eraldi juurde osta. Kõige enam kasutatakse PVC materjalist rinnani ulatuvaid saapaosaga kahlamispuksse (ingl *chest waders*) ning neid peetakse ka kõige ohtlikumateks (Smith, 2009, p. 377), mistõttu võeti lõputöö fookusesse just need.

Uppumist võivad põhjustada kõikvõimalikud terviseseisundid, näiteks Tikuisisi & Daaneni (2013, p. 849) sõnul võib külma vette uppumisele eelne da hüpotermia kas külmašoki, vigastuse või töövõimetuse tõttu. Keskkonnast tulenevate tegurite alla kuuluvad veetemperatuur ja ilmastik, millest viimane võib mõjutada kalastajaid peamiselt tuule, tekkinud lainete ning ka valguse kujul (Groff *et al.*, 2003, p. 33).

Muda veekogu põhjas võib muuta kahlamispukstega kalastamise keeruliseks ning mõnikord ka ohtlikuks, kuna kalastaja võib jääda mudasse kinni (Hendrickson, 2005, p. 6). Lisaks tuleb kalastajal arvestada vee põhjas olevate oksade, libedate kivide või muu ebataasusega, mis võivad samuti kergesti libastumist ja kukkumist põhjustada (Erdej, 2023). Seega võivad kahlamispukstega kalastamisel põhjustada ohtu mitmed väliskeskkonnast tulenevad tegurid, mis ei ole inimese enda kontrolli all, aga lisaks neile võivad ohtliku olukorrani viia ka mitmed sellised aspektid, mis on iga inimese enda kontrollitavad, näiteks alkoholi tarbimine, ujumisoskus, päästevõtete omandamine või treening ning samuti ohutusnõuete mittejärgimine või hooletus.

Isiklike ujuvahendite hulka kuuluvad eri liiki **päästevestid** (vt joonis 2), mille eesmärk on kandjaid vee peal hoida, et suurendada seeläbi nende päästmis- ja ellujäämisvõimalusi vette kukkumise korral (Bugeja *et al.*, 2014, p. 387). Tuleb arvestada sellega, et ujuvahendite võime päästa elusid on piiratud tulenevalt muudest vigastustest, nagu

näiteks hüpotermia ja verekaotus või teadvusetust põhjustavad vigastused. (Quan, 2014, p. 225)

Joonis 2. Vestide liigid. Vasakul päästevest, keskel ujuvest ja paremal paukvest (autori koostatud, 2024)

On palju spekulatsioone selle üle, kas kahlamispuksid põhjustavad kalapüügiga seotud uppumissurmasid, ja tõenäoliselt on küsitavuse põhjuseks kalapüügiga seotud uppumisuhtumite aruandluse puudujääk. Paljudel juhtudel ei näita aruanded, kas kalurid kandsid kahlamispukske. Seetõttu on paljudes arenenud riikides, sealhulgas Austraalias, raske välja tuua kahlamispukske põhjustatud uppumissurmade arvu aastas. (Petrass *et al.*, 2017, p. 131)

Kalandusteadlase tehtud uuring toob välja, et vaatamata arvukatele eelistele viitavad levinud seisukohad sellele, et kahlamispuksid kujutavad endast ohtu, eriti kui neid kasutatakse sügavas vees (üle põlve). Kahlamispukske kandes vette kukkumine võib põhjustada uppumise kahe võimaliku olukorra tulemusena. Esimeseks neist on kahlamispukske täitumine veega, mille tulemusel vajub kandja vee alla. Teiseks võib kahlamispukske jalgade osa vette kukkudes õhuga täituda, põhjustades olukorra, kus kandja ei saa ise jalgu põhja suruda, vaid jääb veepinnale hulpima. (Smith, 2009, p. 376)

Austraalias korraldati eksperiment kogenud harrastuskaluriga (kes oli ka kahlamispukske kasutamise kogemusega), et saada ülevaade kahlamispukskega vette kukkumisest. Katsealune sisenes sissekukkumist simuleerides sügavasse vette (2 m). Prooviti erinevaid meetodeid jõuda ohutusse asendisse, sealhulgas pukske eemaldamist vees olles. Katsetati ka kahlamisvööga, millest selgus, et vöö kasutamise tulemusena kahlamispukskesse püütud õhk lisas jalgadele üleslükkejõudu, kuigi sellest **ei piisanud**, et rindkere vee alla vajutada, pigem oli kalamees horisontaalsemas asendis veepinnal.

Katsetuste tulemused näitasid, et vastupidiselt mitmete kalurite toodud murele ei lase kahlamispuksid kaluril uppuda ja pükste sisse jäänud õhk pärast tahtmatut vette kukkumist ei olnud piisav selleks, et kalastaja tagurpidi pöörata ja tema pea vee alla suruda. (Petrass *et al.*, 2017, pp. 132–133)

Selgus, et uuringud ei anna ühest arusaama kahlamispuksstega tekkiva ohtliku olukorra kohta ja teaduskirjandust kahlamispuksstega toimuva kohta on vähe. Välja on toodud see, et veega täitudes püksid kalastajat vee alla ei tõmba, kuid pükstesse jääva õhu tõttu jalgade pinnale kerkimise tagajärjel uppumise kohta teadusallikates täpsustav informatsioon puudub, seega on vaja teemat edasi uurida. Rinnani ulatuvad kahlamispuksid, mis on ka kasutajate seas kõige enam levinud, on valmistatud veekindlast materjalist ning need on hea abivahend kalastamisel, kuid võivad nendega valesti ümber käies põhjustada ohtliku olukorra, mistõttu peab ohutuks kalastamiseks olema kahlamispuksstega kasutamise põhimõtetest teadlik.

2. METOODIKA

Artikli aluseks on lõputöö jaoks korraldatud kvalitatiivne uuring.

Uuringuks valiti **kvalitatiivne** lähenemine, sest see võimaldab kaasata analüüsi olulisi, kuid ootamatuid sündmusi ja leide (Hanson *et al.*, 2011, p. 375). Selles uuringus keskenduti kahlamispuksstega kalastamisega kaasnevate ohtude kaardistamisele ja ohutumaks muutmise võimaluste leidmisele. Kuna töö teemast tulenevalt on tegemist eksploratiivse uuringuga, siis aitab kvalitatiivne meetod kõige paremini mõista tagamaid ja kirjeldada osalejate kogemusi. Andmekogumismeetoditena kasutati intervjuud ja vaatlust.

Poolstruktureeritud **intervjuud**, mis tehti antud juhul kahlamispuksstega ohtlikku olukorda sattunud harrastuskalastajatega, on eriti kasulikud osaleja kogemuse taga oleva loo avamiseks (Monday, 2020, p. 16). Intervjuu eesmärk oli kombineerituna vaatluse tulemustega teada saada, milline oht kahlamispuksstega kalastamisega kaasneda võib ning kuidas seda ära hoida. Intervjueeritavad valiti lumepallivalimi põhimõttel, mida kasutatakse just raskesti ligipääsetavates populatsioonides, kus puudub kindel raamistik (Handcock & Gile, 2011, p. 369). Kuna puudub avalik nimistu kalameeste kohta, kes on kahlamispuksstega ohtliku olukorra läbi elanud, oli ainus viis intervjueeritavad leida suhelda uuritava populatsiooniga otse. Peaaegu kõik intervjueeritavad teadsid vähemalt ühte kalastajat, kes on nendega sarnaselt kahlamispuksstega ohtu sattunud. Kui lumepallimeetodit kasutades leiti Saaremaa kirdeosasse jääva rannariba peale lihtsa vaevaga juba kuus juhtumit, siis võib see arv üle-eestiliselt olla märkimisväärne

ja on vaid aja küsimus, millal need olukorrad võivad hakata muutuma kurvaks statistikaks (vt joonis 3). Intervjuu küsimused olid jaotatud nelja teemaplokki, kus koguti infot nii toimunud olukorra kui ka edasise käitumise kohta. Kokku tehti ajavahemikus 14.06.2023–09.11.2023 kuus intervjuud.

Joonis 3. Intervjueeritavate toimunud õnnetuste asukohad ja potentsiaalsed õnnetuste asukohad üle Eesti (autori koostatud, 2024)

Joonisel on punasega märgitud intervjueeritavatega toimunud õnnetuste asukohad ning rohelisega prognoos potentsiaalsete õnnetuste asukohtadega, arvestades intervjuude käigus kogutud andmeid. Kuigi kaart ei tugine teaduslikele andmetele, annab see siiski aimdust, et tegelikult ei ole probleem mitte ainult uppumisega seonduv statistika, vaid küsimus sellest, kui palju on tegelikult ohtlikke olukordi, mis võinuks lõppeda surmaga.

Teise meetodina kasutati struktureeritud mitteosalevat **vaatlust**, mille raames tehti 09.02.2024 praktilised katsed rinnuni ulatuvate kummist kahlamispuhkstega Leisi ujula basseinis. Vaatluse käigus sooviti saada teada, millised on võimalused ära hoida õnnetusi kahlamispuhkstega kalastamisel. Vaatluse ettevalmistusena tehti pilootuuring, millega selgitati välja erinevate päästevahendite efektiivsus ja koguti andmeid vaatluse paremaks läbiviimiseks. Ka pilootuuringu käigus tehti ujula basseinis nelja katsealusega katseid. Võttes arvesse pilootuuringus selgunud aspekte, täiendati katsete tehnilisi tingimusi, põhilisemad tulemused on välja toodud tabelis 1. Vaatlusel rakendati eesmärgipärast valimit, kuhu kuulus kaks Orissaare päästekomando valveteenustajat

ja kaks harrastuskalurit, ning see on vajalik, kuna töö eesmärke arvestades võib just neil olla olulisi seisukohti kõnealuste ideede ja küsimuste kohta, andes seeläbi kõige tõenäolisemalt asjakohast ja kasulikku teavet (Kelly, 2010, p. 317). Päästekomando valveteenistujad puutuvad oma igapäevatoos kokku eri tüüpi veepäästesündmustega ning harrastuskalastajad on need, kes kahlamispuksse kandes taolistesse olukordadesse satuvad.

Mitme uurimismeetodi kasutamine oli vajalik, võimaldades nii mõista probleemi sisu ja leida viise, kuidas seda lahendada – intervjuud aitasid mõista tüüpilist ohuolukorda ning vaatlused võimaldasid näha visuaalselt kahlamispuksstega vees komistamisel toimuvat ja hinnata ennetusmeetmete efektiivsust neis olukordades.

Tabel 1. Pilootuuringu ja põhikatsete võrdluse olulisimad aspektid (autori koostatud)

KATSED KAHLAMISPUKSTEGA	PILOOTUURING	JÄRELDUS	VAATLUS
Vee sügavus	1 m	Katsealuste pikkused erinesid, pikemal isikul oli palju lihtsam püsti saada	Proportsioonis katsealuse pikkusega, 10 cm kahlamispuksste ülemisest äärest
Alusriietus	paar dressipükse ja jope	Märgade puksstega ei ole tulemus sama, kuna õhku ei jää puksstesse	Igaks katseks kuivad dressipüksid
Päästevahendid	Päästevest, ujuvest, paukvest, ujuvpoi	Ujuvestil ja päästevestil märgatavat erinevust vette kukkumise järel katsealuste aitamisel ei ole, kuid ujuvesti hinnati tunduvalt mugavamaks ja kasutajasõbralikumaks	Ujuvest

Pilootuuringu, intervjuude ja teooria põhjal selgus, et kõige perspektiivikam meetod eluohtlike olukordi vältida oleks kasutada **ujuvesti**, seega on vaatluse katsed disainitud andma hinnangut just sellele konkreetsele päästevahendile. Kokku tehti nelja katsealusega 38 katset (vt tabel 2) nii ujuvestiga kui ilma.

Tabel 2. Vaatluse käigus tehtud katsed (autori koostatud)

KATSEALUNE	KATSE NR	ILMA VESTITA	UJUV-VESTIGA	KUKKUMISVIIS		
				ETTE	TAHA	BASSEINI ÄÄRELT
1–4	1–2		x	x		
1–4	3–4		x		x	
1–4	5–6	x		x		
1–4	7–8	x			x	
1, 2, 4	9		x			x
1, 2, 4	10	x				x

3. UURINGU TULEMUSED

a. Intervjuude tulemused

Poolstruktureeritud intervjuude tulemusel selgus, et ohtlik olukord tekkis kõigil kalastajatel vee sisenemise tõttu kahlamispukestesse, mida juhtus kõige enam ettepoole komistamise tagajärjel. Kõik kalastajad kogesid oma läbielamise käigus jalgade pinnale kerkimist pükstes oleva õhu tõttu – korgiefekti – ja viis intervjuueeritavat kirjeldas seda kui reaalselt ohuolukorda. Viies intervjuueeritav ütles: „Ma ei oleks enne seda kogemust uskunud, et see olukord võib päriselt kohe nii tuksis olla /.../.“ Kõik intervjuueeritavad kandsid ohtu sattumise ajal nn traditsioonilisi kummimaterjalist saapaosaga rinnuni ulatuvaid kahlamispukske, mistõttu ammendavaid järeldusi eri materjalide kohta lõputöö raames teha ei saanud, küll aga kirjeldasid intervjuueeritavad ka neopreenist pükstega ohtlikku olukorda sattumist.

Korgiefekt on kahlamispukestega vette sisenemisel tekkiv olukord, kus pükstes oleva õhu tõttu tõusevad jalad veepinnale, st nende ujuvus suureneb (vt joonis 4). Vee sisenemisel pükstesse liigub pükstes ja saapaosas olev õhk jalaotstesse ning pükstesse valgunud vesi takistab sellel väljumist ning tõstab seetõttu jalad veepinnale justkui korgi.

Joonis 4. Korgiefekti teke vaatluskatsete käigus (Nõukas, 2024)

Intervjuude tulemused jaotati analüüsi käigus kuude (6) kategooriasse ning iga kategooria alla moodustus 4–9 koodi. Järgnevalt kirjeldatakse ühte uuringu käiku põhiliselt mõjutanud kategooriat (vt tabel 3) põhjalikumalt.

Tabel 3. Viies kategooria: ujuvvahendi kandmine kahlamispükstega kalastamisel (autori koostatud)

KATEGOORIA 5 – UJUVAHENDI KANDMINE KAHLAMISPÜKSTEGA KALASTAMISEL	Kood 1 – päästevest ebamugav	6
	Kood 2 – ujuvesti kannaks	4
	Kood 3 – paukvest kallis	4
	Kood 4 – paukvesti manuaalselt raske avada	4
	Kood 5 – paukvest ei pruugi automaatselt avaneda	1

Ujuvvahendi kandmine kahlamispükstega kalastamisel (kategooria 5) ei ole intervjuueeritavate sõnul väga levinud. Kõigi intervjuueeritavate arvates on päästevest kalastamiseks kahlamispükstega ebamugav (kood 1) ja seda kanda ei taheta. Krae tõttu nimetati vesti kohmakaks ja ebamugavaks. Intervjuueeritav 4 sõnas: „Selle päästevestiga sa enam spinningut ei loobi, tegeled sellega, et seal vees nagu kuidagi oled, et see ei ole jah teema.“

Ujuvesti oleks neli kalastajat hea meelega nõus kandma (kood 2), see on nende arvates päästevestist palju mugavam. Paukvesti peab sama palju kalastajaid liiga kalliks (kood 3) ning leiti, et kui see oleks hinna poolest paremini kättesaadav, siis võibolla

isegi ostetak. ¹ Lisaks kõrgele hinnale on paukvesti miinus ka see, et seda on keeruline avada olukorras, kus oled juba vette kukkunud (kood 4). Paanika tekkides võib paukvesti avamine lihtsalt ära ununeda, intervjueeritav 4 selgitas: „Siis sa hakkad rohkem muretsema seal, et miks ma seda nööri otsa kätte ei saa ja miks see lahti ei lähe jne.“

Lisaks tõi üks intervjueeritav välja, et automaatselt avanev paukvest ei pruugi alati töötada (kood 5) ning mainiti ka seda, et kuna kahlamispuukstega kalastades võib laine väga kergelt vesti märjaks teha, siis võib vest ka ilma põhjusega avaneda. Siit saab kokku võtta ühe põhilistest intervjuu tulemustest: päästevesti ei kanta selle kohmakuse tõttu, paukvesti ei peeta kahlamispuukstega kalastamiseks sobilikuks ning ujuvest peaks kalastajate ootustele justkui vastama, kuid hetkel siiski seda veel väga ei kanta. Seda arvesse võttes otsustati töös edasi keskenduda just ujuvesti efektiivsuse hindamisele.

Intervjueeritavate käest küsiti ka arvamust parimatest võimalikest lahendustest ohtliku olukorra vältimiseks ja veeõnnetuste ennetamiseks. Kaks kõige enam välja toodud soovitus, mis aitavad intervjueeritavate sõnul ohtlikku olukorda ära hoida, on mitte liiga sügavale vette minek ja soovitus alati minna kalale koos kaaslasega ning hoida temaga silmsidet. Enda kehakaalule vastava isikliku ujuvahendi kandmise vajaduse tõi välja kaks intervjueeritavat ja sama palju ütles, et parim lahendus on kahlamispuukse üldse mitte kanda. (Nõukas, 2024, lk 29)

b. Katsete vaatluse tulemused

Intervjuude ja pilootuuringu ning teooria põhjal mitmeid eri aspekte analüüsid leiti, et kõige perspektiivikam ennetusmeede oleks ujuvest, seega valiti vaatluse jaoks konkreetseks uuritavaks ennetusmeetmeks just see.

Struktureeritud vaatluse käigus jälgiti katsealuste vees kahlamispuukstega komistamist ujuvestiga ja ilma ning küsiti nende hinnangut ja kommentaare katsete kohta.

Vaatluse tulemuste alla loodi kolm (3) kategooriat, millest esimese puhul analüüsiti katsealuste hinnangut katsete eel, teise puhul võeti arvesse katsete ajal toimunut ja kolmanda puhul arvestati katsealuste hinnangut pärast katseid (vt tabel 4).

¹ Autori täpsustus: ujuvesti hinnad jäävad vahemikku 20–40 eurot, samas kui odavamate paukvestide hinnaklass on 80–100 euro ringis.

Tabel 4. Katsete vaatluse koodipuu (autori koostatud)

KATEGORIA	KOODI NUMBER JA NIMETUS	KOODI ESINEMIS-SAGEDUS
Kategooria 1 – enne katseid (allikas küsimused, n = 4)	Kood 1 – tahapoole komistamine ohtlikum	4
	Kood 2 – ettepoole komistamine sagedasem	3
	Kood 3 – mitte minna sügavale	4
	Kood 4 – kalastades ujuvesti kandmine	3
	Kood 5 – vest segab landi loopimist	1
Kategooria 2 – katsete ajal (allikas katsed, n = 38)	Kood 1 – jalgade tõusmine veepinnale	21
	Kood 2 – vesti kandes lihtsam püsti saada	19
	Kood 3 – vestil hea ujuvus	19
	Kood 4 – tahapoole komistades keerulisem	9
	Kood 5 – püsti tänu jalgade kägarasse tõmbamisele	9
	Kood 6 – püsti saamise keerukus maksimaalselt raske	11
Kategooria 3 – katsete järel (allikas küsimused, n = 4)	Kood 1 – reaalse ohu kogemine	2
	Kood 2 – ujuvesti efektiivsus kõrgem	3
	Kood 3 – efektiivseim liigutus jalgade kägarasse tõmbamine	4
	Kood 4 – olulisem ennetusmeede ujuvest	4
	Kood 5 – kalapüük mõistlikul sügavusel	1

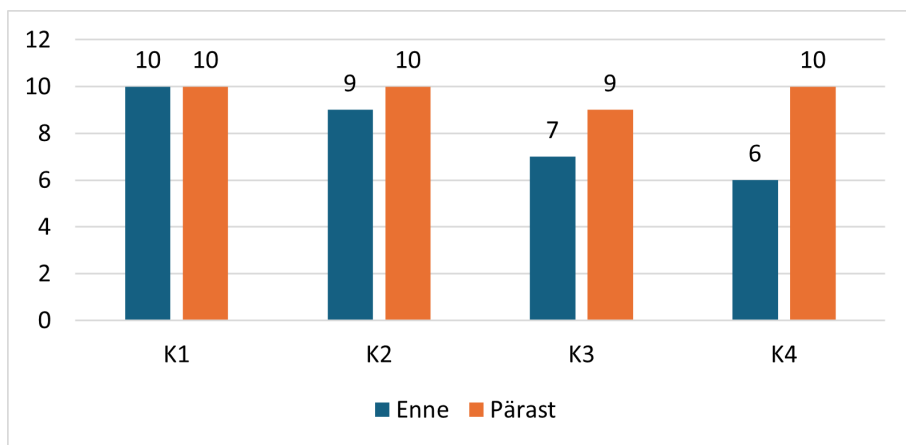
Katsete käigus tuli väga selgelt esile **ujuvesti** kasutegur kahlamispükstega kalastamise ohutumaks muutmisel. Nimelt tõstis ilma vestita olukorra puhul vette komistades pükstes olev õhk jalad automaatselt kõrgemale ja kuna ülakeha ujuvus oli jalgade omast halvem, siis vajus pea vee alla ning selle tagasi pinnale saamine ei olnud sugugi kerge. Kuid kui katsealusel oli seljas ujuvest, hoidis see ülakeha ujuvust nii palju paremana, et ei lasknudki peal vee alla vajuda, muutes tagasi püsti saamise tunduvalt lihtsamaks.

Katsealustelt küsiti hinnangut ujuvesti efektiivsuse kohta neid aidata nii enne kui pärast katseid. Kolm katsealust neljast hindas ujuvesti efektiivsuse pärast katseid kõrgemaks (kood 2), kui nad olid seda teinud enne katseid (joonis 5). Ühe katsealuse hinnang oli nii enne kui pärast katseid maksimaalne. See näitab, et praktiline kogemus

mõjutas katsealuste hinnangut positiivselt ja vesti kasutegurist saadi tänu katsete käigus kogetule paremini aru.

Nagu eelnevalt välja toodud, on ohuks kahlamispükstega kalastamisel sageli just õhk, mis pükstesse jääb, mistõttu tuleb see sealt välja saada. Intervjuudes välja toodud lahendusena selili asendis vee all jalgade kägarasse tõmbamine (Nõukas, 2024, lk 29) leidis vaatluse tulemusel kinnitust, kuna mitmed katsed näitasid, et see liigutus aitab õhku pükstest välja suruda ning jalad taas põhja panna (vt joonis 6).

Nii pilootuuringust kui ka intervjuudest selgus, et vöö vale kasutamine võib olukorra kahlamispükstega ohtlikumaks muuta, kuna kaldal pingutatud vöö ei lase pükstes oleval õhul nendest väljuda ning tõstab seetõttu jalad veepinnale. Katsete käigus selgus, et õhk tuleks enne vöö pingule tõmbamist pükstest välja suruda ja vöö alles jalgupidi vette sisenedes lõpuni pingutada, kuna see aitab kaasa sellele, et pükstes on minimaalselt õhku, mis kukkudes kalastaja jalad pinnale tõstaks. Seega saab öelda, et ainuüksi vahendite korrektne kasutamine aitab ennetada korgiefekti tekkimist ning seeläbi vähendada vajadust pükstesse jäänud õhuga võidelda.

Joonis 5. Katsealuste hinnangud ujuvvesti efektiivsusele kahlamispükstega vette kukkudes enne ja pärast katseid kümne palliskaalal (autori koostatud)

Joonis 6. Selili asendis õhu pükstest välja surumine jalgu kägarasse tõmmates (Mehik, 2023)

KOKKUVÕTE

Vastates artikli uurimisprobleemile – kui palju on kahlamispükstega kalastajad sattunud ohuolukordadesse, mis võinuks lõppeda surmaga, ning millised on võimalused kahlamispükstega seotud uppumissurmasid ennetada? –, peab kõigepealt vastama lõputöö tulemusena lahenduse leidnud uurimisprobleemile sellest, kuidas vältida (potentsiaalselt) uppumiseni viivate ohuolukordade teket kahlamispükstega kalastamisel madalas vees. Vastusena saab välja tuua, et alustada tuleks kahlamispükstega kalastamisega kaasnevate ohtude teadvustamisest. Teadlikkuse tõstmine nii ohtude kui ka võimalike ennetusmeetmete kohta võimaldab uppumiseni viivaid ohtlike olukordi ära hoida. Lihtsaid nõuandeid, mida silmas pidades saab iga kalastaja panustada ohutumasse kalastamisse kahlamispükstega, on mitmeid. Töö uuringu tulemusena jõuti järelduseni, et analüüsitud võimalustest on parim moodus kasutada ujuvvesti. Tuleb arvestada siiski ka sellega, et valesti kasutades või ka nt vale kehakaalu järgi valitud ujuvvahendi kasutamisel ja muudest inimesest sõltumatutest teguritest lähtuvalt võib ujuvvahendi võime päästa elusid olla piiratud.

Siit edasi liikudes leiti vastus artikli uurimisprobleemile järgnevate **ettepanekute** kaudu:

- 1) valminud ennetusalase video² levitamine ja edasiarendamine, et teadmised võimalikest ohtudest ja ujuvvesti kasutegurist jõuaksid rohkemate kalastajateni

² Video link: <https://www.youtube.com/watch?v=UmU1SpYxAqQ>.

(kalastajate sotsiaalmeediagrupid jne); videost saab luua õppematerjali, mille nt veebis kalapüügiluba taotledes läbima peab, et kalastajad kinnitaksid enda teadlikkust ohtudest ja ennetusmeetmetest;

- 2) kalastuspoodide varustamine infoplaatidega (et nii kahlamispuksse alles soetavad kalastajad kui ka pikaaegsed puksite kasutajad saaksid ohtudest ja ennetusmeetmetest teadlikuks) (vt joonis 7);
- 3) praktilised demopäevad kahlamispuksitega kalastajatele ujuvvesti kasutamise kohta – vaatluse käigus selgus, et praktiline kogemus mõjutab katsealuste hinnangut positiivselt;
- 4) Päästeameti veeohutusstendide asukohtadega kattuvate kalastuskohtade kaardistamine ja sinna infoplaatide lisamine;
- 5) stendide juurde ujuvvesti laenutamise võimaluse loomine kalastajatele.

Kokkuvõttes saab välja tuua, et uuringu tulemustest lähtuvalt on vajadus ohtude teadvustamiseks olemas. Kaardistatud on kahlamispuksite kasutamisega jalgsi madalas vees kaasnevad ohud ja tehtud ettepanekud teadlikkuse tõstmiseks ning upp-

KAHLAMISPUKSTEGA KALALE?

Kanna ujuvvesti, see võib päästa sinu elu!

PÄÄSTEAMET

Kahlamine ohutumaks!

Tähelepanu, kõik kahlamispuksite kasutajad! Kas teadsid, et on aset leidnud palju juhtumeid, kus kahlamispuksitega kalastajad on sattunud ohtlikku olukorda, ning et osa neist on lõppenud ka **upumisega**? Neid olukordi põhjustab puksitesse jäänud **õhk**, mis vees komistamise tagajärjel jalad justkui õhukotina veepinnale tõstab, mistõttu ülakeha vee alla vajub ja uppmisoho ongi käes.

Kahlamispuksid vestiga VS vestita:

Ohu vältimiseks pane selga **ujuvvest**, mis aitab ülakeha ujuvust suurendada ja sellel mitte vee alla vajuda!

Lisaks **pea meeles**:

- jalgade tagasi põhja saamine on kõige lihtsam **selili** asendis, nii saab jalad enda alla kägarasse tõmmates õhku puksitest välja suruda;
- kahlamispuksite peal kantavast vööst on kasu ainult siis, kui eelnevalt õhu puksitest välja surud- pinguta **vöö** lõpuni alles jälgupidi vette sisenedes;
- kanda tuleks **õige suurusega** kahlamispuksite, kuna mida suuremad puksid, seda rohkem mahub nendesse liigset õhku.

Pane kalale minnes alati vest selga, sest **#OhutusAlgabSinust!**

PÄÄSTEAMET

Joonis 7. Töö käigus valminud ennetusalane plakat kahlamispuksitega kalastamisest (autori koostatud)

missi vähendatavateks ennetusmeetmeteks, millest võib järeldada, et lahendused on perspektiivikad.

Et tulemused ka reaalselt ellu rakenduksid, on astunud juba esimesed sammud ning Saaremaal asuvad kalastustarbeid müüvad poed on valminud infoplakatitega varustatud. Turvalisus algab igaühest endast ja oluline on, et info potentsiaalsetest ohtudest ja nende ennetusmeetmetest jõuaks võimalikult paljude kahlamispuukste kasutajateni, et tõuseks nende teadlikkus ja seeläbi väheneks õnnetuste ja uppunute arv.

JOHANNA NÕUKAS

Päästeamet, Lääne Päästkeskuse Saaremaa päästepiirkonna peaspetsialist

E-post: johanna.noukas@paasteamet.ee

Artikli autor Johanna Nõukas lõpetas 2024. aasta juunikuus Sisekaitseakadeemia päästekolledžis päästeteenistuse eriala. 2023. aasta suvel töötas päästjana Orissaare päästekomandos ja alates 1. juulist 2024 on ta tööl Päästeametis Saaremaa päästeapiirkonna peaspetsialistina. Artikkel kajastab sellel aastal päästekolledžis kaitstud lõputööd pealkirjaga „Kahlamispuukstega madalas vees kalastamisel kaasnevad ohud ja võimalikud ennetusmeetmed“.

KASUTATUD ALLIKAD

- Bugeja, L., Cassell, E., Brodie, L. R. & Walter, S. J., 2014. Effectiveness of the 2005 compulsory personal flotation device (PFD) wearing regulations in reducing drowning deaths among recreational boaters in Victoria, Australia. *Injury Prevention*, 20(6), pp. 387–392.
- Conway, G. A., 2002. Casting their lot upon the water: Commercial fishing safety. *Lancet*, 360(9332), pp. 503–504.
- Erdei, J., 2023. *The Importance of Using Waders*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://waders.com/blogs/news/the-importance-of-using-waders> [Kasutatud 30.07.2024].
- Groff, P. & Ghadiali, J., 2003. *Will it float? : mandatory PFD wear legislation: a background research paper*. Toronto, ON: SMARTRISK.
- Handcock, M. S. & Gile, K. J., 2011. Comment: On the concept of snowball sampling. *Sociological Methodology*, 41(1), pp. 367–371.
- Hanson, J. L., Balmer, D. F. & Giardino, A. P., 2011. Qualitative Research Methods for Medical Educators. *Academic Pediatrics*, 11(5), pp. 375–386.
- Hendrickson, G. E., 2005. *The Angler's Guide to Twelve Classic Trout Streams in Michigan*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Kelly, S. E., 2010. Qualitative Interviewing Techniques and Styles. Rmt: I. Bourgeault, R. Dingwall & R. De Vries, toim-d., *The SAGE Handbook of Qualitative Methods in Health Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 307–326.
- Monday, T. U., 2020. Impacts of Interview as Research Instrument of Data Collection in Social Sciences. *Journal of Digital Art & Humanities*, 1(1), pp. 15–24.
- Nõukas, J., 2024. *Kahlamispükstega madalas vees kalastamisel kaasnevad ohud ja võimalikud ennetusmeetmed*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Parker, A., 2023. *Thesis about wading pants [E-kiri]* (19.10.2023).
- Petrass, L. A., Blitvich, J. D. & McElroy, G. K., 2017. Drowning deaths among anglers: Are waders a contributing factor? *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, 24(1), pp. 131–135.
- Päästeamet, 2021. Päästevõrgustiku strateegia aastani 2025. Tallinn: Päästeamet.
- Päästeamet, 2024a. PÄHKAL andmeladu 20.03.2024. Tallinn: Päästeamet.
- Päästeamet, 2024b. PÄHKAL andmeladu 23.07.2024. Tallinn: Päästeamet.
- Quan, L., 2014. Personal Flotation Devices. Rmt: J. J. L. M. Bierens, toim *Drowning. Prevention, Rescue, Treatment*. Heidelberg: Springer Berlin, pp. 225–229.

- Smith, B., 2009. A critical appraisal of safety concerns regarding chest waders. *Journal of Occupational Health and Safety*, 25(5), pp. 375–383.
- Tikuisis, P. & Daanen, H., 2013. Body Cooling, Modelling and Risk Assessment. Rmt: J. J. L. M. Bierens, toim., *Drowning. Prevention, Rescue, Treatment*. Heidelberg: Springer Berlin, pp. 849–853.

KOHALIKE OMAVALITSUSTE RAHVAMAJADE PERSPEKTIIV KERKSUSKESKUSTENA NING KULTUURITÖÖTAJATE VALMISOLEK KERKSUSKESKUSE FUNKTSIOONIKS

AULE-MERLIN VIHLLVER

Võtmesõnad: elanikkonnakaitse, kerksuskeskus, rahvamajad,
kultuuritöötajad, kohalik omavalitsus

DOI: <https://doi.org/10.15158/9d8h-4n59>

Ülevaade. Artiklis¹ kirjeldatud uuringu eesmärk oli välja selgitada Eesti kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV) rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning rahvamajade kultuuritöötajate hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Püsitatud eesmärk on seotud kahe Eesti kontekstis olulise teemaga – elanikkonna ja riigi valmisolek kriisideks ning KOV-ide tasandi kultuuriasutuste tuleviku kontseptsioon. Peamised pooltargumendid KOV-i rahvamajade kasutamiseks kerksuskeskustena on elanike harjumus rahvamajades käia ja asjaolu, et rahvamajad on KOV-ide valduses – see tagab kerksuskeskuste arendamise kooskõlas riiklike nõuetega.

¹ Artikkel põhineb Aule-Merlin Vihlveri 2024. aastal Tartu Ülikoolis magistritööna kaitstud uurin-gul „Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena“ (juhendaja Marko Lõhmus).

THE POTENTIAL OF USING LOCAL GOVERNMENT'S COMMUNITY HOUSES (RAHVAMAJAD) AS RESILIENCE CENTRES

AULE-MERLIN VIHIVER

Keywords: civil protection, community houses, cultural workers, local government

Overview. The article explores the potential of using Estonian local government community houses as resilience centres during crises. It highlights how community houses are ideal for this purpose due to residents' familiarity with them and because they are owned by local governments, which ensures compliance with national civil protection requirements. The article draws upon online surveys of cultural workers conducted in March 2024. The results revealed a high willingness among cultural workers to support resilience centre operations, though some expressed concerns about their crisis-related knowledge. Overall, the findings suggest that community houses could effectively serve as resilience centres when supported by positive attitudes from cultural workers and their established role in local communities. The article is based on the author's research, defended as their master's thesis at the University of Tartu.

SISSEJUHATUS

Sõna „kriis“ definitsioonides kasutatakse sageli sõnu „pingeline“, „ebastabiilne“ ja „järsk“ (Sõnaveeb, [s.a.]). Samad sõnad sobiksid kirjeldama ka selliseid erakordseid sündmusi nagu COVID-19 pandeemia, lumetorm Birgit, ohtlike jäätmete põleng Suur-Sõjamäel – nimekirja võiks veel pikalt jätkata nii olnud sündmustega, mis on Eesti elanike tervise ja elu ohtu seadnud, kui ka näiteks Riigikantselei üleriigilises riskianalüüsis kaardistatud võimalike ohtudega. Selliseid olukordasid ei ole võimalik alati ära hoida, aga nagu Päästeameti ametnik Arvi Uustalu (2023, lk 20) on öelnud, saab nendega õppida toime tulema, ning siseturvalisuse valdkonna uurijad Kont ja Savimaa (2023, lk 87) viitavad, et kriiside lahendamisel on otsustava tähtsusega planeerimine ja valmistumine. Riigi ülesanne on nende olukordadega toime tulla, selleks kasutatakse süstemaatilisi ja koordineeritud elanikkonnakaitse (edaspidi EkK) meetmeid, mis laia käsitluse kohaselt hõlmavad ennetavaid, ettevalmistavaid, reageerivaid ja taastavaid tegevusi. Nende meetmete eesmärk on ära hoida kriisidega kaasnev oht elule, varale, elutähtsatele teenustele ja ühiskonna väärtustele. Tänapäevase EkK kontseptsiooni järgi on viidatud meetmed, laiema inimeste kaitsmine kriisides, ühiskonna eri osapoolte – üksikisiku, kogukondade, KOV-ide, ettevõtjate ja valitsusasutuste – ühine jõupingutus. (Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018, lk 7)

Tänapäevases turbulentses maailmas on vaja olla valmis eri tüüpi kriisideks – sõjalised, mittesõjalised, inimtekkelised ja looduslikud (Siseministeerium, 2019, lk 13; Savimaa & Kont 2023, lk 70–71), ehk nagu eelnevalt viidatud, tuleb tegeleda planeerimisega ja seda üheskoos. Lähtuvalt eelnevast on oluline analüüsida EkK meetmete rakendamise võimalusi, sh ootamatutena tunduvaid lahendusi, ning seda ühiskonna eri osapoolte panuse aspektist. Artikkel keskendub KOV-ide hallatavatele rahvamajadele EkK meetme, kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele ning rahvamajade kultuuritöötajate valmisolekule toetada paikkonna elanikke kriisides.

Artikli uurimisprobleem on järgmine: kuidas on võimalik kasutada Eesti KOV-ide rahvamajasid kerksuskeskustena ja milline on rahvamajade kultuuritöötajate valmidus panustada paikkonna elanike toetamise kriisides? Probleemi sõnastuses lähtutakse sellest, et kerksuskeskus on nii füüsiline ruum kui ka teabe jagamise funktsioon (teenus), ehk analüüsima keskuse avamise võimalikkust rahvamajades on vaja välja selgitada nii füüsilise ruumi tingimused kui ka rahvamaja kultuuritöötajate hoiakud, sest neil on roll nii funktsiooni ettevalmistamisel kui ka pakkumisel.

Uuringu eesmärk on välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kerksuskeskustena kasutamise argumendid ning rahvamajade kultuuritöötajate hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Eesmärgi saavutamiseks tehti empiiriline

uuring. Kvalitatiivse andmekogumise meetodina kasutati ekspertintervjuud ja küsitlust, koostati kaks elektroonilist ankeetküsimustikku, vastajad olid KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid ning KOV-ide esindajad.

1. RAHVAMAJA OLEMUS

Artiklis kasutatakse sõna „rahvamaja“ lähtuvalt Eesti Rahvakultuuri Keskuse (edaspidi ERK) definitsioonist, mille järgi rahvamaja mõiste hõlmab rahvamaju, kultuurimaju, kultuurikeskusi, huvikeskusi, seltsimaju ja külamaju, mida kasutatakse harrastus- ja professionaalse kultuuri loomiseks ja vahendamiseks.

Rahvamaja mõiste võeti Eestis kasutusele 1931. aastal, kui jõustus rahvamajade seadus (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023b, lk 7). Sõnaveebis on sõna „rahvamaja“ seletus sõnastatud järgmiselt: „(ühe piirkonna elanike) kultuuriasutus, pakub igas vanuses inimestele võimalusi huvi- ja ühistegevusteks“ (Sõnaveeb, [s.a.]). Pfeifere (2022, p. 35) lisab kultuuriasutuse mõistele avaliku ruumi ja kogukonna kooskämise aspekti. Erikssoni jt (2018, p. 219) definitsiooni keskmeks on kogukonna loomine ja ühistegevuste hõlbustamine, sh kultuuritegevustes osalemise võimaluste loomine ja vabatahtliku tegevuse soodustamine. Järvinen (2021, pp. 14–17) määratleb kultuurikeskuseid asutamise ja ülalpidamise järgi erakultuurikeskusteks (ingl k *private cultural centre*), mis on loodud inimeste initsiatiivil ja mis tegutsevad nt äriühingutena ja mittetulundusühingutena, ning avalikkudeks kultuurikeskusteks (ingl k *public cultural centre*), mille tegevusi suunavad ja rahastavad KOV-id ja riik ning mille toel tagatakse elanikele võrdsed võimalused osaleda kultuurielus. Pfeifere (2022, p. 31) uuringu põhjal määratletakse Euroopa riikides kultuurikeskust kolme aspekti põhjal: kindel tegevuskoht ja tehniline võimekus; multidistsiplinaarsus; paikkonna elanikud kui esimene sihtrühm. Tuginedes eelnevale, on rahvamaja avalik koht, kus (ennekõike) paikkonna elanikud saavad osa mitmesugustest kultuurilistest ja kogukondlikest huvitegevustest, luues ise kultuurilist sisu või nautides professionaalset kultuuri (Vihlver, 2024, lk 11).

Eestis on põhimõtteliselt säilinud XIX sajandil alguse saanud rahvamajade võrgustik (Hoop, 2017, lk 14). Eestis hakkasid rahvamajad tekkima ärkamisajal, mil tekkis vajadus avalikuks ruumiks, et koguneda ja rahvuskultuuri kujundada. Rahvamajad olid kohad, kus eestlastel oli võimalus ennast seltsitegevuse kaudu teostada ja juurdus kodanikutunne. Majasid ehitati kodanikualgatusena. (Kulbok-Lattik, 2016, lk 51–55) Pärast Eesti omariikluse väljakuulutamist hakkas riik kujundama rahvamajade võrku, nähti ette, et rahvamajad asuksid paikkonna keskel ja oleksid elanikele kättesaadavad. 1938. aastaks oli Eestis üle 400 rahvamaja. (Kulbok-Lattik, 2008, lk 133). Teise

nõukogude okupatsiooni ajal ehitati palju rahvamajasid, et need teeniksid poliitilisi eesmärke. 1950. aastateks oli kokku 651 rahvamaja. 1950-ndate teisest poolest oli nõukogude võimul uus massikommunikatsioonivahend – televisioon – ja investeeritud majadesse vähenesid. 1988. aastal oli Eestis 323 rahvamaja. (Kulbok-Lattik, 2015, pp. 94–95) Taasiseseisvunud Eestis oli majanduslik olukord keeruline ja rahvamajade haldamise eest hakkasid vastutama KOV-id. KOV-ide jaoks oli ja on väljakutse hoida korras nõukogude ajal ehitatud suuri majasid. (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023b, lk 9–10) Rahvamaja seisukorda mõjutavad paikkonna demograafilised suundumused ja KOV-ide eelarvelised otsused (Karro-Kalbeg, 2023). 2023. aasta mai seisuga oli Eestis 376 rahvamaja (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023b, lk 18). Eesti rahvamajade taristuinfo registrit peetakse maakondade kaupa (ERK, [s.a.]).

1.1. Rahvamaja funktsioonid

Rahvamajadel on mitmeid funktsioone, seal toimuvad süstemaatiliselt ja ka episoodiliselt peamiselt paikkonna elanikele suunatud kultuurilised ja vaba aja tegevused. Pfeifere (2022, pp. 28–35) analüüsis mitme Euroopa riigi, sh Balti riikide kultuurikeskuste (ingl *cultural centre*) tegevusi, tuginedes teaduskirjandusele, kultuuripoliitilistele dokumentidele ja õigusallikatele. Ta jagas kultuurikeskuste funktsioonid nelja kategooriasse. Kunsti/kultuuri (ingl *arts/culture*) all on järgmised tegevused: kunsti- ja kultuuriteenuste pakkumine; kultuuri- ja kunstitoodete tootmine ja nende levitamine (nt näitused, etendused); kultuuriosalusvõimaluste pakkumine, sh harrastuskunsti tegevused; kultuuripärandi ja kohalike kommete hoidmine. Hariduse (ingl *education*) kategoorias on sellised tegevused nagu mitteformaalse hariduse pakkumine, elukestva õppe võimaluste ning muude aktiivsete tegevuste pakkumine (nt töötoid, loengud). Vaba aja kategooria (ingl *leisure/recreation*) hõlmab meelelahutuslike ning vaba aja sündmuste ja tegevuste korraldamist. Pfeifere järgi on rahvamajal ka ühiskondlikud (ingl *social*) funktsioonid: kultuuridevahelise dialoogi edendamine, kogukondliku tegevuse ja vabatahtliku töö soodustamine kultuuri- ja kunstitegevuse kaudu. (Pfeifere, 2022, pp. 28–35)

Lisaks eelnimetatud funktsioonidele on rahvamajade tegevustel terviklik roll ühiskonnale, näiteks Kulbok-Lattik *et al.* (2023b, lk 46) Eesti rahvamajade uuringu põhijäreldus oli, et tegevused võimestavad elanikke ja tagavad heaolu. Kulbok-Lattiku sõnul on rahvamaja roll läbi aegade olnud inimesed kokku tuua, rahvamajades toimub paikkonna elanike ühistunde ja ka riikliku identiteedi tugevdamine (Karro-Kalberg, 2023).

Rahvamajade tegevusi mõjutab ühiskonnas toimuv. Näiteks COVID-19 pandeemia ajal korraldati rahvamajades vaksineerimist ja kiirtestimist (Väre, 2021; Pealinn, 2022).

Ukraina täiemahulise sõja puhkemise järel toimus rahvamajades proaktiivne ühiskonna mobiliseerimine, näiteks said alguse Ukraina sõduritele sokkide kudumise aktsioonid ning sõjapõgenikele korraldati ringitööd (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023b, lk 44). Rahvamajas toimuvad koolitused ja arutelud on samuti tugevalt mõjutatud väliskeskonnast. Hea näide on Järva-Jaani kultuurimajas toimunud vestlusõhtu „Kriisideks valmis“, kus räägiti kriisideks valmistumisest KOV-i ja riigi tasandil ning võimalikest MTÜ-de kaasamise viisidest kriiside lahendamisse (Praats, 2023, lk 4).

1.2. Rahvamaja töötajaskond

Saare (2023) järgi on rahvamajadel kui asutustel kaks peamist tegevust: sündmuste korraldamine ja kultuurteenuste pakkumine. Era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse teemalise uuringu põhjal on rahvamaja funktsioonide täitmiseks vaja minimaalselt ühte-kahte püsivat kultuurikorraldajat (Sepp *et al.*, 2015, lk 69). ERK koostatud ülevaatest selgub, et 2023. aasta jaanuari seisuga oli rahvamajas 553 töötajat, sh kultuurikorraldajad, tehniline personal, administraatorid ja pereained, kelle palgafond kuulub KOV-i eelarvesse (ERK, 2023).

Rahvamajade kontekstis on oluline eristada erialaste pädevustega kultuuritöötajaid, rahvamajade ja rahvamajasid koondavate KOV-i hallatavate asutuste juhte ning administratiivtöötajaid. Maakondliku kultuurikorralduse uuringust selgub, et KOV-ide kultuurikorraldusega tegelevad enamasti kultuuriasutuste juhatajad, keda abistavad administratiivtöötajad, harvematel juhtudel on kaasatud loominguilised töötajad (Veermaa *et al.*, 2023, lk 27).

Kultuuritöötaja on kultuurikorraldaja, kes tegutseb erinevates kultuurivaldkondades, luues elanikele võimalused kultuuriprotsessides nii loojate kui ka tarbijatena osaleda (Mets ja Viia, 2019, lk 19). Kultuurikorraldaja kutsestandardite järgi on kultuuritöötaja kolm kohustuslikku erialast kompetentsi kogukonna kultuurielu kavandamine, kultuurisündmuste korraldamine ja vahendamine ning kultuurisündmuste ja -organisatsiooni turundamine. Kultuurikorraldaja üldoskuste loetelus viidatakse mh arenenud lävimis-, planeerimis- ja koostööoskusele, empaatiavõimele ning valdkonna ja selle arengusuundumuste tundmisele. Kultuurikorralduses tegutsevate töötajate ametinimetused võivad olla kultuurikorraldaja, kultuuritöötaja, kultuuritöö spetsialist, kultuuritöö koordinaator, rahvamaja juhataja ja kultuurimaja direktor. (Kultuuri Kutsenõukogu, 2023a; Kultuuri Kutsenõukogu, 2023b; Kultuuri Kutsenõukogu, 2023c)

1.3. Kohaliku omavalituse hallatav rahvamaja

KOV peab korraldama kohalike kohustuslike ülesannete täitmise, tema pädevuses on otsustada, kuidas seda täita, aga täitmine peab olema kooskõlas ülesannet määrava õigusaktiga. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse (edaspidi KOKS) § 6 lg-d 1 ja 2 sätestavad peamised kohustuslikud kohalikud ülesanded. (Riigikohus, 2010) KOKS-i § 6 lg 1 alusel on KOV-i ülesanne korraldada paikkonnas kultuuritööd ning sama seaduse § 6 lg 2 alusel on rahvamajade kui kohalike asutuste ülalpidamise korraldamine KOV-i ülesanne. Levinuim viis Eesti kohaliku tasandi kultuurielu ja kultuuriteenuseid korraldada on seda KOV-ide kultuuriosakondade ja rahvamajade kaudu teha (ERK, 2023). Samas on KOV-idel võimalik kultuuriteenuse pakkumist delegerida rahvamajadele, mis on iseseisevad juriidilised isikud, nt MTÜ (Saar, 2023).

Uuringu raames on vaatluse all rahvamajad, mis on KOV-ide ametiasutused vastavalt KOKS-i § 35 lg-le 1. Selliste rahvamajade asutamise, lõpetamise, struktuuri, koosseisu ja põhimääruse ehk ülesannete üle otsustamise pädevus on volikogul (KOKS § 35 lg 2). Volikogu otsustada on ka rahvamaja liik ja teeninduspiirkond lähtuvalt paikkonna kultuurivõrgustikust ja asjaolust, et kultuuriteenused oleksid elanikele kättesaadavad, st teenuseni jõudmine oleks võimalik mõistliku ajakuluga (Sepp *et al.*, 2015, lk 18, 69–70). Erinevalt esimese Eesti Vabariigi perioodist ei ole olemas rahvamajade seadust, mistõttu on KOV-ide rahvamajade töö korraldamisel suhteliselt autonoomsed ning seetõttu on majade tegevused, suunad ja juhtimise süsteemid KOV-ide lõikes erinevad (ERK, 2023; Saar, 2023). Kristi Valsi (2022, lk 22) magistr töö järgi mõjutavad KOV-i kultuurivaldkonna toimimist peamiselt KOV-i võimekus ja poliitilised jõud.

2. EESTI ELANIKKONNAKAITSE TEGEVUSED

Põhiseaduse preambula järgi on riigil kohustus kaitsta sisemist ja välist rahu ning ühiskonna julgeolekut. Kohustuse täitmiseks peab riik looma õigusrikkumiste ja ohtude vältimisega tegelevaid institutsioone (Madise *et al.*, 2020, lk 39–40). Sellest lähtuvalt on Eesti riigi kohustus juurutada tegevusi paljude elanike kaitsmiseks kriisides ehk EkK tegevusi. EkK-l on kaks fookust – elanike valmisoleku suurendamine kriisideks ning elanike kaitsmine, sh abistamine hädaolukordades ja erakordsetes olukordades, kus paljud inimesed vajavad riigi abi. Eelnev põhineb Eesti EkK kontseptsioonis sõnastatud definitsioonil ja Euroopa Liidu üldkasutataval definitsioonil (Riigikantselei ja Siseministerium, 2018, lk 7; Euroopa Liidu Nõukogu & Euroopa Ülemkogu, 2024).

Eesti EkK tegevused on kinnitatud 2024. aasta veebruaris avaldatud dokumendis „Elanikkonnakaitse tegevuskava 2024–2027“ ja raamdokumendis „Elanikkonnakaitse

2.0“ (edaspidi EkK 2.0). Nimetatud dokumendid põhinevad Eesti julgeolekupoliitika alustel, mis sätestavad, et elanikonnkaitse kriisiajal tähendab riigi ning ühiskonna valmisolekut ohuteavituseks, päästetöödeks, evakuaatsiooniks, varjumiseks, esmaabiks ja katastroofimeditsiiniks, vältimatuks sotsiaalabiks, psühhosotsiaalseks kriisiabiks ning muuks elanikele hädavajalikuks abiks (Vabariigi Valitsus, 2023, lk 13). Dokumendis EkK 2.0 on sõnastatud üheksa EkK tegevust, mille toimimise tagamiseks kriisi ajal seatakse tegevuse sihttase ja tehakse ennetavaid arendustegevusi (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 3). Varasemad EkK tegevused olid sõnastatud 2018. aastal avaldatud EkK kontseptsioonis; tegevused olid jagatud kolme rühma: teadlikkuse suurendamine, elanikele kaitse tagamine ja abi osutamine (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 13–15). EkK 2.0 alusel on EkK tegevuste korraldamine jagatud ministeeriumite ja ametite vahel, määratud institutsioonidel tuleb teha rahuajal ettevalmistusi määratud tegevuste tagamiseks, vajadusel koostöös partneritega. Dokumendi alusel on tegevustesse kaasatud siseministeerium, sotsiaalministeerium, sotsiaalkindlustusamet, terviseamet, riigikantselei, päästeamet (edaspidi PÄA), KOV-id, erasektori ja kolmanda sektori asutused ning elanikud. (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 3–12) Nii julgeolekupoliitika alustes (Vabariigi Valitsus, 2023, lk 7), EkK kontseptsioon (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 7), siseturvalisuse 2020.–2030. aasta arengukavas (Siseministeerium, 2019, lk 32), dokumendis EkK 2.0 (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 3) kui ka päästevõrgustiku strateegias (edaspidi PV strateegia, PÄA, 2021, lk 2) rõhutatakse eri osapoolte koostöö olulisust elanike kaitsmisel kriisides, sh KOV-ide ja nende asutuste rolli.

2.1. Kerksuskeskus

Kriisi lahendamise protsessi osa on kriisikommunikatsioon, kriisulukordades kasvab elanike infovajadus tohutult ja selle olulisust ei ole võimalik ülehinnata (Comfort, 2007, pp. 191–192; Haddow *et al.*, 2008, pp. 227–228). Kriisiinfo edastamise eesmärk on inimestele riske teadustada ja veenda neid jälgima kriisi juhtiva asutuse – sh valitsuse – antud käitumisjuhiseid, et tagada elanike turvalisus ning vähendada kriisi lahendamist takistavaid asjaolusid (Abdelzadeh & Sedelius, 2024, p. 1). Sujuv ja õigeaegne kriisikommunikatsioon toetab elanike õiget tegutsemist kriisides, aeglane ja ebaõnnestunud kriisikommunikatsioon aga soodustab kuulujuttude ja paanika teket ning elanike ebaotstarbekat käitumist. Info liikumise süsteem tuleb luua enne kriisi, arvestades piirkonna eripärasid ja kogukonna suurust, ning süsteemi võimalike tõrgete ja puuduste tuvastamiseks tuleb seda katsetada (Comfort & Haase, 2006, pp. 329–330, 339). Raamdokumendis EkK 2.0 on sõnastatud sihiks võimalikult paljude ohuteavitus- ja kriisikommunikatsiooni kanalite kasutamise valmidus (Riigikantselei *et*

al., 2024, lk 5–9). Üks võimalus infot edastada on avada kerksuskeskus, mis on KOV-i või kogukonna toimepidev ning lihtsasti leitav ja ligipääsetav füüsiline koht, kus elanik saab kriisi ajal infot, nõu ja abi (Päästeamet, 2024).

Lähtuvalt eelmisest peatükist, KOKS-ist tulenevast KOV-ide ülesandest otsustada ja korraldada kohalikku elu ning kriisireguleerimise subsidiaarsuse põhimõttest, on KOV-ide kohustus tagada KOV-i kriisivalmidus ja panustada EkK tegevustesse, sh nende ülesanne on jagada elanikele teavet kriiside ajal. EkK strateegilised dokumendid rõhutavad koostöö olulisust ning sellest lähtuvalt oodatakse ka KOV-idelt koostöövalmidust, ennekõike PÄA-ga. Nii EkK 2.0 kui ka PV strateegia näevad ette, et koostöös tagatakse KOV-ide kriisivalmidus, ollakse valmis läbi viima erisuunist evakuatsiooni ja luuakse varjumise võimalusi (PÄA, 2021, lk 22–23; Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 7–8). Raamdokumendis sõnastatakse KOV-ide ja PÄA ühise tegevusena ka kerksuskeskuste arendamine koostöös kogukondadega. Keskused tuleb ette valmistada kriisiks valmistumise etapis, sest elanikud peavad olema varem teadlikud, kuhu ja milleks kriisiolukorras pöörduda. (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 5–9)

PÄA korraldas 2023. aastal lauaõppuse „79 särtsu“, kus osalesid kõik KOV-id ja mille eesmärk oli välja selgitada KOV-ide valmisolek tulla toime pikaajalise elektrikatkestusega (Savimaa & Vernik, 2023, lk 42–58). Lähtuvalt dokumendist EkK 2.0 on elutähtsate teenuste katkestuse korral KOV-il kohustus jagada elanikele infot ja korraldada alternatiivsed lahendused (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 14). Õppuse raames leidsid mitmed KOV-ide esindajad, et ulatusliku elektrikatkestuse ajal on just kerksuskeskuste avamine peamine info edastamise võimalus, sest teiste sidevahendite kasutamine on piiratud ja toimimise aeg on limiteeritud. Lisaks leiti, et pikaajalise elektrikatkestuse korral võiks keskustes olla võimalus telefone laadida ja sooja saada. (Savimaa & Vernik, 2023, lk 42–58) Näiteks Tallinnasse loodud kerksuskeskustes on võimalik elanikele osutada hädavajalikke teenuseid ning vajadusel on keskusel võimekus pakkuda toitlustust, joogivett, hügieenitarbeid ja kommunikatsioonivahendeid (Tallinna linn, 2023). Õppusel osalejad pakkusid välja, et keskused võiksid asuda puiduküttega rahvamajades, muudes ühiskondlikes hoonetes või kaasaegsetes toimepidevates spordivõi noortekeskustes (Savimaa & Vernik, 2023, lk 42–58).

Tallinnas asuvas Kaja kultuurikeskuses on võimekus avada kerksuskeskus, mille funktsioonid on nõu ja info jagamine ning esmase abi pakkumine. Lisaks on valmisolek pakkuda ööbimisvõimalust, mis on evakuatsioonikohale omane funktsioon. Hoonel on autonoomne toide, mille toel hoone püsib mitu päeva valge ja soe. (Jarne & Aavik, 2023) Maja valmis 2019. aastal ja lisaks kultuurikeskusele on seal ka Tallinna Mustamäe linnaosa valitsus (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023a, lk 202). Keskuse avamise valmisolek on ka Sõmeru keskusehoones, kriisiajal saab viibida soojas ruumis ning kasutada vett

ja tualette (Rakvere vald, [s.a.]). Keskusehoones töötavad vallavalitsus, klubi, päevakeskus ja raamatukogu (Aasa, 2020, lk 1–2).

3. EMPIIRILINE UURING

Peatükis antakse ülevaade uuringu metoodikast ning kirjeldatakse ja analüüsitakse kogutud andmeid. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutati andmekogumise meetoditena ekspertintervjuud ja küsitlust (vt tabel 1).

Tabel 1. Uurimisküsimuste seos andmekogumise meetodiga (autori koostatud)

UURIMISKÜSIMUS	EKSPERT-INTERVJUU	KULTUURI-TÖÖTAJATE KÜSITLUS	KOV-IDE KÜSITLUS
1. Kas ja kuidas on KOV-ide rahvamajad seotud kriisiaegsete elanikkonnakaitseliste funktsioonide täitmisega?	X	1.4, 2.1	1.1–1.4
2. Millised nõuded on kehtestatud kerksuskeskustele?	X		
3. Milline on rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus KOV-i tasandi elanike kaitsmisest kriisides?		1.1–1.3	
4. Kuidas hinnatakse kerksuskeskuse funktsiooni lisamist KOV-ide rahvamajadele KOV-i tasandil ning rahvamaja kultuuritöötajate perspektiivist?		2.2–2.4	2.1–2.5
5. Kuidas hindavad rahvamaja kultuuritöötajad oma valmisolekut panustada kerksuskeskuse toimimisse?		2.5–2.10	

3.1. Ekspertintervjuu

Esimene andmekogumismeetod oli poolstruktureeritud ekspertintervjuu. Uuringu kontekstis oli see sobiv meetod, sobides Hirsjärvi *et al.* (2007, lk 192) järgi vähe uuritud valdkonna uurimiseks, sest annab võimaluse koguda põhjalikku teavet. Teadaolevalt ei ole kerksuskeskuste rakendamist Eesti kontekstis akadeemilisel tasemel uuritud ja mõiste „kerksuskeskus“ sisustamisel selgus, et termini kohta on vähe informatsiooni. Laheranna (2008, lk 199) järgi ollakse ekspertintervjuu raames huvitatud inimese ekspertteadmisest, seetõttu – ja ka vähe uuritud teema tõttu – on ekspertintervjuu sobiv meetod. Poolstruktureeritud intervjuu valiti seetõttu, et eeldati, et eksperdi vastused on küllastunud mitmete aspektidega ja tekib vajadus esitada täpsustavaid küsimusi.

Eelnevat toetas ka Gibsoni & Browni (2009, pp. 88–89) väide, et poolstruktureeritud intervjuu sarnaneb nn loomulikule vestlusele, soodustades intervjuueeritava mõttekäiku ja luues uurijale orgaaniliselt võimaluse küsida lisaküsimusi.

Uuringu valdkonna eksperdiksi oli Terje Lillo, kes on PÄA KOV-ide kriisivalmiduse nõunik. Eksperdi peamine töövaldkond on EkK teemadel KOV-idega suhtlemine ja nende kaasamine tegevustesse. Intervjuu toimus 20. veebruaril 2024 Microsoft Teamsi vahendusel, esmalt tutvustati uuringu teemat ja paluti luba salvestamiseks. Intervjuu kavas oli kuus küsimust, millest viis olid seotud esimese ja teise uurimisküsimusega ning kuuenda küsimuse eesmärk oli saada sisendit kultuuritöötajate küsitlusele (vt ekspertintervjuu kava, Vihlver, 2024, lisa 2).

3.2. Küsimustikud

Teise materjali kogumise meetodina kasutati küsitlust, mis on Lagerspetzi (2017, lk 156) järgi sobiv viis teabe süstemaatiliseks kogumiseks paljudelt respondentidelt ja võimaldab koguda infot nii vastajate hinnangute, arvamuste kui ka faktilise käitumise kohta. Uurimisküsimustele vastamiseks oli vaja koguda teavet nii KOV-ide esindajatelt kui ka KOV-i rahvamajade kultuuritöötajatelt, sh juhtidelt – selleks koostati kaks elektroonilist ankeetküsimustikku. Eichhorn (2021, p. 39) toob veebiküsitluse eelistanena välja selle kiiruse, küsimuste esitamise paindlikkuse ja valimini jõudmise lihtsuse. Elektrooniline ankeetküsimustik hinnati sobivaimaks meetodiks. Küsitlus korraldati LimeSurvey platvormil.

Koostati kaks erinevat ankeetküsimustikku, sest kui KOV-ide esindajatelt oli vastuste kogumine vajalik neljanda uurimisküsimuse seisukohalt, siis kultuuritöötajatelt kogutava teabe põhjal pidid formuleerima vastused nii kolmandale, neljandale kui ka viiendale uurimisküsimusele. Mõlemad küsimustikud koosnesid kolmest plokist, kultuuritöötajate plokid olid järgmised: kaasatus kriisivaldkonda KOV-i tasandil, kerksuskeskus, rahvamaja ja kultuuritöötaja taustatunnused. KOV-ide teenistujate küsimustik koosnes järgmistest plokkidest: rahvamajade EkK tegevused kriisides, kerksuskeskus, KOV-i taustatunnused. Rahvamaja kultuuritöötajate ankeetküsimustikus oli 20 küsimust ja KOV-ide küsimustikus 12 küsimust. Küsimused olid kinnised, poolavatud ja avatud ning hoiakute esitamiseks kasutati Likerti skaalat, seega küsitlusega kogutud uurimismaterjal oli nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne. Küsimustike päisesse koostati neid tutvustav tekst, sh selgitati, mida tähendab küsimustiku kontekstis sõna „rahvamaja“ ning mõiste „kerksuskeskus“ lähtuvalt selle põhilisest funktsioonist. (Vt küsimustikud Vihlver, 2024, lisad 4 ja 5.)

Küsitluse valimiks olid kavandatud kõik Eesti KOV-id ja kõik Eesti KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad, sh juhid, ehk küsitluse valim oli kõikne. Kultuurikorralduse kokkuvõtte põhjal oli 2024. aasta veebruaris KOV-ide rahvamajades tööl 538 töötajat, sh tehniline personal, perenaised, administraatorid (Allilender, 2024). Teadaolevalt puudusid andmed selle kohta, kui palju on hõivatuid konkreetselt KOV-ide rahvamajades kultuurikorraldusliku tööga ehk kelle ametinimetused on kultuurikorraldaja või -töötaja, mistõttu küsimustiku populatsiooni ei olnud võimalik üheselt määrata.

Valimi moodustamisel lähtuti ERK rahvamajade andmebaasist (ERK, [s.a.]), kust filtreeriti välja rahvamajad, mille nimi või muu info viitas selle, et tegemist on iseseisva juriidilise isikuga. 11. märtsil 2024 saadeti 314 rahvamaja e-posti aadressile kutse osaleda küsitluses ja palve edastada küsimustik rahvamaja kõikidele kultuuritöötajatele. Tähtajaks, 18. märtsiks 2024, laekus 90 vastust. Vastajate osakaalu indikatsiooni saamiseks võib võtta asjaolu, et küsimustik jõudis 314 rahvamajani, seega oli osakaal ligi 1/3 valimist. Siinkohal on oluline märkida, et mõnes rahvamajas võib olla ainult üks kultuuritöötaja ning et üks kultuuritöötaja võib töötada mitmes rahvamajas, st on võimalik, et üks vastaja esindas rohkem kui ühte rahvamaja.

KOV-i tasandil koordineerib kriisireguleerimise tegevuste täitmist alaliselt tegutsev KOV-i kriisikomisjon, komisjoni esimees on vastavalt vallavanem või linnapea (HOS § 6) ning ekspertintervjuust selgus, et mõnes KOV-is on tööl kriisispetsialist või kriisivalmiduse nõunik (Lillo, 2024). Teadaolevalt ei ole kriisikomisjonide juhtidest ja eelnimetatud KOV-i ametnikest avalikku loendit, seetõttu tutvuti KOV-i kodulehtede kriisiteemaliste osadega ja koostati 79 e-posti aadressiga loetelu, teisisõnu kõik Eesti KOV-id olid esindatud. 11. märtsil 2024 saadeti kutse küsitluses osaleda. Tähtajaks, 18. märtsiks 2024, laekus 26 vastust, seega vastanute osakaal valimist on 33%. Laekunud vastuste arvu võis mõjutada asjaolu, et kõikides KOV-ides ei ole EkK tegevuste korraldamine süstemaatiliselt tagatud ning kultuurikorralduse kokkuvõttest selgub, et 15 KOV-is on kultuuritegevus täielikult või osaliselt antud üle kolmandale sektorile ehk nende KOV-idel ei pruugigi olla KOV-i hallatavaid rahvamajasid (Allilender, 2024).

3.3. Andmeanalüüs

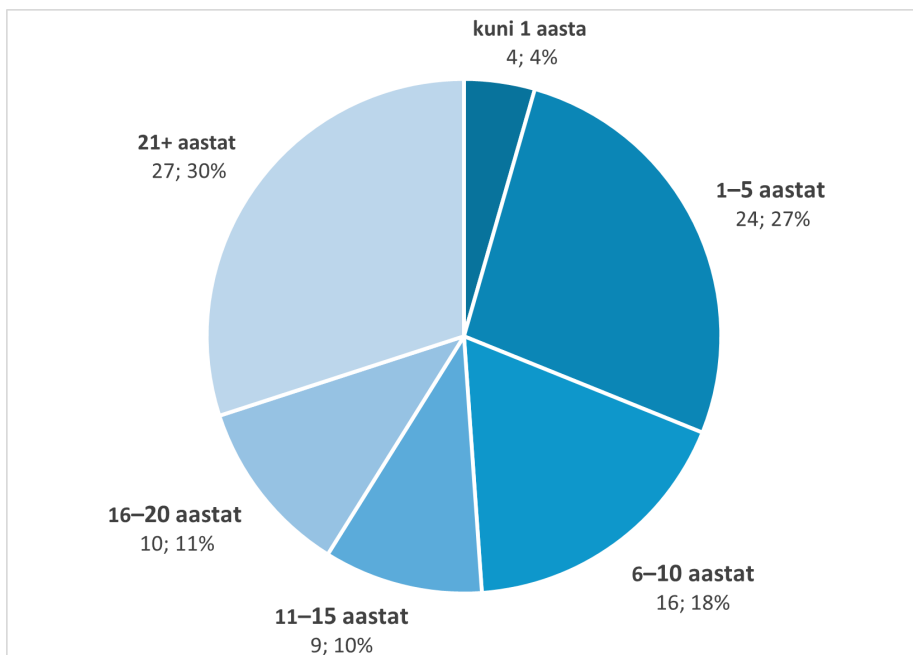
Ekspertintervjuu transkribeerimiseks kasutati TalTechi küberneetika instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia labori kõnetuvastuse tehnoloogiat. Seejärel parandati ja täiendati transkriptsiooni tekstitöötlusprogrammis Microsoft Word. Kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi teostamiseks kasutati keskkonda QCAmap, selleks selekteeriti transkriptsioonist välja uurimisküsimuste aspektist oluline teave. Bowen (2009, p. 32) toob välja, et sisuanalüüsi tegemisel on uurijal vastutus eristada oluline ebaolulisest. Küsimustikkude avatud küsimuste vastuseid analüüsiti samuti sisuanalüüsi meetodil.

Küsimustikkudega kogutud kvantitatiivseid andmeid töödeldi programmis Microsoft Excel. Andmete analüüsimiseks kasutati ühe- ja kahemõõtmelist analüüsi; esmalt moodustati kogutud andmetest kompaktne ülevaade sagedusjaotuse kujul ja kahemõõtmelise analüüsi abil esitati kahe muutuja vahelised seosed. Kvantitatiivsete andmete esitamiseks kasutati graafilisi esitamisi.

3.4. Küsitlusele vastajate profiil

Küsimustikkudele vastamine oli anonüümne, aga kahemõõtmelise analüüsi teostamiseks koguti vastajaid iseloomustavaid andmeid.

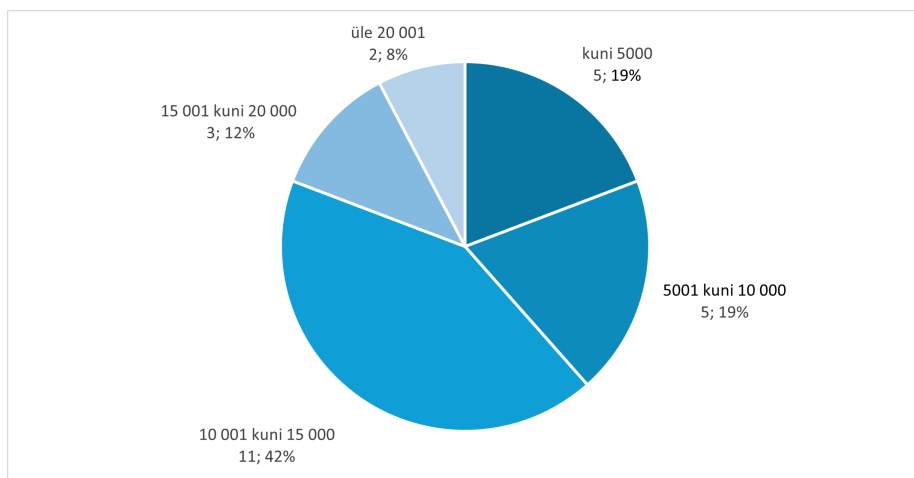
Rahvamaja kultuuritöötajate küsimustikule vastas 71 naist ja 17 meest, kaks vastajat ei avaldanud oma sugu. Respondentide hulgas oli 47 rahvamaja juhatajat või direktorit, 22 inimest, kelle ametinimetuseks on kultuuritöötaja või -spetsialist ja 21 vastaja ametinimetus ei olnud kumbki eelnimetatutest, nende ametinimetused olid nt piirkonna kultuurijuht ja kultuurinõunik. Kõige rohkem vastajad (27) oli tööstaaži grupist 21+ ning kõige vähem vastajaid (4) oli tööstaaži grupist kuni aasta (vt joonis 1).

Joonis 1. Vastanute jaotus tööstaaži järgi KOV-ide rahvamajades (autori koostatud)

Rahvamajasid, mille teeninduspiirkonna suurus on vahemikes 101 kuni 500 inimest või üle 1001 inimese, esindas sama palju vastajaid (37%). Kolm vastajat esindas kuni 100 inimese suuruse teeninduspiirkonnaga rahvamajasid ning 501 kuni 1000 inimest teenindavaid rahvamajasid esindas 23% vastanutest. Vastajate esindatud rahvamajade teeninduspiirkondade vahemike suurusjärgud on sarnased rahvamajade uuringu tulemustega (Kulbok-Lattik *et al.*, 2023b, lk 22), millest selgus, et pooled rahvamajad teenindavad üle 500 inimese ja pooled alla selle, järelikult sobivad kogutud vastused üldistamiseks kõikidele Eesti rahvamajadele.

Teises ankeetküsimustikus, mille valimi moodustasid kõik Eesti KOV-id, oli eesmärk koguda taustaandmeid KOV-ide kui institutsioonide kohta. Kuni 10 000 inimest elab 38%-s vastanud KOV-ide, 42%-s vastanud KOV-ide elab 10 001 kuni 15 000 inimest ja 20%-s vastanud KOV-ide elab rohkem kui 15 001 inimest (vt joonis 2). Võrreldes esindatud KOV-ide elanike arvu jaotust kõikide Eesti KOV-ide elanike arvu jaotusega (Eesti Linnade ja Valdade Liit, 2024), selgub, et vastanud KOV-ide elanike proportsioonid on sarnased kõikide Eesti KOV-ide elanike omaga. Vastanud KOV-ide hallata on kokku 110 rahvamaja. Valimi moodustamise protsessis määrati KOV-ide rahvamajade hulgaks 314, seega kogutud andmed esindavad ligi 35% kõikidest KOV-ide hallatavatest rahvamajadest.

Joonis 2. Vastanud KOV-ide elanike jaotus (autori koostatud)

3.5. Uuringu tulemused

Järgnevalt esitatakse ja analüüsitakse empiiriliselt kogutud teavet, kvantitatiivsete andmete esitamiseks kasutatakse graafilisi esitamisi viise ning kvalitatiivseid tulemusi näitlikustatakse intervjuust ja küsimustikkude avatud küsimuste vastustest pärinevate tsitaatidega.

3.5.1. Rahvamajade elanikkonnakaitselised funktsioonid

Intervjueeritud ekspert Lillo leiab, et rahvamajad võiksid leida peamiselt kasutust kergemate tsiviilkriiside korral, nt pikaajalise elektrikatkestuse korral. Ta viitab, et kui rahvamajal on olemas varjumiseks sobilik kelder või muu sobilik ruum, saab rahvamajasid kasutada ka sõjalise konflikti ajal, ning märgib, et rahvamajad võiksid olla ka evakuaatsioonikohad; nimetatud kohtade ettevalmistamise protsess ja asukohad ei ole avalik teave. (Lillo, 2024)

KOV-ide esindajate vastustest selgus, et 62% vastanud KOV-idest on rahvamajadele planeerinud või planeerimas kriisiaegseid EkK tegevusi. Järelikult võib väita, et KOV-id näevad rahvamajadel EkK tegevustes oma rolli. Kahes esindatud KOV-is on rahvamajade kriisiaegsed EkK tegevused määratud ametlikult, sätestava dokumendina märgiti KOV-i kriisiplaani. Eeldatakse, et selle all mõeldi HOS §-s 15 kirjeldatud hädaolukorra lahendamise plaani, aga eelduse piiranguks on asjaolu, et sellise plaani koostamise kohustus on ainult KOV-idel, kus elab rohkem kui 10 000 elanikku (HOS § 36 lg 4).

KOV-ide esindajatel paluti nimetada rahvamajadele planeeritud ja planeeritavaid EkK tegevusi. Vastused kodeeriti deduktiivselt ja moodustus seitse koodi. Kõige rohkem esines koodi **kerksuskeskus**: selle koodi all on vastused, milles mainiti nii info ja käitumisjuhiste jagamise, kogunemiskoha võimaldamise kui ka toidu ja joogivee pakku-misega seotud tegevusi. Rahvamaja kriisiaegsete funktsioonidena mainiti ka evakuatsiooni- ja varjumiskohta. Lisaks mainisid KOV-ide esindajad sobivateks tegevusteks ka kriisiks ettevalmistavaid tegevusi, nagu näiteks õppuste ja koolituste korraldamine. Üldistades saab väita, et nii ekspert kui ka KOV-ide esindajad on arvamusel, et rahvamajadele on võimalik lisada kriisiaegseid EkK tegevusi, peamiselt info, nõu, ja käitumisjuhiste jagamisega seotud tegevusi, sh kerksuskeskuse funktsioon. „Rahvamaja võiks olla koht, kus inimesed saavad otsida varjupaika, leida esmast abi, jagada teavet ja ressursse ning koordineerida päästetöid.“ (KOV-i esindaja)

Ekspert arvab, et rahvamajad võiksid EkK funktsioone edukalt täita, sest olemas on ruumid ja inimressurss, ning lisab, et rahvamaja töötajad on n-ö kogukonna inimesed ehk nad tunnevad hästi piirkonna elanikke, mis toetab kommunikatsiooni toimimist ja

muid tegevusi. Seetõttu näebki ekspert, et rahvamajad võiksid olla kerksuskeskused ehk kriisisajal toimuks rahvamajas teabe, nõu ja esmase abi jagamine. Ekspert leiab, et rahvamaja kui keskuse asukoha poolt on ka asjaolu, et rahvamajad on inimestele teada-tuntud kohad. (Lillo, 2024) Eksperti arvamust jagavad ka kolm KOV-i esindajat ning eelnevat toetab ka Patoni (2007, p. 374) väide, et inimesed kalduvad kriisides enam usaldama institutsioone, millega neil on eelnev kokkupuude ja positiivne kogemus.

Rahvamajad on tõesti nagu sellised külasüdamed, eks, sinna nagu koonduvad kõik mured ja rõõmud, väike rahvatants ja laulukoorid ja muud asjad, aga samas tõepoolest ka peielaud ja kõik muu, et selles mõttes on ta väga hästi kuidagi selline kompaktne ja kriisi korral kindlasti sellist turvalisust ja head katust pakkuv asutus. (Lillo, 2024)

Rahvamajad on valdavalt ikka veel hajaasustustes peamised rahva kooskaimise ja informatsiooni saamise kohad. (KOV-i esindaja)

Rahvamaja kui kerksuskeskuse asukoha eelisena märgib Lillo ka asjaolu, et rahvamajad on KOV-ide allasutused, see tagab PÄA juhiste järgimise ja kindla korralduse EkK meetmete rakendamisel. Eksperti arvamusel ei ole otseselt takistavaid asjaolusid, küll aga võivad keskuse edukat toimimist takistada olukorrad, kus keskusesse ei jõua asjakohane informatsioon või keskus ei oska infot töödelda. Lillo viitab ka võimalusele, et kultuurikorraldaja ei ole valmis keskusel tegutsema, seda siis kas hirmust tundmatu ees, kõrge eaa või kodus ootavate väikelaste tõttu. (Lillo, 2024)

3.5.2. Kerksuskeskuse avamise kriteeriumid

Uuringu planeerimisel selgus, et kerksuskeskuse olemuse kohta on vähe informatsiooni ja seda kirjeldatakse peamiselt selle funktsioonide kaudu, aga uuringu eesmärgi saavutamiseks oli oluline teada kerksuskeskuse avamiseks kehtestatud nõudeid.

Nii dokument EkK 2.0 (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 9) kui ka ekspert toovad välja, et kerksuskeskused tuleb luua rahuajal, et inimesed oleksid kriisiolukorras teadlikud, kuhu mingi teenuse, sh info saamiseks pöörduda. Dokumendi EkK 2.0 järgi arendavad KOV-id keskusi koostöös kogukondade ja PÄA-ga (Riigikantselei *et al.*, 2024, lk 9). Amet toetab KOV-iseid peamiselt nõuga, nt toimuvad koolitused ja suheldakse personaalselt. KOV-ide ülesanne on kaardistada võimalikud keskuste asukohad, valmistada ette ruumid, mõelda läbi osapoolte rollid ja tegevused, sh juhtimine. PÄA peab koostöös KOV-idega kerksuskeskuste registrit, 2023. aasta seisuga oli Eestis 132 hoonet valmis täitma kriisikeskuse funktsiooni. (Lillo, 2024)

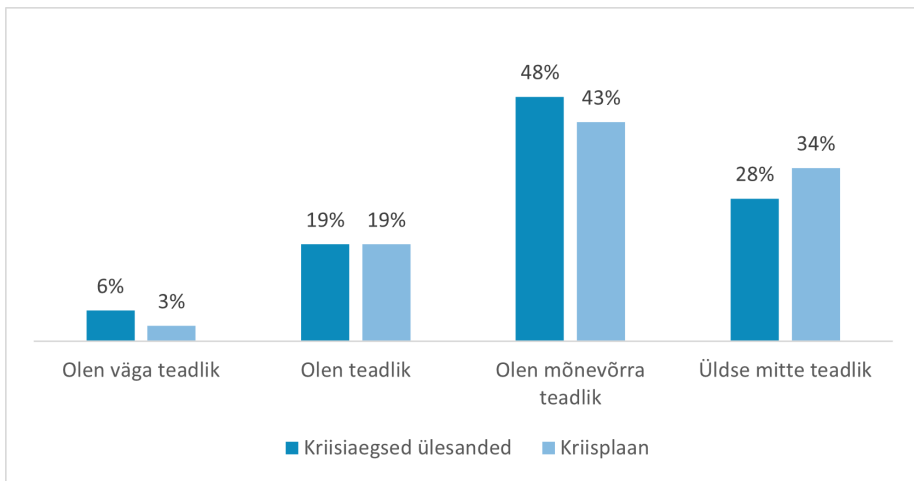
Kerksuskeskuse teenuse pakkumise kriteeriumitel on mitu tasandit, esmase tasandi nõuded ehk baasnõuded on tuletatavad riigikaitse alamkavast ning lisanõuded on kirjeldatud piiratud juurdepääsuga dokumentides, mis on kättesaadavad KOV-idele ja teistele keskuste ettevalmistamisega tegelevatele institutsioonidele, mh MTÜ-dele. Kerksuskeskuse avamise eeldus on asjakohase info jagamise võimekus; Lillo nimetab selle tagamise baasnõueteks hoone avaliku kasutuse, toimepidevuse ja inimressursi olemasolu. Keskuse lisavõimekused on nt joogivee ja toitlustuse pakkumine, sidepidamise võimekus, laste mängunurk. Esimene baastingimus tähendab, et elanikele on tagatud ligipääs hoonesse. Tingimust saab lihtsasti täita, kui hoone alaline omanik või kasutaja on avaliku sektori asutus, seega saab KOV hoone kasutamise üle auto-noomselt otsustada. Ekspert loetleb, et KOV-id on teada andnud, et keskuse funktsiooni ollakse valmis pakkuma nii koolides, hooldekodudes, kogukonnakeskustes kui ka kultuurikeskustes. Teine baastingimus loob võimaluse, et kerksuskeskus toimib ka elektrikatkkestuse korral. Selleks saab hoonesse paigaldada statsionaarse elektrigeneraatori, luua mobiilse generaatori ühenduskoha või tagatakse hoone toimepidevus muul viisil. Kolmas tingimus on inimressursi olemasolu ehk on määratud inimesed, kelle ülesanne on jagada elanikele vajalikku teavet kriisiohu puhul või kriisi ajal. Keskuses tegutsevad inimesed peavad suutma suhelda, infot töödelda ning seda tõhusalt edastada. Keskuses töötamisega saab hästi hakkama inimene, kellel on hea pingetaluvus, suurepärase suhtlemisoskus ja empaatiavõime. Keskuse töötaja on peamiselt infovahendaja rollis, aga eeldatakse ka valmisolekut panna tööle elektrigeneraator või muu energiaallikas. KOV-id võivad vajadusel kaasata keskusesse tööle ka vabatahtlikke. Eksperti sõnul nimetavad KOV-id kriisikeskuse teenuse pakkumise peamise takistusena generaatori puudumise ning kardetakse, et ei suudeta leida inimesi, kes oleksid valmis keskuses tegutsema. (Lillo, 2024)

3.5.3. Rahvamaja kultuuritöötajate kaasatus ja teadlikkus

EKK tõhusa toimimise alus on planeerimine ja kõikide ressursside otstarbekaks kasutamiseks on oluline koostöö. KOV-ide roll on läbi mõelda kriisiaegsed tegevused ja rollid, sh teavitada oma allasutuste töötajaid. Eksperti sõnul on PÄA KOV-ide teenistujate koolitamisesse panustanud palju ressursi, et tagada valmisolek kriisideks igal tasandil (Lillo, 2024). Lähtuvalt eelnevast uuriti kultuuritöötajate kaasatust ja teadlikkust KOV-i tasandil elanike kaitsmisest kriisides.

Kultuuritöötajate vastustest selgus, et veidi üle poolte kultuuritöötajatest on KOV-ide poolt kaasatud EKK-d puudutavatesse teemadesse. Täpsemalt märkis 52% vastanud kultuuritöötajatest küsimusele „Kas KOV on teid kaasanud EKK-d puudutavatesse tee-

madesse?“ vastuseks „jah“ ja „jah, mõnevõrra“. Sellised tulemused on positiivsed nii kriisireguleerimise ja laiapidse riigikaitse aspektist kui ka kõikide osapoolte tähtsust rõhutavates süsteemides. Kultuuritöötajad hindavad oma teadlikkust KOV-i kriisiaegsetest ülesannetest ja kriisiplaanist pigem väheseks. Üle kolmveerandi respondendid hindab oma teadlikkust KOV-i kriisiplaanist ja kriisiaegsetest tegevustest pigem madalaks, teadlikkust hinnatakse kõrgemaks kriisiaegsete ülesannete teemal (vt joonis 3). Artiklis on kasutatud sõna „kriisiplaan“ üldmõistena, sest kriisideks ettevalmistamise ja kriiside lahendamise plaane on erinevaid, sh HOS §-st 15 tulenev hädaolukorra lahendamise plaan ja mistahes asutuse enda koostatud kriisiplaanid.

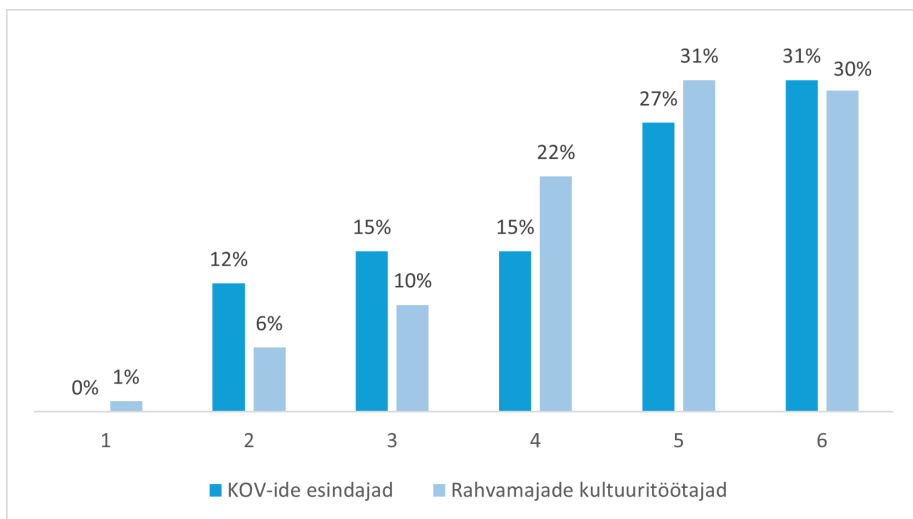

Joonis 3. Kultuuritöötajate teadlikkus KOV-i kriisiaegsetest tegevustest ja kriisiplaanist (autori koostatud)

3.5.4. Hinnangud kerksuskeskuse funktsiooni lisamisele rahvamajadele

Nii kultuuritöötajatel kui ka KOV-ide esindajatel paluti kuuepalliskaalal hinnata, kui sobivaks nad hindavad rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamist, 6 tähistas hinnangut „väga sobivaks“ ja 1 hinnangut „üldse mitte sobivaks“. Mõlema küsimustiku respondentidest veidi enam kui pooled peavad rahvamajadele keskuse lisamist sobivaks, vastavalt 61% kultuuritöötajatest ning 58% KOV-ide esindajatest (vt joonis 4). Küsimustike vastuste kõrvutamisel nähtub, et rahvamajade kultuuritöötajad (4,67) on veidi positiivsemalt meelestatud kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes kui KOV-ide esindajad (4,5). Samas selgus, et kultuuritöötajad, kelle tööstaaž on pikem

kui 10 aastat, hindavad sobivust madalamalt (4,48) kui kuni 10-aastase tööstaažiga töötajad (4,86).

Joonis 4. KOV-ide esindajate ja kultuuritöötajate hinnangud rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes (autori koostatud)

Nii kultuuritöötajad kui ka KOV-ide esindajad viitasid sarnaselt eksperdile, et kerksuskeskuse teenuse pakkumist rahvamajas toetab asjaolu, et seal ollakse harjunud käima ja üldjuhul asub see asula keskses ehk on hea ligipääsetavusega.

Rahvamajad on aegade jooksul olnud ikka need kohad, kuhu inimesed on harjunud kokku tulema, infot vahetama. Need on piirkonna südamed. (KOV-i esindaja)

Rahvamajad/kultuurimajad on piisavalt hajali ja katavad hästi territooriumi. (KOV-i esindaja)

Lisaks märkisid kultuuritöötajad ja KOV-ide esindajad rahvamaja kui kerksuskeskuse ruumi kohta järgmist: ruumi on kogunemiseks, kriiside ajal ei toimu põhifunktsiooniga seotud tegevusi ja majade autonoomsus on tagatud, st paljudes on olemas elektrigeneraatorid või puuküttega ahjud.

Rahvamajal on diisलगeneraator, millega tagatakse hoones stabiilne temperatuur ning pumpade ning muude elektriseadmete töö. Saalis on võimalik kriisi korral abivajajaid majutada. Olemas on WC-d, pesemisvõimalused, köögiroom toiduvalmistamiseks. Olemas satelliittelefon mobiililevi katkemisel ühenduse saamiseks. (Kultuuritöötaja)

Majas on ahjud, mida elektri puudumisel annab kütta ja need annavad sooja. (Kultuuritöötaja)

Samas viitasid mitmed kultuuritöötajad ja KOV-ide esindajad, et rahvamajade kui hoonete tingimused ei võimalda kerksuskeskuse funktsiooni täita, nt ei ole ruumi kriisivarude hoiustamiseks, veetaristu ei ole toimepidev, maja ei ole autonoomne. KOV-ide esindajad märkisid, et viimase tagamiseks oleks vaja lisavahendeid. Mõni KOV-ide esindaja avaldas arvamust, et koolide, spordihoonete ja raamatukogude hooned on kerksuskeskuseks sobilikumad. Vastanud KOV-ides on keskuse avamine planeeritud spordihoonesse (4), raamatukogusse (3), kooli ja lasteaeda (2), külamajja ning noortekeskusesse, sh mittekultuurilistesse objektidesse, nagu valla- ja linnavalitsuse hoone ja tervisekeskus. Kultuuritöötajate vastustes selgus, et 28 rahvamaja on määratud kerksuskeskuseks. Kultuuritöötajad tõid rahvamajale kui terviküksusele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise takistava aspektina välja inimressursi puudumise ja töötajate vähesed teadmised EkK-st.

Maja on väga vana ja kapitaalremont tegemata, lähiajal on vallal plaan hoopis maja sulgeda. (Kultuuritöötaja)

Põhiliseks põhjuseks, miks ei saa kiiresti kerksuskeskusi viia nõutud tasemele, et nad saaksid igal ajal toimida, on raha puudumine. Võiks olla rohkem toetusmeetmeid. (KOV-i esindaja)

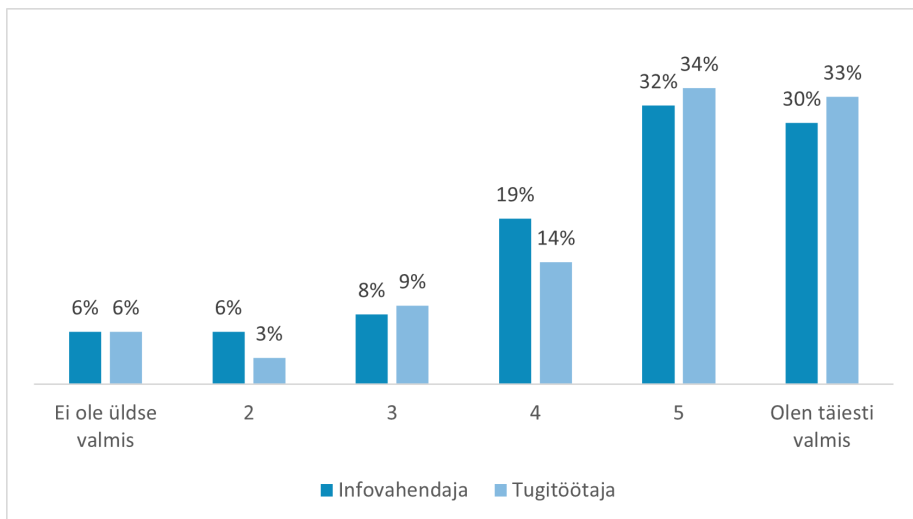
KOV-ide esindajatel paluti nimetada kolm kriisi, mille ajal võiks rahvamaja kerksuskeskuse teenust pakkuda. Vastajad peamiselt kirjeldasid olukordi, vastused kodeeriti. Kõige enam (92%) vastajaid oli seisukohal, et ulatusliku ja pikaajalise elutähtsa teenuse, st elektri-, vee-, side- ja kaugküttekatkestuse ajal võiksid rahvamajad pakkuda kerksuskeskuse teenust. Vastajad nimetasid veel olukordasid, mis liigitati erakordsete ilmaolude ja looduskatastroofide alla (27%), õnnetusjuhtumeid, kus paljude inimeste tervis või elu on ohus (27%), ning sõjaolukordi (23%).

Need ei pruugi olla suured kriisid, näiteks talvisel perioodil on suuremad kortermajad jäänud kütteta, on toimunud ulatuslikud vee- või elektrikatkestused. Siis võiks kerksuskeskus olla elanikele esmane koht, kus saada esmast abi ja infot. (KOV-i esindaja)

3.5.5. Rahvamaja kultuuritöötajate valmisolek panustada kerksuskeskuse toimimisse

Kultuuritöötajate kerksuskeskuses tegutsemise valmisolek on kõrge, 81% vastajatest oleks valmis kerksuskeskuses tegutsema (vt joonis 5). Vastajad on mõnevõrra enam valmis tegutsema keskusel tugitöötajana kui infovahendajana. Infovahendaja ülesanne on suhelda kriisilahendamise tegelevate isikutega ning edastada elanikele teavet ja käitumisjuhiseid. Tugitöötaja tegevused on esimest rolli ja keskuse toimimist

toetavad, nt diisलगeneraatori käivitamine, ruumipaigutus jms. Mõlemad rollid välis-
tasid enda jaoks viis vastajat.

Joonis 5. Kultuuritöötajate valmisolek tegutseda kerksuskeskuses infovahendaja ja tugitöötajana (autori koostatud)

Kultuuritöötajad arvavad, et nende tegutsemist kerksuskeskuses takistavad kõige enam (puudlikud) teadmised (36) ning rolli täitmist toetavad enim nende isikuomadused (60) ja oskused (57). Takistavateks asjaoludeks märgiti ka oskusi (25) ja tervislikku seisundit (14). 34 vastajat leidis, et nende tegutsemist keskuses ei sega ükski asjaolu, ning kaks vastajat märkis, et nende tegutsemist ei toetaks ükski tingimus.

Suurem osa ehk 88% vastajatest on pigem valmis kriisiteemalistel koolitustel osalema. Vastajad viitasid kriisaegsete teadmiste vajalikkusele üleüldisemas plaanis, aga tõdeti, et osalemist takistab ajakulukas põhitöö. Koolitusel osalemise valmisoleku ja tööstaazi vahel on pöördvõrdeline seos: rohkem kui 10 aastat töötanud kultuuritöötajate keskmine valmidus koolitusel osaleda oli 4,72, aga kuni 10 aastat töötanud vastajate keskmine valmisolek oli 5,25.

Arvan, et kõik rahvamajades töötavad inimesed peaksid läbima vastavad koolitused, et koostöö KOV'i ja Päästeametiga oleks tagatud. (Kultuuritöötaja)

Puudub selleks aeg. Kui töötad kultuurikorraldaja, turundaja, piletikontrolli, saali ehitaja, kujundaja, koristajana üksi, siis muuks enam energiat ja aega ei jagu. Ei jaksa. (Kultuuritöötaja)

KOKKUVÕTE

Artikli eesmärk oli välja selgitada Eesti KOV-ide rahvamajade kui kerksuskeskuste kasutamise argumendid ning rahvamajade töötajate valmidus ja hoiakud rahvamajadele kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. Selleks korraldati empiiriline uuring, andmeid koguti ekspertintervjuu ja kahe ankeetküsimustikuga. Esimene andmekogumise meetod andis võimaluse saada teavet vähe uuritud kerksuskeskuse teenuse pakumise kohta, intervjueriti PÄA KOV-i kriisivalmiduse nõunikku. Lähtuvalt eesmärgist ja uurimisprobleemist olid küsimustikkude respondendid KOV-ide esindajad ja KOV-ide rahvamajade kultuuritöötajad.

Teoreetilisest ülevaatest selgus, et KOV-ide rahvamajade kaasamise võimalikkus kriisireguleerimise tsüklisse lähtub sellest, et KOV-il on kohustus hoolitseda oma elanike eest ka hädaolukordades ja ülesande täitmine on võimalik eri viisidel, mh hallatavate asutuste kaudu. KOV-ide esindajate vastustest selgus, et 61% puhul esindatud KOV-idest on hallatavatele rahvamajadele planeeritud või planeerimisel kriisiaegsed EkK tegevused. See tendents võib avaldada positiivset mõju ka rahvamajade seisukorrale ja nende säilimisele laiemalt. Uuringu tulemustest selgus, et KOV-i hallatavate rahvamajade peamine kriisiaegne funktsioon võiks olla kerksuskeskus. Vastajad mainisid, et rahvamajades võiks avada ka evakuaatsiooni- ja varjumiskohad, kui hoonetes on vastavad tingimused täidetud. Dokument EkK 2.0 seab KOV-idele ülesandeks ette valmistada kerksuskeskusi. Intervjuust selgus, et KOV-id on juba rahvamajadesse kerksuskeskuseid planeerinud ning vastanud kultuuritöötajatest 31% märkis, et kriisiajal avatakse nende töökohas, rahvamajas, kerksuskeskus.

Uuringu käigus selgitati välja ka rahvamajade kultuuritöötajate ja KOV-ide esindajate hoiakud kultuuriobjektile, rahvamajale, kerksuskeskuse funktsiooni lisamise suhtes. KOV-ide esindajad ja kultuuritöötajad hindasid kerksuskeskuse funktsiooni lisamist rahvamajale pigem sobivaks, esimesed hindasid veidi madalamalt, kuuepalliskaalal keskmiselt 4,5 palli, ja teised vastavalt 4,67 palli. Funktsiooni sobivusel on mitu mõõdet, peamiselt keskendusid vastajad rahvamajale kui hoonele, tuues välja, et keskuse avamist toetavad piisvalt suured ruumid, hoone toimepidevus ja hea asukoht. Ekspert tõi sobivuse argumendina välja ka asjaolu, et kui rahvamaja on KOV-i hallatav asutus, siis on tagatud ka keskuse ettevalmistamine kooskõlas riiklike nõuetega ja vajadusel avamine, sh asjaolu, et kõigil elanikel on ligipääs. Nii KOV-ide esindajad, kultuuritöötajad kui ka ekspert arvasid, et funktsiooni sobivuse üks tugevamaid argumente on see, et paljudel elanikel on varasem kokkupuude ja mõnel juhul ka harjumus rahvamajas koguneda. Rahvamaja funktsioonide teoreetiline käsituski toetas eelnevat mõtet,

tänapäeval ei ole rahvamajade tegevused homogeeniselt kultuuriga seotud, nendes on laiemalt ka ühiskondlik mõõde.

Uuringu tulemustest ei nähtunud ümberlükkamatuid takistusi kerksuskeskuse avamisele rahvamajades, kuigi mõned KOV-ide esindajad mainisid, et puuduvad vahendid rahvamajade toimepidevuse tagamiseks, ning kultuuritöötajad viitasid inimressursi piiratusele ja vähestele teadmistele EkK-st.

Mitmed strateegilised dokumendid viitavad, et EkK süsteemi tõhustamisel on väga oluline aspekt elanike teadlikkuse ja kriisivalmiduse tõstmine ning kriisideks valmistumisel on oluline riigi ja KOV-i tasandil kaasata kõiki osapooli. Uuringu tulemused näitasid, et vastanud kultuuritöötajatest veidi üle poolte on kaasatud KOV-i tasandil EkK teemadesse, kuigi kolmveerand respondentidest hindas oma teadlikkust KOV-i ülesannetest pigem madalaks.

Paljud rahvamajade kultuuritöötajad on valmis kerksuskeskuse töösse panustama. Vastajad arvasid, et nende isikuomadused ja oskused toetaksid enim nende tegutsemist keskuses, takistavate asjaoludena toodi kõige enam välja puudulikke teadmisi. Artikli esimesest osast selgus, et kultuuritöötaja töö eeldab nii head korraldamis- ja planeerimisoskust kui ka arenenud lävimisoskust ja empaatiavõimet. Nendele kompetentsidele viitas ka ekspert, kirjeldades keskusesse sobivat töötajat. Ligi 90% kultuuritöötajate küsitlusele vastanutest on valmis osalema EkK teemalisel koolitusel. Kirjeldatud tulemused näitavad kultuuritöötajate kõrget valmisolekut panustada elanike kaitsmisesse kriisides.

Teoreetiliste allikate, uuringu tulemuste ja analüüsi põhjal sõnastatakse kerksuskeskuse funktsiooni arendamiseks ja rahvamajade kultuuritöötajate valmisoleku suurendamiseks viis ettepanekut (Vihlver, 2024, lk 66–67):

- 1) KOV-ide kriisireguleerimise tegevuskavadesse lisada veel rohkematele rahvamajadele kerksuskeskuse funktsioone;
- 2) PÄA ja KOV-id eestvedamisel kaardistada võimaluse ja huvi korral terviklikumalt KOV-ide kultuuriobjektidele kriisiaegsete EkK funktsioonide lisamise võimalusi;
- 3) PÄA eestvõttel kaardistada koostöös teiste kultuuriobjektide omanikega (riik, era- ja kolmas sektor) ka nende hoonete võimalikud funktsioonid elanike kaitsmisel kriisides;
- 4) PÄA ja KOV-ide eestvõttel arendada veelgi enam KOV-i rahvamajade kultuuritöötajate kriisialaseid teadmisi ja oskusi, nt korraldada koolitusi ja koostada e-õppematerjale;

- 5) KOV-ide poolt rohkem kommunikeerida hallatavate asutuste teenistujatele KOV-ide hädaolukorra lahendamise plaani ja/või muude sarnase eesmärgiga dokumentide sisu ning kriisiaegseid ülesandeid.

Kolm esimest soovitus on sõnastatud lähtuvalt uuringu tulemustest, et kultuuritöötajatel ei ole põhimõttelist vastasseisu mittekultuuriliste funktsioonide lisamisele kultuuriasutustele. Lisaks selgus, et rahvamajale kerksuskeskuse funktsiooni lisamise poolt on mõjukaid argumente, kultuuritöötajate valmidus keskuses tegutseda on kõrge ja kriisikeskuse avamise baastingimusi on võimalik täita ka teistes kultuuriobjektides. Soovitude täitmisega kaasnevad lisainvesteeringud võivad parandada ka kultuuriobjektide seisukorda. Ettepanekute täitmisel peaks riik vajaduspõhiselt toetama KOV-e nõu ja ka rahaliste vahenditega ning era- ja kolmanda sektori kaasamisel rakendama järelevalvesüsteemi, mis tagaks riigi kehtestatud nõuete täitmise.

Neljas ja viies ettepanek põhinevad kultuuritöötajate vastustel ja dokumendis EkK 2.0 sõnastatud sihil. Kultuuritöötajate kaasamine kriiside lahendamisse ja elanike kaitsmisse võib olla võtmetähtsusega, sest nemad tunnevad paikkonna elanikke ja elanikud neid ning kriisis on kiire ja tõhus tegutsemine oluline. Viimastest ettepanekutest ja uuringu tulemustest lähtuvalt võiks edaspidi uurida, millised kompetentsid kerksuskeskuse töötajal olema peaksid ja milline on tõhusaim viis nende õpetamiseks.

AULE-MERLIN VIHIVER

Sisekaitseakadeemia, finantskolledži maksunduse ja tolli õppetooli juhataja-nooremlektor

E-post: aule-merlin.vihlver@sisekaitse.ee

Aule-Merlin Vihlver omandas 2022. aastal bakalaureusekraadi Sisekaitseakadeemias tolli ja maksunduse erialal ning 2024. aastal magistrikraadi Tartu Ülikoolis kultuurikorralduse erialal. Aule-Merlin on olnud Sisekaitseakadeemia finantskolledžis tasemeõppe juhtivspetsialist ning töötab praegu maksunduse ja tolli õppetooli juhtaja-nooremlektorina.

KASUTATUD ALLIKAD

- Aasa, A. (toim), 2020. *Sõmeru keskusehoone 10*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.rakverevald.ee/documents/108607/26379818/Rakvere+Valla+Leht+_september+2020_veebi.pdf/5fa0c766-42bb-4077-8634-f138f0f6d6ea [Kasutatud 19.11.2024].
- Abdelzadeh, A. & Sedelius, T., 2024. Building trust in times of crisis: A panel study of the influence of satisfaction with COVID-19 communication and management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 32(1), pp. 1–12.
- Allilender, K., 2024. *Kultuurikorraldus 2024*. Fail autori valduses.
- Bowen, G. A., 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), pp. 27–40.
- Comfort, L. K. & Haase, T. W., 2006. Communication, Coherence, and Collective Action: The Impact of Hurricane Katrina on Communications Infrastructure. *Public Works Management & Policy*, 10(4), pp. 328–343.
- Comfort, L. K., 2007. Crisis Management in Hindsight: Cognition, Communication, Coordination, and Control. *Public Administration Review*, 67(2007), pp. 189–197.
- Eesti Linnade ja Valdade Liit, 2024. *Elanike arv kohalike omavalitsuste kaupa*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.elvl.ee/elanike-arv> [Kasutatud 09.02.2024].
- Eesti Rahvakultuuri Keskus, [s.a.]. *Rahvamajade info*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rahvakultuur.ee/andmebaas/rahvamajade-info/> [Kasutatud 08.02.2024].
- Eesti Rahvakultuuri Keskus, 2023. *Kultuurikorraldusest maakondades ja kohalikes omavalitsustes*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rahvakultuur.ee/2023/01/24/kultuurikorraldusest-maakondades-ja-kohalikes-omavalitsustes/> [Kasutatud 03.10.2023].
- Eesti Vabariigi põhiseadus* (1992) RT I, 15.05.2015, 2.
- Eichhorn, J., 2021. *Survey Research and Sampling*. London: SAGE Publications Ltd.
- Eriksson, B., Reestorff, C. M. & Stage, C., 2018. Forms and potential effects of citizen participation in European cultural centres. Participations. *Journal of Audience & Reception Studies*, 15(2), pp. 205–228.
- Euroopa Liidu Nõukogu & Euroopa Ülemkogu, 2024. *EL-i elanikkonnakaitse*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.consilium.europa.eu/et/policies/civil-protection/> [Kasutatud 14.02.2024].
- Gibson, W. J. & Brown, A., 2009. *Working with Qualitative Data*. London: SAGE Publications Ltd.
- Haddow, G. D., Bullock, J. A. & Coppola, D. C., 2008. *Introduction to Emergency Management*. Amsterdam: Elsevier Science & Technology.

- Hirsjärvi, S., Remese, P. & Sajavaara, P., 2007. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Hoop, K., 2017. *Maakonnakeskustes asuvate kultuurikeskuste roll ja jätkusuutlikkus. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Hädaolukorra seadus* (2017) RT I, 06.07.2023, 33.
- Jarne, A. & Aavik, K., 2023. *Mustamäel avati linna esimene kerksuskeskus. Kriisiolukorras saavad inimesed sealt abi*. Pealinn. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://pealinn.ee/2023/08/25/mustamael-avati-linna-esimene-kerksuskeskuskriisiolukorras-saavad-inimesed-sealt-abi/> [Kasutatud 10.02.2024].
- Järvinen, T., 2021. *Strategic Cultural Center Management*. New York: Routledge.
- Karro-Kalberg, M., 2023. Eestlus kui kultuuritaim rahvamajade peenral. *Sirp*, 23.05.2023, lk 16. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/eestlus-kui-kultuuritaim-rahvamajade-peenral/> [Kasutatud 10.02.2024].
- Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus* (1993) RT I, 30.06.2023, 28.
- Kulbok-Lattik, E., 2008. Eesti kultuuripoliitika ajaloolisest periodiseerimisest. *Acta Historica Tallinnensia*, 2008 (12), lk 120–144.
- Kulbok-Lattik, E., 2015. *The Historical Formation and Development of Estonian Cultural Policy: Tracing the Development of Estonian Community Houses (Rahvamaja)*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kulbok-Lattik, E., 2016. Seltsi- ja rahvamajad – Eesti uus ruumiline kultuurimudel lääneliku moderniseerumise ja kujuneva kultuuripoliitika kontekstis. *Acta Historica Tallinnensia*, 2016 (22), lk 41–66.
- Kulbok-Lattik, E., Paulus, K. & Suurmaa, L., 2023a. *Igal vallal oma ooper. Eesti rahvamajade lugu*. Tallinn: Eesti Rahvamajade Ühing.
- Kulbok-Lattik, E., Roosalu, T. & Saro, 2023b. *Eesti Rahvamajade uuring 2022–2023*. Tallinn: Eesti Rahvamajade Ühing.
- Kultuuri Kutsenõukogu, 2023a. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 4.
- Kultuuri Kutsenõukogu, 2023b. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 6.
- Kultuuri Kutsenõukogu, 2023c. Kutsestandard: kultuurikorraldaja, tase 7.
- Lagerspetz, M., 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lillo, T., 2024. *Intervjuu Terje Lilloga [Intervjuu]* (20.04.2024).
- Madise, Ü., Hent, K., Kask, O. & Pruks, P., (toim) 2020. *Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Iuridicum.

- Mets, U. & Viia, A., 2019. Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele – kultuur ja loometegevus: etenduskunstid, käsitöö, museoloogia, muusika, raamatukogundus, sport. *Uuringu lühiaruanne*. Tallinn: SA Kutsekoda.
- Paton, D., 2007. Preparing for natural hazards: the role of community trust. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 16(3), pp. 370–379.
- Pealinn, 2022. Lindakivi kultuurikeskuses saab kuni pühapäevani teha tasuta COVID-19 kiirtesti. *Pealinn*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://pealinn.ee/2022/01/10/lasnamael-saabalates-laupaevast-nadala-jooksul-teha-tasuta-covid-19-kiirtesti/> [Kasutatud 10.02.2024].
- Pfeifere, D., 2022. The Issues of Defining and Classifying Cultural Centres. *Economics and Culture*, 19(2), pp. 28–37.
- Praats, M., 2023. Kohtumisõhtul valmistuti kriisiks. *Järva Valla leht*, nr 20 (123), lk 4.
- Päästeamet, 2021. *Päästevõrgustiku strateegia aastani 2025*.
- Päästeamet, 2024. *Kerksuskeskus: eesmärk, toimimise põhimõtted ja kirjeldus*.
- Rakvere vald [s.a.]. Elanikkonnakaitse. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rakverevald.ee/elanikkonnakaitse> [Kasutatud 10.08.2024].
- Riigikantselei ja Siseministeerium, 2018. *Elanikkonnakaitse kontseptsioon*.
- Riigikantselei, Sotsiaalministeerium & Siseministeerium, 2024. *Elanikkonnakaitse raamdokument*.
- Riigikohtu otsus 16. märtsil 2010, *kohtuasjas nr 3-4-1-8-09*.
- Saar, M., 2023. Kohaliku kultuurikorralduse koostööprotsess ja tasandid. Rmt: M. Saar & K. Moont, toim-d, *Kultuurikorralduse mustrid. Teejuht kohalikele omavalitsustele. Kohaliku kultuurikorralduse strateegiline kavandamine*. Viljandi: Eesti Rahva-kultuuri Keskus.
- Savimaa, R. ja Kont, K.-R., 2023. Kogukonnaseltside roll ja võimekus kogukondade kerksuse tagamisel kriisides. *Turvalisuskompass*, 4(1), lk 69–108.
- Savimaa, R. ja Vernik, J., 2023. Lauaõppus „79 särtsu“ – peegel kohalike omavalitsuste kriisivalmiduse enesehindamiseks. *Turvalisuskompass*, 4(1), lk 35–68.
- Sepp, V., Kivi, T., Puolokainen, T., Tali, T., Themmas, E. & Valgma, Ü., 2015. *Uuring era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamisest ja teenuste 78 käsitlemisest maakonnaplaneeringutes*. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.
- Siseministeerium, 2019. *Siseturvalisuse arengukava 2020–2030*.
- Sõnaveeb, [s.a.]. *Päringud: rahvamaja, kriis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://sonaveeb.ee/> [Kasutatud 19.11.2024].

- Tallinna linn, 2023. *Tallinn loob igasse linnaosasse kriisideks ja kodanike abistamiseks kerksuskeskused*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.tallinn.ee/et/uudis/tallinn-loob-igasse-linnaosasse-kriisideks-jakodanike-abistamiseks-kerksuskeskused> [Kasutatud 10.02.2024].
- Uustalu, A., 2023. Elanikkonnakaitse koolitused parandavad kõigi kriisivalmidust. *Pääste Elu*, 2023, lk 20–21.
- Vabariigi Valitsus, 2023. *Eesti julgeolekupoliitika alused*.
- Vals, K., 2022. *Kohalike omavalitsuste kultuurikorralduslik koostöö Võru maakonnas. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Veermaa, J., Sepp, V., Nõmmela, K., Tubelt, E. & Viidul, M., 2023. *Kultuuriministeeriumi haldusala asutuste funktsioonide analüüs maakondliku kultuurikorralduse tulemuslikkuse tõstmiseks*. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.
- Vihlver, A.-M., 2024. *Kohalike omavalitsuste rahvamajade perspektiiv kerksuskeskustena. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Väre, H., 2021. Koroona vastu saab süstida mitmel pool maakonnas. *Sakala*, 10.08.2021. [Võrgumaterjal] <https://sakala.postimees.ee/7312390/koroona-vasu-saab-sustida-mitmel-poolmaakonnas> [Kasutatud 10.02.2024].

POLITSEI- JA PIIRIVALVEKOLLEDŽI LÕPETAJATE TÖÖKOHA VALIKUT MÕJUTAVAD TEGURID

SILVER PÄLSING, EDA SIEBERK

Võtmesõnad: Z-generatsioon, karjäärivalikud, värbamine, töökoha valikut mõjutavad tegurid

DOI: <https://doi.org/10.15158/txhs-mm52>

Ülevaade. Artikkel annab ülevaate uuringust¹, mis käsitles ühe generatsiooni töökohavaliku eelistusi. Uuringu eesmärk oli anda otseselt või kaudselt värbamisega seotud ametnikele teavet Sisekaitseakadeemia lõpetajate tööootustest ning pakkuda Politsei- ja Piirivalveametile (edaspidi PPA) ja Sisekaitseakadeemiale ettepanekuid tulemuslikumaks värbamisprotsessiks. Uuringus keskenduti politsei- ja piirivalvekolledži (edaspidi PPK) lõpetajate ootustele tulevasele tööandjale ja teguritele, mida peab arvestama Z-generatsiooni värbamisel. Eraldi uurimisprobleemina käsitleti politsei- ja piirivalvekolledži lõpetajate valmidust asuda tööle Ida-Virumaale. Uuringu raames küsitleti 55 PPK õppurit ja intervjueriti nelja PPA oma valdkonna spetsialisti, kellel on laialdane töökogemus ja värbamisalane pädevus. Ankeetküsitluse tulemused andsid otsest tagasisidet värbamisprotsessile, ekspertintervjuud seevastu peegeldasid enim värbamisprotsessi tajumist ja töid esile Z-generatsiooni tööturule sisenemise eripärasid.

¹ Artikkel põhineb Silver Pälsingu 2024. aastal kaitsitud magistritööl „Politsei- ja piirivalvekolledži lõpetajate töökoha valikut mõjutavad tegurid“ (juhendaja Eda Sieberk).

FACTORS INFLUENCING THE JOB CHOICES OF POLICE AND BORDER GUARD COLLEGE GRADUATES

SILVER PÄLSING, EDA SIEBERK

Keywords: generation Z, job expectations, recruitment, factors affecting employment choices

Overview. The article provides an overview of a study that examined the job preferences of people belonging to Generation Z conducted in April 2023. The purpose of the study was to provide officials involved in recruitment information about the explicit and implicit job expectations of graduates from the Estonian Academy of Security Sciences and to provide recommendations to the Police and Border Guard Board (PPA) and the Estonian Academy of Security Sciences on how to develop a more effective recruitment process. The study focused on the expectations of Police and Border Guard College (PPK) graduates regarding their future employers and what factors should be considered when recruiting members of Generation Z. The study also assessed the readiness of PPK graduates to work in Ida-Viru County. The study involved a survey of 55 PPK students and interviews with four PPA specialists in the field, who all possess extensive experience and expertise in recruitment. The survey results provided direct feedback on the recruitment process, while the expert interviews highlighted their perceptions of the recruitment process and the specific characteristics of Generation Z entering the labour market.

SISSEJUHATUS

Tööturul eksisteerivad üheaegselt koos eri põlvkonnad, kelle ootused töökoha ja töötamise suhtes erinevad fundamentaalselt (Vallistu & Danilov, 2018, lk 27). Erinevalt aastaid levinud arvamusest, et eriala omandatakse kogu eluks, on tänapäeval oluliselt suurem roll täiend- ja ümberõppel. Mõtteviisi kohandamine ja õppimine toimub kogu elu (Kutsekoda, 2024, lk 50). Töökoha valikut peetakse inimese elu üheks tähtsamaks otsuseks, mis mõjutab nii isikut ennast kui ka ühiskonda tervikuna. Elukutse valik mõjutab Pekkaya (2013, p. 799) ja Šramová (2019, p. 258) arvates nii üldist eluga rahulolu, oma potentsiaali rakendamist kui ka sotsiaalset ühtekuuluvustunnet. Kui inimene tajub, et langetas töö osas vale valiku, siis mõjutab see tema isiklikku õnnetunnet, tekitab stressi ja võib kokkuvõttes panna tööst loobuma. (Badrolhisam *et al.*, 2019, p. 41)

Siseturvalisuse arengukavas 2030 on kirjeldatud mitmeid tööjõuga seotud väljakutseid, näiteks väheneb tööturule siirdujate arv, paljud eriteenistujad suunduvad järgnevatel aastatel pensionile, siseturvalisuse valdkonna palgad ei ole konkurentsivõimelised. Eelnevast tulenevalt suureneb vajadus talentide ja võimekate töötajate järele. (Luige *et al.*, 2019, lk 15) Tööturu olukorda mõjutab Eesti vananev rahvastik, mis esitab organisatsioonidele suure väljakutse: kuidas asendada pensionile siirdujad alles tööturule sisenevate, teise generatsiooni noortega. Z-generatsiooni noorte töökoha valikute eelistused, otsustustegurid ja ootused tulevasele tööandjale on loetelu probleemidest, millega puutuvad kokku ka teised riigid. (Marginean, 2021, p. 29) Käsitletav teema on oluline, sest Z-generatsiooni kuuluvate PPK lõpetajate töökoha valikut mõjutavate tegurite tundmine aitab tõhustada värbamist, uurimuse tulemused annavad sisendi uue politseihariduse mudeli väljatöötamiseks, annavad informatsiooni PPA personalitöötajatele karjäärimudeli arendamiseks, sh edasiseks värbamismudeli loomiseks. Tööturu juhtimise protsess ja talentikate noorte liikumine eri organisatsioonide vahel paneb organisatsioonid järjest keerukamasse olukorda. Just efektiivne värbamine ja talentide valiku protsess on see, mis võib organisatsioonile edu tuua. (King & Vaiman, 2019, p. 194) PPA-s on töötajate värbamise ja valiku eesmärk luua ja kujundada haritud, pühendunud ja motiveeritud töötajaskond. (Oberg, 2023) Eesmärkide saavutamiseks on tähtis osapoolte vaheline tihe koostöö, sest ainult nii on võimalik tagada värvatava ja värbaja rahulolu. Värbamise kese ei ole mitte kvantitatiivne, vaid oluline on just kvalitatiivne aspekt. PPA peab kasutama oma värbamisvahendeid viisil, mis tagaksid nende sobivuse organisatsiooni eripärasid arvestavasse konteksti. Sobivate talentide leidmiseks, nende edukaks värbamiseks ja hoidmiseks PPA-s on vaja sügavuti tunda organisatsiooni vajadusi, värbamisstrateegiat ja potentsiaalsete kandidaatide omadusi ja eelistusi.

Siseministeeriumi personalijuhi Sirbi (2024) sõnul on viimastel aastatel siseministeeriumi töötajate töövool negatiivne. PPA-s süveneva tööjõupuuduse tõttu võetakse 2024. aastal PPK-sse õppima kaks korda rohkem õppureid kui eelmisel aastal. PPA vabade ametikohtade arv on 01.04.2024 seisuga suurim Ida prefektuuris – 6,2% kõikidest ametikohtadest. (Remsel, 2024) Ida prefektuuri tellitud ning Sisekaitseakadeemias 2018. aastal tehtud uuringust selgus, et suurem osa õppureid ei olnud nõus asuma tööle Ida-Virumaale. Õppurid, kes olid valmis töötama Ida prefektuuris, tõid tööle asumise tingimustena välja soovi saada suuremat palka, võimalust lühiajaliseks keeleõppeks, tasuta korterit riigi poolt, head töökeskkonda, arenguperspektiivi, sõidukompensatsiooni. (Tammela, 2018) Vermeer *et al.* (2020, p. 817) uuringust nähtub, et suurem usaldus politsei vastu, positiivne arusaam politsei aususest ja teadmised võimalikest karjäärivõimalustest korrakaitseorganisatsioonis suurendasid inimeste huvi politseinikukarjääri vastu. Samal ajal takistasid negatiivsed seisukohad nendes valdkondades antud eriala kasuks otsustamist. Hea mainega tööandja on tööotsijate seas alati hinnatud.

Uuringus püstitati uurimisprobleemina küsimus: millised tegurid mõjutavad PPK lõpetajate töökohavalikuid?

Artikkel koosneb neljast osast. Esmalt antakse ülevaade personalijuhtimise ja värbamise olemusest. Seejärel käsitletakse Z-generatsiooni töökohavalikut mõjutavaid tegureid, selgitatakse uuringu metoodikat ning esitatakse uuringu tulemused ja kokkuvõtte.

1. PERSONALIJUHTIMISE JA VÄRBAMISE OLEMUS

Personalijuhtimine ja värbamine on omavahel seotud protsessid, sest mõlema keskmes on inimesed. Personalijuhtimise põhiülesandeks peetakse inimeste psühhosotsiaalsete vajadustega arvestamist (Kurnaz, 2021, p. 93). Personalijuhtimises keskendutakse lisaks tulemuslikule juhtimisele töötajate lojaalsusele, mida püütakse saavutada sobiva personali leidmise ja arendamise kaudu. Organisatsiooni arenguks on tarvis vajalikke talente ligi meelitada ja organisatsioonile sobivalt kasvatada. (Claus, 2019, p. 207) Asutused rakendavad personalijuhtimisel erinevaid stiiile, kuid et leida ja hoida kvalifitseeritud ja motiveeritud töötajaid, kes oleks võimelised kaasa aitama asutuse eesmärkide saavutamisele, peavad pingutama kõik ühtviisi. (Guttermann, 2017, p. 1)

Personalijuhtimise tähtsus seisneb organisatsioonis kindlate süsteemide loomises selleks, et rakendada töötajate teadmisi, oskusi, võimeid ja muid omadusi organisatsiooni eesmärkide ja konkurentsieelise saavutamiseks (Word & Sowa, 2017, p. 5).

Konkurentsieelise loovad kõrge motivatsiooniga rahulolevad töötajad. Organisatsiooni edu on seotud pakutavate teenuste või toodete kvaliteediga, mille tagavad omakorda heal tasemel teadmistega oskustöölised. Inimeste juhtimises rõhutatakse järjest enam vajadust arendada töötajate pädevust ja tugevdada koostööoskusi; suur tähtsus on ka töötajate jõustamisel, nende töö tasustamisel ja motiveerimisel; tähelepanu tuleb pöörata uute töötajate ootustele ja vajadustele, nende lõimimisele organisatsiooni kultuuri. Eelpool mainitud tegevuste kaugem eesmärk on ettevõtte eduka toimimise tagamine. (Pilukiené, 2017, p. 211) Personalijuhtimise peamine siht on seotud organisatsiooni eesmärkide saavutamise ja inimeste abil, lisaks on personalijuhtimisel ka organisatsioonist tulenevaid ja individuaalseid eesmärke, näiteks kvalifitseeritud tööjõu toomine asutusse, töötajate rahulolu ja lojaalsuse suurendamine, muutuste juhtimine seadusi ja eetilisi tõekspidamisi järgides (Aamodt, 2016, p. 15). Avaliku teenistuse ja erasektori personalijuhtimine on erinevad protsessid. Avalik teenistus toetub avalikkuse usaldusele, mis tähendab personalijuhtimises väärtusotsuste tegemist laiemalt. (Kütt *et al.*, 2020, lk 426) Kui avalikus või erasektoris tegutsevad organisatsioonid või mittetulundusühingud ei suuda palgata, väärtustada ja hoida andekaid inimesi, siis kannatab kõige rohkem organisatsiooni tulemuslikkus. Avalikus sektoris on asutuse kõige suurem ressurss kvalifitseeritud tööjõud. Konkurentsieelise saavutamiseks on vaja põhjalikku analüüsi, et töötada välja sobiv värbamisstrateegia ja tööandja kaubamärk. (Cordes *et al.*, 2023, p. 271)

Goldstein *et al.* (2017, p. 3) nendivad, et organisatsiooni edu on seotud talentide kvaliteediga, sest organisatsioon on seal töötavate inimeste peegeldus. Värbamine on midagi enam kui kvalifitseeritud tööjõu leidmine – värbamise peamine eesmärk on leida organisatsioonile sobiv kandidaat (Srivani & Varalakshmi, 2018, p. 607). Čech *et al.* (2016, p. 8) näevad värbamist kui hulga loomise protsessi kandidaatidest, kelle seast saab valida sobiva inimese vabale töökohale. Protsess koosneb värbamisest, valikust ja töölevõtmisest. Värbamist on võrreldud ka turunduskampaaniaga, mille käigus tuuakse välja kõik hüved, mis organisatsiooniga liitumisel kaasnevad (Ploomann, 2020, lk 5). Lisaks märgib Ploomann (2020, lk 5), et passiivse värbamise – näiteks teadete tahvilil tööpakkumise levitamine – aeg on möödas. Anyim *et al.* (2011, p. 35) liigitavad personali värbamise allikad kaheks: organisatsioonivälised ja organisatsioonisisised vahendid. Organisatsioonivälisel värbamisel (vt tabel 1) on mitmeid eeliseid võrreldes organisatsiooni seest värbamisega. Üks peamine eelis on seotud laiema valikuvõimalusega, st potentsiaalsete töötajate valiku hulk on suurem, mis omakorda tähendab võimalust värvata inimesi, kes toovad kaasa uusi ideid, hoiakuid, lahendusi ja värskeid vaatenurki. Samuti võimaldab väljastpoolt värbamine koolitada töötajad vastavalt organisatsiooni vajadustele, mis suurendab tööjõu mitmekesisust ja kompetentsust. Organisatsiooniväline värbamine aitab kaasata noorem põlvkonda, luues niimoodi organisatsiooni järelkasvu. Väljastpoolt värbamine, mis aitab

säilitada dünaamilist ja mitmekesiste oskustega tööjõudu, annab organisatsioonile konkurentsieelise ja võib olla pikemaajalise edu võti. (Anyim *et al.*, 2011, p. 35)

Tabel 1. Organisatsiooniväliste värbamise vahendite kirjeldus (Pälsing, 2024, lk 13; Anyim *et al.*, 2011, p. 35 põhjal)

VÄRBAMISE VAHENDID	KIRJELDUS
E-värbamine	Elektroonilised töökuulutused ja värbamine internetis
Avatud uste päev	Organisatsiooni korraldatud üritus, kus potentsiaalsed kandidaadid saavad ettevõttega tutvuda ja selle ruume külastada
Otsepakkumine	Kandidaatidele suunatud isiklikud kutsed või pakkumised organisatsiooniga liitumiseks
Värbamisüritused	Eriüritused ja messid, mis on organisatsioonidele eraldi loodud, et kohtuda huvitatud kandidaatidega
Reklaam paberil	Töökuulutuste ja reklaamide levitamine paberil (flaierid ja ajalehed)
Värbamisfirmade kasutamine	Personalifirmade või konsultatsiooniettevõtete teenuste kasutamine, mis pakuvad abi sobivate kandidaatide leidmisel

Organisatsioonisisese värbamise (vt tabel 2) kõige suurem eelis on värbamiskulude kokkuhoid. Värbamine hõlmab reklaamimist, kandidaatide hindamist, intervjuusid ja sisseelamisperioodi pakkumist, mis on ressursimahukas protsess. Töötajate ümberpaigutamisel organisatsioonis on mitmeid positiivseid aspekte, näiteks on töötajad teadlikud organisatsiooni kultuurist, protsesside toimimisest, üldistest ootustest. Olemasolevad kogemused võimaldavad uute tööülesannetega kiiremini kohaneda. Uued ülesanded ja vastutusvaldkonnad loovad võimalusi isiklikuks ja professionaalseks arenguks, mis võib suurendada töötajate motivatsiooni ja pühendumust. Tööle pühendunud motiveeritud töötaja tagab omakorda organisatsiooni pikaajalise edu.

Tabel 2. Organisatsioonisiseste värbamise vahendite kirjeldused (Pälsing, 2024, lk 14; Fowler & Birdsall, 2020, p. 533, Sievert *et al.*, 2022, p. 20 põhjal)

VÄRBAMISE VAHENDID	KIRJELDUS
Sisemised kandidaadid	Kandidaate otsitakse oma töötajate seast; selline värbamine tõstab töötajate motivatsiooni, arendab organisatsioonisisestes talente ja tõstab ettevõtte tootlikkust
Otsepakkumine	Üksuse juht loob ametikoha ilma konkursita; töötab efektiivselt juhul, kui kandidaate ei leitud (näiteks konkursi kukkus läbi)
Motiveerimine	Organisatsioon peab investeerima töötajate arengusse ja koolitusse, et aidata neil arendada vajalikke oskusi uutele ametikohtadele üleminekuks

Kokkuvõttes võib öelda, et personalijuhtimine peab olema sujuv ja kohanduma nii praeguste kui ka tulevaste põlvkondade vajadustega, arvestades samal ajal organisatsiooni olemasolevate tugevustega. Tõhus personalijuhtimine on organisatsiooni eesmärkide saavutamisel kriitilise tähtsusega, kuna see võimaldab efektiivselt hallata inimressusse vastavalt muutuvatele väljakutsetele ja võimalustele, tagades organisatsioonile püsiva konkurentsieelise. Kiiresti toimuvad demograafilised ja tehnoloogilised muutused mõjutavad oluliselt organisatsioonide juhtimist ja värbamisprotsessi. Nii era- kui ka avaliku sektori ettevõtted ja organisatsioonid peavad kohanema muutunud keskkonnaga ja tunnistama, et traditsioonilised personalivärbamise ja juhtimise meetodid ei pruugi enam tänapäeva nõudmistele vastata. Tööandja maine ja avalik kuvand muutuvad üha olulisemaks teguriks talentide tähelepanu püüdmisel.

2. Z-GENERATSIOONI TÖÖKOHAVALIKUT MÕJUTAVAD TEGURID

Töökoha valik on iga inimese elus olulise tähtsuse ja tähendusega otsus. Uuringutes tuuakse välja erialavaliku erinevad ülesanded. Näiteks on Sokro *et al.* (2011, p. 83) väitnud, et karjäär on vahend, mille kaudu inimene mõtestab oma elu, teostab ennast ja tunnetab rahulolu. Kui inimesel puudub mõtestatud karjäär, võib see madaldada enesehinnangut. 21. sajandi noorte jaoks on karjääri kavandamine muutunud keerukamaks, sest elukutsevalikul peab arvestama mitmete aspektidega, nagu vanemate nõuanded, kaaslaste surve, vanus, sugu (Ooro *et al.*, 2017, p. 82). Noorema põlvkonna kaasamine tööturule nõuab sobivate tehniliste võimaluste loomist ja organisatsioonide töö ümberkorraldamist, mis võib tähendada vajadust muuta senist juhtimise stiili (Bencsik, 2016, p. 104). Acheampong (2021, p. 75) arvab, et noorte kui digikeskse tööjõu kaootiline roll võib avaliku sektori ümberkujundamisel osutada määravaks ja seetõttu peavad avaliku sektori organisatsioonid noorte talentide värbamiseks ja hoidmiseks kasutama paindlikku ja innovaatilist personalijuhtimist.

Värbamise eeltingimus on olemasolev ametikoht organisatsiooni struktuuris, millele on kindlustatud rahaline toetus. Värbamistegevusi koordineerib administratsiooni personalibüroo. Värbamisprotsess viiakse tavaliselt läbi koostöös värbamispetsialisti ja vastutava juhiga, kelle esmaseks kontaktiks on oma regiooni personalispetsialist. (Oberg, 2023) PPA-s on neli regionaalset personalitalitust koos talituse juhtidega, kes omakorda haldavad personalispetsialiste ja/või värbajaid. Lisaks on olemas teenuse omanik, kellel on teenuse suhtes otsustav roll ja kes täidab teenust tagavat põhiprotsessi. (Oberg, 2023)

Politsei- ja Piirivalveametis töötab pea 5000 inimest, kellest üle 4000 on vormikandidaadid ja ülejäänud teenistujad. Suures organisatsioonis on olemas nelja generatsiooni (Z-generatsioon – sündinud aastatel 1995–2010; Y-generatsioon – sündinud aastatel 1980–1995; X-generatsioon – sündinud aastatel 1965–1980; beebibuumerid – sündinud aastatel 1946–1965 (Bencsik, 2016, p. 90)) esindajad (PPA, 2024). Igal generatsioonil on oma isiklik ainulaadne arusaam tööst, töötamisest ja töökohast (Nadya & Farozin, 2021, p. 20). Teadlaste arvates on tööturu vanuseline heterogeensus positiivne, sest nagu Dolot (2018, p. 44) tõdeb, on eri vanuserühmade kohalolek ja koostöö tööturul arenguid soodustav väljakutse juhtidele, personalispetsialistidele ja kaastöötajatele. Bencsiki (2016, p. 104) arvates peavad kaasaegsed juhid olema kannatlikumad, mõistvamad ja empaatilisemad, samuti kohanema kiirelt organisatsiooni ümberstruktureerimise ja muutustega. Seega peab PPA kui organisatsioon olema värbamise väga paindlik ja valmis minema kaasa uuendustega ning sealjuures mitte heidutama olemasolevaid generatsioone. Just Z-generatsiooni esindajad on need, keda on vaja värvata organisatsiooni jätkusuutlikkuse tagamiseks.

Z-generatsiooni töökoha valikut mõjutavad tegureid võib kokkuvõtlikult kirjeldada järgmiselt:

- **Digitaalne maailm ja tehnoloogia:** nad on väga tehnoloogiateadlikud ja eelistavad töökohti, mis pakuvad töökohal interaktiivseid ja tehnoloogilisi lahendusi (Hernaus & Vokic, 2014, p. 632).
- **Töö ja eraelu tasakaal:** nad väärtustavad töö ja eraelu tasakaalu, otsides paindlikke töögraafikuid ja kaugtöö võimalusi. Nad eelistavad töökohti, mis toetavad heaolu, vaimset tervist ja elukvaliteeti. Nad on valmis olema paindlikud, kuid ootavad vastutasuks samasuguseid paindlikkust võimaldavaid korraldusi. (Twenge, 2017, p. 179)
- **Mõtestatus ja kaasatus:** nad hindavad mitmekesisust ja kaasatust, otsides töökohti, mis edendavad võrdõiguslikkust ja kultuurilist mitmekesisust. Neid motiveerib töö, mis on tähtis (Chillakuri, 2020, p. 1284).
- **Arengu- ja karjäärivõimalused:** nad otsivad töökohti, mis pakuvad pidevat arengut ja karjäärivõimalusi, sealhulgas koolitusprogramme, mentorlust, võimalusi oskusi ja teadmisi arendada (Seemiller & Grace, 2019, p. 311).
- **Kaasav juhtimisstiil:** nad hindavad juhtimisstiili, mis on kaasav, toetav ja lugupidav. Nad soovivad, et nende arvamusi ja ideid väärtustataks. (Said *et al.*, 2020, p. 572)

Eri generatsioonide tööturule sisenemisel on ootused ja eelistused erinevad. Edukas organisatsioon suudab kiiresti kohaneda ja rakendada meetmeid, mis muudavad töökoha konkreetsele generatsioonile atraktiivseks. Kuigi organisatsioon ei saa oma põhieesmärke iga generatsiooni ootuste järgi kohandada, on võimalik nende ootustega arvestada.

Organisatsioonisiseste ja -väliste värbamisprotsesside ümberkujundamine peaks põhinema ressursitõhususe põhimõtetel, keskendudes samal ajal tööjõu värbamisele ja hoidmisele. Edukas organisatsioon kasutab parimaid strateegiaid, mis võimaldavad värbamisprotsessis saavutada maksimaalse tulemuse minimaalsete ressursidega. See eeldab sügavat arusaamist organisatsiooni vajadustest, tööturu dünaamikast ja kandidaatide ootustest ning võimaldab organisatsioonil tõhusalt kohaneda muutuva keskkonnaga, tagades pikaajalise edu ja jätkusuutlikkuse.

Nii PPA personali värbamiseesmärkide saavutamiseks kui ka värbaja ja värvatava rahulolu tagamiseks on oluline tihe koostöö kõigi osapoolte vahel. Rõhk on kvaliteedil, mitte kvantiteedil. Iga organisatsioon soovib talente ligi meelitada, kuid PPA peab kasutama oma värbamisvahendeid viisil, mis sobib nende ainulaadse kontekstiga. Selleks on vaja sügavat arusaamist organisatsiooni vajadustest, värbamisstrateegiatest ning kandidaatide omadustest ja eelistustest, et tagada sobivate talentide edukas värbamine ja hoidmine PPA meeskonnas.

3. METOODIKA

Uurimismeetodina kasutati kvantitatiivset lähenemist (poolstruktureeritud ankeetküsitlus) ja kvalitatiivset lähenemist (poolstruktureeritud ekspertintervjuud). Kvantitatiivse meetodiga on võimalik analüüsida rohkem andmeid ning tuvastada ulatuslikumaid suundumusi ja seoseid. Kvalitatiivne lähenemine võimaldab süvitsi mõista kogemusi. (Johnson & Smith, 2020, p. 532) Kvantitatiivne analüüs toetab kvalitatiivset numbriliste andmete kogumist ja nende statistilist töötlemist (Bryman, 2016, p. 147). Kvalitatiivne analüüs hõlmab tekstilise või visuaalse materjali põhjalikku ja süstemaatilist uurimist eesmärgiga tuvastada tähendusi ja mustreid. (Guest *et al.*, 2012, p. 187). Uuringu eesmärk oli välja selgitada Z-generatsiooni kuuluvate PPK õppurite arvamused, ootused ja hoiakud seoses töökoha valikuga pärast kooli lõpetamist.

Uuringu valim kujunes välja Sisekaitseakadeemia andmebaasis leiduvate õpperühmade nimekirjade alusel. Valimi moodustasid politseiametniku õppekava statsionaarse õppevormi kutseõppurid ja politseiteenistuse statsionaarse õppevormi kõrg-

hariduse õppurid. Need õppurid valiti uuringu sihtgrupiks, kuna nemad on lähiajal tööle asumas.

Lisaks intervjueriti nelja värbamisega tegelevat talituse juhti, et uurida nende värbamismetoodikat ja koostööd. Intervjueritavad on ametnikud, kellel on valdkonnas pikaajaline kogemus ja kelle igapäevatöö PPA-s on otseselt töötajate värbamisega. Ekspertintervjuud viidi läbi PPA ametiruumides, üks intervjuu tehti rakenduse Skype for Business teel. Intervjuude heli salvestamiseks kasutati mobiiltelefoni Apple iPhone 14 ProMax rakendust Voice Memos, mille kasutamiseks saadi intervjueritavatelt eelnevalt suuline luba.

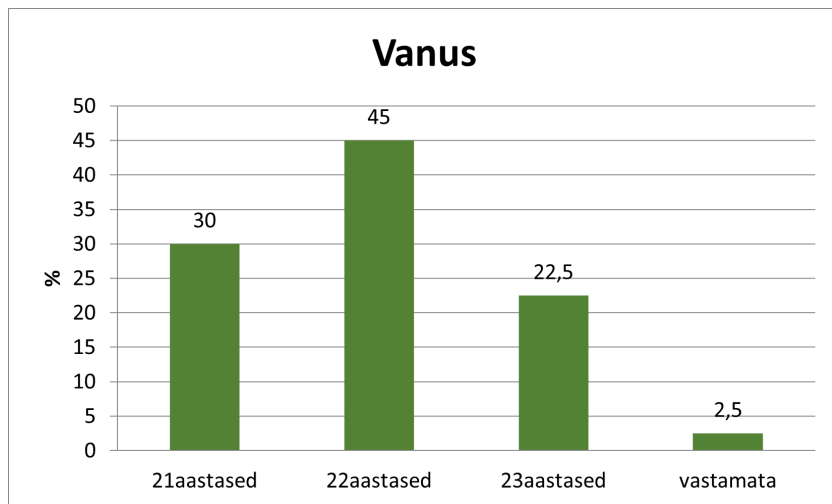
PPK lõpetajate töökohavalikut mõjutavate tegurite väljaselgitamiseks kasutati juhtumiuuringu strateegiat. Uurimisinstrumendina kombineeriti poolstruktureeritud ankeetküsitlus ja poolstruktureeritud ekspertintervjuud. Kombineeritud uuringu puhul rakendatakse mitut uurimisviisi või andmekogumise meetodit, mille eesmärk on saavutada sügavam ja laiapõhjalisem arusaam uuritavast teemast või nähtusest. (Teddle & Tashakkori, 2009, p. 113). Valitud meetodeid kasutati terviklikuma ülevaate saamiseks. Ankeetküsitluse abil koguti vastajatelt standardiseeritud vastuseid, samas kui ekspertintervjuud pakkusid sügavamat arusaama ja konteksti. Selline lähenemine võimaldab tuvastada nii üldisi suundumusi kui ka põhjalikult uurida keerukamaid teemasid ja eksperthinnanguid.

4. UURINGU TULEMUSED

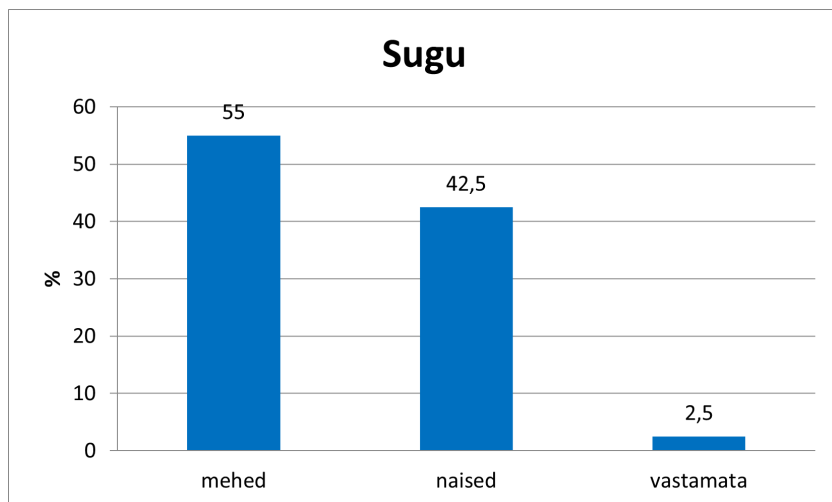
Tulemuste analüüsi eesmärk oli küsitluste ja ekspertintervjuude abil välja selgitada, milliseid kriteeriume PPK lõpetajad oma töökoha valikul arvestavad, uurida Z-generatsiooni ootusi tulevase tööandja ja värbamisprotsessi suhtes, tuvastada kitsaskohti ning leida võimalusi värbamisprotsessi parendamiseks.

Küsitlus viidi läbi 04.–16.04.2023 LimeSurvey platvormil. Ankeetküsitlus hõlmas nominaalseid tunnuseid ja avatud vastuseid. Kogutud andmed töödeldi ja kodeeriti Microsoft Excelis ning nominaalsete tunnuste andmetabel sisestati statistika-tarkvarasse SPSS Statistics 25, kus andmeid analüüsiti. Nominaalsete tunnuste analüüsil kasutati kirjeldavat statistikat ja Fisheri täpsustesti koos risttabelitega. Selle eesmärk on pakkuda lihtsat kokkuvõtet andmestike kohta ja aidata andmetest arusaamist lihtsustada (Neuman, 2014, p. 401). Fischeri täpsustest on väärtuslik vahend, kui on vaja testida kahe kategoorilise muutuja sõltumatust väikeste valimite korral. (Hoffman, 2019, p. 193)

Küsimustik saadeti 63 inimesele ning tagasi saadi 55 vastust, mis tähendab vastamise määra 87%. Kuna 15 vastust olid kas täitmata või ebapiisavalt täidetud, võeti analüüsi jaoks arvesse 40 vastust, andes vastamise määraks 65%.

Joonis 1. Respondentide vanuseline jaotus (Pälsing, 2024, lk 41)

Joonis 2. Respondentide sugu (Pälsing, 2024, lk 42)

Respondentide vanus jäi vahemikku 21–23 eluaastat, üks vastanutest oma vanust ei avaldanud. Vastanute seas oli 22 meest ja 17 naist, üks jättis oma soo märkimata. Respondentidest 19 elas Tallinnas või Harjumaal, 9 Ida-Virumaal, 10 mujal Eestis ja 2 ei avaldanud oma elukohta.

26 vastajat olid omandamas rakenduslikku kõrgharidust, 13 kutseharidust ja üks respondent jättis küsimusele vastamata. Valikut kutse- või kõrghariduse omandamise vahel põhjendati kõrghariduse laiemate võimalustega organisatsioonis, paremate karjäärivõimalustega ja sujuvama tulevikuga. Kutseõpe võimaldab vastajate arvates kiiremini tööle asuda, mõnel vastajal oli varasem kõrgharidus juba olemas ning toodi ka välja võimalus kõrgharidus hiljem omandada. Mõlemal juhul oli valik seotud kutsumusega, sest politseiteenistus oli paljude lapsepõlveunistus.

Allpool on toodud respondentide kirjutatud põhjenduste näited kutse- või kõrgharidusõppe valiku kohta.

- **Elukutse:** „/.../ lapsepõlveunistus politseinikuks saada“; „politseinikuks olemine on minu kutsumus“; „soov panustada Eesti riiki ja teenida Eesti rahvast“.
- **Võimalused:** „valisin rakenduskõrghariduse sellepärast, et tulevikus oleks mul võimalus liikuda karjääriredelil“; „rakenduskõrgharidusõppe annab laiemad karjäärivõimalused politseisüsteemis“; „isiklikult valisin rakenduskõrgharidusõppe, põhjusel et hiljem on politseisüsteemis laialdasemad töötamisvõimalused“; „kuna mul on võimalus edaspidi tänu sellele haridusele PPAs erinevate ametite vahel liikuda“.

Avatud vastustes käsitleti Sisekaitseakadeemia paiknemist Ida-Virumaal alternatiivina Tallinnale, nähes seda väljakutsena. Rõhutati, et eriala õppimise soov ületab geograafilise asukoha takistused. Siiski mängivad olulist rolli pere, kaugus ja keskkonna aspektid, sealhulgas kultuurilised erinevused ja keelebarjäär (eriti vähene vene keele oskus). Ida-Virumaa perifeerne asukoht nõuab reisimisel aega ja füüsilist pingutust. Samuti mainiti, et lähedaste kaugus võib mõjutada õppima asumise otsust.

Alljärgnevalt tuuakse respondentide kirjutatud põhjenduste näited Sisekaitseakadeemia võimaliku paiknemise kohta Ida-Virumaal.

- **Pere:** „/.../ kõik 3 aastat Ida-Virumaal ei tahaks olla, kuna pereliikmed ja muud mõjutavad faktorid asuvad teises linnas“; „ei, sest muidu oleks eraelu häirinud (elukaaslane kaugel)“; „palju mugavam oleks elada kodukandis ning õppida siin“.
- **Distants:** „/.../ liiga pikk sõit kodu ja kooli vahelt, kuna see kodust ja kodupiirkonnast teises Eestis otsas, siis ei“; „kui oleks 50/50 õppimine nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal, siis oleks ma nõus minema“; „kuna see kodust ja kodupiirkonnast

teises Eesti otsas, siis ei“; „ikka oleksin, aga ilmselt ei oleks iga nädalavahetus koju läinud, sest sõit liiga pikk“.

- **Keskkond:** „/.../ kindlasti tekkitaks ka hirmu see, et seal on keskkond pigem venekeelne, mis tekitaks võib-olla raskusi“; „Narva linn ei meeldi“.
- **Tahe:** „/.../ oluline ei ole niivõrd kooli asukoht vaid see, mida seal õppida on võimalik. Oluline on tahe“; „kui huvi ja tung ameti vastu on suur siis ega suurt rolli ei mängi, kus õpid“; „Jah, oluline on õppimistahe ja motivatsioon, asukoht ei oma tähtsust“; „minu arvates ei mängi kooli asukoht rolli, kui tahad kindlat eriala õppida“.

Sisekaitseakadeemia värbamiskampaania mõjutas oluliselt ainult kolme (7,5%) vastaja õppima asumist ja vähesel määral 14 (35%) vastaja oma. Kampaania ei mõjutanud 23 (57,5%) vastaja otsust.

Järgnevalt tuuakse välja näited respondentide kirjutatud põhjendustest Sisekaitseakadeemia värbamiskampaania kohta.

- **Avatud uste päev:** „/.../ tooksin välja avatud uste päevad, millel osalemine aitas saada rohkem informatsiooni ja kinnitada, et otsus kandideerida on õige“; „mind mõjutas kõige rohkem võimalus osaleda kadetivarjuna“.
- **Mõjutas:** „/.../ akadeemiasse otsustasin juba ise varem ja uurisin selle kohta ka iseseisvalt“; „mingil määral mõjutas mind see, et ma nägin SKA poolt tehtud reklaame sotsiaalmeedias ja tänavapildis, kuid sellel ei olnud minu jaoks suur mõju“.
- **Ei mõjutanud:** „/.../ akadeemiasse tulemist ei mõjutanud kuidagi asutuse enda poolt läbiviidud värbamiskampaania“; „ei puutunud kokku värbamisüritustega“; „olin kindel, et tahan tulla siia õppima, seega värbamiskampaania ei mänginud minu suhtes mingit rolli“.

25 (62,5%) vastaja arvates ei pea Sisekaitseakadeemia sotsiaalmeediale erilist rõhku panema ja suunamudijate kaasamine ei muudaks kampaaniat atraktiivsemaks. Vastajad, keda värbamiskampaania mõjutas, tõid esile positiivseid kogemusi SKA avatud uste päevadelt ja kadetivarjaks olemist. Need, keda kampaania ei mõjutanud, rõhutasid, et soov õppida oli juba varem kindel.

Allpool on toodud respondentide kirjutatud põhjenduste näited Sisekaitseakadeemia sotsiaalmeedia värbamiskampaania ja suunamudijate kaasamise kohta.

- Peab keskendumata sotsiaalmeediale: „/.../ see mõjutab noori, sest palju oma ajast nad viivad sotsiaalmeedias“; „peaks küll. Kindlasti on palju inimesi, kes on asjast huvitatud, kuid neil jääb julgusest puudu või on kahevahel“.
- Ei pea keskendumata sotsiaalmeediale: „/.../ minu silmis on hetkel toimuv värbamiskampaania piisavalt mahukas“; „värbamine sotsiaalmeedias minu hinnangul ei toimi. Füüsiline värbamine on minu hinnangul kordades tõhusam“.
- Missioonitunne: „/.../ me vajame missioonitundega ametnikke, kes tahavad seda tööd teha“; „need, kes reaalselt tahavad SKAsse õppima minna, lähevad õppima ilma reklaamita“; „SKA poole peab isikul tema hing suunama teda selle asutuse poole, et see ei ole tegelikult töökoht, vaid elukutse“.

Uuringu tulemused näitavad, et osa vastanutest soovib PPA-l ja/või Sisekaitseakadeemial keskendumata aktiivsemale värbamisele sotsiaalmeedias, kuna tänapäeva noored veedavad seal palju aega. Seega peaks sisu olema kvaliteetne ja kergesti leitav. Teisalt leiab osa vastanutest, et praegune lähenemine on piisav ja olemasolevad kanalid täidavad oma eesmärgi hästi. Lisaks toodi esile, et ametkond suudab end tõhusalt reklaamida, mistõttu ei ole vaja välisele reklaamile liiga palju ressursi panustada.

Kooli kodulehega oli enne Sisekaitseakadeemiasse kandideerimist tutvunud 95% (38) uuringus osalenutest. Küsitluse tulemused näitavad, et kandideerimisel eelistati infoallikana akadeemia kodulehte (31, 80%) ning pereliikmeid, sõpru ja tuttavaid (8, 20%). Vastanutest 75%-l (30) oli perekonnas või tutvusringkonnas politseis töötavaid tuttavaid, kellelt saadi vajalikku infot või nõu. Avatud vastustes rõhutati, et perekond ja sõbrad olid oluliseks infoallikaks, pakkudes tagasisidet ja juhiseid, mis toetasid otsust Sisekaitseakadeemiasse kandideerida. Samuti hinnati Sisekaitseakadeemia kodulehte informatiivseks ja ülevaatlikuks, pakkudes otsustusprotsessi jaoks olulist teavet.

Sisekaitseakadeemia korraldab õppe ajal ka kohustuslikke praktikaid, kus kadetid tutvuvad erinevate tööpiirkondade ja tööliikidega. Kooli minnakse üldjuhul ettekujutusega tulevases töökohast. Töökoha eelistus muutus õpingute ajal vähem kui pooltel ehk 45%-l vastanutest. Vastanutest 42,5%-l jäi töökoha eelistus samaks ja 10% oli kõhkleva seisukohal, mis näitab, et eelistustes ollakse suhteliselt kindel. Pärast kooli lõpetamist soovis 52,5% (21) vastanutest minna tööle Põhja prefektuuri, 32,5% (13) Ida prefektuuri, 10% (4) Lääne prefektuuri ja 2,5% (1) Lõuna prefektuuri. (Pälsing, 2024, lk 48)

Analüüs näitab, et töötajate värbamiseks Ida-Virumaale on vaja teha olulisi muudatusi. Näiteks võib mujalt Eestist pärit inimestele olla kinnisvara omamine oluline tegur, mistõttu võiks lihtsustatud või toetatud kinnisvara ostmise võimalus inimesi Ida-Virumaale meelitada. Selleks võiks olla soodustus KredExi laenu saamiseks või riigi rahas-

tatud kinnisvara soetamine teatud tingimustel. Tallinnast pärit inimestele on tähtis perekonna ja sõprade lähedus, mis tähendab, et piirkonna atraktiivsust tuleb tõsta ka nende jaoks. Organisatsioon võiks pakkuda tuge perekonnaga koos liikumiseks, mis eeldab koostööd kohalike omavalitsustega, et tagada Tallinnaga sarnased tingimused töökohta leidmiseks ja meelelahutuseks.

Avatud vastustes esile toodud tegurid, mis mõjutavad tööpiirkonna valikut, peegeldavad peamiselt perekondlikke ja keskkondlikke mõjusid, kuigi esines ka individuaalseid erisusi (vt tabel 3). Valiku tegemisel on peamiseks kriteeriumiks perekondlikud ja sõpruskondlikud sidemed, elukeskkonna osas rõhutati sünnilinna tähtsust, tuttavaid ja turvalisi piirkondi ning mõnikord ka kohustust panustada oma endisesse elupaika, kus veedeti noorusaastad. Lisaks mainiti olemasolevat kinnisvara. Samas tõusid esile ka karjääri arendamise võimalused, kus mõned vastajad olid valmis kolima vöörasse linna, et vastu võtta uusi väljakutseid.

Tabel 3. Tööpiirkonna valikut mõjutavad tegurid (Pälsing, 2024, lk 49)

	N	%
Perekonna/sõprade asukoht	13	32,5
Kindel keskkond (sünnilinn)	10	25,0
Olemasolev kinnisvara	8	20,0
Muu tegur	4	10,0
Sissetulek	3	7,5
Vastamata	2	5,0
Kokku	40	100,0

Küsimusele, kas respondent oleks nõus pärast lõpetamist kohustuslikus korras vähemalt üheks aastaks Ida prefektuuri tööle asuma, vastas 23 (57,5%) vastajat, et nad ei ole sellega nõus, 6 (15%) ei omanud kindlat seisukohta ja 10 (25%) oli nõus. Üks vastaja jättis küsimusele vastamata.

Allpool on toodud respondentide kirjutatud põhjenduste näited kohustuse kohta üheks aastaks tööle asuda Ida prefektuuri.

- Jah: „/.../ vene keele omandamisele aitaks see kohe kindlasti kaasa. Halb idee see ei ole“; „piirkond annab kogemust, mis ei ole võimalik saada mujalt“.
- Ei: „/.../ peab olema igaühe enda valik“; „võimalus, kuid mitte kohustus“; „aasta idas hirmutab paljusid“; „selline kohustus ei ole minu hinnangul asjakohane. Kedagi sundima töötama seal, kus ta päriselt töötada ei taha on väär“; „mu

vene keel on halb (ei ole enne akadeemiat üldse õppinud) ja kogu mu elu on Pärnumaal“.

Rotatsiooninõude kehtestamise võimalus tulevikus tekitas vastajate seas erinevaid arvamusi, pakkudes väärtuslikku teavet juhuks, kui selline nõue peaks kunagi jõusuma. Pooldajad rõhutasid uute ja väärtuslike kogemuste omandamise võimalust ning keeleõppe tähtsust. Vastased tõid esile mured, nagu õppurite arvu vähenemine Sisekaitseakadeemias, lõpetajate motivatsiooni langus PPK-s ja keelebarjääri teke, mis võiks takistada tööalast tegevust. Kokkuvõttes seadsid paljud vastajad sellise mõtte kahtluse alla.

Uuringust ilmses, millistel tingimustel ollakse nõus tööle asuma Ida-Virumaale (vt tabel 4). 18 (45%) vastajat oleks sellega nõus 500-eurose regioonitasu saamisega ja 6 (15%) nõustuks 10% suurema palga korral. Eluasemelaen oleks tingimuseks kahele (5%) vastajale, muid tingimusi mainis 9 (22,5%) vastajat. 5 (12,5%) vastajat jättis sellele küsimusele vastamata, mis võib viidata sellele, et nad ei oleks mitte mingil tingimusel nõus Ida-Virumaale tööle asuma.

Tabel 4. Ida-Virumaale tööle asumise tingimused (Pälsing, 2024, lk 52)

		Millistel tingimustel olete nõus tulema tööle Ida-Virumaale?				Kokku	
		10% suurem palk	regioonitasu 500 eurot	eluasemelaen	muu tingimus		
Ehukoht	Tallinn/Harjumaa	N	3	10	0	5	18
		Eeldatav N	3	9	1	5	18
	Ida-Virumaa	N	2	2	1	2	7
		Eeldatav N	1	4	0	2	7
	Muu Eesti	N	1	5	1	2	9
		Eeldatav N	2	5	1	2	9
Kokku		N	6	17	2	9	34
		Eeldatav N	6	17	2	9	34

Avatud vastustest selgus kolm aspekti, mis motiveeriks PPK lõpetajaid Ida-Virumaale tööle asuma. Potentsiaalsete motivaatoritena, mis võiksid PPK lõpetajaid pärast harridustee lõppu mujalt Eestist Ida-Virumaale tööle meelitada, toodi esile kõrgemat töötasu, kas põhipalga või regioonitasuna, karjäärivõimalusi ja paindlikku töökorraldust (vt tabel 4). 2024. aastal on palgade erinevus regiooniti 200 eurot, mis jääb alla praeguste kadettide palgaootustele. Oli ka vastajaid, kes ei oleks valmis seda mitte mingil tingimusel tegema. Peamiste takistustena nimetati pere olemasolu, geograafilist kaugust ja Ida-Virumaa piirkonna vähest atraktiivsust.

2023. aastal PPA-s toimunud palgatõusu järel on ootus suuremale sissetulekule pärast kooli lõpetamist tööle asudes kasvanud. 22 (55%) respondenti 40-st sooviks teenida 2000–2500 eurot kuus netopalgana, mis näitab praeguste noorte kõrgemaid palgaootusi võrreldes reaalsusega. Selline sissetulek on hetkel PPA-s pigem vähestel juhtivatel ametikohtadel saavutatav. Siiski leiab 22 (55%) respondenti, et nad ei näe vajadust otsida majanduslikel põhjustel teist tööd pärast kooli lõpetamist, mis on positiivne, kuna see viitab uute noorte töötajate lisandumisele PPA-sse, olenemata palgatingimustest.

Avatud vastustes andsid uuringus osalenud värbamiskampaania korraldajatele eri valdkondades soovitusi. Selgitustöö puhul rõhutati vajadust kajastada argireaalsust, mis võib erineda ettekujutustest. Sisu puhul toodi esile kvaliteedi olulisust kvantiteedi ees ning rõhutati, et noored, kes kooli võetakse, peavad suutma oma ametit ka väljaspool koolikeskkonda edukalt esindada. Sotsiaalmeedia kontekstis soovitati pakkuda midagi uut ja kaasahaaravat, mitte korduvat sisu, ning rõhutati TikToki kui potentsiaalse värbamiskanali tähtsust. Kontakti loomise juures toodi esile vajadust füüsiliste kohtumiste ja eri tööliinide demonstratsioonide järele, et politseiteenistus ei jääks huviliste jaoks ainult digitaalsetele platvormidele.

Küsimustiku analüüs tõi esile mitmeid seoseid PPK lõpetajate ja Z-generatsiooni oluliste mõjutegurite vahel. Eriti rõhutati, et lapsepõlveunistuse elluviimine PPK-sse astumise kaudu peegeldab tööalase eesmärgi saavutamist. Samuti märgiti ära pere ja lähedaste arvamuse ja soovitude tähtsust töökoha valikul. Lisaks toodi välja Ida-Virumaale tööle asumiseks vajadus luua motivatsioonipakett, mis võiks kallutada tööle asumise otsust Ida prefektuuri kasuks.

Ekspertintervjuude eesmärk oli koguda teavet värbamisprotsessi täiustamiseks. Poolstruktureeritud intervjuud tehti nelja PPA personalitalituse juhiga, kellel on laialdane pädevus ja töökogemus, mis võimaldab värbamisprotsessiga kaasnevaid probleeme eri aspektidest põhjalikult uurida.

Ekspertintervjuud tehti vastavalt eelnevale kokkuleppele PPA ametiruumides, üks intervjuu toimus rakenduse Skype for Business teel. Helifailid transkribeeriti ja kvalitatiivse andmeanalüüsi tarkvara NVivo 14 abil analüüsiti transkriptsioonide sisu. Uurimisküsimuste põhjal loodi kategooriad ja nendega seotud koodid. Pärast kodeerimist kasutati NVivo 14 tarkvara võimalusi, et analüüsida võrdlusgruppide arvamuste sarnasusi ja erinevusi. Artiklis esitletakse fenomenograafilise uurimuse tulemusi analüütiliselt ja illustreeritakse tsitaatidega.

Kõik eksperdid rõhutasid iga põlvkonna eripärasid ning nentisid, et äsja tööturule sisenenud **Z-generatsioon tahab oma eesmäärke saavutada kiiremini kui eelnevad**

generatsioonid. Samas tõdesid eksperdid, et PPA-s võib olla soovitud kiirusega eesmärgideni jõudmine keeruline, mis võib omakorda pikemas perspektiivis muuta Z-generatsiooni motiveerimise ja PPA-s hoidmise raskemaks, kuna nad võivad otsida uusi väljakutseid erasektorist. Lisaks toodi esile, et Z-generatsiooni esindajatele tuleb kogu aeg pakkuda midagi uut, nad on seiklushimulisemad. Kui kõrvutada avalikku sektorit erasektoriga, siis on just viimases tunduvalt suurem võimalus kogeda uusi olukordi ja väljakutseid.

Intervjuudest kerkis esile tõik, et **Z-generatsiooni silmis tähendab TikTokis mitteolemine PPA-le kaotust turundus- ja värbamisstrateegias.** Kõik eksperdid tunnistasid TikToki olulisust, sest praegune, Z-generatsioon kasutab just seda platvormi ehk paljud noored teevad valikuid selle põhjal, mida sealt teada saavad. Samas rõhutasid kõik eksperdid TikToki kasutamisega kaasnevaid turvariske. Z-generatsiooni esindajatega vesteldes tõi üks ekspert esile värvika aspekti, kus tõdeti, et Facebook on dinosaurus-tele ja Instagramis on kaks nädalat vanad TikToki uudised.

Eksperdid leidsid üksmeelselt, et Z-generatsiooni jaoks on **töö mõtestatus** üks tähtsamaid motiveerivaid tegureid tööl püsimiseks ja motivatsiooni hoidmiseks. Lisaks on see üks peamisi kriteeriume, mida Z-generatsioon töökoha valikul arvestab. Ekspertide arvates valivad paljud Z-generatsiooni esindajad PPA endale tööandjaks missiooni ja missioonitunde pärast.

Mõned eksperdid toonitasid **vajadust luua PPA-st kui tööandjast selgem kuvand** ka nende jaoks, kes pole varem ühegi avaliku organisatsiooniga kokku puutunud. Uued töötajad peaksid teadma näiteks seda, et tööandja on paindlik ja et karjäärimuutusi ei ole keeruline ette võtta. Samuti märgiti, et PPK lõpetajad arvavad mõnikord, et PPA on liiga jäik ega paku piisavalt paindlikkust. Eriti tugevalt kerkib teema esile võrdluses erasektoriga, kus noorte arvates ei ole nii raamitud töökeskkonda ja pakutakse rohkem paindlikkust.

Eksperdid rõhutasid, et värbamise seisukohalt on oluline mitte ainult **organisatsiooni visuaalne nähtavus**, vaid ka see, **kuidas ametnikud oma tööst nii tööl kui kodus räägivad.** See on seotud Z-generatsiooni väärtustega, kuna nende valikud põhinevad sageli pereliikmete ja sõprade arvamustel. **Kõik politseiametnikud on sõnumikandjad** – seda peaksid kõik PPA töötajad endale teadvustama. Mida rohkem positiivseid sõnumeid, seda paremas valguses PPA paistab, mis omakorda tähendab rohkem kvaliteetset tööjõudu.

Kõik eksperdid tõid esile **värbaja ametikoha olulisuse igas prefektuuris.** Samuti toodi välja värbaja ametikohaga kaasnev lisaväärtus. Eksperdid märkisid, et sellise ametikoha loomine vähendaks personalitöö koormust, võimaldades keskenduda rohkem

värbamisprotsessile ja organisatsiooni kommunikatsioonile. Kuid eksperdid olid üksmeelel, et pärast ametikohtade täitmist võib värbajal tekkida raskusi piisava töökoormuse leidmisega.

PPK lõpetajate Ida-Virumaale tööle asumise kohta tõid eksperdid esile **piirkonna vananenud elukeskkonna ja inimeste vähese teadlikkuse Ida-Virumaa vaatamisväärsustest ning vaba aja veetmise võimalustest**. Lisaks mainisid mõned eksperdid erinevusi Jõhvi linna puhul, mis asub küll Narva lähedal, kuid on elujõulisem ja eesti-pärasem. Narva puhul toodi lisaks esile selle asumist teises Eesti otsas ja ka idanaabri olemasolu tänapäeva geopoliitilises kontekstis.

Experdid olid üksmeelsed selles, et **keeleoskus** on üks peamisi muresid, mis **heidab inimesi Ida-Virumaale tööle ja elama asumast**. See hõlmab nii vene keele mittevaldamist kui ka teadmatust selle kohta, kui palju saab Ida-Virumaal hakkama eesti keelega ja kui palju on vaja kasutada vene keelt. Samuti märgiti, et PPK kadettide vanemad, kellel on Ida-Virumaaga negatiivseid kogemusi, kinnistavad oma laste hirme. Negatiivse aspektina toodi esile ka Vene Föderatsiooni vahetu lähedus. Eksperdid olid optimistlikud, et põlvkondade vahetusega asi kindlasti paraneb, aga mitu põlvkonda selleks läheb, ei osanud keegi ennustada.

Experdid rõhutasid ühiselt, et eluaseme – olgu see ajutine või alaline – soetamine võib olla tõhus viis meelitada rohkem PPK lõpetajaid Ida-Virumaale. See võiks toimuda näiteks siis, kui Ida-Virumaal elavatele PPA töötajatele pakutaks madalamaid baasintressimäärasid, riiklikke toetusi või soodustusi kodu soetamiseks või kui riik ise investeeriks uute eluasemete rajamisse piirkonnas.

Kõik osapooled olid üksmeelel, et **Ida-Virumaal elavate ja töötavate teenistujate palk peaks olema kõrgem**. Kaks eksperti lisasid, et kõrgem töötasu võib aidata lahendada piirkondliku tööjõu probleemi. Samas arutleti, kas ainult Ida-Virumaal palkade tõstmine oleks jätkusuutlik lahendus pikemas perspektiivis.

Experdid rõhutasid intervjuudes, et **Z-generatsiooni jaoks on tähendusrikas töö väga oluline**, kuid on oht, et kui noored ei leia endale mõtestatud kutsumust, võivad nad töökohast loobuda. Samuti toonitati, et organisatsioonid, sealhulgas PPA, peavad olema paindlikud PPK lõpetajate suhtes, et toetada nende motivatsiooni. PPA missiooni, sh positiivset mõtteviisi tuleb pidevalt edendada nii kodus kui ka tööl.

KOKKUVÕTE

Organisatsiooni eesmärkide saavutamiseks on oluline tõhus personalijuhtimine ja sise- ning välistegurite oskuslik haldamine värbamisprotsessis. Z-põlvkonna värbamine vajab erilist tähelepanu, sest nad ootavad kiireid tulemusi, paindlikkust ja tehnoloogiliselt arenenud töökeskkonda. Õige karjäärivalik mõjutab nii individuaalset rahulolu kui ka organisatsiooni tulemuslikkust. Uuringust selgus, et kõrged palgaootused ja negatiivsed hoiakud – näiteks Ida-Virumaa suhtes – mõjutavad nüüd ja edaspidi töökoha valikut. Sama kehtib ka positiivsete kogemuste kohta.

Uuringu tulemustele toetudes saab teha värbamisprotsessi tulemuslikumaks muutmiseks mitu ettepanekut.

AI tehnoloogia kasutamine värbamisprotsessis. Ankeetküsitlus näitas, et enamik vastanutest külastas SKA kodulehte ja leidis sealt kasulikke infot. Uuringud kinnitavad, et Z-generatsioon hangib infot peamiselt internetist. AI tehnoloogia abil saab automatiseerida rutiinseid tegevusi, nagu taustakontroll, kandideerijate selekteerimine ja õigetele konkurssidele suunamine, mis säästab nii värbajate kui ka värvatavate aega. Üheks võimaluseks aidata noortel langetada teadlikke otsuseid on juturoboti kasutuselevõtt. Lisaks saab AI võimalusi kasutada veebipõhiste testimis- ja hindamisvahendite kujul, pakkudes kadettidele võimaluse hinnata oma oskusi ja kutsesobivust vastavalt akadeemia standarditele ja nõuetele ning tuvastada automaatselt tausta-probleemidega kandidaadid.

Veebipolitseinike kaasamine värbamisprotsessi. Ekspertide intervjuudes toodi esile vajadus tõhustada värbajate ja kommunikatsioonispetsialistide koostööd. Üheks võimaluseks on kaasata veebipolitseinikke, kes tegutsevad aktiivselt sotsiaalmeedias. See aitab tekitada potentsiaalsetes kandidaatides huvi, jõuda õige sihtrühmani ja luua atraktiivseid värbamispostitusi ning -kampaaniaid. Veebipolitseinike kaasamine võib muuta värbamisprotsessi tulemuslikumaks ja suurendada organisatsiooni nähtavust ja atraktiivsust sotsiaalmeedias.

Ida-Virumaa motivatsioonipaketi loomine. Ekspertid soovivad Ida-Virumaale lisatööjõu värbamisel kaaluda kõrgemat töötasu, kuid märkisid, et raha on lühiajaline motivaator. Varem pakuti Ida prefektuuriga liitujatele 300 euro suurust regioonitasu ja tasuta majutust. 2023. aastal vähendati regioonitasu 200 eurole. Ankeetküsitluse põhjal muudaksid kõrgem regioonitasu, kõrgem töötasu ja muud rahalised hüved, nagu transpordikulude katmine, PPK lõpetajate suhtumist Ida-Virumaale töötletusse. Baaspalga tõstmine 20–30% võrra võib soodustada noorte pikaajalist töö- ja elukoha valikut Ida-Virumaal, suurendades tööjõu stabiilsust ja toetades kohalikku arengut.

Värbaja ametikoha loomine igasse prefektuuri. Ekspertid soovivad luua igasse prefektuuri värbaja ametikoha, et keskenduda värbamisprotsessile regionaalsel tasandil ja vähendada personalitöötajate koormust. Värbaja, kes tunneb piirkonna eripärasid, saab juhtida värbamisprotsessi, rakendada sobivaid strateegiaid, anda sisendit kommunikatsiooniosakonnale ja veebipolitseinikele. Eelnimetatu arendaks värbamisprotsessi süsteemselt, professionaalselt ja tagaks ühtse suuna.

Rotatsiooninõude kehtestamise kaalumise. Üle poole ankeetküsitlusele vastanutest ei poolda kohustuslikku rotatsiooninõuet olla aasta teenistuses Ida-Virumaal, samas kui veerand oli selle poolt või jäi neutraalseks. Rotatsiooninõue tähendaks, et PPK lõpetajad ei saa valida oma tööpiirkonda, vaid PPA määraks selle. See nõue võimaldaks lõpetajatel saada mitmekülgseid kogemusi ja toetaks ühtset personalijuhtimise strateegiat, aitaks vähendada piirkondlikke erinevusi ning toetaks organisatsiooni pikaajalisi eesmärke.

„Iga politseiametnik kui värbaja“ mõtteviisi teadvustamine. Iga PPA ametniku ja SKA kadeti roll värbamises on arvestatava tähendusega. Küsitluse vastustest jäi kõlama nn vaikiva värbamise tähtsus, sest paljud vastajad said infot politseitöö kohta PPA-s töötavate sõprade, tuttavate või pereliikmete käest. Oluline on teadvustada, et iga PPA ametniku sõna loeb, isegi mitteametlikel üritustel. Tuleks leida viise, kuidas juurutada mõtteviisi, et iga politseiametnik on värbaja.

Eelnevalt kirjeldatud ettepanekud võiksid pakkuda mõtlemisainet nii Politsei- ja Piirivalveametile kui ka Sisekaitseakadeemiale, aga ka kõigile teistele organisatsioonidele, kes soovivad värvata tööle Z-põlvkonna noori.

SILVER PÄLSING

Politsei- ja Piirivalveamet, Ida prefektuuri Narva politseijaoskonna patrullitalituse juht

E-post: silver.palsing@politsei.ee

Silver Pälsing omandas magistrakraadi Sisekaitseakadeemias 2024. aastal. Pälsing on töötanud aastast 2010 Narva politseijaoskonnas eri ametikohtadel alates patrullpolitseinikust kuni talituse juhini. Talituse juht on ta olnud aastast 2022. Sügisest 2024 on Pälsing Sisekaitseakadeemias külalislektor.

EDA SIEBERK

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi õigus- ja sotsiaalteaduste keskuse vanemlektor

E-post: eda.sieberk@sisekaitse.ee

Eda Sieberk on lõpetanud Eduard Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi keeleteaduskonna eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutsega, mis on võrdsustatud magistrakraadiga. Ta on töötanud aastaid politsei- ja piirivalvekolledžis, alates 2010. a töötab õigus- ja sotsiaalteaduste keskuses. Õpetatavad valdkonnad on seotud suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning avaliku teenistuse eetikaga.

KASUTATUD ALLIKAD

- Aamodt, M. G., 2016. *Industrial/Organizational Psychology: An Applied Approach*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Acheampong, N. A., 2021. Reward Preferences of the Youngest Generation: Attracting, Recruiting, and Retaining Generation Z into Public Sector Organizations. *Compensation & Benefits Review*, 53(2), pp. 75–97.
- Anyim, F. C., Ikemefuna, C. O. & Shadare, A. O., 2011. Internal Versus External Staffing in Nigeria: Cost-Benefit Implications. *Journal of Management and Strategy*, 2(4), pp. 35–42.
- Badrolhisam, N. I., Achim, N. & Zulkipli, N., 2019. Employee career decision making: the influence of salary and benefits, work environment and job security. *Journal of Academia*, 7(1), pp. 41–50.
- Bencsik, A., 2016. Y And Z Generations at Workplaces. *Journal of Competitiveness*, 8(3), pp. 90–106.
- Bryman, A., 2016. *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Chillakuri, B., 2020. Understanding Generation Z expectations for effective onboarding. *Journal of Organizational Change Management*, 33(7), pp. 1277–1296.
- Čech, M., Yao, W., Samolejova, A., Li, J. & Wicher, P., 2016. Human Resource Management in Chinese manufacturing companies. *Perspectives in Science*, 7(100), pp. 6–9.
- Claus, L., 2019. HR Disruption—Time Already to Reinvent Talent Management. *BRQ Business Research Quarterly*, 22(3), pp. 207–215.
- Cordes, J. & Vogel, R., 2023. Comparing Employer Attractiveness of Public Sector Organizations to Nonprofit and Private Sector Organizations: An Experimental Study in Germany and the U.S *Review of Public Personnel Administration*, 43(2), pp. 260–287.
- Dolot, A., 2018. The characteristic of Generation Z. *E-mentor*, 2(74), pp. 44–50.
- Guttermann, A., 2017. *Human Resources: A Global Survey of Theory and Research*. Sustainable Entrepreneurship Project.
- Fowler, L. & Birdsall, C., 2020. Are the Best and Brightest Joining the Public Service? *Review of Public Personnel Administration*, 40(3), pp. 532–554.
- Goldstein, H. W., Pulakos, E. D., Passmore, J. & Semedo, C., 2017. *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Recruitment, Selection and Employee Retention*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Incorporated.

- Guest, G., MacQueen, K. M. & Namey, E. E., 2012. *Applied Thematic Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hernaus, T. & Vokic, N. P., 2014. Work design for different generational cohorts. *Journal of Organizational Change Management*, 27(4), pp. 615–641.
- Hoffman, J. I. E., 2019. *Basic Biostatistics for Medical and Biomedical Practitioners (Second Edition)*. Cambridge, MA: Academic Press.
- Johnson, D. & Smith, J., 2020. Integrating Qualitative and Quantitative Approaches in Social Science Research. *Social Science Quarterly*, 41(4), pp. 532–549.
- King, K. A. & Vaiman, V., 2019. Enabling Effective Talent Management through a Macro Contingent Approach: A Framework for Research and Practice. *BRQ Business Research Quarterly* 22(3), pp. 194–206.
- Kurnaz, S., 2021. *Contemporary business techniques*. New York: Egitim Publishing Group, Inc.
- Kutsekoda, 2024. *Töö ja oskused 2025*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/Tulevikutrendid-1.pdf> [Kasutatud 19.11.2024].
- Luige, M., Härson, T. ja Vilbiks, I., 2019. *PPA strateegia – maailma parim politsei*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.politsei.ee/et/ppa-strateegia-maailma-parima-politsei> [Kasutatud 20.11.2024].
- Marginean, A. E., 2021. Gen Z perceptions and expectations upon entering the workforce. *European Review Of Applied Sociology*, 14(22), pp. 20–30.
- Nadya, A. & Farozin, M., 2021. Career guidance conceptualization to improve career adaptability for generation Z. *Journal of Professionals in Guidance and Counseling*, 2(1), pp. 20–26.
- Neuman, W. L., 2014. *Social research methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. 7th ed. Essex: Pearson Education Limited.
- Oberg, V. K., 2023. *Värbamine. Abiks juhile, koolitusmaterjal*. PPA siseveeb.
- Ooro, H., Stella, O. & Omare, M., 2017. An assessment of factors influencing career choices among university students: a survey of students in the school of business and economics, Kisii university. *Journal Of Humanities and Social Science*, 22(11), pp. 82–91.
- Pekkaya, M., 2013. Determining the Priorities of Ratings for the Factors that Effects in Choosing Professions for the University Students. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2(6), pp. 787–818.

- Pilukiené, L., 2017. Importance of motivation and work pay of young employees in the value creation chain of a business company: assessment of changes in and formation of expectations. *Business, Management and Education*, 15(2), pp. 211–226.
- Ploomann, M., 2020. *Juhi esimene käik*. Tallinn: Elisa Kirjastus.
- Remsel, V., 2024. *PPA personal arvudes*. Kättesaadav (kontakt): Veronika Remsel.
- Pälsing, S., 2024. *Politsei- ja piirivalvekolledži lõpetajate töökoha valikut mõjutavad tegurid*. *Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Said, R., Rashid, M. & Othman, M., 2020. Generation Z for Job Employment: Characteristic and Expectation. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(3), pp. 570–575.
- Seemiller, C. & Grace, M., 2019. *Generation Z. A Century in the Making*. London: Routledge.
- Sokro, E., Noble O. B., Ruby, M.A. & Ebenezer, A., 2011. The Impact of Career Choice on Job Satisfaction among Employees in Ghana. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 2(6), pp. 83–88.
- Sievert, M., Vogel, D. & Feeney, M. K., 2022. Formalization and Administrative Burden as Obstacles to Employee Recruitment: Consequences for the Public Sector. *Review of Public Personnel Administration*, 42(1), pp. 3–30.
- Sirp, A., 2024. *Siseministeeriumi Värbamiskeskuse loomine sai ametliku stardi*. PPA siseveeb.
- Siseministeerium, 2021. *Siseturvalisuse arengukava 2020–2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-10/siseturvalisuse_arengukava_2020_2030_03.06.2021.pdf [Kasutatud 11.05.2023].
- Srivani, N. & Varalakshmi, C., 2018. Impact of e-recruitment on human resources practices. *International Journal of Advanced Research*, 6(6), pp. 605–607.
- Tammela, M., 2018. *PPK õppurite ootused tulevasele töökohale. Uuring Lime Survey keskkonnas*. Kättesaadav (kontakt): Merle Tammela.
- Teddlie, C. & Tashakkori, A., 2009. *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Twenge, J. M., 2017. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy - and Completely Unprepared for Adulthood - and What That Means for the Rest of Us*. New York, NY: Atria Books.

- Šramová, B., 2019. Generation Z: decision-making process of career choice. *Conference: International. Conference on Education and New Developments*, pp. 258–360.
- Vallistu, J. ja Danilov, T., 2018. *Tööturg 2035. Tööturu tulevikusuunad ja -stsenaariumid*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2017/09/tooturg_2035_tooturu_tulevikusuunad_ja_stsenaariumid_A4_veeb.pdf [Kasutatud 15.03.2024].
- Vermeer, S. J., Stivkle, B., Frame, M. & Hein, M., 2020. Reasons and barriers for choosing police careers. *Policing: An International Journal*, 43(5), pp. 817–830.
- Word, J. K. A. & Sowa, J. E., 2017. *The Nonprofit Human Resource Management Handbook: From Theory to Practice*. New York: Routledge.

SISETURVALISUSE VALDKONNA ÕPETAMISPROTSESSI MÄÄRATUS JA MÄÄRAMATUS

EDA SIEBERK

Võtmesõnad: õpetamisprotsess, määratus, määramatus, siseturvalisus

DOI: <https://doi.org/10.15158/3y75-rh87>

Ülevaade. Artikli eesmärk on anda ülevaade muutustest õpetamise suundades ja meetodites, käsitleda ühiskonna arengu ja uute vajaduste vahelisi seoseid, kirjeldada ja analüüsida õpetamisega seotud määratud ja määramatuid olukordi ning esitada ettepanekud, kuidas määramatust vähendada. Artiklis käsitletakse siseturvalisuse alase hariduse väljakutseid ja kirjeldatakse nüüdisaegse õpikäsituse rakendamise võimalusi siseturvalisuse valdkonnas. Artikli kirjutamise ajendiks on iga-aastased Tartu Ülikooli hariduskonverentsid.

DETERMINACY AND INDETERMINACY IN THE TEACHING PROCESS OF INTERNAL SECURITY

EDA SIEBERK

Keywords: teaching process, determination, indeterminacy, internal security

Overview. The article provides an overview of changes in teaching directions and methods in the field of internal security, discusses the relationship between the development of society and new needs, describes and analyses the determined and undetermined situations associated with teaching, and proposes ways to reduce indeterminacy. The article discusses the challenges of internal security education and describes the possibilities of applying a modern learning approach in the field of internal security. The article was motivated by the annual educational conferences of the University of Tartu.

SISSEJUHATUS

Haridusmaastikul on viimased paarkümmend aastat olnud muutuste aeg ning tulevikus võib ette näha veelgi suuremaid ühiskondlikke, majanduslikke ja hariduse valdkonda puudutavaid muutusi, mis on seotud globaliseerumise ja määramatuse kasvuga laiemalt (OECD, 2018).

Ühiskonna areng ja muutunud vajadused toovad paratamatult omakorda kaasa muutused õpetamise suundades. Üleilmastumine, tehnoloogia kiire areng, kliimasoojenemine ning töö olemuse, soorollide, peremustrite muutus ja sotsiaalsete struktuuride ümberkujunemine nõuavad hariduselt paindlikkust ja kohanemisvõimet. Uus ajastu, mida on nimetatud postmodernismiks, voolavaks modernsuseks või VUCA-maailmaks¹, seab uued nõudmised sellele, milliseid oskusi ja kuidas õpetada 21. sajandi noortele ühiskonnas ja tööturul hakkama saamiseks (Sinha & Sinha, 2020, pp. 17–18). Tehnoloogia kiire areng on üks olulisemaid tegureid, mis on hariduse suunda mõjutanud. Infotehnoloogia integreerimine õppetöösse on muutnud õpikeskkonnad interaktiivsemaks ja kättesaadavamaks (Anderson, 2008, pp. 343–345).

E-õppe platvormid, digitaalsed õpikud ja virtuaalsed klassiruumid on saanud igapäevaseks osaks õppijate ja õpetajate elus. Artiklis käsitletakse eelmainitud dünaamiliste tegurite mõju õpetamisele siseturvalisuse valdkonnas ning seda, milliseid uusi lähenemisviise see õpetajatelt ja haridussüsteemilt nõuab. Artikli keskseks probleemiks on üha sagedasemaks muutuvad määramatud olukorrad õpetamisel, mille üks põhjuseid on tänapäeva keerukatele ja kiiresti muutuvatele oludele mittevastavad traditsioonilised õpetamisviisid. Artiklis keskendutakse õpetamisprotsessi määratud ja määramatute olukordade analüüsile, tuues esile õpetajate toimetuleku ebakindluse ja keerukate õpituatsioonidega, pakkudes samal ajal õppijatele vajalikke teadmisi ja oskusi. Artikli fookuses on siseturvalisuse valdkonna õpetamise eripärad. Siseturvalisus on lai valdkond, mis ulatub avaliku korra tagamisest ja kriisikommunikatsioonist küberjulgeoleku ja terrorismivastase võitluseni. Siseturvalisuse arengukava kohaselt on siseturvalisuse üldeesmärk luua vaba ja turvaline ühiskond, kus koostöisel parandatakse elukeskkonda, vähendatakse ohtu elule, tagatakse kiire ja asjatundlik abi (Siseministeerium, 2021, lk 8). Arengukava eesmärkide täitmiseks on vaja kvaliteetselt õpetatud töötajaid, mis omakorda tähendab, et õpetamine selles valdkonnas nõuab spetsiifilist lähenemist ja metoodikat, mis valmistaksid õppijaid ette reaalseks

¹ VUCA on akronüüm ingliskeelsetest sõnadest *volatility* (muutlikkus), *uncertainty* (ebakindlus), *complexity* (läbipõimitus) ja *ambiguity* (ebamäärasus). VUCA akronüüm põhineb W. Bennise ja B. Nanuse juhtimisteooriatel, et kirjeldada või kajastada üldiste tingimuste ja olukordade volatiilsust, ebakindlust, keerukust ja mitmetähenduslikkust. USA armee sõjakolledž võttis VUCA kontseptsiooni kasutusele 1987. aastal. (Sinha & Sinha, 2020, p. 11)

ja sageli ettearvamatuks tööks. Artiklis käsitletakse siseturvalisuse alase hariduse väljakutseid ja tehakse ettepanekud, kuidas määramatuid olukord vähendada ja nendega õppeprotsessis toime tulla.

1. ÜHISKONDLIKE MUUTUSTE MÕJU HARIDUSELE

Ühiskondlikud muutused ja haridus on omavahel tihedalt seotud ning nendevaheline seos on keerukas ja mitmekesine. Arenev ja muutuv ühiskond seab haridusele uued väljakutsed, mis eeldavad muutusi õpetamise suundades ja meetodites ning kohane-misvõimelisi haridusraamistikke. Haridus toimib nii sotsiaalsete muutuste ajendi kui ka tulemusena.

Tehnoloogia kiire areng toob kaasa tööturu nõudluse uute oskustega töötajate järele. Kasvanud on vajadus nii digitaalse kirjaoskuse kui ka infotehnoloogiaalase pädevuse järele (OECD, 2020). Rahvusvahelistumine suurendab tööturul vajadust kultuuridevahelise suhtluse ja koostööoskustega töötajate järele, mistõttu on oluline, et haridussüsteem toetaks nende pädevuste arendamist (Care & Kim, 2018, pp. 21–24).

Haridusasutused peavad kohanema muutuvate reaalsuste, nõudmiste ja ootustega. Õppijakeskse ja kaasava haridussüsteemi arendamiseks on oluline mõista dünaami-kaid, mis aitavad noori tänapäeva maailma väljakutseteks paremini ette valmistada. Traditsioonilised õpetamismeetodid, kus protsessi keskmes on õpetaja, on asendu-mas või juba asendunud õppijakesksete ja interaktiivsete meetoditega, milles õppijad aktiivselt osalevad. Selle kaudu arendatakse kriitilist mõtlemist, probleemide lahendamise ja iseseisva õppimise oskust (De Kock *et al.*, 2004, pp. 141–150). Ühiskonna dünaamika muudab ka hariduse sisu ja vormi. Demograafilised muutused, sealhulgas Z-generatsiooni (sündinud 1995–2010) kasvav mõju, nõuavad hariduselt suuremat paindlikkust, et toetada personaliseeritud õppimist ja hindamist (Elgart, 2020). Õpi-keskkonna digitaliseerimine ning digitaalsete tööriistade ja platvormide kasutamine muudavad õppimist paindlikumaks ja õppijakesksemaks. (Buzzetto-Hollywood *et al.*, 2018, pp. 78–81). Tehnoloogia areng on toonud kaasa vajaduse täiendus- ja elukestva õppe järele, et töötajad saaksid kohaneda tööturu muutuvate vajadustega (Reich, 2018, pp. 22–25). Samuti rõhutavad nii tööandjad kui ka haridusspetsialistid nn peh-mete oskuste – nagu suhtlemis-, koostöö- ja kriitilise mõtlemise oskus – tähtsust (Care & Kim, 2018, pp. 21–24).

Muutunud õpikäsitus on oluline, et õppijad kohaneksid ühiskonna ja tööturu muu-tuvate nõudmistega. Haridusvaldkonna arengukavas 2021–2035 rõhutatakse, et kaasaegne õpikäsitus peab arendama nii ainekeskseid kui ka aineüleseid ja lõimitud

oskusi, et tugevdada õppijate õpioskusi ja sotsiaalseid pädevusi (Haridus- ja Teadusministeerium, 2021). Samuti on Eesti hariduse arendusvisiooni dokumendis „Tark ja tegus Eesti 2035“ käsitletud muutunud õpikäsituse rakendamise tähtsust. Visiooni-dokumendis tuuakse esile kohanemis- ja enesejuhtimise võimet, sotsiaalseid oskusi, kriitilise mõtlemise oskust ja loovust, mille arendamine eeldab õpetamise meetodite ja -keskkondade muutumist ja muutmist. Õppimine peab olema koostöine ja õppija-keskne, tähenduslik, õppija ja õpetaja autonoomiat toetav ning teadlikult ja süsteemselt tagasisidestatud. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2019) Oluline on arendada õppijates oskust mõista ja lahendada probleeme terviklikult – see loob vajaduse kasutada interdistsiplinaarseid lähenemisviise, kus eri aineid õpetatakse integreeritult (Harvie, 2021). Sisekaitseakadeemia arengustrateegias 2025–2035 rõhutatakse õppe teaduspõhisust ja seotust praktika ja päriselu väljakutsetega. Tähendusliku õpikogemuse loomiseks on oluline õppimise mitmekesisus ja õppurite kaasamine protsessi, mille eesmärk on elukestva õppe harjumuse kujundamine. (Sisekaitseakadeemia, 2024)

Õppimist toetava õpikultuuri² kujundamisel on oluline arvestada eri aspekte, mis mõjutavad õppurite õppimist ja üldist heaolu kõrgkoolis, toetada nende toimetulekut muutunud ootuste ja nõudmistega, aidata õppejõududel luua mitmekesiseid ja paindlikke õpetamisviise, kaasata õppekavade arendamisse eri osapooli (Wulf, 2019, p. 48). Ühiskondlikud muutused ja õpikultuuri kujundamine on tinginud vajaduse uuendada õppekavu, tagada hea õpikeskkond, laiendada digiõppe võimalusi, kaasata õppesse teadus- ja arendustegevust (Sisekaitseakadeemia, 2024).

2. MÄÄRATUS JA MÄÄRAMATUS ÕPETAMISEL KÕRGGKOO LIS

Haridus- ja teadusmaastik on pidevas muutumises, nõudes õpetajatelt paindlikkust ja oskust käsitleda ja lahendada mitmekesiseid olukordi. Õpetamise paratamatu muutumine toob esile ka õpetaja töö ebakindluse, mis tuleneb nii õpetamisolukordade varieeruvusest kui ka hariduspoliitilistest muutustest (Britzman, 2007, pp. 1–12). Õpetamine on protsess, kus õppejõud ja õppijad puutuvad kokku nii määratud³ kui määramatute olukordadega. Määratud olukordade all peetakse silmas kindlalt struk-

² Õpikultuuri määratletakse kui inimeste uskumusi, väärtusi ja käitumist seoses õpetamise või õppimisega konkreetses kontekstis (Sagy *et al.*, 2019, p. 852).

³ Määratud olukord kõrgkoolis õpetamise kontekstis viitab õppetöö aspektidele, mis on selgelt struktureeritud, prognoositavad ja kindlaks määratud, näiteks õppe-eesmärgid, ajakavad, hindamiskriteeriumid jm.

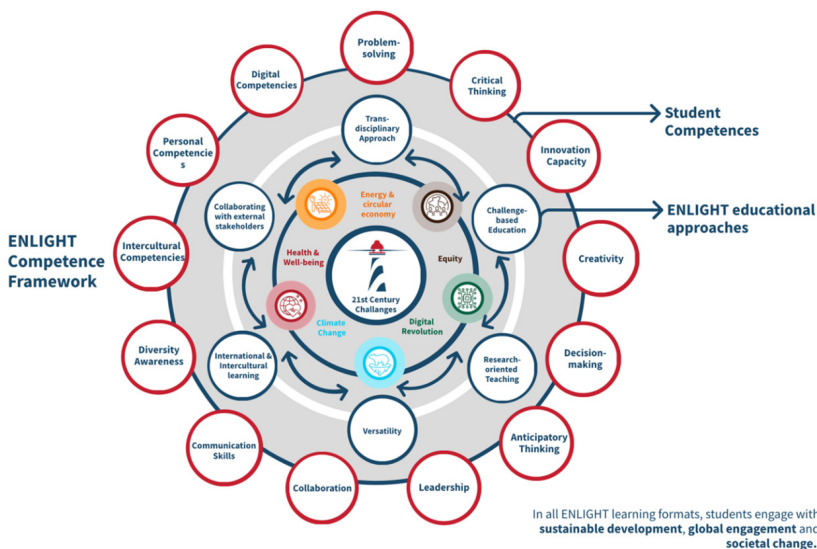
tureeritud ja etteaimatavaid situatsioone. Määramatud olukorrad on seevastu keerulisemad, ebaselgemad ja nõuavad õppejõult kiiret reageerimist ja loominguilisust.

O'Neill (2015) on määranud olukordade puhul esile toonud õpetamis- ja õppimisprotsessi vajaliku stabiilsuse ja kindla struktuuri, mis toetab järjepidevat ja kvaliteetset õpet ning võimaldab õppijatel keskenduda akadeemiliste eesmärkide saavutamisele. Õppeprotsess hõlmab määranud ja määramatuid olukordi. Määranud olukorrad on kindlalt struktureeritud ja etteaimatavad, pakkudes õpetamisele stabiilsust ja tuge. Määramatud olukorrad seevastu on keerulisemad ja nõuavad õppejõult paindlikkust ning kiiret reageerimist ja loominguilisust. Sellised olukorrad võivad alguses tekitada stressi, kuid samas soodustavad innovatsiooni ja loovust (De Kock *et al.*, 2004, pp. 141–150).

Määranud ja määramatute olukordadega toimetulekuks on vaja entusiastlike ja professionaalseid õppejõude, kes on valmis muutustega kaasa minema. Guerriero (2017, p. 29) tõdeb, et kvalifitseeritud ja pädevad õpetajad on hästi toimiva haridussüsteemi oluline osa, sest professionaalne õpetaja mõjutab otseselt õppija saavutusi. Silmas tuleb pidada tööka, et õpetamine ei tähenda automaatselt õppimist, sellepärast on oluline pöörata tähelepanu õpetamise kvaliteedile (Postareff *et al.*, 2008, pp. 29–32).

Muutustega kohanemiseks loodi 2020. aastal Euroopa ülikoolide võrgustik Enlight⁴ (vt joonis 1), mis edendab kõrghariduse ümberkujundamise kaudu õiglast elukvaliteeti, kestlikkust ja avatust maailmale, samuti interdistsiplinaarset koostööd ja innovatsiooni. Lisaks on võrgustiku loomise eesmärgiks soov muuta Euroopa kõrgkooliharidust, muutes üliõpilased globaalseteks kodanikeks, kellel on teadmised ja oskused, et lahendada suuri ühiskondlikke probleeme, kasutades õppeainetes kohalikke ja laiemaid ühiskondlikke väljakutseid (European University Network ENLIGHT, 2024). Enlighti võrgustikus saavad üliõpilased ja teadlased jagada teadmisi ja kogemusi, kasutades erinevaid õppevorme. Enlighti pädevusraamistikus on kirjeldatud tulevikuoskusi, õppemeetodeid ja -vorme, kus põhirõhk on üldoskuste arendamisel. 21 sajandi üldoskused – suhtlemine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, meeskonnatöö, enesejuhtimine, emotsionaalne intelligentsus, loovus ja paindlikkus – on vajalikud edukaks toimimiseks ühiskonnas. (OECD, 2018) Kuigi teadmised ja erioskused on endiselt olulised, hindavad tööandjad üha enam tasemel üldoskustega töötajaid, kuna need on sageli seotud inimese võimega kohaneda muutuvate olukordadega, tulla toime stressiga ning suhelda ja teha koostööd teiste inimestega.

⁴ ENLIGHT on Euroopa ülikoolide võrgustik, mille eesmärk on edendada kõrghariduse ümberkujundamise kaudu võrdset elukvaliteeti, jätkusuutlikkust ja ülemaailmset kaasatust. Võrgustikku kuulub kümme klassikalist Euroopa teadusülikooli.

Joonis 1. Enlighti pädevusraamistik (European University Network ENLIGHT, 2024)

Joonisel on kujutatud pädevusraamistikku, mis moodustab kõigi haridusalgatuste aluse. Joonise keskmes on päriselulised, kiiret tähelepanu nõudvad väljakutsed. Teises ringis kujutatakse eelnevalt nimetatud väljakutsete liigitust teemadena, nagu võrdsus, tervis, energia, digitaliseerimine ja kliimamuutused. Nende väljakutsete/teemade lahendamiseks on järgmises ringis näidatud hariduslik vastus, milleks on interdistsiplinaarsus, koostöö, teaduspõhine haridus, kultuuridevaheline ja rahvusvaheline õppimine, mitmekülgsus ning väljakutsepõhine haridus. Viimane ring esindab üldpädevusi (OECD, 2018), mida arendatakse haridusalgatuste rakendamise tulemusena. (European University Network ENLIGHT, 2024) Siseturvalisuse valdkonnas õpetamine ja õppimine nõuab keskendumist nii tehnilistele kui ka eelpool nimetatud, 21. sajandi üldoskustele.

Analüüsid eseturvalisuse valdkonna ja Enlighti pädevusraamistiku vahelisi seoseid, võib välja tuua järgneva ühisosa:

Kohanemisvõime ja muutuv kontekst

Siseturvalisuse valdkond on pidevas muutumises, kuna ka ühiskonna turvalisust mõjutavad ohud ja väljakutsed muutuvad. Õpetamisprotsessis on olulisel kohal kohanemisvõime ja paindlikkus. Enlighti raamistik toetab sellist lähenemist, keskendudes

just üldoskustele, nagu loovus, probleemide lahendamine ja paindlikkus, mis on võtmetähtsusega siseturvalisuse valdkonnas, kus tuleb määramatutele olukordadele ja kriisidele kiiresti reageerida.

Interdistsiplinaarne ja koostööpõhine õpe

Enlighti rõhuasetus interdistsiplinaarsele koostööle ja innovatsioonile sobitub hästi siseturvalisuse valdkonna õpetamisega, mis vajab samuti laiapõhjalist teadmistepagasit. Siseturvalisuse probleemid, nagu näiteks küberjulgeolek, kriisiohje või piirivalve, hõlmavad mitut teadusvaldkonda ning interdistsiplinaarse lähenemise abil on võimalik arendada keerulisi oskusi ja jagada teadmisi, mis on vajalikud turvalisuse tagamiseks. Koostööl põhinevad õppimisvormid aitavad arendada nii meeskonnatööoskusi kui ka võimekust tegutseda erinevates meeskondades.

Üldoskuste arendamine

Enlighti pädevusraamistikus keskendutakse 21. sajandi üldoskuste arendamisele, nagu kriitiline mõtlemine, suhtlemine, meeskonnatöö ja emotsionaalne intelligentsus. Need oskused on olulised ka siseturvalisuse valdkonnas, kus kriitiliste olukordade lahendamine eeldab mitte ainult tehnilist pädevust, vaid ka suutlikkust analüüsida keerukaid olukordi, teha koostööd ning suhelda eri osapooltega. Oskus kriitiliselt mõelda aitab tuvastada ja ennetada potentsiaalseid ohte ning väljakutseid, mis võivad hõlmata nii füüsilise kui ka digitaalse ruumi turvalisust, ning töötada välja erinevaid lahendusi. Näiteks kriiside haldamine eeldab kiiret otsustamist ja selget suhtlemist, mis põhinevad kriitilisel mõtlemisel, analüüsivõimel ja probleemilahendusoskusel.

Innovatsioon ja kestlikkus

Siseturvalisuse õpetamine peab arvestama ka tulevikuväljakutsetega, sealhulgas innovatsiooniga tehnoloogia valdkonnas. Enlighti võrgustiku kaudu edendatakse just uuenduslikke õpetamise meetodeid ja -vorme, mis võimaldavad õppuritel ja teadlastel katsetada uusi lähenemisi, sealhulgas tehnoloogiapõhist õppekeskkonda ja virtuaalset koostööd. Siseturvalisuses on tehnoloogiline innovatsioon kriitilise tähendusega – olgu selleks küberkaitse, tehisintellekt või muude uute tehnoloogiate rakendamine turvalisuse suurendamiseks.

Globaalne perspektiiv ja avatuse edendamine

Enlighti raamistiku rõhuasetus on suunatud avatusele ja kestlikkusele, mis on kooskõlas siseturvalisuse õpetamise vajadusega mõista globaalset konteksti ja rahvusvahelisi väljakutseid, näiteks nõuavad terrorismi, küberkuritegevuse ja kliimamuutustega seotud riskid laiahaardelist ja rahvusvahelist koostööd, mida saab toetada Enlightenmenti võrgustiku kaudu jagatud teadmiste ja kogemuste abil.

Lisaks Enlightenmenti pädevusraamistiku toele on Euroopa Ülikoolide Assotsiatsioon välja töötanud õpetamise hea tava põhimõtted, mille eesmärk on parandada kõrghariduse kvaliteeti Euroopas. Need põhimõtted rõhutavad järgmist: õppijakesksus, koostöö, mitmekesisus, paindlikkus, kvaliteet ja avatus (The European University Association, 2018). Õpetamise hea tava põhimõtted on mõeldud õppejõu toetamiseks ja õppija arengu tõhustamiseks, pakkudes mõlemale kindlustunnet ja mitmekesiseid katsetamise võimalusi. Määramatute olukordadega toimetulekuks õppeprotsessis on oluline tugi õpetamise hea tava põhimõtete järgimine.

3. SISETURVALISUSE VALDKONNA ÕPETAMISE ERIPÄRAD

Siseturvalisus ja sisejulgeolek⁵ on mõisted, mida kasutatakse sageli läbisegi. Siseturvalisuse arengukavas 2020–2030 defineeritakse turvalisust kui stabiilset elukeskkonda, milles inimene tunneb end kaitstuna, aitab ise selle kujundamisele kaasa ja kus on tagatud tema heaolu, ohutus ja kindlustatus (Siseministeerium, 2021). Siseturvalisuse 2024–2027 programmis esitatu kohaselt keskendub siseturvalisuse valdkond inimeste teadlikkuse suurendamisele, hoiakute ja käitumise turvaliseks muutmisele ning siseturvalisuse valdkonna targemaks ja innovaatilisemaks muutmisele (Siseministeerium, 2024). Siseturvalisus on lai ja keerukas valdkond, mis hõlmab politseitööd, pääste-teenuseid, kriisireguleerimist ja küberjulgeolekut jm. Selles valdkonnas õpetamine nõuab nii teoreetiliste teadmiste kui ka praktiliste oskuste omandamist. Õpetamine peab valmistama õppijaid ette reaalseks ja sageli ettearvamatuks tööks, kus määramatud olukorrad on tavalised.

Õppimine kui protsess on iga õppija jaoks erinev. Õppejõu roll selles protsessis on aidata õpiteekonda vastavalt õppija vajadustele suunata ja kohendada. Siseturvalisuse valdkonnas õpetamine nõuab laiaulatuslikku teadmiste ja oskuste pagasit. Selles

⁵ Siseturvalisuse ja/või sisejulgeoleku mõiste üle arutleb Erkki Koort dokumendi „Turvalisuspoliitika 2010“ kokkuvõttes ja nendib mõistete väärkasutust, tuues välja mõlema mõiste kohta mõtteainet pakkuvaid näiteid, millest võib leida konnotatiivseid tähendusi.

valdkonnas õpetamine on väljakutseterohke, sest sisaldab teoreetiliste ja praktiliste tahkude integratsiooni – seega peab õpetamine olema terviklik ja interdistsiplinaarne.

Siseturvalisuse valdkonna õppes võib õpiteekonnal ette tulla mitmeid väljakutseid – ühena neist võib välja tuua määramatuse. Vaadeldes määramatust kui senitundmatut olukorda ja sellesse sattumist, on selge, et tulevasel riigiametnikul peaks tööle ette tulevatest ootamatustest tekkima võimalikult lai pilt juba õppeprotsessi käigus. Määramatust ja ebakindlust võib tekitada näiteks õigusnormide ebapiisav tundmine või lahendamist nõudev olukord, mis esmapilgul ei mahu seadusega piiritletud raamistikku. Määramatute olukordade lahendamine tugineb kriitilisele mõtlemisele ja analüüsisioskusele, samuti aitavad need oskused luua seoseid teooria ja praktika vahel. Seoste loomine suurendab õppeülesannete realistlikkust. Seoste loomise oskust toetab viitamine elulistele olukordadele, juba õpitud teadmiste rakendamine, koosõppimine, ühistegevused (Lindvig & Ulriksen, 2019, p. 699). Tähtis on ka oskus igale olukorrale loominguks läheneda. Määramatuse vähendamiseks ja loovuse arendamiseks on võimalik ainevaldkondi integreerida ja interdistsiplinaarsust suurendada, kuna see võimaldab eri teadusvaldkondade teadmiste ja meetodite ühendamist, näiteks kaasata õppetöösse valdkondade eksperte. See aitab omakorda luua tugevamaid seoseid teooria ja praktika vahel ja pakkuda õppijatele väärtuslikku praktilist kogemust realistlike probleemide lahendamisel. Seaduse hea tundmine ja tõlgendamise oskus vähendab määramatust ja suurendab kindlustunnet. Oskus lahendada ootamatuid olukordi kindlamalt tuleb harjutades. Õpiprotsessi käigus võib esile kerkida küsimus reeglite, käitumisjuhiste, normide, seaduste tõlgendamise ja eriti rakendamise kohta. Ühest küljest on riigiametniku tugevuseks head teoreetilised teadmised, teisest küljest napib alles alustaval ametnikul praktilisi oskusi, ka julgust võtta vastutus ja ise otsustada, milline on kriitilises olukorras parim käitumisviis, sest kogemustepagas on väike. Õpiteekonnal esinevate raskuste minimeerimiseks on oluline protsessi pidevalt reflekteerida, sest see aitab tegevust eesmärgistada ja toetab õppija võimet näha ja luua õpitu vahelisi seoseid (Grant *et al.*, 2006, pp. 379–388).

KOKKUVÕTE

Artiklis analüüsitakse õpetamisprotsesside ja -suundade muutusi, keskendudes süvitsi siseturvalisuse valdkonnale. Ühiskondlikud muutused, nagu globaliseerumine, tehnoloogiline areng ning tööturu muutuvad nõudmised, on olulisel määral ümber kujundanud haridusprotsesside olemuse. Artikli põhirõhk on määratud ja määramatute olukordade käsitlemisel haridusvaldkonnas, eriti kõrghariduses. Autor järeldab, et siseturvalisuse valdkonna õpetamine eeldab interdistsiplinaarset ja koostööol põhil-

nevat lähenemist, et tõhustada õppijate valmisolekut ebakindlateks ja keerukateks olukordadeks. Tehnoloogia ja digitaliseerimine omandavad haridussüsteemis üha suuremat tähtsust, muutes õppeprotsessi interaktiivsemaks ning õppijatele kättesaadavamaks. Üldoskuste, sealhulgas kriitilise mõtlemise, probleemilahenduse ja meeskonnatöö võimekuse arendamine on oluline. Enlighti võrgustik toetab üldpädevuste kujundamist, mis on olulised nii siseturvalisuse valdkonnas kui ka ühiskonnas laiemalt. Artiklis rõhutatakse vajadust haridussüsteemi kohandamiseks muutuva kontekstiga ning õppijakeskse ja interdistsiplinaarse õppe edendamist. Määramatuse vähendamiseks soovitatakse tugevdada teooria ja praktika vahelist sidusust ning toetada reflektiivset õppimist, et suurendada tulevaste ametnike otsustuskindlust ja suutlikkust toime tulla ettearvamatute olukordadega.

Siseturvalisuse valdkonna õppeprotsessi määramatuse vähendamiseks on võimalik esitada mitmeid soovituslikke ettepanekuid:

Teooria ja praktika sidumine. Praktiliste oskuste ja teoreetiliste teadmiste ühendamise aitab õppijatel näha tööalaseid väljakutseid realistlikumalt ja suurendab enesekindlust.

Interdistsiplinaarsuse suurendamine. Eri valdkondade spetsialistide kaasamine õppeprotsessi laiendab perspektiivi ja toetab keeruliste probleemide lahendamist, mis on siseturvalisuses oluline.

Kriitilise mõtlemise arendamine. Analüüsioskuse arendamine ja olukordade hindamine aitab õppijatel määramatutes olukordades otsuseid vastu võtta ja lahendusi leida.

Reflektiivne õppimine. Refleksioon ja enesearengu teadvustamine toetavad seoste loomist õpitu ja reaalse olukordade vahel.

Simulatsioonid ja realistlikud probleemilahendused. Praktiliste ohu- või kriisiolukordade simuleerimine annab õppijatele võimaluse ohutult kogeda määramatuse juhtimist ja lahendamist.

Õigusnormide ja regulatsioonide tundmine. Hea arusaam seadusandlikest raamistikest ja nende rakendamine tugevdavad otsustusvõimet keerulistes situatsioonides.

Need ettepanekud aitavad luua struktureeritumat ja kindlamat õppeprotsessi, valmistades õppijaid ette mitmekesisteks ja keerukateks olukordadeks, mis on siseturvalisuse valdkonnas vältimatud.

EDA SIEBERK

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi õigus- ja sotsiaalteaduste keskuse vanemlektor

E-post: eda.sieberk@sisekaitse.ee

Eda Sieberk lõpetas 1985. a keeleteaduskonna Eduard Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutsega, mis on võrdsustatud magistrikraadiga. Ta on töötanud aastaid politsei- ja piirivalvekolledžis, alates 2010. a töötab õigus- ja sotsiaalteaduste keskuses. Õpetatavad valdkonnad on seotud suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning avaliku teenistuse eetikaga.

KASUTATUD ALLIKAD

- Anderson, T., 2008. *The Theory and Practice of Online Learning*. Second Edition. Edmonton: AU Press.
- Britzman, D. P., 2007. Teacher education as uneven development: Toward a psychology of uncertainty. *International Journal of Leadership in Education*, 10(1), pp. 1–12.
- Buzzetto-Hollywood, N. A., Wang, H. C., Elobeid, M. & Elolaid, M. E., 2018. Addressing Information Literacy and the Digital Divide in Higher Education. *Interdisciplinary Journal of e-Skills and Lifelong Learning*, 14, pp. 78–81.
- Care, E. & Kim, H., 2018. *Assessment of twenty-first century skills: The issue of authenticity*. In *Assessment and teaching of 21st century skills*. Cham: Springer.
- De Kock, A., Slegers, P. & Voeten, M. J., 2004. New learning and the classification of learning environments in secondary education. *Review of Educational Research*, 74, pp. 141–150.
- Elgart, M. A., 2020, *The Decade Ahead: 3 Societal Trends Impact Education*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://source.cognia.org/issue-article/the-decade-ahead-3-societal-trends-impact-education/> [Kasutatud 08.08.2024].
- European University Network ENLIGHT, 2021. *ENLIGHT Competence Framework*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://enlight-eu.org/index.php/university-about-us/about-enlight> [Kasutatud 17.10.2024].
- Grant, A., Kinnersley, E. M., Pill, R. & Houston, H., 2006. Students' views of reflective learnign techniques: an efficacy study at a UK medical school. *Medical Education*, 40(4), pp. 379–388.
- Guerriero, S., 2017. *Pedagogical Knowledge and the Changing Nature of the Teaching Profession*, Educational Research and Innovation. Paris: OECD Publishing.
- Haridus- ja Teadusministeerium, 2014. *Eesti elukestva õppe strateegia 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: [https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/strateegia2020%20\(2\).pdf](https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/strateegia2020%20(2).pdf) [Kasutatud 07.08.2024].
- Haridus- ja Teadusministeerium, 2019. *Tark ja tegus Eesti 2025*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.hm.ee/sites/default/files/tark_ja_tegus_kokkuvote_eestik_a4_veebi.pdf [Kasutatud 07.08.2024].
- Haridus- ja Teadusministeerium, 2021. *Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://valitsus.ee/sites/default/files/documents/2021-11/Haridusvaldkonna%20arengukava%202021-2035.pdf> [Kasutatud 07.07.2024].
- Harvie, J., 2021. Interdisciplinary Education: Memorialising Learning Experiences. *EDUCA - International Catholic Journal of Education*, 6, pp. 111– 126.

- Lindvig, K. & Ulriksen, L., 2019. Different, Difficult, and Local: A Review of Interdisciplinary Teaching Activities. *The Review of Higher Education*, 43(2), pp. 697–725.
- O’Neill, G., 2015. *Curriculum Design in Higher Education: Theory to Practice*. Dublin: UCD Teaching & Learning.
- OECD, 2018. *The future of education and skills 2030*. Learning framework 2030. OECD. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.oecd.org/en/about/projects/future-of-education-and-skills-2030.html> [Kasutatud 06.08.2024].
- OECD, 2020. *The future of work: Employment outlook*. Paris: OECD Publishing.
- Postareff, L., Lindblom-Ylänne, S. & Nevgi, A., 2008. A follow-up study of the effect of pedagogical training on teaching in higher education. *Higher Education*, 56, pp. 29–32.
- Pyörälä, E., Korsberg, H. & Peltonen, L. M., 2021. How teaching academies promote interdisciplinary communities of practice: The Helsinki case. *Cogent Education*, 8, p. 9
- Reich, J., 2018. Lifelong learning in the digital age. *Professional Educator*, 19(2), pp. 22–25
- Sagy, O., Hod, Y. & Kali, Y., 2019. Teaching and learning cultures in higher education: a mismatch in conceptions. *Higher Education Research & Development*, 38, p. 852
- Sinha, D. & Sinha, S., 2020. Managing in a VUCA world: Possibilities and pitfalls. *Journal of Technology Management for Growing Economies*, 11(1), pp. 11–18.
- Sisekaitseakadeemia, 2024. *Arengustrateegia 2025–2035*. [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://www.sisekaitse.ee/sites/default/files/inline-files/Arengukava.pdf> [Kasutatud 01.11.2024].
- Siseministeerium, 2021. *Siseturvalisuse arengukava 2020–2030*. [Võrgumaterjal]. Leitav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-10/siseturvalisuse_arengukava_2020_2030_03.06.2021.pdf [Kasutatud 07.08.2024].
- Siseministeerium, 2024. *Siseturvalisus 2024–2027*. [Võrgumaterjal]. Leitav: https://siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2023-12/Programm%20Siseturvalisus%202024_2027.pdf [Kasutatud 07.08.2024].
- The European University Association, 2018. *European Principles for the Enhancement of Learning and Teaching*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eua.eu/issues/20:learning-teaching.html> [Kasutatud 05.06.2024].
- Wulf, C., 2019. “From Teaching to Learning”: Characteristics and Challenges of a Student-Centered Learning Culture. Rmt: H. A. Mieg, toim., *Inquiry-Based Learning – Undergraduate Research*. Cham: Springer, pp. 47–55.

KEHALISE VÕIMEKUSE SEOSED TEENISTUSPÜSTOLIST LASKMISE TULEMUSEGA SISEKAITSEAKADEEMIA POLITSEITEENISTUSE ERIALA ÕPPURITEL

EPP JALAKAS, HANNES HAAV

Võtmesõnad: vastuvõtukatsed, kehalised võimed, koordineatsioon, teenistuspüstolist laskmine, politsei

DOI: <https://doi.org/10.15158/5q1x-8025>

Ülevaade. Uuringus vaadeldi Sisekaitseakadeemia politsei- ja piirivalvekolledži (edaspidi PPK) politseiteenistuse eriala õppurite sisseastumiskatsete ning õppetöö käigus sooritatud kehaliste võimete testide ja teenistuspüstolist laskmise tulemusi. Eesmärk oli leida seoseid, mis aitaksid valida paremaid kandidaate.

Analüüsiti 2020. ja 2021. aastal alustanud õppurite andmeid, valimis oli 55 naist ja 61 meest.

Lasketesti tulemused korreleerusid sooga ($r = 0,26$, $p < 0,01$) – mehed said keskmiselt naistest paremaid tulemusi. Laskmise tulemusega oli meestel nõrgalt seotud toenglamangus kätekõverdused (edaspidi TLKK) ja istesse tõus (edaspidi IT) ning naistel 3000 m jooksu ja jalapressi (edaspidi JP) tulemused.

Sisseastumiskatsetest seostusid hilisema teenistuspüstolist laskmisega 3000 m jooksu ja TLKK katse, koordineatsioonitesti tulemuste seost lasketesti hinnetega ei olnud võimalik tuvastada. Tulirelva treenimisel võib abi olla paremate kehaliste võimete tasemest. Uuringutega on vaja jätkata, et katseid väljaõppe efektiivsuse tõstmiseks täiustada.

RELATIONSHIPS BETWEEN PHYSICAL ABILITIES AND PERFORMANCE WHEN FIRING A SERVICE PISTOL AMONG POLICE CADETS IN THE ESTONIAN ACADEMY OF SECURITY SCIENCES

EPP JALAKAS, HANNES HAAV

Keywords: police, physical abilities, entrance test, coordination skill, shooting performance

Overview. The study looked at how physical fitness test results relate to students' performance in the firearms usage course at the Police and Border Guard College of the Estonian Academy of Security Sciences. The study's goal was to find correlations that could help select better candidates for police work and improve training efficiency. The data was collected from students who enrolled in 2020 and 2021, focusing on the connections between fitness, coordination and shooting performance (as graded). The study also assessed whether height and body weight affected shooting performance.

The study results showed that men generally scored better in shooting than women. It also found some weak correlations between shooting performance and fitness test results. This suggests that a better fitness level could help with firearm training. The study found no clear link between the results of the coordination tests and shooting performance. This might indicate that the research design needs to be reviewed or changed. Overall, the study helps to explain how fitness and shooting performance are connected with the aim of developing better entry tests to select the best available candidates.

SISSEJUHATUS

Piirkondlike relvakonfliktide tagajärjel võib Euroopas suureneda organiseeritud kuri-tegevus, Eesti siseturvalisuse valdkonnas tekib vajadus lahendada varasemast rohkem nn ühiskondliku julgeolekuga seotud probleeme, samuti peab valmis olema muutli-keks oludeks ja kriisideks (Savimaa *et al.*, 2024, lk 7–9). Politseiametnike mitmekülgse töö hulka kuuluvad kehalistele võimetele väljakutset pakkuvad tegevused, nagu tõm-bamised, lükkamised, väänamised, löömised ning kahtlusaluste jälitamine (Dawes *et al.*, 2016, p. 1). Töölaste vajaduste tõttu kuulub jõustruktuuride väljaõppeprogrammi ka enesekaitse (Dawes *et al.*, 2018, pp. 319–320). Kehaline koormus tööülesandeid täites võib kõikuda väga kergest kuni südame maksimaalset löögisagedust nõudva koormuseni (Decker *et al.*, 2022, p. 964).

Siseturvalisuse arengukava üks peamisi eesmärke on tagada avalik kord ja turvali-sus, mis eeldab asjakohast reageerimisvõimekust võimalikes konfliktiolukordades. Arengukava näeb ette mitmekülgsete meetmete kasutuselevõttu, sealhulgas vahetu sunni kohaldamist (Siseministeerium, 2021). Vahetu sunni kohaldamisel on oluline roll kehalistel võimetal, kuna konfliktide lahendamine võib nõuda osavust, vastupi-davust ja jõu rakendamist, mis aitab ennetada olukorra eskaleerumist. Kehalised või-med, nagu kiirus, jõud ja oskuslik liikumine, on kriitilise tähtsusega, kui ettekirjutusi ei täideta (Anderson *et al.*, 2002, pp. 403, 408). See tähendab, et politseinikud peavad olema valmis kasutama vahetut sundi (Siseministeerium, 2021; Korrakaitseeadus, 2014) ning olema valmis hädakaitseks (Karistuseseadustik¹, 2002), sealjuures kasu-tama vajadusel tulirelvi (Karistuseseadustik¹, 2002; Korrakaitseeadus, 2014), mistõttu on olulised lasketäpsus ja -kiirus (Simas *et al.*, 2022, p. 1). Sealjuures ei ole lasketäpsus ja -kiirus olulised kitsalt politsei ning korrariikkuja interaktsiooni kontekstis. Arvesse tuleb võtta ka keskkonda ning sellest tingitud ohtusid ja kolmandaid isikuid ehk kor-rakaitseeadusest tulenevat piirangut mitte ohustada muud kaalukat hüve (Korrakait-seeadus, 2014).

Sisekaitseakadeemia sisseastujate ja õppurite kehaliste võimete testidelt saadud tulemused on näidanud langustrendi (Kultuuriministeerium, 2021, lk 22–24). Sellel võib olla negatiivne mõju siseturvalisuse arengukavas seatud eesmärkide täitmisele õpingutejärgses teenistuses. Võimalike seoste leidmiseks püstitasime **uurimisprob-leemiks** küsimuse, millised kehalised võimed on politseiteenistuse õppuritel seotud lasketesti tulemusega.

Uuringu **eesmärk** oli välja selgitada Sisekaitseakadeemia politseiteenistuse õppurite näitel seosed õppuri soo, kehamassi ja -pikkuse, kehaliste võimete testide tulemuste ning teenistuspüüstolist laskmise hinde vahel. Seoste leidmine võimaldaks sisseastu-

miskatseid või nende hindamist ümber kujundada ning aitaks kandidaatide pingerea kujundamisel eelistada neid, kellel on suurem statistiline tõenäosus õpingute käigus paremaid tulemusi saavutada.

Politsei õppeasutustes arendavad õppurid enda kehalisi võimeid, kusjuures täheldatud on võimete paranemist eelkõige väljaõppe esimestel kuudel (Crawley *et al.*, 2016, p. 1421). Simas *et al.* (2022, p. 17) on leidnud, et kehalised võimed – eriti käelaba tugevus – võivad mõjutada lasketesti tulemust, Xu *et al.* (2023, pp. 1–2) seostavad käelaba tugevust aga pigem kehamassi ja -pikkuse kui füüsilise treeninguga. Käelaba tugevuse seos korreleerub impulsi jäävuse seaduse ning Newtoni teise ja kolmanda seadusega, st erineva suuruse ja massiga käsi kogeb kiirendust ja impulssi (tagasilööki) erinevalt (Pourciau, 2011, pp. 1015–1021; Chang *et al.*, 2014, pp. 1–13). Nii mõjutab tagasilööki väiksemat ja kergemat kätt rohkem kui suuremat ja raskemat kätt, mis tähendab, et väiksema käe puhul relva liikumise distantsid suunal taha ja tagasi laskeasendisse suurenevad ning sellele kulub rohkem aega. Kiirlaskmise seisukohast on tõenäoline, et väiksem käe mass ja tugevus avaldavad sooritusele negatiivset mõju, sest tempot hoida püüdes langeb lasketäpsus ning lasketäpsust hoida püüdes aeglustub soorituse kiirus.

Lasketäpsust võivad mõjutada ka hingamislihaste tugevus ja kopsude töövõime (Karamduman *et al.*, 2022, p. 10). On ka leitud, et lasketestides, eriti kehalisele koormusele järgnenud testides, saavutasid paremaid tulemusi spordiga, sealhulgas nii vastupidavuse kui jõutreeninguga tegelejad (Sykora, 2014, p. 10). Muirhead *et al.* (2019, p. 6) leidsid, et laskeharjutuste tulemused olid korrelatsioonis kehaliste võimete testide tulemustega ehk lisaks käelaba haardejõule esinesid olulised seosed ka 20 m süstikjooksu ning jalgade ja selja jõuharjutustega.

Brown *et al.* (2021, p. 1) tuvastasid lasketestidel naissoost osalenutel madalamad tulemused võrreldes meessoost osalenutega. Sarnasele järeldusele jõudsid Charles ja Copay (2001, p. 305), kes leidsid, et naised said lasketestides meestest madalamaid tulemusi nii harjutusperioodi alguses kui lõputestides, samuti oli naistel meestest nõrgem käelaba haare. Seevastu Orr *et al.* (2021, p. 61) ei täheldanud 12 politseiõppurit hõlmanud uuringus erinevusi meeste ja naiste lasketäpsuses ega käelaba haardetugevuses. Uuringu piiranguna tuleb arvesse võtta, et valim ei olnud statistiliselt oluliste järelduste tegemiseks piisav. Ka Chan *et al.* (2023) leidsid, et meeste tulemused on laskmises tihti paremad kui naistel. Sealjuures võivad erinevusi põhjustada jõu ja vastupidavuse näitajad, aga ka antropomeetrilised ja biomehaanilised tegurid, mis mõjutavad tasakaalu ja kehaasendi hoidmist.

Liikumisvõimed ja koordineatsioon on omavahel seotud, kuid sagedamini ühesuunaliselt, nii et koordineatsiooni arendades paraneb ka üldine kehaline vorm ehk fitness

(Maczuga *et al.*, 2021, p. 131). Koordinaatsiooni on peetud politseiametnike puhul oluliseks, mida kinnitab asjaolu, et Euroopa Politsei Spordiliidu kehaliste võimete järgumärgi (EPLA) punktitablelis on koordinaatsiooni testimine sees. Harjutusteks on määratud hüpsitsaga hüppamine, kaugushüpe ning teenistuspüstolist laskmine. Märgi taotlejad võivad sooritada valikuliselt ühe nendest. Testide kohta koostatud selgitustes ei ole andmeid sooritusvõimete korrelatsioonide kohta nende aladel. (Sports ... [s.a.]

Kayihani *et al.* (2013, p. 819) aga leidsid Türgi politseiakadeemia meesõppureid testides, et nende valitud koordinaatsioonitest oli lasketulemusega seotud. Seal kasutati testina järjestikuseid tennisepalli altvisked 2 meetri kauguselt vastu seinu vaheldumisi parema ja vasaku käega 30 sekundi jooksul.

PPK õppekavas on esimesel kursusel kehalise ettevalmistuse õppeaine, mille käigus sooritavad õppurid kehaliste võimete teste. Samuti teevad õppurid esimesel kursusel politsei tulirelvade kasutamise õppeaine raames teenistuspüstolist laskmise testi ning peavad demonstreerima enesekaitse- ja kinnipidamisvõtteid.

Mõned kehaliste võimete testid on sarnased mujal maailmas politseiametnikel või politsei õppeasutustes kasutatavate testidega, aga nende tulemuste seoseid laskesti sooritusega ei ole Eestis seni uuritud. Samuti ei ole vaadeldud Sisekaitseakadeemia sisseastumiskatsetel kasutatava koordinaatsioonitesti seost politsei tööks vajalike rakenduslike oskuste, nagu teenistuspüstolist laskmise tulemuste ega muu turvataktilika valdkonnaga.

1. UURINGU VALIM JA METOODIKA

Uuringus kasutati sekundaarset andmete kogumise meetodit, mis võimaldab teisel eesmärgil kogutud andmete kasutamist ning töötlemist (Give, 2008, p. 803). Autorid kogusid andmeid sisseastumiskatsete ja õppeainete raames õppekavaga seotud eesmärkidel. Uuringusse kaasati 2020. ja 2021. aastal PPK politseiteenistuse erialal õpinguid alustanud õppurite andmed, mis olid kogutud sisseastumiskatsetel, esimese kursuse õppetundide käigus tehtud kehaliste võimete testimisel ja lasketestil. Valimisse kuulus 56 naist ja 61 meest.

Need aastakäigud valiti välja seetõttu, et nende katsed ja katsete hindamise skaalad olid samad ning katsed toimusid samadel perioodidel õppeaja vältel ning nad olid uuringu ajal kõige hilisemad politseiteenistuse eriala lõpetanud, kajastades praegust olukorda.

Täiendavalt koguti õppeinfosüsteemi alusel andmeid 2018.–2023. aastal PPK sisseastumiskatsetel koordineeritud lävendit mitte täitnute õpingute käigus sooritatud lasketesti ja turvataktika hinnete kohta.

Sisseastumiskatsed toimusid kaks kuni viis kuud enne õppetöö algust. Õppeaasta kestis septembrist juunini. Sisseastumiskatsetel sooritasid valimi liikmed 2 minuti jooksul TLKK ja IT, lisaks 3000 meetri jooksu testi ning koordineeritud testi. (Sisekaitseakadeemia, 2019)

Kehalise ettevalmistuse tundide raames mõõdeti õppurite kehamassi ja -pikkust ning õppurid sooritasid kolmel korral kehaliste võimete teste: esimesed testid olid õppeaasta alguses, septembris-oktoobris, teised novembris-detsembris ja kolmandad mais. Sooritatavateks aladeks olid TLKK ja IT 2 minuti jooksul, 3000 meetri jooks, lamades surumine (edaspidi LS), JP ja ülatõmme plokkrenažööril (edaspidi ÜT).

Uuringu raames vaadeldi, millised on seosed osalenute soo, kehamassi ja -pikkuse, testide tulemuste ja turvataktika mooduli politsei tulirelvade kasutamise õppeaine hinnete ehk laskmise tulemuse vahel.

Kehaliste võimete testidest oli katsete perioodil üksikuid puudumisi õppetööst haigestumise, vigastuste või muude põhjuste tõttu. Üksikute katsete mittesooritajad varieerusid. Üldvalimist väiksemad osalejate arvud on alade juures välja toodud.

1.1. Mõõtmised

Kehamassi mõõdeti kehaliste võimete testide eel Tanita UM-072 kaaluga ning jõuseadmetel kasutatava vastupanu suurus arvutati igaks katsekorraks eraldi, proportsionaalselt sooritaja kehamassiga.

Kehapikkus pandi kirja õppuril vahetult enne õppetöö algust toimunud arstliku kontrolli mõõtmise järgi või mõõdeti kohapeal Seca portatiivse stadiomeetriga.

1.2. Kehaliste võimete testide kirjeldus

ÜT katse algasendiks oli istumine renažööri pingil, keha sirgelt, käed ülal, haare renažööri kangist pealhaarde. Algasendist kõverdati käed nii, et kang liikus näo eest allapoole lõua tasapinda, keha pidi jääma kogu harjutuse sooritamise vältel sirgeks. Vastupanu suuruseks oli u 75% kehamassist.

JP katsel algasendiks oli iste 45° jalapressi treenažööril, jalad asetatud platvormile puu-
sade laiuselt. Põlvede kõverdamisega u 90°-ni langetati platvorm ning seejärel suruti
uuesti üles kuni jalgade sirgenemiseni. Vastupanu suurusks oli u 200% kehamassist.

LS katse algasendiks oli lamamine selili pingil, pea, õlad ja tuharad kontaktis pingi hori-
sontaalpinnaga, jalad toetumas täistallaga põrandale. Kangist võeti pealthaare õlgade
laiuselt või sellest laiemalt. Kangi langetati rinnale ja suruti üles sirgetele kätele. Har-
jutust sooritati kehamassist u 50% vastupanuga.

IT katse algasendiks oli selililamang, käed sõrmseongus kuklal, küünarnukid ette suu-
natud, põlved kõverdatud u 90°, varbad varbseina alumise pulga all või hoidis neid
maas kinni keegi katsetel osalenutest. Algasendist tuli tõusta istesse, puudutada küü-
narnukkidega põlvi ja laskuda tagasi selili asendisse. Kontrollkatse sooritati maksimaalse istesetõusude arvu peale 2 minuti jooksul.

TLKK algasendiks oli toenglamang. Katse käigus oli vaja kõverdada käed ja langetada
keha ühel sirgel alla, nii et õlavars jääks paralleelseks aluspinnaga, ning suruda siis
uuesti käed lähteasendisse sirgeks.

Kõigi jõuharjutuste puhul fikseeriti katse sooritaja kordused. Kolme kilomeetri jooks
toimus laugjal maastikul. Distanti läbimiseks kulunud aeg fikseeriti.

Koordinatsioonitesti algasendiks oli seis tugijalal u 5 cm laiuse joone kõrval, teine jalg
põlvest kõverdatud, joon asetsemas keha suhtes mediaalselt. Katse käigus sooritati
tugijalal kolm külgsuunas edasi-tagasi hüpet üle joone ning eest jalavahetusega kolm
külgsuunas edasi-tagasi hüpet teisel jalal. Sama hüppemustrit korrati kuni 20-sekun-
dilise aja täitumiseni või vea tekkimiseni. Sooritamiseks oli võimalik saada kaks katset,
hinnati, kas lävend oli täidetud või mitte. Koordinatsioonitesti lävendit mitte saavu-
tanud ei langenud sisseastumiskonkursist välja, kui olid positiivselt sooritanud teised
kehaliste võimete testid.

Sisseastumise kehaliste võimete testid (TLKK, IT, kolme kilomeetri jooks, koordinat-
sioonitesti) toimusid järjestikku ühel päeval. Õppetöö käigus sooritatud testimine oli
jaotatud kahele päevale, korraga sooritati kolm ala.

Sisseastumise ja õppeperioodi kehaliste võimete testide hindeskaalad on kirjas juu-
resolevates tabelites (1–4).

Tabel 1. Kehaliste võimete testide punktiskaala sisseastumiskatsetel

PUNKTE/ ALA	NAISED	MEHED	NAISED	MEHED	NAISED	MEHED	KOORDI- NATSIOO- NIHARJU- TUS
	TLKK 2 min jooksul	TLKK 2 min jooksul	IT 2 min jooksul	IT 2 min jooksul	3000 m jooks	3000 m jooks	
10	40	40	70	70	12:00	12:00	-
9	35	35	65	65	13:00	13:00	-
8	32	32	60	60	14:00	14:00	-
7	30	30	55	55	15:00	15:00	-
6	28	28	50	50	15:30	15:30	-
5	26	26	45	45	16:00	16:00	-
4	20	24	40	40	18:00	16:30	-
3	15	22	35	35	20:00	17:30	-
2	10	20	25	30	22:00	18:00	-
1	6	15	20	25	25:00:00	20:00	-
							20 s

Tabel 2. Kehaliste võimete testide sisendpunktid üldpunktidesse sisseastumiskatsetel

6 punkti	3 ala kokkuvõttes 25–30 punkti + koordineerimisiharjutus arvestatud
5 punkti	3 ala kokkuvõttes 20–24 punkti + koordineerimisiharjutus arvestatud
4 punkti	3 ala kokkuvõttes 15–19 punkti + koordineerimisiharjutus arvestatud
3 punkti	3 ala kokkuvõttes 10–14 punkti + koordineerimisiharjutus arvestatud
2 punkti	3 ala kokkuvõttes 6–9 punkti + koordineerimisiharjutus arvestatud
1 punkt	3 ala kokkuvõttes 3–5 punkti ja/või koordineerimisiharjutus arvestamata
Ei läbi kehalisi katseid	3 ala kokkuvõttes 2 või vähem punkti või ühel kolmest põhialast lävend täitmata

Tabel 3. Kehaliste võimete testide punktid õppetöös politseiteenistuse erialal

	PUNKTID	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
ÜT (75%), korduste arv	Mehed	25	24	22	20	18	16	13	10	7	
	Naised	20	19	18	17	15	13	10	7	4	
IT, korduste arv 2 min jooksul	Mehed	100	95	90	85	80	75	70	60	50	30
	Naised	90	85	80	75	70	65	60	50	40	25
LS (50%), korduste arv	Mehed	25	24	23	22	20	18	16	14	10	
	Naised	20	19	18	17	15	13	11	8	5	
3 km jooks, aeg	Mehed	11:00	11:15	11:30	11:45	12:00	12:30	13:00	14:00	16:00	17:10
	Naised	13:00	13:30	14:00	14:30	15:00	16:00	17:00	18:00	20:00	22:00
JP (200%), korduste arv	Mehed	25	24	23	22	20	18	16	14	10	
	Naised	20	19	18	17	16	14	11	8	5	
TLKK, korduste arv	Mehed										20
	Naised										8

Tabel 4. Hindeksaalad kehaliste võimete testidest kogutud punktidele õppetöös politseiteenistuse erialal

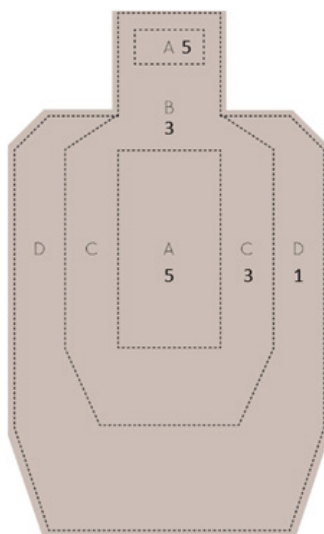
HINNE/VANUS	<= 29	30–39	>= 40
„A“	45	40	35
„B“	40	35	30
„C“	35	30	25
„D“	30	25	20
„E“	3	3	3
„F“	<3	<3	<3

1.3. Teenistuspüstolist laskmise hindamine

Tulirelvade kasutamise õppeaine, mille maht oli 3 EAP, oli politseiteenistuse õppuritel kavas esimesel kursusel ning lõppes õppeaasta lõpus hindelise eksamiga. Tulirelvade kasutamise aine hinne saadi lasketesti põhjal. Lasketest koosnes kolmest osast (Sisekaitseakadeemia, 2020):

- 1) Esimeses osas seisis õppur märklauast viie meetri kaugusel. Helisignaali järel haaras ta kabuurist relva ning hoiatas korrarikkujat ehk märklehte valjuhäälselt;

- 2) Teises osas seisis õppur märklauast viie meetri kaugusel. Helisignaali järel haaras ta kabuurist relva ning sooritas kolme sekundi jooksul ühe tabava lasu;
- 3) Kolmandas osas seisis õppur märklauast kümne meetri kaugusel. Helisignaali järel haaras ta kabuurist relva, hoiatas korrarikkujat valjuhäälselt ning sooritas seejärel kaks lasku esimesse märklehte. Seejärel sai esimene salv tühjaks ning õppur pidi muutma oma asukohta ja laskeasendit, vahetama salve ning sooritama kolm lasku teise märklehte. Ajalimiit oli 20 sekundit ning aeg läks kinni viimase lasu sooritamisega.

Joonis 1. Märkleht, mida lasketestil kasutati. Autorite täiendatud. (Jahipaun, 2024)

Igale osale järgnes olukorrakontroll ning seejärel pandi relv kabuuri. Sealjuures pidi õppur järgima kõiki ohutusreegleid. Punkte sai ainult tabamuste eest ning seda juhul, kui ajalimiiti ei ületatud. Märklehel on kolm tsooni: A – 5 punkti, B ja C – 3 punkti ja D – 1 punkt (joonis 1). Lasketestis ei võinud olla ühtegi märklehest mööda lasku ega üle ühe D. Hindekriteeriumid: „A“ – 28–30 p, „B“ – 26 p, „C“ – 22–24 p, „D“ – 20 p, „E“ – 16–18 p ja „F“ – 0–15 p. Katset oli võimalik sooritada ühel päeval kaks korda ning läbikukkumise korral teisel päeval veel kaks korda. Hinde ehk tulemuse sai sõltumata stabiilsusest prima soorituse järgi. Ülejäänud katseid ega katsete koguarvu õppeinfosüsteemis ei arhiveerita (Sisekaitseakadeemia, 2020) ehk selle kohta andmed puuduvad.

1.4. Andmete analüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati programmi IBM SPSS Statistics 20. Tunnustevahelisi seoseid vaadeldi Pearsoni korrelatsioonikordaja järgi. Kõigi seoste puhul lähtuti usaldusnivoost vähemalt 95%.

2. UURINGUS OSALENUTE ANTROPOMEETRISED NÄITAJAD, KEHALISTE VÕIMETE TESTIDE TULEMUSED JA LASKETESTI HINDED

Uuringus osalenud meeste keskmine pikkus oli 183,2 (\pm 6,2) ja naistel 169 (\pm 6,1) sentimeetrit. Keskmine kehamass meestel oli õppetööd alustades 80,2 kg ja esimese kursuse lõpuks tõusis see 2,5 kg võrra, naistel õppetöö alguses keskmiselt 63,0 kg (\pm 8,8) ja esimese kursuse lõpus 0,7 kg rohkem (tabel 5).

Tabel 5. Kõigil kaalumistel osalenud õppurite keskmine kehamass õppeaja vältel

	1. KURSUSE ALGUS	1. KURSUSE LÕPP
Naised, n = 54		
Keskmine kehamass (kg)	63,0	63,7
Standardhälve	8,8	8,1
Mehed, n = 61		
Keskmine kehamass (kg)	80,2	82,7
Standardhälve	11,7	11,9

Tabel 6. Teenistuspüstolist laskmise hinded soo järgi

	NAISED, N = 56	MEHED, N = 61
Teenistuspüstolist laskmise hinnete aritmeetiline keskmine	3,75	4,25
Standardhälve	1,04	0,9

Kui vastupanuga sooritatud jõukatsete keskmised tulemused ning 3000 m jooksu tulemused paranesid esimese kursuse vältel, siis TLKK ja IT keskmistes tulemustes täheldati esimese kursuse alguses paranemist võrreldes sisseastumisega, kuid kursuse alguse kehaliste võimete testidega võrreldes olid keskmised tulemused nendel aladel kursuse lõpus madalamad. (Vt tabelid 7 ja 8.)

Tabel 7. Sisseastumise kehaliste võimete testide tulemused

	NAISED, N = 56	MEHED, N = 61
TLKK keskmised kordused	20,6	37
Standardhälve	9,2	5,2
IT keskmised kordused	53,9	58,7
Standardhälve	15,6	11,7
Koordinatsioonitesti keskmine (s)	19,5	19,7
Standardhälve	2	2,2
3 km jooks, keskmised ajad	17:49.7	14:24.5
Standardhälve	2:18	1:46

Tabel 8. Kehaliste võimete testide tulemused esimese kursuse alguses ja lõpus

	NAISED 1. KURSUSE ALGUSES	NAISED 1. KURSUSE LÕPUS	MEHED 1. KURSUSE ALGUSES	MEHED 1. KURSUSE LÕPUS
TLKK keskmised kordused	19,5	16,4	42,6	36,5
Standardhälve	8,6	7	13,6	11,8
IT keskmised kordused	55,2	50,4	61,4	60,9
Standardhälve	16,1	22,6	14,5	17,1
3 km jooks, keskmine aeg	17:34	15:57	14:24	13:19
Standardhälve	2:01	1:42	1:39	1:17
LS keskmised kordused	4,1	11,7	22,1	26,4
Standardhälve	5,6	7,2	5,5	7,4
ÜT keskmised kordused	2,2	7,4	15,5	19,5
Standardhälve	3,3	4,8	7,1	6,8
JP keskmised kordused	12,8	25,8	18,1	29,5
Standardhälve	7,4	17	8,1	15,7

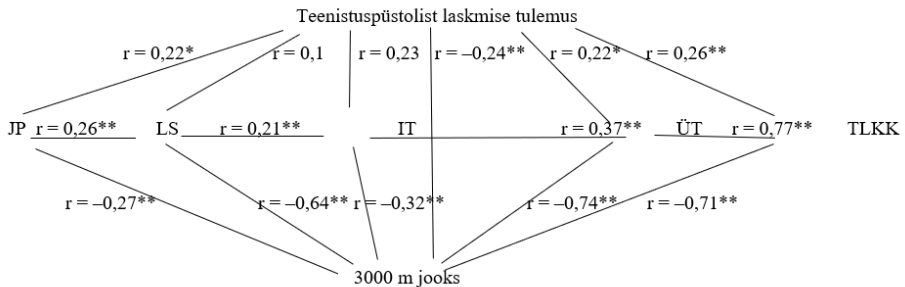
3. ARUTELU

Peamise erinevusena saab välja tuua meeste ja naiste erinevust lasketesti hinnetes. Mehed sooritasid lasketesti keskmiselt kõrgemale hindele kui naised ($r = 0,25$, $p < 0,01$). Nii sisseastumisel kui esimese õppeaasta vältel tehtud kehaliste võimete testide tulemustes esines väheseid seoseid tulirelvast laskmise testi hinnetega. Sarnaselt lasketestiga sooritasid mehed keskmiselt naistest paremale tulemusele ka kehaliste võimete teste.

Sisseastumiskatsetel saavutatud tulemustest olid hilisema lasketesti sooritusega statistiliselt oluliselt seotud TLKK ($r = 0,19$, $p < 0,05$; kogu valim) ning 3000 meetri jooks ($r = -0,21$, $p < 0,05$; 56 naist, 60 meest). Sisseastumiskatsetel saadud istesetõusude ja koordinatsioonitesti tulemustes lasketesti hinnetega statistiliselt olulist seost ei ilmnenu.

Üldvalimis oli lasketestiga kõrgeima seosega TLKK esimese kursuse teises testis ($r = 0,36$, $p < 0,01$), kuid erinevus võis tuleneda sellest, et testil oli võrreldes järgmiste vaadeldavate katsetega enim puudujaid, osales 51 naist ja 55 meest.

Pearsoni korrelatsioonikordajad lasketesti ja kehaliste katsete võrdluses erinesid nii alade kui katsete sooritamise aegade lõikes.

Joonis 2. Teenistuspüstolist laskmise hinde seosed esimese kursuse lõputesti kehaliste võimete testide tulemustega ja kehaliste võimete testide omavahelised seosed kogu valimis; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Lasketestiga samal perioodil, esimese kursuse lõpus sooritatud testidest olid üldvalimis lasketesti tulemusena nõrga statistiliselt olulise seosega TLKK (55 naist, 61 meest), 3 km jooks (55 naist, 59 meest), ÜT (56 naist, 60 meest), IT (kogu valim), JP (56 naist, 60 meest), LS (55 naist, 60 meest) ja kehaliste võimete testide punktisummal põhinev kehalise ettevalmistuse aine hinne esimese kursuse lõpus ($r = 0,24$, $p < 0,01$; kogu valim). Kehaliste võimete testide omavahelistes tulemustes ilmnis tugevamaid korrelatiivseid seoseid kui seotuses lasketesti hinnetega. Vt joonis 2.

Mehi ja naisi eraldi vaadeldes oli ainult meeste valimis lasketesti ja kehaliste võimete testide vahel üldvalimist vähem statistiliselt olulisi seoseid. Tulirelvade kasutamise

õppeaine hindega korreleerusid nii esimese kursuse alguse IT testi ($r = 0,36$, $p < 0,01$, $n = 58$) kui ka teise kehaliste võimete testi IT tulemused ($r = 0,34$, $p < 0,05$, $n = 56$) ning teise testi TLKK katse ($r = 0,43$, $p < 0,01$, $n = 55$). Esimese kursuse lõpus sooritatud kehaliste võimete testidest seostusid lasketesti hindega samuti IT ($r = 0,3$, $p < 0,05$) ja TLKK tulemused ($r = 0,26$, $p < 0,05$, $n = 61$).

Naiste valimis olid tulirelvade kasutamise õppeaine hindega statistiliselt seotud esimese kursuse alguse 3000 meetri jooksu tulemused ($r = 0,33$, $p > 0,05$, $n = 52$), teise testi JP ($r = 0,35$, $p < 0,05$, $n = 51$) ja esimese kursuse lõputesti JP tulemused ($r = 0,30$, $p < 0,05$, $n = 56$).

Tabel 9. Kehamass, -pikkus ja kehamassiindeks teenistuspüstitestide laskmise hindede jaotuse alusel.

	MEHED				NAISED		
	Hinne	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
Kehakaal (kg)	5	32	81,5	13,8	18	62,3	9,9
	< 5	29	79,0	9,2	38	64,0	9,1
Pikkus (cm)	5	32	183,9	6,3	18	169,6	7,6
	< 5	29	182,5	6,2	38	168,8	5,4
KMI (kg/m ²)	5	32	24,1	4,2	18	21,6	2,4
	< 5	29	23,7	2,7	38	22,4	2,6

Tabel 10. Kehaliste võimete testide tulemused esimese kursuse lõpus teenistuspüstitestide laskmise hindede jaotuse alusel.

	MEHED				NAISED		
	Hinne	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
TLKK	5	32	39,1	12,5	17	15,9	6,4
	< 5	29	33,8	10,7	38	16,6	7,4
ÜT	5	32	20,2	7,1	18	7,7	4,5
	< 5	28	18,7	6,6	38	7,2	5,0
IT	5	32	63,5	20,3	18	49,0	24,9
	< 5	29	58,0	12,9	38	51,1	22,0
LS	5	32	26,0	6,7	18	12,2	8,1
	< 5	28	26,8	8,3	37	11,5	7,0

	MEHED				NAISED		
	Hinne	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	N	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve
JP	5	32	31,0	18,5	18	32,8	23,3
	< 5	28	27,7	12,2	38	22,5	12,3
jooks 3km	5	31	13:10	1:17	17	15:41	1:43
	< 5	28	13:24	1:18	38	16:04	1:43
Kehaliste katsete punktid kokku	5	32	33,8	9,4	18	27,1	8,8
	< 5	29	30,5	9,9	38	23,9	9,5
Kehalise ettevalmistuse hinne	5	32	2,8	1,3	18	1,8	1,1
	< 5	29	2,3	1,0	38	1,4	0,9

Nii naiste kui meeste valim jagati kaheks teenustuspüstolist laskmises saadud suurepärase hinde ning madalamate hinnete gruppideks, vaadeldes võimalikke erinevusi nende gruppide vahel (tabelid 9 ja 10). Gruppide keskmised tulemused erinesid. Näiteks olid lasketestis hinde „5“ saanud grupi mehed keskmiselt raskemad ja pikemad ning saavutasid enamikus esimese kursuse kehaliste võimete testides keskmisest paremaid tulemusi kui ülejäänud mehed; lasketestis hinde „5“ saanud naiste keskmised tulemused olid samuti enamikul aladel paremad võrreldes madalamaid hindeid saanud grupi keskmiste tulemustega, kuid statistiliselt olulisi erinevusi ei leitud.

Vaadeldud 117-liikmelises koguvälis tüheldati teenustuspüstolist laskmise hinde statistiliselt olulist nõrka seost kehapiikkusega ($r = 0,23$, $p < 0,05$), kuid kehamassi puhul seos puudus.

Nii nagu varasemates uuringutes (Brown *et al.*, 2021, p. 1, Charles & Copay 2021, p. 305), leiti, et meessoost õppurid sooritasid lasketesti keskmiselt paremale tulemusele kui nende naissoost kursusekaaslased, mida võiks seostada kehamassiga, kuid uuringu tulemused seda otseselt ei kajastanud. Kaudne seos lasketesti parema hindega oli meessoost õppuritel mõnevõrra paremate keskmiste tulemustega kehaliste võimete testides võrreldes naissoost õpingukaaslastega.

Antud valimi puhul ennustas sisseastumiskatsetel saavutatud parem TLKK ja jooksu tulemus väga vähesel määral edukamat lasketesti sooritamist õpingute jooksul. Mujal tehtud uuringutest haakub see kaudselt Karaduman jt (2022, p. 10) tulemustega, mis näitasid kopsude ja hingamislihaste töövõime seost lasketulemusega. Kuna Sisekaitseakadeemia politseiteenistuse õppurite uuringus olid seosed nõrgad ning sugude

lõikes oli lasketestiga statistiliselt oluline seos vaid naiste ühe jooksu tulemustel, ei saa seda hinnangut teiste valimite jaoks üle kanda.

Kõige huvitavamaks leiuks võib pidada meeste IT ja naiste JP seoseid lasketestiga, mida on aga keeruline tõlgendada. Mõlema soo sarnaste seoste puhul oleks võinud järeldada tugevama kehatüve ja jalgade jõu tähtsust laskeasendi hoidmisel, kuid ainult ühe soo esindajate sellised seosed võivad viidata, et seosed kehtsid vaid uuritud valimis.

Võib arvata, et parem füüsiline võimekus on seotud sportliku taustaga, mis tihti tähendab osalemist erineva tasemega võistlustel ning sportlikest kogemustest tulenevalt võib olla paremini arenenud stressitaluvus ja keskendumisoskus ehk seoseid võib otsida ka psühholoogiliste tegurite valdkonnast, mis aga ei olnud uuringu fookuseks. Tulirelvast laskmisega käivad kaasas vali heli ning tagasilöökk, millega kohanemine valmistab mõningatele õppuritele probleeme.

Sisekaitseakadeemia sisseastujate koordinaatsioonitesti on olnud vähe lävendtulemust mitte saavutanuid ning nendest omakorda veelgi väiksem hulk asub akadeemiasse õppima, seega on raske hinnata seoseid sisseastumiskatsetel kasutatud koordinaatsioonitesti tulemuse ning lasketesti tulemuste või hilisema praktilise õppetöö tulemuste osas. Erinevalt Kayihan jt (2013, p. 819) uuringust, milles leiti koordinaatsioonitesti ja lasketesti tulemuste vahel statistiliselt oluline seos, ei kajastunud PPK õppurite uuringu tulemustest, et Sisekaitseakadeemia sisseastujatele kasutuses olnud koordinaatsioonitesti tulemused oleks ennustanud lasketesti tulemusi. Samas tuleb arvesse võtta, et sisseastumiskatsete koordinaatsioonitesti läbikukkunute hulk oli valimiks liialt väike, et selle põhjal statistiliselt olulisi järeldusi teha.

Politseiametniku ning Politsei- ja Piirivalveameti (edaspidi PPA) struktuuriüksuse juhi ametikohal teenistuses oleva ametniku kutsesobivusnõuete, nende kontrollimise tingimuste ja korra (Politseiametniku..., 2017) viimase redaktsiooniga 25.06.2024 on jõustatud, et PPA-sse või Sisekaitseakadeemia politseiteenistusse kandideerija peab sooritama koordinaatsioonitesti, mille saab kehtestada vastavalt PPA peadirektor või Sisekaitseakadeemia PPK direktor. Eelnõu seletuskirjas (Siseministri...) soovitati lähendada Sisekaitseakadeemia sisseastumiskatsetel või EPLA märgis kirjeldatud harjutustest. Koordinaatsioon ehk osavus on politseiametnikele vajalik paljudeks ametialasteks tegevusteks ning selle testimiseks on mitmeid võimalusi. Teenistuspüstitoli lasketesti seostamisel muude näitajatega on teised autorid välja toonud, et korrelatsioonid võivad kehtida vaid nende uuritud valimi puhul (nt kindel asutus, teenistusrelva mudel vms) või siis ei olda rahul saavutatud valimi suurusega ning soovitatakse täiendavaid uuringuid (Brown *et al.*, 2021, p. 5).

Koordinatsioonitestiga seoste uurimisel selgus andmeid koondades, et 2020.–2021. aastal PPK politseiteenistuse eriala õppurite valimisse kuulus vaid neli õppurit, kes ei olnud täitnud sisseastumiskatsete koordinatsioonitesti lävendit. Nendest sai üks meesõppur ja kaks naisõppurit tulirelva testis suurepärase tulemuse (hinne „A“) ning üks naisõppur hea tulemuse (hinne „C“). Kõik neli vaatlusalust olid positiivselt sooritanud ka turvataktika enesekaitse ja kinnipidamise osa.

Koordinatsioonitest lisati Sisekaitseakadeemia sisseastumiskatsete kavva 2018. aastal. 2018.–2023. a sisseastujate seast tuvastati kokku 195 sellel alal ebaõnnestunut, kellest 22% olid õppima asunud Sisekaitseakadeemias. Nendest 43 õppurist olid õpingud katkestanud 4 ning nemad ei saanud teiste ainete seas sooritatud ka teenistus-püstolist laskmise ega enesekaitse ja kinnipidamise ainet või ei jõudnud testimiseni nendes ainetes. Ülejäänud õppurid said kõik positiivse tulemuse, sh 8 õppurit hinde „A“ (parim võimalik hinne).

Uuringu kitsaskohtadena tuleb välja tuua, et õppetöö raames tehtud kehaliste võimete testimistes tuli ette õppurite puudumisi ning testide mittesooritamisi haiguste või vigastuste tõttu, samas oleks kõigi ühel korral vähemalt ühte ala mitte sooritanute valimist eemaldamine vähendanud oluliselt valimi suurust. Samuti oli keeruline motiveerida õppureid pingutama üle maksimumpunktideks vajalike korduste lävendi või vahel ka üle miinimumlävendi, millest neile aine läbimiseks piisas. Täiendavalt oleks võinud monitoorida ka väljaspool õppetööd tehtavaid treeninguid paremaks ülevaateks õppurite kehalise aktiivsuse kohta kehaliste võimete arendamiseks. Edasiste uuringute kavandamisel on vaja kasutada gruppe, milles osalejad on valmis testimistel pingutama enda tegelike võimete järgi. Näiteks ei andnud TLKK esimese kursuse lõpus toimunud hindamiseks punkte, vaid tuli ületada ainult lävend, mistõttu võisid tulemused sellel alal jääda madalamaks õppurite tegelikust suutlikkusest.

Uuringutes kasutatud mõõtmisi oleks saanud teha täpsemalt (hommikuti enne sööki jms), kuid käesoleva uuringu kontekstis uuriti üldiseid trende, kasutati andmeid, mis olid kogutud õppekavajärgsetes tundides sooritatud mõõtmiste ja testimiste käigus. Tunde ei saanud tunniplaanis kavandada ainult hommikustele aegadele, vaid need toimusid eri aegadel päeva vältel.

Teenistus-püstolist laskmise tulemuste jälgimise kitsaskohaks oli, et hinde määras parim sooritus, mis tähendab, et õppur võis testis kolm korda läbi kukkuda ja seejärel ikkagi väga hea tulemuse lasta. Nii oli võimalik lõpptulemuses edestada kolleegi, kes lasi ainult kaks katset, aga kelle sooritus oli stabiilsem. Lisaks tuleb arvesse võtta, et õppurid, kes esimesel korral läbi kukuvad, paluvad sageli õppejõududelt võimalust tundidevälisel ajal harjutama tulla. Seega ei kajasta uuringu tulemused uute oskuste

omandamise võimet ajalise efektiivsuse kontekstis ega õppeprotsessi käigus omandatud stabiilsust. Edasiste uuringute kavandamisel on vaja kasutada korduvteste ning hinnata tulemusi, tuginedes statistiliselt keskmisele sooritusele, mitte lõpphindele.

Artiklis viidatud teiste riikide uuringute kohaselt (Sykora, 2014, p. 10; Muirhead *et al.*, 2019, p. 6; Karaduman *et al.*, 2022, p. 10; Simas *et al.*, 2022, p. 17) on leitud mitmeid seoseid kehaliste võimete ja politsei teenistuspüstolist laskmise testi tulemuste vahel. PPK õppureid hõlmava uuringu tulemuste järjepidevust ja kitsaskohti silmas pidades ei saa teha üldistavaid järeldusi muus osas kui selles, et mehed sooritasid lasketesti paremini kui naised. Sellest tulenevalt tuleb kaaluda jätku-uuringu korraldamist. Jätku-uuringus tuleks kehaliste võimete testide tulemusi võrrelda lasketestide tulemustega, laiendades testide valikut ning lisada korduvus, kasutades maksimaalset pingutust võimaldavaid korduvteste ning statistilisi keskmiseid, et välistada ühekordse või juhusliku eduka soorituse mõju uuringu tulemustele. Lisaks tuleks jätku-uuringus kaaluda järelarvestuse tulemuste mitteamestamist, sest see muudab võrreldavate õppurite koolitamisele kuluvate ajaühikute mahtu vajaliku taseme omandamisel.

Laskeoskuse omandamisele kuluva aja ja saavutatava tulemuse (täpsus, kiirus, stabiilsus) suhe ehk ajalise efektiivsuse ning õppeedukuse parandamine ongi seoste leidmise peamine väärtus, sest see võimaldaks sissestumiskatseid või nende hindamist ümber kujundada parema lõpptulemuse saavutamiseks.

KOKKUVÕTE

Uuring keskendus Sisekaitseakadeemia PPK politseiteenistuse eriala õppurite kehaliste võimete testide ja tulirelvade kasutamise õppeaine hinnete ehk laskmise tulemuse vaheliste seoste uurimisele, et tuvastada võimalikud tegurid, mis võiksid aidata tulevaste politseitöötajate valikul ning parandada seeläbi väljaõppe kvaliteeti. Uuringus vaadeldi Sisekaitseakadeemias 2020. ja 2021. aastal õpinguid alustanud politseiteenistuse eriala õppurite andmeid. Uuringu käigus analüüsiti erinevate kehaliste võimete testide (TLKK, IT, ÜT, 3000 m jooks ja koordineerimisharjutus) tulemuste seoseid lasketesti soorituse tulemusega. Lisaks uuriti kehapiikkuse ja -massi mõju lasketäpsusele.

Uuringu tulemused näitasid, et meeste ja naiste lasketestide tulemustes olid statistiliselt olulised erinevused, kusjuures mehed saavutasid keskmiselt paremaid tulemusi. Samuti täheldati statistiliselt olulisi seoseid teenistuspüstolist laskmise hinde ja kehaliste võimete testide tulemuste vahel, sh esimese kursuse jooksul sooritatud kehaliste testide tulemustes, nagu IT, TLKK, 3000 meetri jooks ja JP. Need leiud viitavad sellele,

et kehaliste võimete parem tase võib olla toeks tulirelvade käsitlemise oskuste ja lasketäpsuse arendamisel politseiametniku väljaõppe käigus. Uuringu käigus leitud seosed teenistuspüstolist laskmise hinde ja testitud kehaliste võimetega jäid madalaks ($-0,25 < r < 0,27$; $p < 0,05$).

Ehkki koordinatsioon on mitmetele allikatele tuginedes lasketulemuste seisukohalt oluline, ei leitud sisseastumiskatsete koordinatsioonitesti tulemuste seost hilisemate lasketesti tulemustega. See viitab vajadusele koordinatsioonitesti täiendavaks hindamiseks ja võib-olla ka modifitseerimiseks.

Üldiselt annab uuring ülevaate kehaliste võimete ja tulirelvastuse eksami tulemuste vaheliste seoste kohta PPK õppurite seas, mis võib aidata tulevikus kavandada uusi uuringuid ning täiustada sisseastumiskatseid ja väljaõppeprogramme, et tulevasi politseitöötajaid nõudlikuks ja keeruliseks tööks paremini ette valmistada. Lisaks võib leitud seoste põhjal kaaluda õppurite selektsioonikriteeriumide ümbervaatomist, et eelistada kandidaate, kellel on suurem tõenäosus saavutada edukad tulemused nii kehaliste võimete testides kui ka lasketestides. See võiks omakorda tõsta politseiteenistuse üldist valmisolekut ja tõhusust.

EPP JALAKAS

Sisekaitseakadeemia spordijuht-vanemlektor

E-post: epp.jalakas@sisekaitse.ee

Epp Jalakas omandas 2000. aastal Tallinna Ülikoolis liikumis- ja sporditeaduste magistrikraadi. Lisaks tööle Sisekaitseakadeemias on Epp Eesti Akadeemilise Spordiliidu aseesimees ja Eesti Politsei Spordiliidu aseesimees ning aastatel 2023–2025 ka Põhjamaade Politsei Spordiliidu juhatuse asendusliige ning sekretär. Sisekaitseakadeemias on ta lisaks spordi valdkonnale vastutaja ka tervisliku ülikoolilinnaku programmi eest ning tegutseb ka selle programmi audiitorina.

HANNES HAAV

Sisekaitseakadeemia politsei- ja piirivalvekolledži turvataktika õppetooli nooremlektor

E-post: hannes.haav@sisekaitse.ee

Hannes Haav omandas 2018. aastal Sisekaitseakadeemias magistrikraadi. Hannes on töötanud Politsei- ja Piirivalveametis kiirreageerijana ning turvataktikalise eriettevalmistuse teenuse omanikuna. Rahvusvahelisel tasandil on ta osalenud FRONTEX-i tsiviilmissioonidel Kreekas ja Hispaanias. Lisaks on Hannes personaaltreener ja toitumisnõustaja, kes aitab inimestel füüsilisi võimeid arendada ning kehakoostist ja teisi tervisenäitajaid parandada.

KASUTATUD ALLIKAD

- Anderson, G. S., Litzenger, R. & Plecas, D., 2002. Physical Evidence of Police Officer Stress. *Policing An International Journal*, 2, pp. 399–420.
- Brown, A., Baldwin, S., Blaskovits, B. & Bennell, C., 2021. Examining the impact of grip strength and officer gender on shooting performance. *Applied Ergonomics*, 97, pp. 1–6.
- Chang, W., Bell, B. & Jones, A., 2014. Historical development of Newton’s laws of motion and suggestions for teaching content. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 15(1), pp. 1–13.
- Charles, M. T. & Copay, A. G., 2001. Marksmanship Skills of Female Police Recruits: Impact of Basic Firearms Training. *International Journal of Police Science & Management*, 3(4), pp. 303–308.
- Crawley, A. A., Sherman, R. A., Crawley, W. R. & Cosio-Lima, L. M., 2016. Physical Fitness of Police Academy Cadets: Baseline Characteristics and Changes During a 16-Week Academy. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 30(5), pp. 1416–1424.
- Dawes, J. J., Orr, R. M., Siekaniec, C. L., Vanderwoude, A. A. & Pope, R., 2016. Associations between anthropometric characteristics and physical performance in male law enforcement officers: a retrospective cohort study. *Annals of Occupational and Environmental Medicine*, 28(26), pp. 1–7.
- Dawes, J. J., Kornhauser, C., Crespo, D., Elder, C. L., Lindsay, K. & Holmes, R. J., 2018. Does Body Mass Index Influence the Physiological and Perceptual Demands Associated with Defensive Tactics Training in State Patrol Officers? *International Journal of Exercise Science*, 11(6), pp. 319–330.
- Decker, A., Hilton, B., Dawes, J., Lockie, R. & Orr, R. M., 2022. Physiological Demands of Common Occupational Tasks among Australian Police Officers: A Descriptive Analysis. *Annals of Work Exposures and Health*, 66, pp. 960–966.
- Give, L. M., 2008. *Sage encyclopedia of qualitative methods*. California: SAGE Publications, Inc.
- Jahipaun, 2024. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.jahipaun.ee/en/online-shop/toode/weapons/accessories/targets/grenader/markleht-grenader-ipsc-metric-76x46-cm-_n8e1v7/ [Kasutatud 21.08.2024].
- Karaduman, E., Bostancı, Ö., Karakaş, F., Kabadayı, M., Yılmaz, A.K., Akyıldız, Z., Badicu, G., Cataldi, S. & Fischetti, F., 2022. Pistol Shooting Performance Correlates with Respiratory Muscle Strength and Pulmonary Function in Police Cadets. *Sustainability*, 14(12):7515, pp. 1–6, 7515.

- Karistusseadustik*¹ (2002) RT I 2001, 61, 364.
- Korraldus* (2014) RT I, 22.03.2011, 4.
- Kayihan, G., Ersöz, G., Özkan, A., Koz, M., 2013. Relationship between efficiency of pistol shooting and selected physical-physiological parameters of police. *Policing*, 36(4), pp. 819–832.
- Maczuga, T. & Cynarski, W. J., 2021. Influence of special coordination exercises on the level of policemen's self-defence skills. *Physical Activity Review*, 9, pp. 130–141.
- Muirhead, H., Orr, R., Schram, B., Kornhauser, C., Holmes, R. & Dawes, J. J., 2019. The Relationship between Fitness and Marksmanship in Police Officers. *Safety*, 5(54), pp. 1–10.
- Orr, R., Rofe, A., Hinton, B., Dawes, J., Greco, G. & Lockie, R., 2021. Effect of grip size and grip strength on pistol marksmanship in police officers: A pilot study. *Nauka bezbednost policija*, 26, pp. 61–72.
- Politseiametniku ning Politsei- ja Piirivalveameti struktuuriüksuse juhi ametikohal teenistuses oleva ametniku kutsesobivusnõuded, nende kontrollimise tingimused ja kord. (2017) RT I, 26.06.2015, 20.
- Pourciau, B., 2011. Is Newton's second law really Newton's? *American Journal of Physics*, 79, pp. 1015–1022.
- Siseministeerium, 2021. Siseturvalisuse arengukava 2020–2030, Tallinn: Siseministeerium.
- Siseministri määruse „Siseministri 12. aprilli 2013. aasta määruse nr 15 „Politseiametniku ning Politsei- ja Piirivalveameti struktuuriüksuse juhi ametikohal teenistuses oleva ametniku kutsesobivusnõuded, nende kontrollimise tingimused ja kord“ muutmise“ eelno seletuskiri, saadud e-postiga 11.04.2024.
- Sports scientific explanations on the development of the European Police Performance Badge (EPLA) [s.a.] [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.uspe.org/EPLA/Reglement/EPLA%20-%20Scientific%20explanations%20ENG.pdf> [Kasutatud 21.08.2024].
- Savimaa, R., Puusalu, J., Loik, R., Ringvee, R., Läänemets, M., Tammel, K., Kont, K.-R. ja Saar, J., 2024. *Sisejulgeoleku väliskeskkonna trendid ja prognoos*. Raport. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Simas, V., Schram, B., Canetti, E. F. D., Maupin, D. & Orr, R., 2022. Factors Influencing Marksmanship in Police Officers: A Narrative Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(21), pp. 1–19.

- Sisekaitseakadeemia. (2020). *Aineprogrammi alaosa (ajaplaan): Politsei tulirelvade kasutamine*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Sisekaitseakadeemiasse vastuvõtmise tingimused ja kord 2020/21. õppeaastaks., 2019. Kinnitatud Sisekaitseakadeemia nõukogu 22.12.2019 protokollilise otsusega nr 1.1-5/322.
- Sykora, M., 2014. *Vliv fyzické zátěže na přesnost střelby z ruční zbraně. Diplomitöö*. Prague: Charles University.
- Kultuuriministeerium, 2021. Ülevaade strateegiadokumendi „Eesti spordipoliitika põhialused aastani 2030“ elluviimisest 2020. aastal. *Sisekaitseakadeemiasse sisseastujad näitavad järjest kehvemaid tulemusi*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.spordiregister.ee/aruanne/2020/leht/liikumisharrastus> [Kasutatud 20.11.2024].
- Xu, T., Li, X., Wang, D., Zhang, Y., Zhang, Q., Yan, J., Jiang, J., Liu, W. & Chen, J., 2023. Hand grip strength should be normalized by weight not height for eliminating the influence of individual differences: Findings from a cross-sectional study of 1,511 healthy undergraduates, *Frontiers in Nutrition*, 9, pp. 1–11.

STRESSI MÕJU POLITSEIAMETNIKE OTSUSTE VASTUVÕTMISELE JA SELLE SEOS KEHALISE VÕIMEKUSE, SÜDAMELÖÖGI SAGEDUSE JA LIIKUMISKIIRUSTE ERISTAMISEGA

RAIMO KIVESTE

Võtmesõnad: stress, südamelöögi sagedus, füüsiline võimekus, antitsipatsioon

DOI: <https://doi.org/10.15158/252s-a259>

Ülevaade. Artikkel annab ülevaate kehalise võimekuse, stressi ja liikumiskiiruste eristamise olulisusest, nende kolme faktori vahelistest seostest ja mõjudest politsei-ametnike organismile. Eestis on varem sarnaseid uuringuid politsei kontekstis tehtud vähe. Erinevalt muust maailmast, kus on uuritud näiteks südamelöögi sageduse ja stressi vahelisi seoseid, puuduvad Eestis spetsiifilised teadusuuringud, mis käsitleksid politsei-ametnike südamelöögisagedust stressirohketes olukordades ning nende võimet eristada liikumiskiirust. Seega on käesolevatel uuringutel suur teaduslik väärtus, pakkudes olulisi teadmisi ja soovitusi, mis võivad aidata parandada politsei-ametnike koolitust ja toimetulekustrateegiaid stressiolukordades.

THE IMPACT OF STRESS ON POLICE OFFICERS' DECISION-MAKING AND ITS RELATIONSHIP TO PHYSICAL FITNESS, HEART RATE AND MOVEMENT SPEED DIFFERENTIATION

RAIMO KIVESTE

Keywords: stress, heart rate, physical fitness, anticipation

Overview. Research indicates that stress has a profound effect on the physiological and psychological state of police officers, which can influence their performance and decision-making abilities. Heart rate is a key measure in assessing stress in police work, as it reveals the body's readiness to respond in critical situations. High stress levels lead to physiological responses, such as elevated heart rate and blood pressure, which prepare officers for rapid action but may also impair cognitive and physical adaptability. Physical fitness plays a crucial role in police work, not only aiding in stress management but also boosting self-esteem and mental health, which are essential for focus and operational effectiveness in high-stress situations. Poor physical fitness may increase officers' susceptibility to stress and limit their response efficiency. A study involving police cadets in a simulated environment found that their heart rates could reach levels where cognitive and physical performance decline. This emphasises the need to enhance stress tolerance and fitness, which would enable future officers to handle complex stressors effectively. Training that incorporates realistic stress-inducing scenarios is essential, as it helps cadets develop strategies for managing stress, which are vital for effective and safe performance in real-life situations.

SISSEJUHATUS

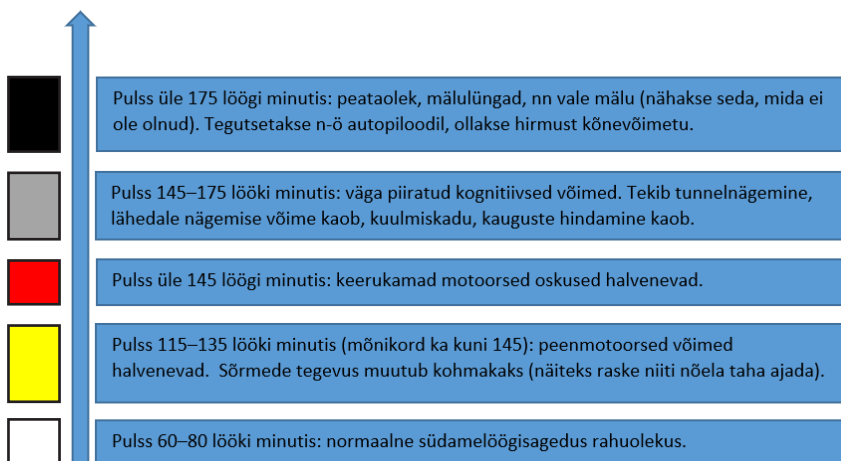
Politseiametnike töö spetsiifika, millele mõjub kaasaegse elu kiire tempo, toob endaga kaasa stressirohkeid situatsioone, kus politseinikud peavad erinevates olukordades kiirelt kohanema ja otsuseid langetama, olgu see siis konfliktide lahendamine, õnnestuste juhtimine või kuritegude ennetamine ning nende lahendamine. Artikkel rajaneb veendumusel, et stress ei ole pelgalt psühholoogiline nähtus, vaid avaldab ka sügavat füsioloogilist mõju. Stress, mis on organismi vastus välistele ohtudele, kutsub esile mitmeid füsioloogilisi reaktsioone, sealhulgas südamelöögi sageduse tõusu, mis aitab hinnata keha valmisolekut reageerida stressirohketele olukordadele. Südamelöögi sagedus, mille mõõtmine võimaldab jälgida stressi taset, on oluline näitaja, mis peegeldab keha ja vaimu koostoimet. Antitsipatsioon ehk võime võimalikke sündmusi ette näha ja nendeks valmistuda on samuti oluline aspekt, mis mõjutab politseiametnike otsustusprotsessi ja käitumist kriitilistes olukordades.

Artikli eesmärk on tutvustada integreeritud lähenemist psühholoogilise ja füsioloogilise koostoime uurimisele, et näidata, kuidas stressi mõju otsuste vastuvõtmisele kujundab politseiametnike kehalist valmisolekut. Artiklis kirjeldatakse, kuidas kehaline võimekus, südamelöögi sagedus ja liikumiskiiruste eristamine moodustavad omavahel keeruka võrgustiku, mis reageerib stressile, ning kuidas nende aspektide sünergia mõjutab organismi võimet teha teadlikke ja efektiivseid otsuseid. Lähenemine põhineb olemasolevatel teadusuuringutel, mis uurivad stressi ja füsioloogilise vastuse omavahelisi seoseid ning nende mõju otsustamisprotsessile.

1. SÜDAMERÜTMI SAGEDUS KUI FÜSIoloogilise REAKTSIOONI NÄITAJA STRESSISITUATSIOONIS

Stress, ärevus ja hirm on sagedased emotsionaalsed seisundid, mis võivad esineda politseitöös ja avaldada mõju füsioloogilistele funktsioonidele, sealhulgas südamelöögi sagedusele. Teenistusülesannete täitmisel, kus tajutakse potentsiaalset ohtu, võib stress tõsta südame löögisagedust ja avaldada mõju indiviidi käitumisele ning sooritusvõimele (Jõesaar, 2020, lk 15). Psühholoogiline stress aktiveerib autonoomse närvisüsteemi, käivitades sümpaatilise närvisüsteemi vastuse, mis suurendab südamelöögi sagedust ja intensiivsust, valmistades keha ette võitle- või-põgene-stsenariumiks (Territo & Sewell, 2007; Miido, 2018, lk 9). Kui stressorit kontrollida ei saa, hakkab keha tootma hormoone, et tekkinud olukorraga kohaneda (Kemeny, 2003; Kiveste & Kiviste, 2019, lk 20). See hõlmab epinefriini ja norepinefriini vabanemist, mis põhjustab mitmeid füsioloogilisi muutusi – näiteks südame löögisageduse ja vererõhu

tõusu, pupillide laienemist, mis aitab rohkem valgust koguda, ning nahaveresoonte ahenemist, mis suunab vere suurtesse lihasgruppidesse. Sellised muutused on vajalikud füüsilise võimekuse tõstmiseks hädaolukorras, kuid need võivad tuua kaasa ka kõrvalmõjusid, nagu külmavärinad ja kõrgendatud veresuhkru taseme, mis varustab lihaseid energiaga (Gasaway, 2010, lk 76). Kõrge stressitaseme korral võib ilmned ka kognitiivseid ja füsioloogilisi kõrvalmõjusid, mis mõjutavad politseiametnike kohane-misvõimet. Näiteks võib esineda tunnelnägemist, mälulünki, ärevust ja raskusi olulise eristamisel ebaolulisest, mis kõik suurendavad vigade tekkimise tõenäosust teabe tõlgendamisel (Endsley *et al.*, 2012; Kiveste & Kiviste, 2019, lk 20). Sõjanduspsühholoogias on Grossman ja Christensen kirjeldanud viit füsioloogilist seisundit, mis on seotud südamelöögi sagedusega ja mõjutavad otseselt indiviidi käitumist ning kognitiivset võimekust.

Joonis 1. Viis südamelöögi sageduse seisundit kriisisituatsioonis (Grossman & Christensen, 2008 p. 31 järgi, autori koostatud)

1.1. Kehalise aktiivsuse seos stressiga

Füüsiline aktiivsus mõjutab vaimset tervist mitmete psühholoogiliste ja füsioloogiliste mehhanismide kaudu. Uuringud on näidanud olulist seost psühholoogiliste ja füsioloogiliste tegurite vahel. Kehaline aktiivsus soodustab positiivset enesehinnangut, sealhulgas minapilti, eneseväärtustamist ja eneseidentiteeti, vähendades samal ajal stressi, depressiooni ja ärevust. Madala enesehinnanguga isikud tajuvad end ebapädevana, samas kui kõrge enesehinnanguga inimesed peavad end sageli teistest paremaks. Enesehinnang peegeldab, kui kompetentse, eduka ja väärtuslikuna inimene

end tunneb. Uuringud viitavad, et kehaline aktiivsus parandab laste ja noorte enesehinnangut, mille taga on nii psühholoogilised (nt positiivne tagasiside, eduelamused) kui füsioloogilised tegurid (nt füüsilise vormi tajumine, enesekindluse kasv).

Kehalise aktiivsuse ja stressi vahel on oluline seos. Füüsiline võimekus, stress ja vähene kehaline võimekus loovad omavahelise seose, mis mõjutab kognitiivset ja füsioloogilist reaktsiooni väljakutsetele. Füüsilise aktiivsuse puudumine või liigne stress võivad oluliselt kahjustada tähelepanu ja keskendumisvõimet, vähendades võimet täita keerukaid ülesandeid. Füsioloogiliselt tõstab kehaline aktiivsus neurotransmitterite, nagu noradrenaliini, serotoniini ja dopamiini taset. Näiteks on depressiooniga seotud serotoniini defitsiit, kuid füüsiline aktiivsus soodustab meeleolu reguleerivate neurotransmitterite vabanemist. Juba 30-minutiline aeroobne treening võib tõsta serotoniini taset ajus, parandades meeleolu. Samuti stimuleerib füüsiline aktiivsus endorfiinide tootmist, mis aitavad säilitada vaimset tervist (Mei *et al.*, 2016, lk 137–139). Politseiametnike madal füüsiline võimekus võib suurendada stressitundlikkust, muutes nad stressoritele vastamisel vähem efektiivseks, ning kahjustada füüsilist võimekust, põhjustades lihaspingeid ja mõjutades hingamis- ja südame-veresoonkonnasüsteemi (Jenssen & Dillern, 2021). Füüsiline vorm on oluline mitte ainult füüsiliselt nõudlike ülesannete täitmiseks, vaid ka enesekindluse tõstmiseks ametikohal (Lagestad, 2012). Regulaarne treening suurendab verevoolu ajus, mis parendab hapniku ja toitainete kohaletoimetamist, suurendades aju plastilisust, õppimis- ja kohanemisvõimet. Kognitiivsed funktsioonid ja ülesannete täitmisega seotud oskused arenevad kehaliselt aktiivsetel inimestel paremini võrreldes mitteaktiivsetega (Kull, 2014). Hea füüsiline võimekus, sealhulgas vastupidavus, jõud, paindumus ja koordineerimine, soodustab paremat liikumisvõimet erinevatel kiirustel. Treenitud keha suudab liikumiskiirustele efektiivsemalt reageerida, mis mõjutab ka politseiametniku reaktsiooniga. Politseiametnikud, kelle füüsiline võimekus on parem, suudavad kiiremini reageerida muutuvale liikumiskiirusele nii sportlikus tegevuses kui ka igapäevaelu kriitilistes situatsioonides (Lagestad, 2012).

1.2. Stress ja politsei väljaõpe

Artiklis uurib autor, kuidas simulatsioonide lahendamine Sisekaitseakadeemia politsei- ja piirivalvekolledži kadettide stressitaset mõjutab ning kas stressist tingitud füsioloogilised muutused võivad mõjutada nende sooritusvõimet simuleeritud keskkonnas. Uuringu käigus mõõdeti katseisikutel südamelöögisagedust kogu harjutuse vältel. Patrullpaarid moodustati PPK teise kursuse kadetidest, kellel oli täisvarustus, kus tulirelva asendas FX simulatsioonirelv. Osalejate ohutus tagati kaitsevarustuse

abil, samas kui liiklusreeglite rikkumist kehistav näitleja oli relvastatud simulatsioonirelvaga. Politsei sai teada sõiduki margist, värvist ja registreerimisnumbrist ning juhtimiskeskus andis ülesande sõidukit kontrollida. Uuringu tulemused näitasid, et kaasuse lahendamisel tõusis kolme kadeti südamelöögisagedus üle 150 löögi minutis. Grossmani skaala järgi võib järeldada, et kadetid tegutsesid minimaalsete kognitiivsete võimetega. See stressiseisund põhjustas tunnelnägemise ja lähedale nägemise võime kadumise, millega kaasnes kuulmisvõime ja ruumilise taju oluline halvenemine. Kuigi kadetid tegutsesid, ei vastanud nende tegevus õpitud taktikale. Näiteks ohu (FX simulatsioonirelv) märkamisel esines katsealuste käitumises kahesuguseid mustreid – kangestumine või ebaratsionaalne varjumine. Uuringus osalenute kõrgeim südamelöögisagedus jäi vahemikku 120–144 lööki minutis, viidates valmisolekule võitluseks. Siiski ilmnes tegevustes taktikalisi vigu, sealhulgas soovituslike vahede ebaõige hindamine sõidukite vahel ning koostöö- ja kommunikatsioonihäired. Oluline on märkida, et harjutuse vältel mõjutas kadettide sooritust vaid üks väline stressiallikas – FX simulatsioonirelv. Reaalses keskkonnas on stressiallikate hulk tunduvalt suurem, sealhulgas pealtvaatajad ja politseiliste tegevuste segajad, mis võivad stressi süvendada. Uuringu käigus, kus pulsisagedus ühes stressiallikas oli juba kõrge, võib eeldada, et lisastressorite ilmnemisel ületaks kadettide südamelöögisagedus kriitilise piiri, ulatudes üle 145 löögi minutis. Kolme kadeti, kelle südamelöögisagedus ületas 150 lööki minutis, tegevusvõime langeks tasemele, kus nad ei suudaks enam adekvaatselt reageerida. Toetudes teoreetilistele allikatele ja uuringule, võib järeldada, et kadetid ei ole võimelised sooritama mitmest stressiallikast koosnevat simuleeritud praktilist eksamit positiivsele tulemusele. 2018. aastal uuris PPK üliõpilane Kelly Miido (2018), kuidas südamelöögisagedus mõjutab Politsei- ja Piirivalveameti (edaspidi PPA) patrullpolitseinike tegutsemisvõimet simuleeritud kaasuste lahendamisel. Uuring tehti PPA komplekstreeningul TORK (tegutsemine ohtliku ründe korral), kus osales 17 ametnikku. Simulatsiooniülesandeid lahendati patrullpaarina, kaasates kaheksa patrullpaari. Uuringus osalejad pidid lahendama kaks kaasust, mille käigus mõõdeti nende pulsisagedust ja hinnati taktikalist käitumist. Esimese kaasuse kõrgeim pulsisagedus oli 151 lööki minutis, mis viitab, et indiviidi üldmotoorne võimekus on langustrendis ning kognitiivsed võimed minimaalsetes piirides.

1.3. Stress ja liikumiskiiruste eristamise võime

Liikumiskiiruse eristamise ja antitsipsatsiooni võime on kognitiivse psühholoogia seisukohalt olulised oskused, mis mõjutavad võimet muutuvatele olukordadele kiirelt ja täpselt reageerida. Stressi tingimustes võivad need võimed nõrgeneda, kuna stress kiirendab südamerütmi ja halvendab tähelepanu, muutes keerukate ülesannete täit-

mise raskemaks. Liigne stress võib takistada inimeste võimet prognoosida ja kiiresti reageerida, mis on eriti oluline olukordades, kus kiirus ja täpsus on kriitilised. Eestis uuris antitsipatsiooni Kaivo Thomson (2015), kes kirjeldab seda kui võimet hinnata liikumisobjekte ja valida vastav tegevusplaan. See põhineb mälus talletatud engrammidel, mis võimaldavad närviprotsessidel sündmusi enneta, andes eelise kiirete otsuste tegemisel (Thomson, 2015, lk 297–300). Uuringud on kinnitanud, et stress kahjustab tähelepanu ja reageerimisvõimet, vähendades antitsipatsioonivõimet. Näiteks Hollandis uuriti, kuidas stress mõjutab politseinike võimet hinnata vastase liikumiskiirust ja distantsi ohuolukorras. Katses simuleeriti ründeid, kus politseinikud pidid otsustama, millal ja kuidas reageerida. Selgus, et kõrgema ohu tajumise korral (nt elektrilise noaga rünnak) suurendasid politseinikud distantsi, mille pealt nad reageerisid, tõenäoliselt ebakindluse tõttu (Nieuwenhuys *et al.*, 2012, pp. 608–615). Inglismaal tehtud sarnases uuringus ilmnes, et elektrilöögi ohu korral halvenesid politseinike enesekaitseoskused ja reaktsioonitäpsus. Kõrge stress vähendas nende võimet hinnata õigesti ründaja kiirust ja vahemaad (Renden *et al.*, 2014). Need uuringud kinnitavad, et stress mõjub otsustusvõimele ja reaktsioonitäpsusele negatiivselt, mis võib kriitilistes olukordades vähendada politseinike ja teiste reageerijate jõudlust.

1.4. PPA patrullpolitseiametnike liikumiskiiruste eristamise võime

2020. aastal korraldas Oleg Gromov uuringu, mille käigus hinnati Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) patrullpolitseiametnike liikumiskiiruste eristamise võimet, keskendudes antitsipatsioonile rahuolekus, ilma stressoriteta. Uuringu valimisse kuulusid Sisekaitseakadeemia finantskolledži esmakursuse ja teise kursuse üliõpilased, politsei- ja piirivalvekolledži kolmanda kursuse kadetid, Tallinna Tehnikaülikooli (edaspidi TTÜ) üliõpilased ning PPA Põhja prefektuuri Kesklinna politseijaoskonna patrullpolitseinikud. Eksperimendi jaoks jagati osalejad kolme gruppi: esimesse gruppi (kontrollgrupp) kuulusid Tallinna Ülikooli ja finantskolledži üliõpilased, teise gruppi politsei- ja piirivalvekolledži kolmanda kursuse kadetid ning kolmandasse gruppi Põhja prefektuuri Kesklinna politseijaoskonna patrullpolitseinikud. Eksperiment koosnes kolmest etapist. Esimeses etapis tehti ankeetküsitlus. Teises etapis mõõdeti katsealuste perifeerse nägemise keskmine vaatenurk spetsiaalse mõõtevahendiga Perimeeter. Vaatenurga mõõtmiseks liikus mõõtevahend katsealuse kukla tagant, suunates valget paberilehte nina suunas. Katsealune pidi viivitamatult märkama, kui paberileht tema vaatevälja ilmus, märkamise koht fikseeriti mõõtskaalal, mille andmed salvestati tabelisse. Katse tehti kaheksa eri nurga alt: 0°, 45°, 90°, 135° ja 180°. Mõõtmisi teostati kahel korral 45°, 90° ja 135° nurga all, üks kord paremale ja üks kord vasakule. Kolmandas etapis sooritasid katsealused arvutiprogrammis WinPsycho 2000 testi, mille käigus hinnati

nende liikumiskiiruste eristamise võimet (liikumiskiiruste taju test). Iga katsealune läbis ühe tsükli, mis koosnes kolmest ülesandest (Gromov, 2020, lk 27). Katsealuste ülesanne oli hinnata ekraani keskele ilmuvate punast värvi ruutude liikumiskiirust, mis suurenes ajas. Katsealused pidid kiiresti määrama, kas ruut suureneb aeglase-
mal või kiiremal kiirusel, valides nelja võimaliku taseme seast. Ruut ilmus ekraanile vahemikus 1000 ms kuni 3000 ms ning katse käigus ilmus kokku 12 ruutu. Õige vastuse eest teeniti 2 punkti, vale vastuse eest lahutati 2 punkti. Peale katset tutvustas arvutiprogramm saadud tulemusi, sealhulgas keskmist reaktsiooniaega. O. Gromovi eksperimendi tulemustest selgus, et PPK kadettidest ja PPA politseiametnikest koosneva katsegrupi liikumiskiiruste eristamise täpsus oli madalam kui kontrollgrupil, kes samuti eksperimendis osales. Gromov järeldas, et füüsilise ründe korral võivad PPK kadetid ja patrullpolitseiametnikud teha taktikalisi eksimusi, mis viivad nende vigastusteni. Katsegrupi liikmete otsustusprotsessi täpsus oli vahemikus 67–69%, mis viitab sellele, et umbes kolmandikku kiirustest hinnatakse valesti. Samuti selgus, et patrullpolitseinike reageerimiskiirus oli madalam – keskmiselt 0,8 sekundit –, mis võib olla põhjuseks, miks alarmsõitu tegevad politseiametnikud satuvad liiklusõnnetustesse või saavad füüsilise ründe korral viga. Patrullpolitseinike reageerimiskiirus oli ligikaudu 18% aeglasem kui PPK kadettidel ja 11% aeglasem kui kontrollgrupil. Kuigi politseiametnike keskmine perifeerse nägemise vaatenurk oli 6,6° laiem kui kontrollgrupil, ei aidanud see liikumiskiiruste eristamist parandada, vaid üksnes hõlbustas objekti varasemat avastamist.

Eksperimendi tulemused kinnitasid ka Gromovi teoreetilises osas välja toodud väidet, et pidev avatud spordialadega tegelemine arendab oluliselt liikumiskiiruste eristamise võimet. Samuti leidis kinnitust väide, et katsealune, kes ei ole tegelenud spordiga, kuid mängib regulaarselt arvutimänge, saavutab Gromovi eksperimendis kõrgeid tulemusi. Eksperimendi tulemustest selgus, et PPK kadettide liikumiskiiruste eristamise täpsus oli 0,4 punkti madalam kui kontrollrühmal. Oluline on märkida, et politseiametnikud kogevad psühholoogilist stressi isegi mittepeatunud sõidukite jälitamisel. Mida keerulisem ja riskantsem on jälitamine, seda kõrgem on politseiametnike südame löögisagedus (Anderson *et al.*, 2002). Kui inimese võime eristada liikumiskiiruseid on häiritud või alaarenenud, võib see viia enda ja teiste liikumise ning kiiruste ebatäpse tajumiseni (Thomson, 2015, lk 297–300). Politsei- ja piirivalvekolledžis tehtud uuringute tulemused lubavad järeldada, et alarmsõitu teostavad ametnikud ei pruugi vastutulevate sõidukite kiirust õigesti hinnata, mis omakorda seab ohtu kaasliiklejate turvalisuse. Mida suurem on kiirus, seda kitsamaks muutub juhi vaateväli. Uuringud on näidanud, et inimese nägemisala, mis paigal seistes on ligikaudu 180 kraadi, väheneb kiirusel 50 km/h vaid 90 kraadini ning kiirusel 80 km/h jääb vaateväljast vaid 60 kraadi. Tõdemus, et suurem kiirus ahendab nägemisvälja, tähendab, et sõidukijuht peab olema äärmis-

selt ettevaatlik, et märgata kõiki potentsiaalseid ohte liikluses, sealhulgas jalakäijaid ja vastutulevaid sõidukeid, et tagada endale ja teistele liiklejatele ohutu liiklemine.

KOKKUVÕTE

Uuringud näitavad selgelt, et stress mõjutab politseiametnike füsioloogilist ja psühholoogilist seisundit, avaldades olulist mõju nende sooritusvõimele ja otsustusprotsessile. Stressi mõju hindamisel politseitöös on südamelöögisagedus oluline näitaja, mis kajastab keha valmisolekut reageerida kriitilistes olukordades. Kõrge stressitasemega kaasnevad füsioloogilised muutused, nagu südame löögisageduse ja vererõhu tõus, mis valmistavad politseiametnikke ette kiireks tegutsemiseks, kuid võivad põhjustada ka kõrvalnähte, mis halvendavad kognitiivset ja füüsilist kohanemisvõimet. Füüsilise aktiivsuse ja kehalise võimekuse tähtsus politseiametnike tööpetsiifikas on samuti märkimisväärne. Füüsiline võimekus mitte ainult ei paranda stressiga toimetulekut, vaid toetab ka enesehinnangut ja vaimset tervist, aidates politseiametnikel kriitilistes situatsioonides keskendumisvõimet ja tegutsemisvõimekust säilitada. Madal füüsiline vorm võib muuta politseiametnikud stressile vastuvõtlikumaks ja takistada efektiivset reageerimist. Uuring politseikadettide stressireaktsioonide kohta simuleeritud keskkonnas näitab, et kadettide südamelöögisagedus võib ulatuda tasemele, kus nende kognitiivne ja füüsiline tegevusvõimekus langeb. See viitab vajadusele stressitaluvuse ja kehalise võimekuse parandamiseks, et tulevased politseinikud suudaksid mitut stressiallikat sisaldavates olukordades edukalt toime tulla. Realistlike stressitekitajatega harjutused ja treeningud on vajalikud kadettide ettevalmistamiseks, võimaldades neil õppida stressi haldamise strateegiaid, mis on otsustava tähtsusega efektiivseks ja ohutuks tegutsemiseks päris olukordades.

RAIMO KIVESTE

Sisekaitseakadeemia turvaktika õppetooli nooremlektor

E-post: raimokiveste@gmail.com

Raimo Kiveste spetsialiseerus enesekaitse ja kinnipidamistehnikate õpetamisele, sealhulgas politseitaktikaliste tegevuste alal. Raimo Kiveste omab suurepäraseid teadmisi nii politseitaktika kui ka jõu kasutamise valdkonnas ning on hästi kursis õiguslaste küsimustega, mis puudutavad sunniviilise jõu rakendamist. Tema professionaalne taust ja laialdased teadmised on aidanud kaasa turvaktika valdkonna arendamisele politsei- ja piirivalvekolledžis.

KASUTATUD ALLIKAD

- Anderson, G. S., Litzenger, R. & Plecas, D., 2002. Physical evidence of police officer stress. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25(2), pp. 399–420.
- Endsley, M. R. & Jones, D. G., 2012. *Designing for Situation Awareness: An approach to User-Centered Design*. 2. trükk. Florida: CRC Press.
- Gasaway, R. B., 2010. Understanding Fireground Command: Making Decisions Under Stress. Fire Engineering University, *Fire Engineering*, 163(7), pp. 76B–76K.
- Grossman, D. & Christensen, L. W., 2008. *On Combat, The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace*. Warrior Science Publications.
- Gromov, O., 2020. *Liikumiskiiruste eristamise võime ja selle arendamine politseiametnike väljaõppes*. Bakalaureusetöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Jenssen, O. R. N. & Dillern, T., 2021. Does motivational regulation affect physical activity patterns among Norwegian Police University College students?, *International Journal of Police Science & Management*, 23(4), pp. 406–416.
- Jõesaar, E., 2020. *Politseinike mentaalse ettevalmistuse parendamise ettepanekud tulirelva kasutamisel inimese suhtes*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Kemeny, M. E., 2003. The Psychobiology of Stress. *Current Directions in Psychological Science*, 12(4), pp. 124–129.
- Kiviste J. & Kiveste R., 2019. Millal peatub politseiniku mõtlemine. *Verbis Aut Re*, 7(2), lk 20–25.
- Kull, M., 2014. *Kehaline aktiivsus Eestis- võimalused arenguks*. Terviseedenduse konverents 2014: Liikudes tervise heaks. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.tai.ee/sites/default/files/images/eventlist/events/TEkonv14_12_Liikumisaktiivsus_Eestis_Kull.pdf [Kasutatud 18.11. 2023].
- Mei, K, Pihu, M. & Tullus, I., 2016. *Tervise Arengu Instituut, 3 trükk Toitumine ja liikumine_õpetajaraamat_II_Liikumine*, Õpetajaraamat, lk 137–139 [Võrgumaterjal]. Leitav: https://www.terviseinfo.ee/images/prints/toitumine-ja-liikumine-koolidele/Toitumise_ja_liikumise_opetajaraamat_II_Liikumine_tooria.pdf [Kasutatud 18.11. 2023].
- Miido, K., 2018. *Patrullpolitseiniku pulsisageduse ja tegutsemisvõime seotus simulatsiooniuülesannete lahendamisel*. Bakalaureusetöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Lagestad, P., 2012. Physical Skills and Work Performance in Policing. *International Journal of Police Science & Management*, 14(1), pp. 58–70.

- Nieuwenhuys, A., Cañal-Bruland, R. & Oudejans R. R. D., 2012. Effects of Threat on Police Officers' Shooting Behavior: Anxiety, Action Specificity, and Affective Influences on Perception. *Applied Cognitive Psychology*, 26, pp. 608–615.
- Renden, P. G., Landman, A., Geerts, S. F., Jansen, S. E. M., Faber, G. S., Savelsbergh, G. J. P. & Oudejans, R. R. D., 2014. Effects of anxiety on the execution of police arrest and self-defence skills. *Anxiety, Stress, & Coping*, 27, pp. 100–112.
- Thomson, K., 2015. Spordipsühholoogia rakendused: Kognitiivsed võimed, Spordi üldained. Treener tase 5. Spordikoolituse ja Teabe Sihtasutus. lk 297–300. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.eestipoksiliit.ee/wp-content/uploads/2014/03/treener2BIII2B-parandatud-tr-2.pdf> [Kasutatud 19.11.2023].
- Territo, L. & Sewell, J. D. 2007. *Stress Management in Law Enforcement*. Durham: Carolina Academic Press.

REAALNE TÖÖMAAILM KLASSIRUUMIKS – VANGLAAMETNIKU VÄLJAÕPPE ARENDUS

SILVIA LUIGE, MARET MILJAN

Võtmesõnad: vanglaametnike haridus, õpe töökohal, õppekava arendus

DOI: <https://doi.org/10.15158/ed00-nz70>

Ülevaade. Artikli eesmärk on anda ülevaade, kuidas traditsiooniline koolipõhine vanglaametniku väljaõpe muudeti paindlikuks ja kaasaegseks tööandja vajadustele ja töötaja ootustele vastavaks õppeks, mis toimub valdavalt töökohal ning ühendab kooli- ja veebipõhise õppe. Artiklis kirjeldatakse esmaõppekava loomise protsessi uue õpimudeli kontekstis ning analüüsitakse õpet õppeasutuse, tööandja ja õppija vaatest. Loodud õpimudel võib aidata rakendusliku hariduse valdkonna juhtidel kohandada ja uuendada õppeprotsesse, sobitamaks neid tänapäeva töömaailma nõudmistega.

REAL WORK ENVIRONMENTS AS CLASSROOMS – DESIGNING A PRISON OFFICER EDUCATIONAL MODEL

SILVIA LUIGE, MARET MILJAN

Keywords: prison officer education, workplace learning, curriculum design

Overview. The article provides an overview of how traditional school-based prison officer education was transformed into a flexible and modern programme that meets the needs of employers and the expectations of employees. This learning primarily takes place on the job and combines school-based and online learning. The article describes the process of creating the initial curriculum within the context of the new learning model and analyses it from the perspectives of the educational institution, employer and learner. The learning model described can help leaders in the field of applied education to modernise the learning processes to meet the demands of the contemporary work environment.

SISSEJUHATUS

Vanglateenistusest lahkub igal aastal keskmiselt 15% teenistujatest, kelle asemele on vaja leida uued töötajad (Stamm, 2024, lk 204). 2023. a oli valvurite voolavus peaaegu 18% (Kuuler, 2024). Vanglad värbavad valvureid pidevalt nii äsja keskhariduse omandanute kui ka karjääripöörjate hulgast. Kuni 2022. a sügiseni tuli ametnikul valvuri ametikohale asudes läbida kahe aasta jooksul koolipõhine vanglaametniku ettevalmistus (Justiitsminister, 2013), mis kestis üheksa kuud (60 EKAP) ning toimus Tallinnas Sisekaitseakadeemias. Väljaõppe algust tuli oodata kuni kaheksa kuud. Paralleelselt on pakutud täiendõppe raames uutele valvuritele kaheksa kuud baaskoolitust, mis osaliselt on dubleerinud väljaõpet ning tekitanud tööandja vaatest lisakulu u 20 000 eurot aastas (Talver, 2024). Pikk ja paindumatu koolipõhine väljaõpe ei andnud tulevasele vanglaametnikule õpingute ajal täielikku ettekujutust valvuri tööst. Vangla puhul on tegemist spetsiifilise töökeskkonnaga ning alles pärast väljaõppe saamist seal töötades mõistetakse töö sobivust. Töötaja vaatest on üheksaks kuuks teise linna õppima minek töö ja eraelu ühildamise seisukohalt probleemne või reaalseks takistuseks tööle asumisel. Rahulolematust on tekitanud Tallinnas õppimisega kaasnenud lisakulud ja seda eelkõige mitte Harjumaalt pärit inimestele. Vanglateenistuse üks strateegilistest eesmärkidest on olla atraktiivne tööandja, kus töötajate rahulolu on tähtsal kohal (Vanglateenistus, 2023). Eeltoodut arvesse võttes tekkis ilmselge vajadus paindlikuma õpimudeli järele.

2023. a piloteeriti õppe osalist viimist veebikeskkonda ja vanglasse ning saadud kogemuse pinnalt asuti looma uut õpimudelit, mis sobiks valvuri eripädevuste õpetamiseks. Õpe töökohal rõhutab hariduse rakendatavust tööturul ning seda lähenemist peetakse kasulikuks organisatsioonidele, mis ei ole orienteeritud formaalsele haridusele, vaid konkreetsetele tööks vajalikele teadmistele ja oskustele (Illeris, 2011, p. 142), mistõttu otsustati viia õpe suuremas mahus koolist töökohale.

Artikkel on jagatud kaheks peatükiks. Esimeses peatükis antakse ülevaade õpimudeli arenduse protsessist ning uuest esmatasandi õppekavast. Teises peatükis analüüsitakse vanglaametnike uue esmatasandi väljaõppe teoreetilisi lähtekohti õppeasutuse, vangla ning õppuri vaatest.

1. VANGLAAMETNIKU VÄLJAÕPPE ARENDUS

2022. a lõpus otsustas vanglateenistus, et vanglaametniku õpet tuleb korraldada valdavalt töökohal ehk vanglas. Õppe ümberkorraldamisse kaasati Sisekaitseakadeemia

vanglateenistuskolledži juhtkond ja õppejõud, õppeosakonna ja vanglate esindajad, kes hakkasid ellu viima pilootprojekti „Õpe töökohal“. Leiti, et õpet saab viia töökohtadele ilma õppekava muutmata, korrigeerides vaid rakendusplaani ja kontaktõppe asukohta. Uue plaani järgi hakati õpetama alates 2022/23. õppeaasta kevadsemestrist, õppima asus 21 õppurit, kellest lõpetas 17. Peamiseks muudatuseks oli uute õppemeetodite kasutuselevõtt. Osa õppes hakkas toimuma veebis ning osa töökohal, kus õpetaja rolli võtsid üle vanglate praktikajuhendajad ja instruktorid. Koolis viibimise aeg vähenes seniselt 75%-lt 27%-ni, kuigi tegemist oli jätkuvalt koolipõhise statsionaarse õppega.

Kui varem olid õppeprotsessi kaasatud õppurid, kolledži õppejõud ja õppekorralduse spetsialistid, lisandusid neile nüüd vangla väljaõppe peaspetsialistid ning praktikajuhendajad ja instruktorid, kelle uueks ülesandeks oli tulevaste vanglaametnike õpetamine. Uutele õppetöö läbiviijatele pakuti ka andragoogika täiendkoolitust. Selline osapoolte rohkus nõudis tihedat koostööd ja infovahetust ning seetõttu korraldati pilootprojekti alguses ühiseminar, kus kõigile osapooltele uut süsteemi tutvustati. Piloodi käigus koguti osapooltelt regulaarselt tagasisidet, mida võeti arvesse eelkõige õppekava uue arenduse tarbeks, sest pärast esimest semestrit oli selge, et ainult rakendusplaani muutmisest ei piisa ja tuleb muuta kogu väljaõppe mudelit. Lähtudes ümberkorraldustest töövaldkonnas otsustati seni kehtiv vanglaametniku õppekava (maht 60 EKAP) ümber töötada kaheks eri tasemega õppekavaks, kusjuures esmaõppekava maht on 30 EKAP ning jätkuõppekava maht on 30 EKAP. Uus vanglaametniku õpimudel koosneb kahest osast, millest esmaõppekava on kohustuslikuks eelduseks tööle saamisel ning jätkuõppekava on karjääri edendamise samm.

2023. a sügisel moodustati ametlik esmaõppekava arendustöörühm, kuhu olid kaasatud Sisekaitseakadeemia õppeosakonna, vanglateenistuse kolledži, vanglate ja õppurite esindajad. Kasutades disainmõtlemise metoodikat, pani töörühm paika esmalt uue valvuri profiili ning asus seejärel uut õppekava looma. Esmaõppekava muutmise ideekavandi kiitis haridus- ja teadusministeerium heaks 2024. a kevadel ning alates 2024/2025. õa on vanglaametnike väljaõppes võetud kasutusele uus õppekava (Sisekaitseakadeemia rektor, 2024).

Uus vanglaametniku esmaõppekava

Uuendatud esmaõppekaval on kindel struktuur ja tegevuste järjestus ning see kujutab endast eri osapoolte koostööd kindlatele reeglitele vastavalt. Õpe toimub koolis õppejõudude juhendamisel, vanglas praktikajuhendajate juhendamisel, veebi-

keskkonnas ja iseseisvalt. Õppekava koosneb kuuest kohustuslikust moodulist, eraldi praktikamoodulit ei ole, see on integreeritud nelja mooduli sisse (vt tabel 1).

Tabel 1. Vanglaametniku esmaõppekava sisu ja õpikeskkondade jaotus (%)

MOODULI NIMETUS	TEEMAD	MAHT (30 EKAP)	ÕPIKESKKONDADE JAOTUS		
			Koolis	Töökohal	E-õpe*
1. Alusõpingud	• Vangla roll ja vanglateenistus kui avaliku teenistuse eriliik • Vanglateenistuse organisatsiooni-kultuur, kutse-eeetika ja etikett • Vaimse tervise ABC • Arvutiõpetus ja dokumenditöö • Tutvumispraktika	5 EKAP (sh 3 EKAP praktika)	0%	40%	60%
2. Dünaamiline turvalisus	• Dünaamilise turvalisuse põhialused • Inimõigused ja vangistusõiguse alused • Järelevalvetoimingud • Väärtuspõhiselt ning eetilisel töötamine • Vahetu sunni kasutamine	4 EKAP	57%	0%	43%
3. Järelevalvetoimingute teostamine	• Suhtlemine ja konfliktide ennetamine • Vangistusõiguse rakendamine järelevalvetoimingutes • Järelevalvetoimingud ja taktika • Järelevalvealane vene keel • Järelevalve praktika	7 EKAP (sh 2 EKAP praktika)	25%	28%	47%
4. Erakorralised sündmused vanglas	• Erakorraliste olukordade lahendamine • Konfliktiolukordades suhtlemine • Vahetu sunni kasutamine • Tulekahjudele reageerimine • Esmaabi • Erakorraliste sündmuste lahendamise praktika	9 EKAP (sh 2 EKAP praktika)	31%	40%	29%
5. Vangide taasühiskonnastamine	• Vangistuspsühholoogia alused • Taasühiskonnastamine vanglas • Motiveeriv intervjuerimine • Taasühiskonnastamise praktika	4 EKAP (sh 1 EKAP praktika)	23%	29%	48%
6. Lõpuksam		1 EKAP	0%	100%	0%

*E-õpe Moodle'is, sh iseseisev töö

Esmaõppekava on üles ehitatud, võttes arvesse teadmiste, oskuste ja hoiakute kujunemist kergemast keerukamaks. Igas moodulis toetavad õpiväljundid eesmärgi saavutamist eri aspektidest (suhtlemine, õigus, järelevalve ning turvataktika). Valikainete moodulit ei ole loodud. Igale õppemoodulile on loodud elektroonilised õppematerjalid. Õpiväljundite saavutamise hindamiseks on kogu õppekavas kasutatud kompleksülesannete põhimõtet – õpiväljundeid hinnatakse koos. Hindamine on läbivalt mitteristav. Lõpueksam kujutab endast ametniku tööpäevade valikulist jälgimist ning selle käigus töösoorituste hindamist. Esmane väljaõpe kestab neli kuud ning õpet saab alustada vajaduspõhiselt kuni neli korda aastas.

2. ÕPE-TÖÖKOHAL-MUDELI TEOREETILINE RAAMISTIK JA SELLE RAKENDAMINE

Järgnevalt on vanglaametnike õppe viimist töökohale analüüsitud lähtuvalt Knud Illerise töökohapõhise õppe kolme dimensioonilisest lähenemisest: õppeasutuse funktsioon, tööandja funktsioon, õppija vaade. Analüüsi aluseks olevad andmed pärinevad pilootprojekti osapooltelt kogutud tagasisidest ning saadud tulemusi on arvesse võetud esmaõppekava arendamisel.

2023. a veebruaris ja juunis korraldati Google Forms kaudu küsitlus, et uurida kolledži õppejõudude ning vangla instruktorite ja juhendajate, vangla väljaõppe peaspetsialistide rahulolu pilootprojekti eesmärgipärasuse, juhtimise, koostöö ning ressursside vaatest. Küsitlus oli vabatahtlik ja anonüümne. Esimesel korral vastas 23 ning teisel 11 respondenti (kogu populatsioon 70).

2023. a aprillis ja mais toimusid õppejõudude visiidid vanglatesse, kus koguti grupiintervjuude käigus tagasisidet õppurilt (18 osalejat), instruktoritelt (2), juhendajatelt (5) ja vangla väljaõppe peaspetsialistidelt (3) õppetöö ja -korralduse kohta. 2023. a juunis toimus õppejõudude, vanglaesindajate ja õppurite kohtumine, kus koguti tagasisidet õppurilt (18). Kohtumisel fikseeriti õppurite tähelepanekud õppetöö sisu ja korralduse kohta. Enne intervjuusid teavitati osalejaid, et saadud informatsiooni analüüsitakse ning tulemused avalikustatakse üldistatud kujul, järgides seejuures konfidentsiaalsuse põhimõtet.

Sisekaitseakadeemia vanglateenistuse kolledži ehk kooli funktsioon

Knud Illerise järgi on kooli keskne funktsioon korraldada õppimist ja pädevuste arendamist. Koolis tõlgendatakse seda laiemas tähenduses, mis hõlmab rohkemat kui ainult õppimist ja pädevuste arendamist. Tööandja jaoks on oluline kvalifikatsioon ja

ei midagi enam. (Illeris 2011, p. 142) Vanglateenistuse kolledži keskne funktsioon hõlmab eri aspektide arvesse võtmist, sealhulgas õppeprotsessi sujuvat korraldamist kolmes formaadis – koolis, vanglas ja veebikeskkonnas – ning osapoolte (kolledž, vangla, õppur) koostöömise juhtimist. Kolledži ülesanne on tagada õppetöö kvaliteet ja selle juhtimine, mis tähendab ühtlasi õppekava õpiväljundite saavutamise tagamist. See eeldab akadeemiliselt personalilt õpetatavate teemade sisulist ettevalmistamist ning koostatud õppematerjalide ja metoodiliste nõuannete jagamist vangla praktikajuhendajatele ja instruktoritele, kes täidavad õpetaja rolli töökohal. Ühtlasi kuulub kolledži vastutusalasasse õppekava õpiväljundite saavutamise hindamine.

Teenistuse vajadus oli selge, kuid nagu Illeris (2011 p. 139) rõhutab, ei toeta akadeemiline personal üldjuhul töökohapõhist õppeformaati, viidates asjaolule, et üksnes koolis on võimalik õpetada vajalikke kompetentse. Tagasisideküsitlusest on selgunud, et projekti alguses esines tõrkeid kolledži õppejõudude ja vangla praktikajuhendajate vahelises koostöös, kuna osapooled ei mõistnud selgelt oma rolli protsessis. Kolledži akadeemiline personal seadis kahtluse alla õppe kvaliteedi, mida ei suutvat tagada õpetamiskogemusest praktikud. Esinenud takistuste minimeerimiseks ja nende edaspidiseks vältimiseks nõustasid kolledži õppejõud vangla praktikajuhendajaid metoodiliselt, andes mõned tunnid vanglas, näidates praktikajuhendajatele metoodilisi võtteid praktikas ja jagades soovitusi õppetöö tõhustamiseks. Osapoolte tiheda ja konstruktiivse koostöö tulemusena on alguses aset leidnud raskused ületatud. Edaspidi on õppematerjalide koostamiseks loodud tööühmad, kuhu kuuluvad nii kolledži õppejõud kui ka vangla praktikajuhendajad ja instruktorid, mis tagab veel sujuvama koostöö ja tulemuslikuma õppetöö.

Teatud hulk õppekorralduslike küsimusi, mille lahendamisel on kolledžil keskne roll, vajavad ka paindlikku ja loovat lähenemist ning õigeaegset reageerimist. Küsitlusest ja gruppintervjuudest saadud tagasisidest on selgunud, et õppeaasta alguses koostatud ühtse tunniplaani uuendamine ja selle rakendamine töökohtadel on tekitanud osapoolte hulgas lahkkelisid, kuna puudus ühine arusaam õppetöö korraldamisest. Kolledžilt saadud õppekorraldusliku teabe tõlgendamine ja rakendamine on põhjustanud mitmeid arusaamatusi. Takistuste kõrvaldamiseks on kolledž korraldanud vanglatega regulaarseid nõupidamisi, mis lõpptulemusena toetasid ühiste seisukohtade väljakuulutamist ja korralduslike küsimuste sujuvat lahendamist.

Vangla ehk tööandja funktsioon

Valitud õppeformaadi kontekstis muutub tööandja roll märkimisväärselt. Lisaks tavalistele funktsioonidele täidab tööandja ka õpetamisega seonduvat ülesandeid. Vang-

lati läheneti õppeprotsessi korraldamisele ja õppetöö läbiviimisele erinevalt, pakudes individuaalõpet tööpostil juhendaja juhendamisel või korraldades õppuritele traditsioonilisi loenguid õppeklassis. Õppe läbiviimine vanglas muutis selle praktilisemaks, sest oli orienteeritud töösooritustele ehk Illerise (2011, p. 139) järgi nihkus fookus õpetamiselt õppimisele, sest kool kui haridust pakkuv institutsioon asendati tulemustele suunatud õppega.

Õppetegevused töökohal on ettevõttele nii kasulikud kui ka koormavad, õpivajadused laiemas mõttes ei ole esmased (Illeris, 2011, p. 140). Ühest küljest võimaldab õppeformaat kaasata õppureid teenistusülesannete täitmisse, mis on tööandja vaates hea lahendus lisatööjõu kujul. Teisest küljest on grupiintervjuudest tulnud välja, et praktikajuhendajate ja instruktorite töökoormus niivõrd suur, et nad ei jõua sisuliselt tegeleda vajalikus mahus neile määratud õppurite teoreetilise väljaõppega. Seda õppevormi uurinud teadlased väidavad, et ainult töökohal õppides ei ole välistatud, et omandatud praktiline kvalifikatsioon eraldub asjakohastest teoreetilistest teadmistest ning osa tööjõust omandab vaid piiratud ja rakendustele orienteeritud kvalifikatsiooni, mis on seotud konkreetsete töökohtadega (Illeris, 2011, p. 142). Ühtlasi on oluline märkida, et õppurid saavad arendada vajalikke tööalaseid kompetentse tulevases töökeskkonnas ja kogenud asjatundjate juhendamisel.

Töökohal õppimise kontekstis on kaks olulist aspekti, mis on omavahel üheaegselt kooskõlas ja konfliktis: tulemus ja areng. On asju, mida saab õppida otse protsessi käigus ilma lisatööaja ja rahaliste vahenditeta, samas omistab arengu aspekt suurt tähtsust personali õppimisele ja pädevuse arendamisele. Õpe töökohal on orienteeritud nende teadmiste omandamisele, mis on kohe vajalikud ja rakendatavad. Arengu aspekti tõlgendus antud kontekstis eeldab laiemat lähenemist sellele, mida tuleks õppida, pannes rohkem rõhku üldisele ja teoreetilisele orientatsioonile, üldistele oskustele ja pädevuste arendamisele. Organisatsiooni jaoks on oluline tulemus ja väljund, kuid õpivajadused laiemas mõttes ei ole esmased. (Illeris, 2011, pp. 140–141)

Õppeprotsessi käivitamisel oli nende kahe aspekti – tulemuse ja arengu – tasakaalustamisest tingitud teatud hulk katsumusi. Tagasisidest nähtub, et õppetöö läbiviimise põhimõtted ja tingimused ei olnud alguses tööandjale arusaadavad. Vanglad olid seisukohal, et õppurid on lisatööjõud, mistõttu pöörati minimaalselt tähelepanu teoreetiliste teadmiste omandamisele ja üldiste vajalike pädevuste arendamisele. Valdavalt ei mõistnud praktikajuhendajad ja instruktorid oma uut rolli õpetajana. Ühtlasi ei olnud juhendajatel võimalik planeerida õppetegevusi õppurite suure töökoormuse tõttu. Seega seisnes väljaõpe alguses õppuri kindlate tööoskuste omandamises tööpostil oleku ajal. Üldise professionaalse pädevuse areng kannatas osapoolte ajanappuse ja selge õppekorralduse puudumise tõttu. Tagasiside kogumise käigus kaardistati

õpibarjääre, leiti sobivad lahendused, mis võimaldasid tasakaalustada teoreetiliste teadmiste omandamist ja vajalike erialaste kompetentside arendamist vastavalt vanglaametniku õppekavas nõutavale.

Õppija vaade

Töökohal õppijad on täiskasvanutena tavaliselt huvitatud õppimisest ja pädevuse arendamisest, kui nad peavad seda isiklikult vajalikuks (Illeris, 2005; 2009). Enamik õppureid on pidanud valitud õppeformaati – õpet töökohal – üldiselt sobivaks ja vastuvõetavaks ning vajalikkust ei seata kahtluse alla, kuna ettevalmistusteenistuse läbimine on tööle jäämise eeldus.

Õpimotivatsiooni takistuseks võivad olla kahte tüüpi tingimused: töökohal või väljaspool tööd esinevad isiklikud või kollektiivsed asjaolud, mis vähendavad või takistavad pühendumist, või see, kui õppimise sisu või tegevusi ei tajuta asjakohase ja tähendusrikkana. Mõlemal juhul on tulemuseks motivatsioonipuudus, mis viib tõenäoliselt mittetäieliku või madala kvaliteediga õppimiseni, õppimise puudumise või isegi soovimatu negatiivse õppimise või negatiivsete hoiakute tugevdamiseni (Illeris, 2011, p. 141). Grupiintervjuudes on õppijad toonud esile, et valitud õppeformaadi puhul on pühendumist takistavateks asjaoludeks infokanalite rohkus, õppekorralduse ebaselgus (ühel päeval toimub õppetöö eri kohtades, juhendaja on määramata jne), madal õppetöö kvaliteet veebikeskkonnas.

Õppeprogrammide puhul, mis hõlmavad kooliõppe ja töökohal õppimise koostoi- met, on täiendav risk, et õppija võib pidada mõlemat tüüpi õppimist tähendusrikkaks ja huvitavaks, kuid ei suuda näha nendevahelist seost. Õpetajad või juhendajad ei pruugi seda märgata või mõista ning tõlgendavad seda kui õppijate enda ebapiisavust ja vastutustundetust ega tee midagi, et olukorda parandada või selgitada. Selle seose puudumine on sellistes integreeritud õppeprogrammides kõige levinum barjäär osalejate pühendumusele ja tõhusale õppimisele. (Illeris, 2011, p. 141) Tagasiside põhjal on oluline välja tuua, et kolledžis õppimise ajal tundis õppur kohati, et töökohal õpitu oli teatud määral vastuolus koolis nõutavaga. Olles vanglas, ei saanud õppur tihti suure töökoormuse tõttu aru oma rollist, st kas ta on ettevalmistusõppes või tööpostil. Õppurilt saadud tagasiside põhjal muudeti õppeprotsess paindlikumaks ja õppijasõbralikumaks – infokanalite arvu vähendati oluliselt, igale õppurile mää- rati juhendaja ja võimaldati paindlikumat õppega alustamist. Õppuri vaatest muutus esmaväljaõpe oluliselt lühemaks, keskendudes eelkõige igapäevaste erialapädevuste arendamisele, tõstes omakorda õppuri motivatsiooni.

Kõigi osapoolte (kool, tööandja, õppur) tihed ja konstruktiivne koostöö on õpe-töö-kohal-formaadi puhul erialase kompetentsi omandamisel kriitilise tähtsusega. Olles ainuke vanglateenistuse partner, kes pakub ettevalmistusteenistust, orienteerub kolledž vanglaametnike väljaõppes teenistuse vajadustele. Kool tagab õppeprotsessi sisulise ja korraldusliku toimimise. Akadeemiline personal koostöös tööandjaga koostab struktureeritud asjakohaseid õppematerjale, viib läbi õppetööd, nõustab töökoha juhendajaid. Tööandja loob õppurile toetava keskkonna praktiliste oskuste arendamiseks, kasutades kogunud ja vastava väljaõppe saanud juhendajate abi. Õppur, valides temale sobiva õpistiili ning kasutades kooli ja tööandja pakutud tuge, omandab erialaseid teadmisi ja oskusi. Uue õppemudeli eelised ja puudused õppeasutuse, tööandja ja õppija vaatest lähtuvalt on kokkuvõtvalt esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Vanglaametniku õpimudeli eelised ja puudused esmaõppekava kontekstis

	EELISED	PUUDUSED
Õppeasutuse vaade	• Tihed koostöö tööandjaga võimaldab asjakohasemat õppesisu luua ja õppejõud on täpsemalt kursis töökohal toimuvaga • Õppemeetodite mitmekesistamine • Võimaliku füüsilise ruumipuuduse leevendamine	• Õppekvaliteedi langus, sest kool ei õpeta • Õpetamise olulisus väheneb, sest tähtis on praktiline kvalifikatsioon • Õpiväljundite hindamine muutub keerukamaks • Õppekorraldusliku töö maht suureneb
Tööandja vaade	• Rakenduslikule kvalifikatsioonile ehk tulemusele suunatud õpe • Vajalikud tööalased kompetentsid omandatakse tulevases töökeskkonnas • Lisatõõjõud õppija kujul • Tööandja atraktiivsus tõuseb tänu paindlikule ja lühemale esmaväljaõppele • Eraldi baaskoolitust pole vaja korraldada • Väljaõppe alustamise ooteaeg on lühem	• Juhendajate koormus töökohal suureneb • Töötajatel on piiratud praktiline kvalifikatsioon ja puuduvad laiemad teoreetilised teadmised
Õppija vaade	• Õpe keskendub erialastele pädevustele ja õppija tajub seda asjakohasena • Õpe on vaheldusrikkam, sest toimub nii tööl, veebis kui koolis • Vajalik kvalifikatsioon saavutatakse lühema ajaga	• Töökohal esinevad isiklikud või kollektiivsed asjaolud, mis takistavad õppimisele pühendumist • Tulemustele suunatud õpe võib jätta õppurite õpivajadused tagaplaanile • Kui õppimine toimub koolis ja töökohal, siis ei pruugi õppur eri kohtades antud teadmistel omavahelist seost näha • Õppimise ajal töötamine kui lisakoormus

KOKKUVÕTE

Vanglaametniku õppe ümberkorraldamine on tööandja vaatest tingitud vajadusest valvureid paindlikumalt, kiiremini ja kuluefektiivsemalt välja õpetada, kuna tööjõu voolavus vanglaametnike seas on kõrge. Olulisel kohal on olla atraktiivne tööandja, kes on töötajasõbralik ka väljaõppe kontekstis. Kaasaegses töökeskkonnas ei toimi väljaõppena traditsiooniline koolipõhine lähenemine, kus täiskasvanud õppijale pakutakse aastast õpet, mis tihti eeldab kodust eemal viibimist.

Vanglaametniku väljaõppe uuendamise protsessi esimese tulemusena on valminud uus ja kaasaegne esmaõppekava (30 EKAP), mis arvestab vanglateenistuse vajadustega. Õpe toimub töökohal, koolis ja veebikeskkonnas ning võimaldab ühitada tööd, õpinguid, pere- ja isiklikku elu. Õpe on oluliselt paindlikum, sest tagab valvurite esmase väljaõppe üheksa kuu asemel nelja kuuga ning õpet on võimalik aastaringselt vajaduspõhiselt alustada. Vanglateenistuse kolledži, vanglate ja õppurite ühtse meeskonnana toimimine aitab õppuril saavutada valvuri töös vajalikke erialaseid oskuseid.

Kokkuvõtvalt on uue esmaõppekava tugevusteks paindlikkus, keskendumine praktilistele oskustele, integreeritud õppeformaad, lühem koolitusaeg, mitme osapoolte tulemuslik koostöö. Olulisteks õpikohtadeks on juhendajate rolli selgitamine, õppeprotsessi selgus ja toe tagamine õppuritele, teoreetiliste ja praktilistele oskuste tasakaalu tagamine, regulaarse tagasiside kogumine ja õppekavaarendus sellest lähtuvalt.

Vanglaametniku väljaõppe arenduse järgnevateks sammudeks on artiklis kirjeldatud esmaõppekava rakendamine ja jätkuõppekava loomine ning nende toimimise hindamine.

SILVIA LUIGE

Sisekaitseakadeemia, vanglateenistuse kolledži vanemlektor

E-post: silvia.luige@sisekaitse.ee

Silvia Luige on omandanud magistrikraadi Tallinna Pedagoogikaülikoolis ja kõrghariduse uurimise erialal Sisekaitseakadeemias ning töötanud üle 25 aasta sisejulgeoleku valdkonnas eri ametikohtadel. Alates 2008. aastast on ta Sisekaitseakadeemia vanglateenistuse kolledži õppejõud, põhivaldkonnaks on korrektsioonialase vene keele õpetamine ja selle suuna arendamine. Silvia Luige omab pikaajalist tasemeõppe ja täienduskoolituse õppekavade arendamise kogemust ning rahvusvaheliste koolituste läbiviimise kogemust õppekavade arendamise ja infotehnoloogilise pädevuse tõstmise vallas. Silvia Luige on korduvalt korraldanud keeleõpet toetavaid suvekoole ning on ka ühe õpiku ja mitme õppematerjali autor.

MARET MILJAN

Sisekaitseakadeemia, vanglateenistuse kolledži vanemlektor

E-post: maret.miljan@sisekaitse.ee

Maret Miljan on kaitsnud sotsiaalteaduste magistrikraadi Tartu Ülikoolis. Aastatel 2008–2017 töötas ta justiitsministeeriumis vanglate taasühiskonnastamise valdkonna eestvedajana eri ametikohtadel. Sisekaitseakadeemias alustas Maret Miljan tööd 2018. aastal õppejõuna. Lapsehoolduspuhkuselt naasnuna asus ta 2020. aastal vanglateenistuse kolledži õppetooli juhtima ning kriminoloogia ja korrektsioonilise sotsiaaltöö teemasid õpetama. Maret Miljan on ennetuse teadusnõukogu liige ning Euroopa Kriminaalhoolduse Föderatsiooni nõukogu liige.

KASUTATUD ALLIKAD

- Illeris, K., 2005. Low-skilled workers learn at the workplace. *Life Learning in Europe*, 10(3).
- Illeris, K., 2009. Lifelong Learning as a psychological process. Rmt: P. Jarvis, toim., *The Routledge International Handbook of Lifelong Learning*. London: Routledge.
- Illeris, K., 2011. *The Fundamentals of Workplace Learning, Understanding how people learn in working life*. London, New York: Routledge.
- Justiitsminister, 2013. *Vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded, nõuetele vastavuse hindamine ning vangla direktori värbamine ja valik. Määrus. RT I, 29.07.2013, 1.*
- Kuuler, H., 2024. *E-kiri Maret Miljanile* [E-kiri] (22.06.2024).
- Sisekaitseakadeemia rektor, 2024. *Vanglaametniku õppekava (esmäõpe), alates 2024/2025. õa vastuvõtust. Käskkiri.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.sisekaitse.ee/et/vastuv6tt_vanglaametnik [Kasutatud 16.08.2024].
- Stamm, E., 2024. Vanglateenistuses tööõnne soodustava kultuuri kujundamine lähitult strateegiast ja tuginedes rahulolu-uuringu tulemustele. *Turvalisuskompass*, 6(1), lk 201–214.
- Talver, K., 2024. *E-kiri Maret Miljanile* [E-kiri] (24.10.2024).
- Vanglateenistus, 2023. Vanglateenistuse strateegia. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://vanglateenistus.ee/meist/lugu-ja-vaartused/vanglateenistuse-strateegia> [Kasutatud 21.06.2024].

ÜLEVAADE DOKTORITÖÖST: KOOLITAJATE ROLL VISIÕPPE DISAINIMISEL JA RAKENDAMISEL PÄÄSTEORGANISATSIOONIDES

STELLA POLIKARPUS

Võtmesõnad: visiõpe, ajakriitilises olukorras otsustamine, TPACK, virtuaalsimulatsioonide ühisautorluse protsessi mudel (VSÜPM)

DOI: <https://doi.org/10.15158/srjy-td86>

Ülevaade. Artikkel annab ülevaate virtuaalsete simulatsioonide põhise õppe ehk visiõppe uuringutest Sisekaitseakadeemias. Senistes uuringutes on peamiselt keskendunud olukorrateadlikkuse ja ajakriitilises olukorras otsustamise arendamisele visiõppes. Visiõpe pakub innovatiivset koolituslahendust otsustamise harjutamiseks, võimaldades realistlikke ja korratavaid treeninguid. Analüüsitud on ka seda, kuidas koolitajad saavad tõhusalt kasutada tehnoloogia-, pedagoogika- ja aineteadmisi (TPACK) visiõppe rakendamisel organisatsioonis, kasutades virtuaalsimulatsioonide ühisautorluse protsessi mudelit (VSÜPM). Leiti, et visiõppe rakendamisel on olulised koolitajate koostöö ja organisatsiooni tugi. Artikkel rõhutab vajadust jätkata teadustööd, et täiustada visiõppe praktikaid ja rakendada neid laiemalt sisejulgeoleku valdkonnas.

OVERVIEW: THE ROLE OF TRAINERS IN DESIGNING AND IMPLEMENTING VIRTUAL SIMULATION-BASED TRAINING IN RESCUE ORGANISATIONS

STELLA POLIKARPUS

Keywords: virtual simulation-based training (VSBT), dynamic decision-making (DDM), technology, pedagogy and content knowledge (TPACK), collaborative authoring process model for virtual simulations (CAPM)

Overview. The article provides an overview of a doctoral thesis on virtual simulation-based training (VSBT) at the Estonian Academy of Security Sciences. So far, VSBT research in academia has mainly focused on the development of virtual simulation scenarios to train rescue incident commanders' situational awareness and dynamic decision-making. VSBT offers an innovative, authentic and repeatable training solution for practising decision-making in time-critical and high-risk situations. The thesis also analysed how trainers can effectively use technology, pedagogy and content knowledge (TPACK) when implementing VSBT in an organisation. The thesis showed that the systematic application of dynamic decision-making in VSBT is supported by the positive attitude of trainers and active participation in the creation of virtual simulations using the collaborative authoring process model for virtual simulations (CAPM). It also found that the collaboration of trainers and the support of the organisation are important in the implementation of VSBT. The article highlights the need for continued research to improve VSBT practices and apply them more broadly to the security field.

SISSEJUHATUS

Sisekaitseakadeemias on tehistõelisust (*virtual reality* ehk VR) õppetöö rikastamiseks kasutatud juba kakskümmend aastat (Pöder *et al.*, 2015). Tehistõelisuse rakendamisest õppetöösse on koostatud lõputöid, magistritöid ja oktoobris 2024 kaitsti Tallinna Ülikoolis inglise keeles doktoritöö teemal „Koolitajate roll visiõppe disainimisel ja rakendamisel päästeorganisatsioonides“ (Polikarpus, 2024). Artikli eesmärk on anda eestikeelne ülevaade doktoritöö peamistest tulemustest, et kaardistada edasised visiõppe uurimissuunad.

Termin „visiõpe“, mis tähistab virtuaalsete simulatsioonide põhist õpet, võeti kasutusse aastal 2021, kui anti ülevaade päästemeeskonna juhtide hindamisest Eestis (Polikarpus & Danilas, 2021). Visiõpe on tehnoloogiaga rikastatud õppevorm, kus õppijale esitletakse tark- ja riistvara abil dünaamiliselt muutuv stsenaarium, et luua õppijale virtuaalne keskkond, kus õppija saab lahendada probleemülesandeid. Päästetöö juhtide jaoks on need probleemülesanded õnnetuste stsenaariumid. Päästemeeskonna juhtide ajakriitilises olukorras otsustamise tulemuslikkuse hindamiseks kasutatakse Effective Command hindamismetoodikat (Lamb *et al.*, 2021), mis põhineb otsustamise mudelil SPAR (*Situational Awareness, Plan, Action, Review*) ehk olukorrateadlikkus, plaan, tegutsemine, ülevaade (Lauder & Perry, 2014). Hindamiseks kasutatakse tehistõelisuse riist- ja tarkvara XVR On Scene (XVR).

Olukorrateadlikkus on ajakriitilises olukorras otsustamisel esimeseks sammuks ja just erinevate olukordade loomiseks õppijatele on hea kasutada visiõpet (Polikarpus *et al.*, 2019). Olukorrateadlikkus koosneb kolmest faasist, milleks on info kogumine, infost arusaamine ja prognoos (Endsley, 1995a) ning seda defineeritakse kui ümbritsevate tegurite meeltega tajumist ajas ja ruumis, nende tegurite tähenduse mõistmist ja prognoosi, mis juhtub edasi (Endsley, 1995b, lk 65).

Koolitajad peavad visiõppeks lõimima enda tehnoloogia-, pedagoogika- ja aineteadmisi ehk rakendama TPACK (*Technological, Pedagogical and Content Knowledge*) raamistikku (Rosenberg & Koehler, 2015). Seda raamistikku kasutati doktoritöös viimase alauuringu tegemiseks, et selgitada välja, millised on visiõpet kasutavate koolitajate hoiakud ja tehnoloogia-, pedagoogika- ja aineteadmised Sisekaitseakadeemias.

Artikli järgmises peatükis tehakse tabeli kujul kokkuvõtte doktoritöö analüütilise ülevaate osadeks olnud artiklitest ja seejärel tuuakse välja edasised võimalikud visiõppe uurimissuunad.

1. VISIÖPET KÄSITLEVAD ARTIKLID SISEKAITSEAKADEEMIAS

Doktoritöö analüütilise ülevaate viie alauuringu pealkirjad, uurimisprobleemid ja peamised tulemused on toodud tabelis 1. Visiõppest on Sisekaitseakadeemias tehtud rohkem uuringuid, kuid peatükis nimetatakse üksnes valitud uuringud, et kaardistada edasised uurimissuunad.

Tabel 1. Ülevaade visiõppealase doktoritöö „Koolitajate roll visiõppe disainimisel ja rakendamisel päästeorganisatsioonides“ alauuringutest

PEALKIRI	UURIMISPROBLEEM, UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED ARTIKLIS	PEAMISED TULEMUSED
I Päästetöö juhi olukorrateadlikkuse arendamine. Arutelu selle üle, kuidas simulatsioonitarkvara hõlbustab õppimist (Polikarpus <i>et al.</i> , 2019)	Peamine probleem: olukorrateadlikkuse treenimise ja hindamise keerukus, kuna väliõppused on kallid ja potentsiaalselt ohtlikud. Eri tarkvaradel on erinev mõju ja võimalused olukorrateadlikkuse kolme faasi hindamiseks. Eesmärk: leida parim tehnoloogia päästemeeskonna juhtide arendamis- ja hindamispäevaks, kasutades Effective Command hindamismetoodikat. Uurimisküsimus: milliseid olukorrateadlikkuse elemente ja faase saab treenida XVR-i ja Fire Studio 6 (FS6) abil?	Artikkel käsitleb olukorrateadlikkuse tähtsust otsuste tegemisel päästetöö juhtide jaoks, eriti ajakriitilistes ja kõrge riskiga olukordades. Peamised tulemused: konkreetse tarkvara valik sõltub koolitusvajadustest, sest mõlemal programmil on oma plussid ja miinused. Valikule tuleb arvestada koolituse eesmärkide ja ressurssidega. FS6 on soodsam ja lihtne kasutada, kuid XVR-iga võrreldes õppija jaoks vähem dünaamiline. XVR pakub rohkem kaasahaaravat ja interaktiivset koolituskogemust, kuid on kallim ja aeganõudvam kasutama õppida. XVR lubab hinnata kõiki kolme olukorrateadlikkuse õpiväljundit, mistõttu tehiselisus on hea tööriist olukorrateadlikkuse arendamiseks ja hindamiseks.
II Päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse arendamine virtuaalsete simulatsioonide abil. Koolitusprogrammi tulemuslikkuse hindamine (Polikarpus <i>et al.</i> , 2020)	Peamine probleem: kui tõhus on päästetöö juhtide ajakriitilises olukorras otsustamise koolitus, kasutades selleks visiõpet ja e-õpet päästemeeskonna juhtide arendamis- ja hindamispäeval? Eesmärk: hinnata Kirkpatricku mudeli järgi päästemeeskonna juhtide arendamis- ja hindamispäeva tulemuslikkust õpitulemuste ja õppurite tagasiside põhjal. Uurimisküsimus: kuidas saab olukorrateadlikkuse koolitust pakkuda, kasutades visiõpet, et treenida erinevaid olukorrateadlikkuse faase ajakriitilises olukorras otsustamise koolitusel?	Päästemeeskonna juhtide arendamis- ja hindamispäeval on tulemuslikult visiõppes rakendatud õppijakeskne lähenemine olukorrateadlikkuse omandamisel. Iga päästetöö juht saab juhtida päästesündmust visiõppes, mis võimaldab lahendada ajakriitilisi kõrge riskiga sündmusi, pakkudes seetõttu väärtuslikke õpikogemusi. Juhtide otsustusprotsesse hinnatakse Effective Command platvormi abil, mida on pidevalt arendatud ja täiustatud. Moodle'i keskkonnas välja töötatud e-õppe kursus ühendab tulemuslikult teooria, riiklikud regulatsioonid ja teadmiste eeltestimise.

PEALKIRI	UURIMISPROBLEEM, UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED ARTIKLIS	PEAMISED TULEMUSED
III Virtuaalsimulatsioonide ühisautorluse protsessi mudel olukorrateadlikkuse hindamiseks (Polikarpus <i>et al.</i>, 2021)	Peamine probleem: kuidas peaksid koolitajad olukorrateadlikkuse mõõtmiseks ise virtuaalsimulatsioon looma? Eesmärk: pakkuda välja protsessi mudel virtuaalsimulatsioonide jätkusuutlikuks ja süsteemseks loomiseks organisatsioonis. Uurimisküsimus: millised on autentsetes virtuaalsimulatsioonides situatsioonielemendid päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse hindamiseks ja kuidas saab olukorrateadlikkuse hindamiseks mõeldud stsenaariumeid parendada?	Virtuaalsimulatsioonide ühisautorluse protsessi mudeli (VSÜPM) viis sammu: 1. stsenaariumikaardi koostamine ja kaasautori leidmine; 2. virtuaalsimulatsiooni loomine; 3. tehniline testimine; 4. stsenaariumi ja simulatsiooni lõplik viimistlemine, lävendi kokkuleppimine; 5. stsenaariumi läbimäng ja tutvustamine teistele. Analüüs näitas, et kõige populaarsemad situatsioonielemendid stsenaariumites olid kannatanud, tulekahju, ohtliku aine leke ja liiklus. Need situatsioonielemendid loovad dünaamilisi olukordi, mis võimaldavad hinnata päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse kolme faasi. Uuringust selgus, et mõni stsenaarium oli ülekasutatud. Jätkusuutlikuks virtuaalsimulatsioonide loomiseks on vaja luua organisatsioonis protseduurid ja vormid, näiteks virtuaalsimulatsiooni stsenaariumikaart ja hindamisstsenaariumite kasutusjuhend. Juhised, dokumendid ja andmehalduse süsteemid toetavad koolitajate koostööd ja professionaalset arengut.
IV Virtuaalsimulatsioonide loomine ja kasutamine päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse mõõtmiseks (Polikarpus <i>et al.</i>, 2023a)	Peamine probleem: kui palju on VSÜPM-i kasutatud päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse ja ajakriitilises olukorras otsustamise mõõtmiseks? Eesmärk: uurida hindamistulemuste ja simulatsioonide kui artefaktide põhjal, kui palju ja kui hästi on VSÜPM-i Sisekaitseakadeemias kasutatud. Uurimisküsimus: hinnates erinevaid VSÜPM-i abil loodud stsenaariumeid, millised on erinevused päästetöö juhtide olukorrateadlikkuse faaside hindamistulemustes?	Kokku oli platvormi Effective Command kasutanud 21 sertifitseeritud hindajat ja analüüsiti 16 stsenaariumit. VSÜPM osutus praktiliseks ja tõhusaks, võimaldades süsteemselts luua ja kasutada autentseid stsenaariumeid olukorrateadlikkuse hindamiseks. Stsenaariumite süžee ehk lugu mõjutab olukorrateadlikkuse hindamist ja juhtide individuaalsed erinevused vajavad täiendavat uurimist.

PEALKIRI	UURIMISPROBLEEM, UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED ARTIKLIS	PEAMISED TULEMUSED
V Koolitajate roll visiõppe rakendamisel: hoiakute ja TPACK-i mõju (Polikarpus <i>et al.</i> , 2023b)	Peamine probleem: visiõppe kasutamiseks on organisatsioon puudu pädevatest koolitajatest ja koolitajad ei tee koostööd (Pöder jt, 2015). Eesmärk: uurida koolitajate rolli visiõppe rakendamisel ja nende hoiakut visiõppesse ning TPACK-i mõju sellele. Uurimisküsimus: milline on koolitajate roll visiõppe rakendamisel organisatsioonis ja kuidas on nende roll seotud koolitajate suhtumisega visiõppesse ja TPACK-i teadmistega?	Koolitajad jagati alarühmadesse nende rolli ja kogemuste põhjal visiõppe kasutamisel ning saadi koolitajate kogemuspõhine taksonoomia. Mõõdeti seoseid koolitaja rolli, suhtumise ja TPACK-i teadmiste vahel. Visiõpet kasutanud koolitajad kuulusid gruppidesse 4–6. Leiti, et koolitajate suhtumine visiõppesse paranes, kui neil oli sellega olnud praktiline kogemus. Koolitajad, kes kasutasid virtuaalsimulatsioone, hindasid oma integreeritud ja mitteintegreeritud TPACK-i teadmisi erinevalt. T-test näitas statistiliselt olulisi erinevusi grupi 4 („on kasutanud visiõpet“) mitteintegreeritud ja integreeritud TPACK-i teadmiste enesehinnangutes. See ei kehtinud grupi 5 („on loonud virtuaalsimulatsioone“) ja grupi 6 („on koolitanud koolitajaid“) puhul. Need tulemused kinnitavad varasemate uuringute järeldusi, et koolitajad, kes loovad ise virtuaalsimulatsiooni stsenaariumeid, integreerivad TPACK-i teadmisi.

Lisaks nimetan veel kolme artiklit, mis käsitlevad visiõpet Sisekaitseakadeemias. Esimeses, „Eesti päästemeeskonna juhtide visiõppepõhise hindamise rakendamine ja tulemused“, antakse ülevaade visiõppepõhise hindamissüsteemi rakendamisest Eestis (Polikarpus & Danilas, 2021). FireFront projekti tulemustest valmis artikkel „Virtuaalsimulatsioonide loomine olukorratedlikkuse ja -mõistmise mõõtmiseks“ (Polikarpus *et al.*, 2022), kus tutvustatakse kvantitatiivset olukorratedlikkuse mõõtmist ehk QASA meetodit (Edgar *et al.*, 2018) koos VSÜPM-iga. Turvalisuskompassi artiklis „Olukorratedlikkuse, olukorramõistmise ja kallutatuse mõõtmine siseturvalisuse valdkonnas“ selgitatakse QASA meetodil saadud tulemust, et päästeteenistujad ja mittepäästeteenistujad võivad teha otsustamisel eri tüüpi vigu, kuna keskmiselt oli päästeteenistujate tõesuskallutatatus positiivne, kuid suhteliselt madal, samas kui mittepäästeteenistujate tõesuskallutatatus oli keskmiselt negatiivsem (Polikarpus & Danilas, 2022). Ilmunud on ka mitmeid artikleid liitreaalsuse (*Augmented Reality* ehk AR) kasutamisest Sisekaitseakadeemias.

2. EDASISED VISIÕPPEGA SEOTUD UURIMISSUUNAD

Tuginedes valitud artiklite tulemustele, teen viis ettepanekut edasiseks uurimiseks.

- 1. Situatsioonielementide kirjeldamine** olukorrateadlikkuse eri faaside hindamiseks, et erinevate stsenaariumite ja valdkondade puhul anda olukorrateadlikkuse tulemuslikkusele hinnang (Polikarpus *et al.*, 2021). Samuti tuleks uurida, kuidas situatsioonielemendid olukorrateadlikkuse faase mõjutavad (Polikarpus *et al.*, 2019; Polikarpus *et al.*, 2023a).
- 2. Tehnoloogia** sh tehistõelisuse tarkvara arendamine viisil, mis toetab hindajate kognitiivse töökoormuse vähendamist. Näiteks tuleks tarkvaras protsesse ja tagasisidet senisest suuremal määral automatiseerida (Polikarpus *et al.*, 2023a). Samuti tuleks uurida hindamiseks kasutatud virtuaalsimulatsioonide kohandamise võimalusi teistele platvormidele, näiteks liitreaalsusesse või videopõhiste stsenaariumideks, kasutades QASA meetodit olukorrateadlikkuse ja -mõistmise hindamiseks (Polikarpus *et al.*, 2022; Polikarpus & Danilas, 2022).
- 3. VSÜPM-i** rakendatavuse uurimine teistes kontekstides, kuna selle kasutamine võimaldab testida ning uurida, milline on stsenaariumide mõju olukorrateadlikkuse ja otsustamise tulemuslikkuse mõõtmisele otsustamisõppes (Polikarpus *et al.*, 2021; Polikarpus *et al.*, 2022).
- 4. Virtuaalsimulatsioonide kui artefaktide uurimine** nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil aitab muuta VSÜPM-i loodud virtuaalsimulatsioonid paremini korduvkasutatavaks eri valdkondades ning tehnoloogiatega (VR- või AR-prillid jms). Näiteks saaks uurida toimunud õnnetuste ja koostööõppuste analüüsimiseks loodud virtuaalsimulatsioone (Polikarpus *et al.*, 2021; Polikarpus *et al.*, 2023b).
- 5. Visiõppe õpikogemuste uurimine** aitaks kaardistada õppijate ja koolitajate õpikogemusi, et tõhustada organisatsiooni tuge visiõppe ja VSÜPM-i rakendamisel. Juhtide individuaalsete erinevuste uurimine olukorrateadlikkuse loomisel ja otsustamisel, et visiõpet personaliseerida ja tõsta selle tähenduslikkust õppijate jaoks (Polikarpus *et al.*, 2023a). Uuringud aitaksid tõhustada simulatsioonide loomist ja õppes kasutatavaid tehnoloogiaid (Polikarpus *et al.*, 2023b).

KOKKUVÕTE

Olukorrateadlikkus on ajakriitilises olukorras tulemusliku otsustamise alus ja selle arendamiseks ning mõõtmiseks sobib visiõpe. Edasised uuringud peaksid keskenduma situatsioonielementide kirjeldamisele sisejulgeoleku eri valdkondades otsustamise õppes ja uute tehnoloogiate testimisele VSÜPM-iga loodud stsenaariumite puhul. Rakendatud virtuaalsimulatsioonide kui artefaktide uurimine õppetöös aitab parendada õpikogemusi, tõhustada koolitajate koostööd ja täiendada otsustamisõppe juhiseid.

STELLA POLIKARPUS

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi teaduskeskuse nooremteadur

E-post: stella.polikarpus@sisekaitse.ee

Stella Polikarpus on lõpetanud Sisekaitseakadeemia päästekolledži päästeteenistuse eriala ja saanud magistrikraadi Tallinna Ülikoolis kutseõpetaja erialal. Aastal 2024 lõpetas Polikarpus Tallinna Ülikooli haridusteaduste instituudis doktoriõppe. Doktoritöös uuris ta olukorrateadlikkuse hindamist visiõppes ja koolitajate rolli selles. Sisekaitseakadeemias on ta õpetanud põlemiskeemiat, keemiapäästet ja koolitab instruktoreid. Stella Polikarpus on osalenud FireFronti ja FightAR-i projektides ning ISCRAM-i ja ITDRR-i kogukondade töös.

KASUTATUD ALLIKAD

- Edgar, G. K., Catherwood, D., Baker, S., Sallis, G., Bertels, M., Edgar, H. E., Nikolla, D., Buckle, S., Goodwin, C. & Whelan, A., 2018. Quantitative Analysis of Situation Awareness (QASA): modelling and measuring situation awareness using signal detection theory. *Ergonomics*, 61(6), pp. 762–777.
- Endsley, M. R., 1995a. Toward a Theory of Situation Awareness in Dynamic Systems. *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society*, 37(1), pp. 32–64.
- Endsley, M. R., 1995b. Measurement of Situation Awareness in Dynamic Systems. *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society*, 37(1), pp. 65–84.
- Karray, H., De Nicola, A., Matta, N. & Purohit, H. (toim-d.), 2022. *ISCRAM 2022 Conference Proceedings – 19th International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management*, pp. 428–433.
- Lamb, K., Farrow, M., Olymbios, C., Launder, D. & Greatbatch, I., 2021. Systematic incident command training and organisational competence. *International Journal of Emergency Services*, 10(2), pp. 222–234.
- Launder, D. & Perry, C., 2014. A study identifying factors influencing decision making in dynamic emergencies like urban fire and rescue settings. *International Journal of Emergency Services*, 3(2), pp. 144–161.
- Polikarpus, S., 2024. *The Role of Trainers In Designing and Implementing Virtual Simulation-Based Training In Rescue Organisations. Doktoritöö*. Tallinn: Tallinna Ülikool [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.etera.ee/zoom/202339/view> [Kasutatud 21.11.2024]
- Polikarpus, S., Bøhm, M. & Ley, T., 2019. Training Incident Commander’s Situational Awareness—A Discussion of How Simulation Software Facilitate Learning. Rmt: T. Väljataga & M. Laanpere, toim-d., *Digital Turn in Schools—Research, Policy, Practice*. Singapore: Springer, pp. 219–234).
- Polikarpus, S. & Danilas, K., 2021. Eesti päästemeeskonna juhtide visiõppepõhise hindamise rakendamine ja tulemused. *Turvalisuskompas*, 1, lk 31–54.
- Polikarpus, S., Ley, T. & Poom-Valickis, K., 2021. Collaborative Authoring of Virtual Simulation Scenarios for Assessing Situational Awareness. Rmt: A. Adrot, R. Grace, K. Moore, & C. Zobel, toim-d, *Proceedings of the 18th ISCRAM Conference*, pp. 229–237.

- Polikarpus, S. & Danilas, K., 2022. Olukorrateadlikkuse, olukorramõistmise ja kallutatuse mõõtmise siseturvalisuse valdkonnas. *Turvalisuskompass*, 2(1), lk 89–107.
- Polikarpus, S., Ley, T., Hazebroek, H., Edgar, G., Sallis, G., Baker, S. & Masip, A. F., 2022. Authoring virtual simulations to measure situation awareness and understanding. Rmt: H. Karray, A. De Nicola, N. Matta & H. Purohit, toim-d *ISCRAM 2022 Conference Proceedings – 19th International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management*. ISCRAM Digital Library.
- Polikarpus, S., Sarmiento-Márquez, E. M. & Ley, T., 2023a. Creation and Use of Virtual Simulations for Measuring Situation Awareness of Incident Commanders. Rmt: T. Gjørseter, J. Radianti, & Y. Murayama, toim-d *ITDRR2022. IFIP Advances in Information and Communication Technology*. Cham: Springer, pp. 23–38.
- Polikarpus, S., Luik, P., Poom-Valickis, K. & Ley, T., 2023b. The Role of Trainers in Implementing Virtual Simulation-based Training: Effects on Attitude and TPACK Knowledge. *Vocations and Learning*, 16, pp. 459–486.
- Pöder, S.-F., Savimaa, R. & Link, M., 2015. A framework for training internal security officers to manage joint response events in a virtual learning environment. *Proceedings Estonian Academy of Security Sciences: Sustained Security*, 14, pp. 151–180.
- Rosenberg, J. M. & Koehler, M. J., 2015. Context and Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK): A Systematic Review. *Journal of Research on Technology in Education*, 47(3), pp. 186–210.

PUITMATERJALI JA TULEOHUTUSE TULEVIKUTRENDID EHTUSES: ÜLEVAADE PUIDU JA TULEOHUTUSE TEADUSKONVERENTSIST 2024

REET KASEPALU, REGINA KAASIK

Võtmesõnad: tuleohutus, puitkonstruktsioonid, süttivus, tulekaitse, põlemiskäitumine

DOI: <https://doi.org/10.15158/c084-2926>

Ülevaade. Artikkel annab ülevaate sellest, kuidas on võimalik tuleohutust puithoonetes parandada ning millised tõhusaid meetodeid ja tehnoloogiaid arendatakse, mis aitaksid tulekahjusid ennetada ja kontrollida. Wood & Fire Safety 10. teaduskonverents toimus 12.–15. mail 2024 Slovakkias, keskendudes puidu ja puitmaterjalide süttimise ja põlemise teadusarengutele. Konverentsil esitati 49 eelretsenseeritud teadusartiklit seitsmes teemaplokis. Kogumik kajastab uuringuid tuleohutuse parandamiseks puudust hoonetes. Siinses artiklis antakse ülevaade kolmest konverentsil käsitletud teemast, kuna antud teemad on enim päästekolledži tasemeõppe ja täiendkoolitustega seotud: puudust objektide tuleohutus; tulekahju modelleerimine, testimine, sertifitseerimine; suitsueemaldus ja põlemisgaaside süttimine, toksilisus ja tolm. Lisaks tutvustakse päästekolledžis valminud uuringut, tuleviku uurimissuundasid ja kutsutakse valmistuma 2027. aastal korraldatavaks rahvusvaheliseks konverentsiks.

THE FUTURE TRENDS OF WOOD AND FIRE SAFETY IN CONSTRUCTION: AN OVERVIEW OF THE WOOD AND FIRE SAFETY CONFERENCE 2024

REET KASEPALU, REGINA KAASIK

Keywords: fire safety, wood science and technology, fire retardation, fire modelling, wood protection

Overview. This article provides an overview of ways of improving fire safety in timber buildings, including effective methods and technologies to prevent and control fires. The 10th International Conference on Wood & Fire Safety was held May 12–15, 2024, in Slovakia. The focus of the conference was research advancements in the ignition and combustion of wood and wood materials. The conference featured 49 peer-reviewed scientific articles across seven thematic blocks. This report highlights three key topics: fire safety in wooden structures; fire modelling, testing and certification; and smoke control, gas ignition, toxicity and dust. These are the most relevant topics to training and education at the Rescue College at the Estonian Academy of Security Sciences. It also introduces recent research from the Rescue College, discusses future research directions and calls for contributors to the International Fire Safety Conference in 2027 to be held at EASS.

SISSEJUHATUS

Wood & Fire Safety (WFS) konverents ühendas teadlasi 24 riigist. Konverentsil keskenduti hiljutisele arengule, mis on toimunud puidu põlemise uurimise valdkonnas, täpsemalt kõrgete temperatuuride mõjule, puitmaterjali omadustele, puidu mõjule tulekahju dünaamikale, põlemisgaaside toksilisusele, ehituskonstruksioonide tulekindlusele, metsapõlengutele, standardtulekahjude uurimisele ning samuti tulekatsete edusammudele, tule leviku modelleerimisele ja aeglustamisele. (Osvaldova *et al.*, 2024) Konverentsi kogumikuga saab tutvuda Sisekaitseakadeemia raamatukogus või Springeri andmebaasis.

Anname ülevaate kolmel teemal avaldatud artiklitest: 1) puidust objektide tuleohutus, 2) tulekahju modelleerimine, testimine, sertifitseerimine ja 3) suitsukontroll ja põlemine, toksilisus, tolm. Ülevaateartikli mahupiirangu tõttu ei saa kõiki artikleid võrdselt käsitleda ning seepärast autorid valisid kolm teemat, mis on enim päästekolledži tasemeõppe ja täiendkoolitustega seotud. 2027. aasta septembris plaanime Sisekaitseakadeemias korraldada rahvusvahelise teaduskonverentsi koostöös WFS-i tänavuste korraldajatega.

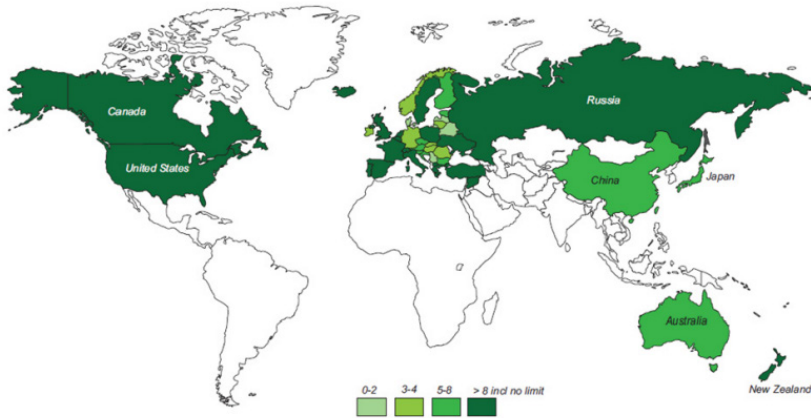
1. PUIDUST OBJEKTIDE TULEOHUTUS

Puitehitiste tuleohutuse teemaplokis käsitletakse puidust ehituskonstruksioonide tuleohutusmeetmeid, keskendudes meetoditele ja materjalidele, mis suurendavad tulekindlust. Käsitletakse puidu käitumist tulekahju tingimustes ja uuenduslikke ehitustehnikaid ohutuse parandamiseks.

„Tuleohutus puidust hoonetes – globaalne projekteerimisjuhend“¹ on rahvusvaheline juhend, mis käsitleb puidukonstruksioonide ohutut kasutamist hoonetes. Lisaks katab juhend selliseid teemasid nagu puidukonstruksioonid ja puidutooted, tuleohutusstrateegiad, tule dünaamika, piirkondlikud tuleohutuseeskirjad (vt joonis 1), reageerimine tulele, tulekaitsekonstruksioonid, kandvad puitosad, puiduühendused, tule leviku ennetamine, aktiivne tulekaitse sprinkleritega, jõudluspõhine projekteerimine, tulekindlus, hoonete ehitus ja kontroll ning tuletõrje kaalutlused. Peamised eesmärgid hõlmavad uusima teadusliku teabe esitamist globaalsel tasandil, praktiliste juhiste ja näidete pakkumist tuleohutu projekteerimise meetodite kohta ning uute

¹ Juhend on veebis tasuta saadaval aadressil <https://www.taylorfrancis.com/books/oa-edit/10.1201/9781003190318/fire-safe-use-wood-buildings-andrew-buchanan-birgit-%C3%B6stman>.

tuleohutuseeskirjade väljatöötamise toetamist. Juhend rõhutab nii passiivsete kui ka aktiivsete tulekaitsemeetmete vajadust ning toob esile puidu kasutamise laienevad võimalused ehituses selle keskkonnasõbralike eeliste tõttu. (Just *et al.*, 2024)

Joonis 1. Kaardil on näidatud lubatud maksimaalne korruste arv puitmajadel koos sprinklersüsteemiga

Samuti oli uuritud aina populaarsemate suurte puidust hoonete kindlustamisega seotud teemasid. Massiivpuidu laialdane kasutamine aitab vähendada kasvuhuonegaaside heitmeid, kuid pikaajaliste andmete puudumine ja sellest tulenev ebakindlus piiravad massiivpuidu turu kasvu. Kindlustus ei kata massiivpuidust ehitisi samadel tingimustel kui betoonist hooned, kuna tajutakse tulekahju- ja veekahjustuste riske. See vähendab massiivpuidu konkurentsivõimet. Kindlustusandjad siiski tunnustavad turu potentsiaali ja investeerivad teadusuuringutesse. Ehitusektori, teadlaste ja kindlustusandjate koostöö on vajalik, et parandada tehnoloogia kasutusvõimalusi. (Irshaid *et al.*, 2024)

Soomlased tegid ülevaate tuleohutuslikest lahendustest mitmekorruselistes puithoonetes. Vastavalt 1. jaanuaril 2018 kehtima hakanud Soome tuleohutuseeskirjade suuruspetsifikatsioonidele (Keskkonnaministeeriumi määrus 848/2017) on võimalik ehitada puidust konstruktsioonidega ja fassaadidega kuni 8-korruselisi elamu-, kontori-, hotelli- ja hooldekeskusi (vt joonis 2). Lisaks saab üle 8-korruselisi hooned ehitada funktsionaalse tuleohutuse hindamise abil. 2024. aasta jaanuari seisuga on Soomes valminud 175 üle 2-korruselisel puidust kortermaja, kokku 5742 korterit. Antud muudatus teeb Soomest hea eeskju säästlike ehitusmeetodite alal. (Karjalainen & Ilgin, 2024)

Joonis 2. Näide kuuekorruselisest puitmajast

Ka Uus-Meremaa valitsuse 2019. aasta kliimamuutuste vastuse (*zero carbon*) muutmise seadus on julgustanud ehitustööstust kasutama puitu peamise ehitusmaterjalina. Pau *et al.* (2024) vaatavad, kuidas iteratiivne tuleohutuse analüüs parandab mitmekorruseliste puitehitisete tuleohutuse projekteerimist. Viiekorruselist ristkihtpuidust eluhoonet koos sprinklersüsteemiga kasutatakse juhtumiuuringuna, et uurida tulekindluse hinnanguid projekteerimiseks. Pärast leegiaheliku põlemist käsitletud tulestsenaariumide korral ulatuvad tulekindluse hinnangud 30–60 minutini sõltuvalt kasutatavatest projekteerimiseeldustest ja sisendist.

2. TULEKAHJU MODELLEERIMINE, TESTIMINE, SERTIFITSEERIMINE

Rõhutatakse täpse tulekahjutestimise olulisust, et ennustada, kuidas materjalid reaalses maailmas toimivad. Käsitletakse ka standardiseeritud katsete väljatöötamist ja sertifikaatide rolli, tagamaks ehitusmaterjalide vastavus ohutusnõuetele.

Testiti avatud puidust seinte ja lagede mõju tuleohutusele. Standardne katse, NFPA 286 (seina- ja laepindade siseviimistluse panuse hindamine ruumitule kasvule), põhineb ruumil, mille esiosas on ukseava ja tagumises nurgas asub gaasipõleti. Katsel on ette nähtud lahvatamise (*flashover*) kriteeriumid, mille järgi otsustatakse, kas katse õnnestus või ebaõnnestus, ja katse kestus on maksimaalselt 15 minutit. Tehti kolm katset, mis vastavad 2021. aasta rahvusvahelise ehitusmäärustiku nõuetele avatud massiivpuidu koguse osas. Iga katse puhul oli propaanipõleti profiil identne. Katsete ajal kasutati temperatuuriandurit, soojusvoo andurit ja soojusvoolu mõõtmise heitgaasiklappe. Põhinedes standardlahvatuse kriteeriumitele, ei täheldatud üheski neist

kolmest katsest lahvatust. (Hasburgh *et al.*, 2024) Järgmisena pakuvad autorid välja katseks kasutada ruumi, kus terve lae pind on avatud puiduga.

Mõistmaks, kuidas mõjutavad metallist ühendused ja isepuurivate kruvide tugevdamine liimpuidust talade tulekahjukindlust, tehti kaks täismõõdus tulekatset. Liimpuidust talade otste ühendused allutati nihkele ja paindemomendile. Uuriti kahte ühenduse konfiguratsiooni, millest igaüks kasutas nelja teraspolti, mis olid paigutatud kahes erinevas mustris. Katsetulemused näitavad, et mõlema ühenduse konfiguratsiooni riketeks kulunud aeg ületas 50 minutit, mis ületas kehtivate ehitusnormide nõutava minimaalse 45-minutilise tulepüsivuse. Esimese poldimustriga ühendus, kus kaks poltide rida olid sümmeetriliselt tala lõike ülemise ja alumise külje lähedale paigutatud, toimis paremini kui teine muster, kus alumine poldirida tõsteti tala lõike keskosa kõrgusele ja mille rikete aeg ületas 60 minutit standardse tulekahju korral. Kõige olulisem on, et ühenduste tugevdamine isepuurivate kruvidega hoidis ära lõhenemisi või ridade nihkepurustusi, mis sageli esinevad tugevdamata puit-teras-puit ühendustes. (Okunrounmu *et al.*, 2024)

3. SUITSUKONTROLL JA PÕLEMINE, TOKSILISUS, TOLM

Teema raames uuriti keemilisi reaktsioone põlemise ajal, suitsu teket ja selle toksilisust, mis on kriitilised nii hoone elanike kui ka päästjate ohutuse seisukohast. Käsitletakse tehnikaid suitsu kontrollimiseks ja mürgiste heitmete vähendamiseks ning tolmuplahvatuste mõju tööstuslikes tingimustes. Rõhutatakse nende tegurite mõistmise tähtsust ohutumate hoonete ja töökohtade projekteerimisel.

Polümeeride põlemisel vabanevad mürgised gaasid on tulekahjude peamised surmavad tegurid. Uuriti näitena, kuidas mõjutab akrüülnitriil-butadieen-stüreeni (ABS) proovide skaala põlemistoksilisust. Väikese mahuga ABS-materjalide põlemisel vabanevate mürgiste gaaside kontsentratsiooni mõõdeti erinevates ventilatsioonitingimustes, kasutades püsiseisundi toruahju. Lisaks viidi läbi numbrilised simulatsioonid FDS-i tarkvaraga. Simulatsioonide tulemused olid heas kooskõlas eksperimentaalsete andmetega, kinnitades arvutusliku vedeliku dünaamika (CFD) mudeli kehtivust. Sellele tuginedes hoiti Froude'i number konstantne ja loodi mitme skaala CFD-mudelid. Tulemused näitasid, et eksperimentaalse skaala suurenedes suurenes ka CO kontsentratsioon kütuse ümber. Kui ventilatsioonitingimused muutusid headest halbadeks, suurenes CO kontsentratsiooni kasvumäär proportsionaalselt kasvuga eksperimentaalsel skaalal. Need kaks parameetrit näitasid lineaarset seost. (Ruowen *et al.*, 2024)

Põlevat tolmu võib tööstuses väga sageli esineda kihina või tolmpilvena ning teatud tingimustel võib see tolmu süttida kuumast pinnast. Taolist põlevat tolmu tuleb sageli ette ka puidutööstuses. Tolmpilve minimaalne süttimistemperatuur (MIT) kuumalt pinnalt määratakse vastavalt standardile, mille kohaselt ei ole tolmpilve MIT määramise seadme konstruktsiooniparameetreid täpselt määratletud. Käsitleti tolmpilve MIT mõõtmist kuumalt pinnalt seadmel, millel on kaks konstruktsioonilahendust – vanem dispersioonitüüp ja uus koonustüüp. Tulemused näitasid, et isegi väikeste proovide testimisel järele jäänud kogus võib oluliselt mõjutada ahjus moodustunud kontsentratsiooni. Madalam kontsentratsioon takistab süttimist ja määrab seega ekslikult kõrgema MIT väärtuse. Erinevate füüsikaliste parameetrite mõõtmisel ei tohiks lisaks meetodikale unustada ka mõõteseadmete hindamist. Tulemuste põhjal tehtav optimeerimine on arenduse oluline osa, võimaldades laborimõõtmisi viia nii lähedale praktikas leiduvale olukorrale kui võimalik. (Kosár *et al.*, 2024)

Samas uuriti ka, millised on puidu ja puidupõhiste toodete suitsuemissiooni omadused. Pöögipuidu tolmu proovide takistuse mõõtmiste põhjal võib järeldada, et proovi takistus sõltub osakeste suurusest. Puidutolmu takistuse väärtus sõltub pingest ja konkreetse proovi osakeste suurusest. Tööstuses on seetõttu vaja hinnata tolmu takistust, kui kavandatakse plahvatusohu vältimise meetmeid. Samuti on vaja hinnata tolmu (ka mittesüttiva tolmu) takistust. Kõigi tolmutüüpide takistus mõjutab oluliselt staatilise elektri tekke ja kogunemise protsessi. Staatilise elektri tühjenemine võib olla hajutatud või settinud tolmu süüteallikaks. (Kuracina *et al.*, 2024)

4. JUHTUMIUURINGUTE ARUANNE: PÕLEMISKEEMIA JA TULE LEVIKU VISUALISEERIMINE

Uuringu (Kasepalu *et al.*, 2024) eesmärk oli teha ettepanekuid põlemiskeemia mooduli õppejõududele, kuidas puidu süttimise ja põlemise õpetamist virtuaalsete simulatsioonidega toetada. Analüüsiti kolme õppeaasta päästeteenistuse eriala õppurite individuaalseid ja rühmatööna koostatud juhtumiuuringuid. Uurijate peamine ettepanek oli, et tudengitele tuleks pakkuda ülesandeid, kus nad saavad iseseisvalt valida juhtumi ja virtuaalsimulatsiooni tarkvara, sest see toetaks nende süvaõpet. Lisaks leidsid uurijad, et vaja on arendada uusi visualiseerimis- ja tulekahju leviku modelleerimistarkvarasid, parandamaks õppurite teadmisi ning oskusi põlemiskeemia ja -füüsika valdkonnas. Teadusartikli ettekande järgsel konverentsil pakuti välja, et õppuritel tuleks lasta labori tingimustes tulega rohkem praktilisi katseid teha. Uurijad nõustuvad ettepanekuga, kuid soovivad rõhutada, et erinevatel objektidel tulekahju leviku

modelleerimise mõistmiseks ei piisa katsetest eri materjalidega labori tingimustes, vaid vajalik on terviklik juhtumite analüüs, kus kõikvõimalike materjalide süttimine, suitsu ja põlemisgaaside teke ja levik seostatakse konkreetsete ruumi parameetrite ja tuleohutuspaigaldistega.

Üks konverentsi peamisi sõnumeid oli julgustada puidu kasutamist ehitussektoris, rõhutades selle kooskõla rohepöörde põhimõtetega. Puit kui taastuv loodusvara pakub jätkusuutlikku alternatiivi traditsioonilistele ehitusmaterjalidele, kuid selle ohutu ja keskkonnasäästlik rakendamine eeldab sidusrühmade, sealhulgas arhitektide, päästeteenistujate, inseneride, ehitajate ja seadusandjate tihedat koostööd. Konverentsil tegi Oisik Das Luleå tehnikaülikoolist Rootsis üleskutse tulla õppima Erasmus programmiga tuleohutuse inseneriteadust. Luleå Tehnikaülikoolis on tulelabor, kus uuritakse, kuidas tulekahjus tekkinud biosütt tuleohutute materjalide tootmises kasutada, sest põlenud puit on tulekindel. Meie jaoks oli lähetus vägagi edukas, sest saime kohe pärast enda ettekannet pakkumise koostööks kirjutada artikkel Suurbritannia ajakirja International Wood Products Journal.

KOKKUVÕTE

Sel sügisel toimus 14. novembril tuleohutuse populaarteaduslik konverents, kus Eesti praktikud ja teadlased tuleohutuse olukorra üle arutlesid. Teemad hõlmasid tuleohutuseksperdi kutse omandamise protsessi ning ülevaadet tuleohutuse koolitus- ja kutsesüsteemist, käsitleti ka analüütilist tõendamist ja küttesüsteemidega seotud kompetentsinõudeid. Praktilise poole pealt pakuti võimalust külastada simulatsioonikeskust ning tule- ja keemialaborit, arutati tuleohutuse norme ja seadusandlust, samuti esitleti uut tuleohutuse käsiraamatut ning tulelabori arengusuundi. 2027. aasta septembris plaanime Sisekaitseakadeemias korraldada rahvusvahelise teaduskonverentsi, mille eesmärk on võimaldada teadlastel esitleda oma uurimistulemusi otse praktikutele ning tutvustada praktikute katsete tulemusi. Me vaatleme turvalisust kolmest vaatenurgast: 1) ohutuse tagamine ehk õnnetuste ennetamine (ohutumad materjalid, hooned ja ehitusnormid, haridus); 2) insenerilahendused ja -vahendid ohutuse parandamiseks õnnetuse korral, nagu suitsuandurid, evakuatsioon, tulekustutid jne; 3) õnnetuste uurimine ohutuse parandamiseks. Kutsume üles korraldama uuringuid allolevatel teemadel ning pakkuma oma teemaplokke, võttes artikli autoritega ühendust:

- tehnoloogia kasutamine metsatulekahjude kustutamiseks,
- tulekahju modelleerimise ja visualiseerimise simulatsioonid,

- ohutuse õpetamine,
- tuleohutus eritüüpi hoonetes (betoonhooned, massiivpuidust hooned jt),
- kultuuripärandi kaitse ja ohutusnõuded,
- ohutuse tagamine tsiviilkaitse taristul,
- tulekahju kustutamine (sh ATS, ATKS),
- tulekahju uurimine,
- alustava teadlase rada (ohutusuringute alustamine),
- muud tuleohutusalsed teemad.

REET KASEPALU

Sisekaitseakadeemia, päästekolledži teadur

E-post: reet.kasepalu@sisekaitse.ee

Reet Kasepalu on haridusteadlane, kellel on kasvatusteaduse doktorikraad Tallinna Ülikoolist. Dr Kasepalu on päästekolledži ja Tallinna Ülikooli, teadur kes on publitseerinud rahvusvahelistes teadusjakirjades, osalenud aktiivselt teaduskonverentsidel ja projektides, tõestades pühendumust hariduse ja õppimise edendamisele.

REGINA KAASIK

Sisekaitseakadeemia, päästekolledži referent

E-post: regina.kaasik@sisekaitse.ee

Regina Kaasik omandas sotsiaalteaduse magistri kraadi Tallinna Ülikoolis 2015. aastal. Ta tegeleb Sisekaitseakadeemias pääste ja tuleohutuse valdkonna kutse andmise koordineerimisega, korraldab päästekolledži teaduskommunikatsioonisündmusi, organiseerib Eesti esimest tuleohutuse konverentsi.

KASUTATUD ALLIKAD

- Hasburgh, L. E., Barber, D. & Bourne, K. J., 2024. Room-Corner Tests with Exposed Timber. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 198–205.
- Irshaid, I., Linnerooth-Bayer, J, Foreman, T. & Martin, J., 2024. The Role of Insurance in Scaling Mass Timber Construction: Review on Enablers and Shortcomings. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 349–356.
- Just, A., Buchanan, A., Östman, B., Klippel, M., Barber, D., Claridge, E., Dagenais, C., Dunn, A., England, P., Janssens, M., Mikkola, E., Wade, C. & Werther, N., 2024. Fire Safe Use of Wood in Buildings – Global Design Guide. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 317–325.
- Karjalainen, M. & Ilgin, H. E., 2024. Fire Safety Solutions in Finnish Multi-story Timber-Frame Buildings. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 300–307.
- Kasepalu, R., Polikarpus, S., Reitel, K. & Kaasik, R., 2024. Report from Case Studies: Fire Chemistry and Fire Visualisation in the Classroom. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 106–115.
- Kosár, L., Kuracina, R. & Szabová, Z., 2024. Study of Minimum Ignition Temperature of Beech Wood Dust Clouds Using Different Types of Dispersers. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 241–248.
- Kuracina, R., Szabová, Z. & Kosár, L., 2024. Study of Resistivity of Beech Wood Dust Depending on Particle Size. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 233–240.
- Okunroumu, O., Salem, O. & Hadjisophocleous, G., 2024. Fire Experimental Testing of STS Reinforced Glulam Beam-End Connections with Metal Connectors' Wood Protection. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 206–214.
- Osvaldova, L. M., Das, O. & Hasburgh, L. E., 2024. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*.

Pau, D., Buchanan, A. & Douglas, C., 2024. Application of Iterative Fire Severity Analysis to Fire Safety Design of Multi-storey Mass Timber Structures. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 265–274.

Ruowen, Z., Jingwen, B. & Jiyun, W., 2024. Scale Law Study of the Combustion Toxicity of Acrylonitrile-Butadiene-Styrene. *Wood & Fire Safety 2024. Proceedings of the 10th International Conference on Wood & Fire Safety 2024*, pp. 225–232.

SISEKAITSEAKADEEMIAS HILJUTI ILMUNUD PUBLIKATSIOONID

POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETI JA SISEKAITSEAKADEEMIA ÜHISE UURIMISPROJEKTI „MEHITAMATA ÕHUSÕIDUKI, LASERSKANNERI JA FOTOKAAMERA KASUTAMINE SÜNDMUSPAIGA KAARDISTAMISEKS“ LÕPPARUANNE. JAANIKA PUUSALU

Lõpparuanne annab ülevaate PPA ning Sisekaitseakadeemia ühise uurimisprojekti „Mehitamata õhusõiduki, laserskanneri ja fotokaamera kasutamine sündmuspaiga kaardistamiseks“ tulemustest. Uuringu tulemusel selgus, et praegu kasutusel oleva lineaarmõõtmise meetodi täiendamiseks, menetlemiseks ja vajaduse korral eksperitiisi tegemiseks sobib mehitamata õhusõidukiga sündmuskohal kogutud andmetest loodud ortofoto. Sobiva ortofoto loomiseks vajalik mehitamata õhusõidukiga andmete kogumise meetod on uurimisprojekti käigus teoreetiliselt välja töötatud, kuid vajab täiendamist lähtuvalt lisakatsetest saadud andmete analüüsist. Mehitamata õhusõiduki, fotokaamera ja laserskanneri kasutamine looks ka praeguse praktikaga võrreldes täiendavaid võimalusi sündmuskohal tõendeid koguda, kuid kolmemõõtmeliste õnnetuse olustikku esitavate tõendite rakendusvõimalused oleks vaja 3D-mudeli või 3D-punktipilve kasutamiseks täiendavalt välja töötada.

SISEJULGEOLEKU VÄLISKESKKONNA TRENDID JA PROGNOOS. RAUL SAVIMAA, JAANIKA PUUSALU, RAMON LOIK, RINGO RINGVEE, MÄRT LÄÄNEMETS, KAIDE TAMMEL, KATE-RIIN KONT, JÜRI SAAR

Tänapäevane rahvusvaheline julgeolekukeskkond on mitmetahuline ja muutub dünaamiliselt. Nähtavalt on kasvanud geopoliitilised pinged ning riikide võimukonkurents mõju ja ressursside pärast. Peamine julgeolekuhoht Eestile on Venemaa Föderatsiooni

agressiivne läänevastane poliitika. Agressioonisõda Ukrainas näitab, et Venemaa ei välista ka kineetilise sõjalise jõu kasutamist. Rahvusvahelised konfliktid põhjustavad humanitaarkriise ja migratsioonilaineid. Üleilmastumine ja tehnoloogiline areng on muutnud ka julgeoleku paradigmat, luues uusi väljakutseid. Suurenevad küberohud. Küberrünnakuid, spionaaži ja sabotaaži tehakse nii riiklike kui ka erasektori süsteemide vastu. Demokraatlikud poliitilised süsteemid ja nende otsustusprotsessid on haavatavad vaenulikele manipulatsioonidele. Hübridrünnakute sihtmärgiks võivad osutuda siseturvalisuse ja õiguskaitseasutuste usaldusväärsus mõjutavad ning kujundavad faktorid nii Eestis kui Euroopa Liidus. Samuti võivad hübridrünnakud olla suunatud elutähtsate teenuste ja taristu toimimisele ühiskonna destabiliseerimiseks ning kehtiva põhiseadusliku korra toimimise ja riigi maine õõnestamiseks.

Väliskeskond muutub lähiaastatel eelkõige välisjulgeoleku, tehnoloogia ja keskkonna valdkonnas, ent see mõjutab kõiki valdkondi Eestis. Analüüsiraport kirjeldab globaalseid rahvusvahelisi julgeoleku- ja turvalisuse trende ning nende prognoositavat mõju Eesti sisejulgeolekule ja -turvalisusele lähima kolme aasta jooksul. Raport toetab põhjendatud valikute ja otsuste tegemist võimearendusel, võimelünkade vähendamisel ning ressursside paigutamisel, et olla paremini valmis toime tulema eesseisvate siseturvalisuse ja -julgeoleku ülesannetega.

JULGEOLEKUOHUD BALTI RIIKIDE MEREALUSTE ÜHENDUSTEGA SEOTUD KRIITILISELE TARISTULE. EMILIA MUUGA, RAMON LOIK, GEORG-HENRI KAUP, RAUL SAVIMAA, ERKKI KOORT

Raportis kirjeldatakse taristuga seonduvaid julgeolekuriske, keskendudes merealuste ühenduste haavatavusele ja riskide maandamiseks vajalikele meetmetele.

Järjest kasvavate geopoliitiliste pingete ajastul on riikide kriitilise tähtsusega merealused ühendused saanud oluliseks ründesihmähgiks. Viimaste aastate jooksul saagenud tahtlike rünnakute korraldamise tõenäosus allveeühendustele on ka tulevikus suur, mistõttu on väga oluline planeerida selle kaitsmiseks tegevusi kiirendatud tempos ning rakendada vajalikke regulatiivseid korrekture ja täiendavaid kaitsemehhanisme. Seetõttu on oluline käsitleda võimalikke julgeolekuohtusid Eestit naaberriikidega ühendavale energia- ja andmesidetaristule ning teadvustada ühenduste katkemisega kaasnevat riski.

Raportis keskendutakse viimaste aastate jooksul järjest teravamaks muutunud merealuste energia- ja andmesideühenduste haavatavustele ning nende riskide maan-

damiseks vajalikele meetmetele, et olla võimalike ohuolukordade tekkeks tulevikus paremini ette valmistunud.

FINANTSKOLLEDŽI TOIMETISED NR 1/2024 (10): DEBT PUSH-DOWN TEHINGUD EESTIS KEHTIVA ETTEVÕTTE TULUMAKSU VALGUSES. AUNE MARIA MARJAPUU, INDREK SAAR

Publikatsioon on 2024. aasta alguses tulise vaidluse keskmeks saanud *debt push-down* skeemide maksustamise või mittemaksustamise akadeemiline ja selgitav ülevaade, keskendudes peamiselt kahele küsimusele:

- Kas Eestis kehtiv ettevõtte/juriidilise isiku tulumaksusüsteem võimaldab selliseid tehinguid maksustada?
- Kas süsteemi kehtestamisel üldse oli sellistel puhkudel eesmärgiks kasumi maksustamine?

Töö koosneb viiest osast. Esimeses osas tutvustatakse Eestis kehtivat tulumaksusüsteemi. Üle terve maailma on kasutusel tekkepõhine tulumaksusüsteem, kuid Eesti kasutab kassapõhist tulumaksusüsteemi ning kirjutise paremaks mõistmiseks on oluline, et lugejale seda selgitatakse. Teises osas tehakse erinevate tulumaksusüsteemide puhul laekuvast maksutulust ülevaade ning kolmandas osas kirjeldatakse põhjalikult *debt push-down* tehingu üksikasju. Neljandas osas tuuakse paralleel investeerimistehinguga ning selgitatakse, miks peaks ostu-müügitehing toimuma ostja ja müüja vahel, tuues sinna juurde ka peegelduse rahvusvahelisest kontekstist. Eeskätt analüüsitakse, mida teised riigid *debt push-down* tehingute käsitluste kohta akadeemilises kontekstis kirjutanud on. Viimases peatükis esitatakse üldised järeldused ning ideed edasisteks akadeemilisteks uuringuteks, kuna kirjutises on käsitletud ja selgitatud väga kitsalt vaid ühte tehingu liiki, ning lõpus on esitatud ülevaade kasutatud kirjandusest.

FINANTSKOLLEDŽI TOIMETISED NR 2/2024 (11): VENEMAA JA VALGEVENE VASTU KEHTESTATUD SANKTSIOONIDEST KÕRVALEHOIDUMINE: EESTI ÄRIÜHINGUTE RAHAVOOGUDE ANALÜÜS. MARKUS RAND

Analüüsi eesmärk oli välja selgitada Eesti äriühingute rahavood enne ja pärast EL-i kehtestatud sanktsioone Venemaale ning teha järeldused võimaliku sanktsioonidest

kõrvalehoidmise kohta. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi kvantitatiivne uuring, milles mõõdeti ja testiti muutujaid, et selgitada välja mustreid, korrelatsioone või põhjuslikke seoseid. Analüüs põhineb 2024. aastal Sisekaitseakadeemia finantskolledžis kaitstud lõputööl.

SECURITY SPECTRUM: JOURNAL OF ADVANCED SECURITY RESEARCH 24. NUMBER „CHALLENGES TO SECURITY ARISING FROM MIGRATION: EXPLORING THE NEXUS BETWEEN MIGRATION AND SECURITY“

Ajakirjanumber on pühendatud rände mitmete mõõtmete uurimisele ning pakub kriitilist ja interdistsiplinaarset analüüsi selle mõjudest rahvusvahelisele julgeolekule.

21. sajandi esimesel veerandil on toimunud märkimisväärne töö- ja majandusränne ning selle tulemusel tekkinud sisserändajate kogukondade sotsiaalpoliitiline integratsioon on jätkuvalt probleem, mis tekitab pingeid kogu Euroopas.

Tänapäeval on ränne üha enam seotud julgeolekuga ja seda käsitletakse üha enam julgeoleku kontekstis. Pagulaste sissevool Euroopasse Aafrika ja Lähis-Ida konfliktide ajal ja pärast neid ning sellele järgnenud kriisid on toonud esile Euroopa piirihalduse haavatavuse ja pannud proovile EL-i solidaarsuse vastupidavuse. Ebaseaduslikku rännet seostatakse sageli murega terrorismi, rahvusvahelise kuritegevuse ja sotsiaalsete rahutuste pärast, kuigi neid seoseid ei väljendata otseselt samal kvantifitseerimise tasandil. Sellest tulenev rände turvalisemaks muutmine on toonud kaasa piirikontrolli ja järelevalvemeetmete karmistamise, tõstatades samal ajal kriitilisi küsimusi inimõiguste ja julgeolekupoliitika eetiliste mõõtmete kohta.

Majanduslikus mõttes on ränne endiselt kahe teraga mõök. Ühest küljest leevendab see tööjõupuudust, toetab vananevat elanikkonda ning soodustab innovatsiooni kultuurivahetuse ja mitmekesisuse kaudu. Teisest küljest võib juhitamatu ränne koormata riiklike ressursse, teravdada palgakonkurentsi ja õhutada immigratsioonivastaseid meeleolusid. Väljakutse seisneb seega selles, kuidas kasutada rände potentsiaali majanduskasvu edendajana, tegeledes samal ajal sotsiaalmajandusliku ebavõrdsusega, mis on sageli rändevoogude aluseks, ning pakkudes kogukondadele ja ühiskonnale turvalisust.